

BORREL

WOORDEN

BOEK

EWOLD SANDERS

750

VOLKSNAMEN

VOOR ONZE

GLAZEN BOTERHAM

Sdu Uitgevers
Standaard Uitgeverij

Het Nederlands telt onvoorstelbaar veel woorden voor drinken, drank en dronkenschap. Onze taal laat zich daarbij van zijn boeiendste kant zien: lenig, scherp, versluijend, creatief, eigenzinnig en geestig. Dit boek bevat 750 volksnamen uit Nederland en Vlaanderen voor 'borrel' en 'jenever' van de 16de eeuw tot nu – de grootste collectie die ooit is samengebracht. Het geeft verwante woorden uit het Frans, Duits en Engels, verklaart de herkomst en laat met fragmenten uit liedjes, gedichten en romans zien waar en wanneer woorden als *afzakkertje*, *babbelwater*, *hassebassie*, *kamelenrug*, *kozakkenthe*, *pikketanussie* en *neutje* zijn gebruikt.

Ewoud Sanders (1958) is historicus, journalist en lexicograaf. Hij is auteur van onder meer het *Eponiemen-* en het *Geoniemenwoordenboek* en publiceert in *NRC Handelsblad* en *Onze Taal*.

Hugo Brandt Corstius over het **Geoniemenwoordenboek**:
'Op elke pagina van het boek stralen de liefde, geleerdheid en lol van de auteur. [...] Sanders bewijst dat etymologie spannend en geestig kan zijn.'

Sdu
standaard

BORRELWOORDENBOEK

**BORRELL
WOORDEN
BOEK**

EWOLD SANDERS

750

VOLKSNAMEN

VOOR ONZE

GLAZEN BOTERHAM

**Sdu Uitgevers / Standaard Uitgeverij
Den Haag / Antwerpen**

Voor mijn lievelingstante
Annekée Weigel-Sanders
(27 januari 1939 - 20 september 1997)

Typografisch ontwerp en fotografie omslag:
Lex Reitsma, Haarlem
Zetwerk: Assist, Goes
Druk en afwerking: Koninklijke Wöhrmann b.v., Zutphen

© Ewoud Sanders 1997

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90 75566 49 2

Wettelijk depot D/1997/0034/757

Inhoud

- 7 Inleiding
- 14 Verantwoording
- 19 Borrelnamen alfabetisch

- Bijvoegsels
- 251 Namen voor de jeneverfles
- 254 Borrelnamen per eeuw gerangschikt
- 257 Bargoense borrelnamen, borrelnamen
uit de zeemanstaal, de studententaal en uit
Nederlands-Indië
- 259 Geraadpleegde bronnen
- 265 Rubrieksregister

'Wille jelui is een wonder hooren van dat kind? Die weet meer namen voor 'n borrel, dan wij met elkaar. Zeg 'r is op, Willem...'

Bernard Canter *Twee weken bedelaar* (1900) 79-80

'Klare?' vroeg de kastelein, met de hand reeds aan de fles.

'Nee nee, géén keiltje. Koffie!' riep de ander afwerend.

'Voor mij geen schavuitenwater meer. Ik ben klaar met de hassebas.'

Hij kende verschillende synoniemen voor jenever, zoals Eskimo's wel twintig namen hebben voor sneeuw.

Simon Carmiggelt *Alle kroegverhalen* (1984) 78

Honderd namen voor onze populaire borrel is wel wat veel gezegd.

Wellicht zouden wij tot dit aantal komen, als wij eens te gast waren in de volkse cafeetjes van diverse landen en werelddelen.

Maar dat zou ons een beetje te ver voeren.

A. van Eysden-Peeren *Dranken en drinken* (Utrecht 1962) 82

Hij keek de kastelein aan.

Die schonk automatisch in.

Simon Carmiggelt *Alle kroegverhalen* (1984) 234

Inleiding

Wie een beschaving echt wil leren kennen hoort geen onderscheid te maken tussen de orakelspreuk en de rebus, tussen het Wilhelmus en het bargoens, tussen een aria en een scheet.

Gerrit Komrij, *Verzonken boeken* (1986), p. 145

Het Nederlands van de sportvelden, de cafés, de urinoirs werd beschouwd als inferieur. Dat is eindelijk goedgekomen.

P.G.J. van Sterkenburg, *Vrij Nederland* 9.8.1997, p. 58

Dit boek bevat 750 volksnamen voor 'jenever' en een 'klein glaasje sterke drank'. Wat maakt het de moeite waard om al die namen bij elkaar te zetten? In de eerste plaats is het fascinerend om te zien dat het er zo ontzettend veel zijn. De Leidse arts J. le Francq van Berkhey signaleerde dit al in 1776. Later heeft men herhaaldelijk lijstjes gemaakt of reeksen opgesomd: in 1839, 1874, 1881, 1882, 1900, 1930, 1963, 1984 en 1986. Blijkbaar heeft de uitzonderlijke hoeveelheid borrelnamen ons dus van oudsher geboeid. Overigens lopen die lijstjes in omvang nogal uiteen. De kleinste telt vijf borrelnamen, de grootste ruim tachtig. Zeker is dat dit boek de compleetste verzameling biedt die ooit voor het Nederlandse taalgebied is samengebracht.

Is het interessant de geschiedenis van ruim zeventienhonderd borrelnamen toe te lichten? Laat ik eerlijk zijn, ik heb daar even aan getwijfeld. Maar al spoedig bleek dat de Nederlandse en Vlaamse volkstaal juist op dit punt ongekende hoogten heeft bereikt. In de woordenschat voor drinken, drank en dronkenschap laat onze taal zich van zijn boeiendste kant zien: lenig, scherp, versluisend, creatief, eigenzinnig en geestig.

Bovendien moet je al die namen eerst nader onderzoeken voordat duidelijk wordt dat achter de naamgeving een bepaald systeem zit. Borrelnamen ontstaan niet zomaar, ze volgen bijna altijd ongeschreven regels. Zo komen er bijvoorbeeld nogal wat dieren onder de borrelnamen voor. Wat bezielde de 19de-eeuwer om in de kroeg een *gans* te bestellen, een *kikkertje* of een *snip*? De overeenkomst tussen deze dieren is dat ze in het water leven, in het nat. De kikker, de gans en de snip kunnen eeuwig in het nat verblijven, een toestand die in de ogen van een dronkaard ideaal is. Daarom zijn deze borrelnamen ontstaan, meestal vergezeld

van uitdrukkingen of zegswijzen waarin hetzelfde naar voren komt. Zo lezen we in een spreekwoordenverzameling uit 1874: *hij wou wel, dat hij, als de kikvorschen, maar behoefde te happen, om een slokje naar binnen te krijgen*. De toelichting luidt: 'Benijdenswaardige dieren, die kikvorschen, naar 's dronkaards meening. Hoe gemakkelijk zou zijn thans zoo moeilijk werk voortgaan, indien hem die kikvergave eigen was!'

Ook tussen de borrelnamen *champagne-militair*, *likeur de canaille*, *metsercognac*, *poor man's Scotch* en *sampampel* bestaat een verband. Ze drukken allemaal uit dat jenever respectievelijk de likeur, de cognac, de whisky of de champagne (de *sampampel*) is voor de gewone man, voor het klootjesvolk. Jan met de pet kon zich deze luxedranken niet veroorloven en daarom zocht hij zijn heil in *foezel*, *pensenterger*, *haarwater* of andere goedkope, inferieure jenever.

Aardig is ook dat dit soort benoemingsmotieven internationaal zijn. De Vlaamse borrelnaam *metsercognac* 'metselaarscognac' heeft bijvoorbeeld als Duitse tegenhanger *Maurerschweiß* 'metselaarszweet' voor 'goedkope jenever'. Wij hebben onvoorstelbaar veel borrelnamen, maar de Amerikanen, de Duitsers, de Fransen en de Engelsen kunnen er ook wat van! Honderden namen blijken dezelfde naamgevingsmotieven te hebben. Zo kennen wij *leeuwenmelk*, spreken de Engelsen van *tiger's milk* en noemen de Fransen hun 'pastis' wel *lait de tigre* of *lait de panthère* 'tijger-' of 'pantermelk'. In totaal bestaan er, vanaf de 16de eeuw tot nu, ruim veertig naamgevingsmotieven. In het rubrieksregister zijn de belangrijkste bij elkaar gezet.

Er is nog een andere reden waarom het interessant is om alle borrelnamen uit Nederland en Vlaanderen bij elkaar te zetten: samen staan zij voor vier eeuwen geschiedenis waarin de functie en status van jenever ingrijpend zijn veranderd. Zo dacht men aanvankelijk dat jenever de schadelijke effecten van het drinken van thee en koffie teniet kon doen. Dit komt tot uitdrukking in borrelnamen als *afzakkertje*, *afzetterje* en *gezondmakertje*. In de 17de eeuw ontstond de gewoonte om de dag met *morgendrank* of een *morgenzoopje* te beginnen. In de 18de eeuw zien we in borrelnamen als *Schiedamsch afzettertje* de opkomst van Schiedam, het epicentrum van de Hollandse jeneverindustrie. Toch had jenever toen nog een zeer lage status. Zo schreef Justus van Effen in 1731: 'In een fatzoenlyk Wynhuis tapt men wel eens geringe wyn, maar geen jenever, zelfs de beste niet.'

In de 19de eeuw nemen niet alleen de productie en consumptie van jenever explosief toe, maar ook de borrelnamen. In de 16de eeuw zijn er slechts 3 gevonden, in de 17de eeuw 17 stuks, in de 18de eeuw 38 en in de 19de eeuw, de dorstigste uit de geschiedenis van de Lage Landen, 216. Achterin het boek zijn ze opgenomen in een chronologisch overzicht.

In de 19de eeuw neemt het drankmisbruik zulke grote vormen aan dat de maatschappij verdeeld raakt. De werklieden zijn meer dan ooit gesteld op hun *proppie* of *pierenverschrikkertje*, maar dominees, politici en geëngageerde burgers trekken steeds feller van leer tegen de verloedering, de openbare dronkenschap en de ellende die alcohol teweeg kan brengen. De drankbestrijders noemen jenever 'de kanker van zedelijkheid en nationale kracht', 'de plaag der dorpen' en 'de kanker voor de lagere volksklasse'. Zij betitelen het borreltje als *pestdrank* of *erger dan de cholera*. Het volk reageert met spottende geuzennamen als *afschaffertje*, *huydecopertje*, *glaasje volkskanker* en *zielverkopertje*. De totstandkoming van de eerste Nederlandse drankwet levert borrelnamen op als *schaapmannetje* en *glaasje vergunning*.

De 20ste eeuw brengt een tweedeling tussen Nederland en België. In België wordt in 1919 de wet-Vandervelde aangenomen. De verkoop van sterke drank wordt in alle openbare lokalen verboden. Natuurlijk verzint het volk listen om de nieuwe regels te ontduiken. Men bestelt een *gatlikker* of een *spa maison* en aan de toog wordt spottend om een *vandervelde* gevraagd. Officieel blijft de wet tot 1984 van kracht, maar sinds de jaren zeventig hield niemand zich er meer aan. De Vlaamse drankwoordenschat lijkt er weinig onder te hebben geleden: heel veel borrelnamen komen uit Vlaanderen, waaronder een paar van de mooiste.

Dit brengt ons op de regionale spreiding van borrelnamen. Hoeveel komen er in een bepaald gebied voor? Een gemiddelde kroegbezoeker zal met moeite tien à vijftien borrelnamen kunnen opsommen. Simon Carmiggelt was zeker geen gemiddelde maar een door de wol geverfde kroegbezoeker. In zijn beroemde *Kroegverhalen*, die oorspronkelijk verschenen tussen 1962 en 1965, gebruikte hij zeventien borrelnamen, waaronder *hassebas*, *jonkie*, *neutje*, *schavuitenwater*, *schilletje*, *slokkie* en *spatje*. Twee keer zijn de borrelnamen in een bepaalde regio grondig in kaart gebracht. In de eerste helft van deze eeuw stelde Lodewijk Lievevrouw-Coopman een buitengewoon degelijk woordenboek samen van het Gentse dialect. Onder het trefwoord *dreupel* somt hij maar liefst 83 borrelnamen op. Voor Nederland zijn we

het best geïnformeerd over het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. De afgelopen zeven jaar hield Cor Swanenberg, de voornaamste kenner van het Meierijs, lezingen in bruine kroegen over onder meer 'de vloeibare versnapering in Oost-Brabant'. Hij bracht een lijst van maar liefst 92 borrelnamen bijeen. Een aantal daarvan nam hij in 1996 op in *Éige Grèij. 'n Meijerij's woordenboek*, maar vele ook niet. Voor het *Borrelwoordenboek* stond hij zijn complete verzameling af. Over geen andere streek in Nederland zijn we wat dit betreft zo goed geïnformeerd. U zult het gebied rond 's-Hertogenbosch in deze verzameling dan ook regelmatig tegenkomen.

Het spreekt voor zich dat borrelnamen aan mode onderhevig zijn. Omdat het bijvoorbeeld niet meer gebruikelijk is om 's nachts bij een dode te waken – laat staan met een fles jenever in de hand – valt een borrelnaam als *nachtwakertje* vanzelf af. Ook zullen er nog maar weinig mensen een *halfelfje* of een *elfuurtje* nuttigen. Toch behoren tot de bekendste borrelnamen in de algemene taal woorden die al eeuwen meegaan. Het *afzakker-tje* bijvoorbeeld, dateert al uit de 17de eeuw. Van de andere borrelnamen die op dit moment zeer bekend zijn, noemen we: *een-tje*, *hassebassie*, *jonge* of *jonkie*, *klare*, *neutje*, *pierenverschrikkertje*, *pikketanussie*, *recht op en neer* en *spatje*. Opmerkelijk genoeg werden bijna al deze woorden in 1970 nog beschouwd als Bargoens. Inmiddels zal men de meeste daarvan niet meer als zodanig herkennen (vergelijk het bijvoegsel met Bargoense borrelnamen).

In Antwerpen en omgeving behoren *druppel* en *witte* of *witteke* tot de meest gehoorde borrelnamen. In 1979 leverde een enquête onder 65 cafés in Hasselt, het mekka van de Vlaamse jeneverindustrie, onder meer de volgende namen op voor 'klein glaasje sterke drank': *blauwe*, *borrel*, *dikkop*, *drepke*, *drupke*, *druppel*, *jonge*, *klare*, *kleintje*, *kopstoot*, *levenswaterke*, *oude (klare)*, *pieperke*, *snaps*, *witte*, *witte limonaat* en *witteke*. Of deze namen allemaal nog steeds gangbaar zijn, is niet bekend.

Hoe is dit boek totstandgekomen? Het is begonnen met een vraag van *NRC Handelsblad* of ik een rij borrelnamen kon leveren voor een themabijlage over jenever. Dat kon, want min of meer toevallig had ik ergens twee lijstjes met borrelnamen liggen die in 1881 en 1882 in het tijdschrift *Noord en Zuid* waren gepubliceerd. Aanvullend onderzoek in synoniemenwoordenboeken, de databank van de Grote Van Dale en de cd-rom van het

Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) leverde in eerste instantie een lijst van 120 woorden op die eind vorig jaar in de *NRC* werd afgedrukt, met het verzoek aan de lezers er meer in te zenden. Dat leverde een stuk of tien brieven op die zo leuk waren dat ik besloot door te gaan. Na een serie van vijf artikelen over borrelnamen in *de Volkskrant* en oproepen in *Het Parool*, een fors aantal bladen van de Gemeenschappelijke Persdienst en diverse Vlaamse kranten en radioprogramma's stroomden de brieven binnen. Ruim 130 mocht ik er ontvangen, uit alle hoeken van het Nederlandse taalgebied.

De brieven bevatten soms prachtige en onverwachte informatie. Zo schreef een student uit Wageningen dat een glaasje jenever in zijn 'huis' een *slobbertje* wordt genoemd. Die borrelnaam is in 1708 voor het eerst gevonden, in een klucht van de Amsterdamse toneelschrijver Hendrik van Halmael:

Eerst een klein slobbertje, by Lodder de weever,

En dan een pypje, voor de long en de leever.

Sindsdien was er niet veel meer van vernomen, maar nu kon worden vastgesteld dat in ieder geval het naamgevingsmotief voortleeft. Zoiets geeft de historisch-lexicograaf het opwindende gevoel dat hij een zeldzame vogelsoort heeft gezien.

In totaal bevatten de brieven enige honderden borrelnamen. Daar zaten ook woorden tussen die slechts in zeer beperkte kring worden gebruikt. In principe zijn die niet opgenomen, tenzij ze aansluiten bij een algemeen naamgevingsmotief. Er zijn een paar uitzonderingen gemaakt, bijvoorbeeld omdat de geschiedenis van het woord zo mooi was. Er staat dan bij dat het om thuistaal gaat. Vaak is het overigens moeilijk vast te stellen hoe wijdverbreid een woord is.

Na de brieven werd het onderzoek voortgezet bij het P.J. Meertensinstituut en de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit. In 1968 en in 1980 werden aan het netwerk van correspondenten van deze instellingen vragen gesteld die voor dit boek van belang waren. Zoals vraag 4 van vragenlijst 55 van het Meertensinstituut:

Men zegt soms wel: 'Kom eens een slokje halen', waarmee bedoeld wordt: 'Kom eens een borrel drinken'. Hoe zegt men dat bij u?

Gebruikt men een woord als *dropje*, *drupje*, *slokje* of nog iets anders? In totaal werden enkele duizenden enquêteformulieren doorgebladerd. Hierdoor kon een vrij goed beeld worden gevormd van de regionale spreiding van borrelnamen. Erg prettig was dat het dialectmateriaal de informatie van de brieven schrijvers be-

vestigde. Overigens waren de enquêtegegevens door de instellingen zelf nog niet gepubliceerd of helemaal niet verwerkt.

Tot slot werd een vracht literatuur over drinkliederen, drankbestrijding, jenever, kroegen, drinken, drank en dronkenschap doorgenomen, wat voor de borrelnamen talloze vroegere dateringen opleverde. Voor dit doel werden ook veel oude (dialect-)woordenboeken geraadpleegd, evenals de collecties van het Nationaal Jenevermuseum in Hasselt en het Museum Nederlands Gedistilleerd in Schiedam.

Merksamen zijn niet opgenomen tenzij ze zijn gebruikt als soortnaam. Voorbeelden hiervan zijn *bols*, *catz*, *huppelolie* en *vlekje*. Er is geen aandacht besteed aan likeuren en nauwelijks aan brandewijn en aan afgeleide jeneverproducten, zoals citroen- of bessenjenever.

Ik heb bij dit boek zeer veel steun gekregen en die had ik ook nodig, want ik begaf mij op twee terreinen waar ik nagenoeg niets van af wist: jenever en dialecten. In de eerste plaats had dit boek niet geschreven kunnen worden zonder Aya Langeveld, bij dit project mijn voornaamste researchmedewerker. Op het gebied van dialecten kreeg ik steun van de Nijmeegse dialectoloog Joep Kruijsen, die alles meelas, en verder van Anne Dykstra (voor het Fries), G.H. Kocks (Drents), Siemon Reker (Gronings), Lex Schaars (Achterhoeks) en Johan Taeldeman (Gents). Op het terrein van de jenever kreeg ik hulp van R. Ferket, A. Vandeput en Willem Verstraaten. Harry Cohen en Nicoline van der Sijs lazen de eerste versie van het manuscript kritisch door en deden vele waardevolle suggesties. De eerste eindredactie was in handen van Jaap Engelsman, die ook tekende voor veel van de buitenlandse borrelnamen. Rob Tempelaars las niet alleen de eerste versie van het boek door maar hij leverde enkele belangrijke en obscure bronnen aan, loodste mij als vanouds door de moeilijkste bronnen van het WNT en deed ook nog de eindredactie van het uiteindelijke manuscript. Ik ken niemand die zoveel weet en toch zo bescheiden is. Verder ben ik voor diverse inlichtingen en bijdragen dank verschuldigd aan Joop van den Berg (Indische woorden), H.S. Catz, Wim Daniëls (thuistaal), J. van Donselaar (Surinaams-Nederlands), Patricia Defour (voor het nazoeken van Verschueren), Fré Harmsen (marinetaal), Hans Heestermans, Jos Paardekooper, Paul van Riel, Ton Scheerder, Wil Sterenborg, Hans van Straten, A. van Til, Jannie Verheyen (voor een grote lijst borrelnamen uit het archief van het radio-

programma *Wat een taal*), Leen Verhoeff (soldatentaal) en tot slot Elska Vos (voor het napluizen van de Grote Van Dale). Allemaal zeer veel dank!

P.S.

Er is nog nooit een woordenboek verschenen dat compleet is. Bij een levende taal is dat ook niet mogelijk, want er komen altijd nieuwe woorden bij. Bovendien kan ik best iets over het hoofd hebben gezien of verkeerd hebben begrepen. Aanvullingen, commentaar en ook mooie citaten zijn zeer welkom.

Verantwoording

Trefwoord

Dialectwoorden zijn omgezet in standaard-Nederlands. Bij twijfel is overlegd met deskundigen. Als de dialectvorm erg afwijkt van de standaardvorm is een verwijzing opgenomen. Zo verwijst *liekdailertje* naar *gelijkdelertje*. De spelling van historische borrelnamen is gemoderniseerd. Daarbij is het nieuwe Groene Boekje gevolgd. Soms staan er in het kopje meerdere trefwoorden. De meest gangbare vorm staat dan voorop. Hierdoor wordt de alfabetische volgorde soms doorbroken. De ingang van het artikel geeft altijd de meest gangbare vorm. Heel vaak komt een borrelnaam ook in de verkleinvorm voor. Soms wordt dit in het artikel gemeld, maar niet altijd. Bij slechts twee artikelen is na de ingang 'etc.' toegevoegd. Dit is gedaan omdat de ingang anders te lang zou worden.

Artikel

Omdat er steeds een aantal vaste gegevens wordt genoemd, zijn stilistische herhalingen onvermijdelijk. Een deel van de citaten is rechtstreeks afkomstig uit het WNT, maar veel is zelf bij elkaar gesprokkeld. Vooral het werk van Justus van Maurik was hierbij een belangrijke en aangename bron. Als er citaten uit het WNT zijn overgenomen, wat zeker bij borrelnamen uit de 17de en 18de eeuw regelmatig voorkomt, is doorgaans het origineel nagezocht. Citaten zijn steeds aangehaald in de oorspronkelijke spelling; slechts bij uitzondering is een oud citaat overgenomen uit een moderne, omgespelde editie. Citaten uit dialectbronnen zijn waar nodig omgezet in algemeen Nederlands. Aanhalingen uit brieven zijn soms stilistisch enigszins aangepast, evidente taalfouten en dergelijke zijn er stilzwijgend uitgehaald. Dit alles vanzelfsprekend zonder de kern van de zaak te veranderen. Redactionele toevoegingen binnen citaten staan tussen [vierkante haken].

Voor dateringen is bij woordenboeken niet altijd het jaar van publicatie aangehouden, maar – als dit bekend was – de periode van de materiaalverzameling. Het *Bargoens woordenboek* van Endt bijvoorbeeld is naar zijn eigen zeggen gebaseerd op materiaal uit de jaren vijftig. Lodewijk Lievevrouw-Coopman verzamelde zijn materiaal in de eerste helft van deze eeuw, Boeken-

oogen in het laatste decennium van de 19de eeuw. Bij het WNT is niet het jaartal van het deel maar van de aflevering aangehouden. Ook bij *Woordenschat* is soms het jaartal van de aflevering gebruikt.

Bronnen

Voor de leesbaarheid worden in het artikel zelf zo min mogelijk bronnen genoemd. De belangrijkste zijn verzameld onder aan het artikel en weergegeven met sterk verkorte titels. De bronnen zijn alfabetisch gerangschikt en verwijzen naar de lijst met geraadpleegde literatuur achterin. Alleen als er meerdere titels van één auteur zijn gebruikt, wordt het jaar van publicatie genoemd.

Bij sommige borrelnamen staat sinds wanneer ze in de Grote Van Dale zijn opgenomen. Dit is gedaan omdat het iets zegt over de acceptatie en de verbreiding van het woord. In het bronnenveld wordt echter niet naar de Grote Van Dale verwezen. Dat komt omdat deze informatie voor iedereen makkelijk is terug te vinden. Vooral bij sommige oudere woordenboeken, met hun vele bijvoegsels, addenda en corrigenda, ligt dat soms een stuk moeilijker.

Bij uitzondering wordt er onder een artikel een bron genoemd die niet in de lijst met geraadpleegde literatuur voorkomt. Dit is alleen gedaan als de bron voor zichzelf spreekt en weinig is gebruikt. Dit geldt bijvoorbeeld voor *Eigen Haard*, *De Gids*, *Het Parool*, *Playboy*, *Taal en Tongval* en *de Volkskrant*. Een en ander is gedaan om de literatuurlijst niet onnodig lang te maken.

Voor het Fries heb ik, via Anne Dykstra, gebruik kunnen maken van delen van het *Woordenboek der Friese Taal* (WFT) die nog niet in druk zijn verschenen. In plaats van naar een paginanummer, wordt in voorkomende gevallen verwezen naar het woordenboekartikel. Zo staat er bij *slapmutsje* als bron: WFT *sliepmûtse*. Hetzelfde systeem is gevolgd bij Halbertsma omdat de van hem gebruikte dialectstudie ongepagineerd is. Via Nicoline van der Sijs heb ik gebruik kunnen maken van de nog te verschijnen, ingrijpend herziene editie van het *Etymologisch Woordenboek* (EWB²) van Van Dale. Het was niet nodig om bij EWB² de ingang toe te voegen, omdat die overeenkomt met de behandelde borrelnaam.

Bij de bron 'Graaf' konden geen paginanummers worden gegeven. 'Graaf' verwijst naar een belangrijk handschrift met Bargoense uitdrukkingen uit omstreeks 1890 dat wordt toegeschreven aan een zekere A.C. de Graaf. Nadere gegevens hierover

staan in de literatuurlijst en onder andere bij de borrelnaam *moppie*.

Bij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* is alleen verwezen naar de *belangrijkste* plaatsen. Als er naar verschillende delen wordt verwezen, gebeurt dat bijvoorbeeld zo: WNT XIII 19, & XVII 10. Dit betekent dus dat er in deel 13 op kolom 19 en in deel 17 op kolom 10 iets te vinden is. Hetzelfde systeem is soms ook bij andere bronnen gebruikt.

Om het bronnenveld onder de artikelen niet te groot te maken, wordt vrijwel uitsluitend verwezen naar bronnen die taalkundige informatie geven. Aanvullende biografische, encyclopedische of aardrijkskundige informatie is uit een aantal bekende standaardwerken gehaald. Ook de exacte vindplaats van de literaire citaten blijft onvermeld.

Dit geldt eveneens voor de bronnen van de buitenlandse borrelnamen. Die zijn uit een beperkt aantal werken gehaald. Dit zijn: Robert L. Chapman (red.), *New Dictionary of American Slang* (1987); Jean-Paul Colin & Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de l'argot* (1990); Lester V. Berrey & Melvin Van Den Bark, *The American Thesaurus of Slang* (1952²); François Caradec, *Dictionnaire du français argotique et populaire* (1977); Robert Giraud, *L'Argot du bistrot* (1989); Heinz Küpper, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*, dl. 5 (1967); Heinz Küpper, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* (1987); Eric Partridge, *A Dictionary of Slang and Unconventional English*, 2 dln. (1970^{5,7}); Richard A. Spears, *The Slang and Jargon Dictionary of Drugs and Drink* (1986); Césaire Villatte [& H.W.F. Bonte], *Parisismen* ([1892]); Harold Wentworth & Stuart Berg Flexner (red.), *Dictionary of American Slang* (1967³).

Als er helemaal geen bron wordt genoemd – en dat komt regelmatig voor – is de informatie afkomstig van een of meer informanten. Dit wordt meestal in het artikel vermeld. Wie meer wil weten over de herkomst van lemma's zonder bron, kan via de uitgever contact opnemen met de auteur. In principe is alle relevante informatie echter in het artikel verwerkt.

BORREL

NAMEN

ALFABETISCH

A

aanjagertje

Onlangs gehoord in Venlo. 'Ik gebruik het wel eens tegenover iemand die snel aan zijn taks wil komen om daardoor sneller zijn (alcoholische) bloedspiegel op peil te brengen. Het wordt vaak gebruikt in combinatie met een glas bier', schrijft een informant uit de Limburgse industriestad. De borrelnaam gaat terug op het werkwoord *aanjagen*, dat onder meer 'aanwakkeren, feller aanstoken, bespoedigen' betekent. Het Amerikaans-Engels kent het verwante *speedball* voor een glas wijn vermengd met ether of sterke drank om het bedwelmende effect ervan te vergroten. Het werd in de jaren twintig door zwervers gebruikt en later door Amerikaanse soldaten. *Chaser* 'jager' wordt gebruikt voor een 'biertje na een glaasje sterke drank'.

Vergelijk **doorjagertje**.

aanleggertje

In 1930 door P.H. Ritter jr., indertijd hoofdredacteur van het *Utrechtsch Dagblad*, opgetekend in zijn *Woordenboek der drankgeneugten* – een obscuur tijdschriftartikel waarin hij 21 volksnamen voor 'borrel' behandelt. Ritter maakt onderscheid tussen namen die afkomstig zijn van regelmatige drinkers en benamingen door 'gematigder genooten, wien het vooral te doen is om "eentje te nemen" met argeloosheid'. Over die gelegheidsdrinkers schrijft hij:

Zijn zij het niet, die langs hun rooden neus weg vragen om een 'aanleggertje' wanneer ze van Marken geschaatst hebben naar Monnikendam? [een afstandje van niks] Zij 'pakken er eentje tegen de kou'. En wanneer de wintermiddag grijs is en triest, dan stellen zij voor, haast onverschillig: Zullen wij niet een 'zoopje' nemen?

Aanleggertje komt van het werkwoord *aanleggen*, dat in de 19de eeuw werd gebruikt voor 'onderweg stilhouden om uit te rusten of verversingen te gebruiken'. Die verversing kon water zijn, maar vaker was het iets sterkers. Tollens gebruikte het werkwoord als volgt:

[Zij] zwenken op eens van het ijs in de tent

Zij klinken en drinken en leggen wat aan.

En De Schoolmeester dichtte:

Leg reis aan! Leg reis aan!

Bittere borrels of melk en saffraan!

Men zei ook *aan alle kapelletjes aanleggen* of *aan alle heilige huis-*

jes aanleggen voor 'aan alle kroegen of herbergen, die men voorbijkomt stilhouden om iets, met name sterke drank, te gebruiken'.

[Ritter 71; WNT I 225-226]

aap

In de betekenis 'borrel' in 1873 voor het eerst gehoord, in West-Vlaanderen. Een Vlaams dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Geef mij nog 'nen aap.' De vele diernamen voor 'borrel' vallen in verschillende groepen uiteen. *Aap* hoort bij de diernamen die aangeven hoe sommigen zich na het gebruik van sterke drank gaan gedragen. Dit komt ook tot uiting in de zeggwijze *hij rijdt op den aap*, die in 1727 is opgetekend, met de volgende verklaring:

Dit zegt men van ymand die beschonken is. De reden zal zyn, om dat de dronkenschap, gelyk leeuwen en zwynen, zo ook aapen maakt, die belachelyke kuuren bedryven. Zulke *ryden* op den aap, gelyk andere *het malle paard beryden*.

Anders gezegd: sommigen worden van drank een leeuw (dus moedig), anderen een zwijn of aap. In het boek *Burgerluidjes* (1884) van Justus van Maurik, zegt een Amsterdamse volkswrouw, die zojuist een dronkelap uit de armen van de dienders heeft gered, nadat zij hem eerst uitvoerig had bespot:

Ik denk altijd bij mijn-eigen: een dronken mensch is eerst precies een aap, dan kun je er pret mee hebben; later wordt hij een varken daar ben je vies van; maar op 't allerlaatst is hij een malle, en dan moet je er medelijden mee hebben.

In het Duits betekent *Affe* behalve 'aap' ook 'dronkenschap, roes', in het Engels werd 'dronken' vroeger wel aangeduid met *aped* (en de jeneverfles als *monkey*). De Denen noemen hun borrel *abekat*, letterlijk 'apenkat'. Wij zeggen ook *apezat* of *zo zat als een aap*. Een 'jonge borrel met ijs' wordt in Amsterdam wel een *koude aap* genoemd.

Vergelijk **baviaan** en **marteko**.

[Bo 12; Reeuwijk 46; TNTL 53:83; Tuinman 2:52; Vercoullie 7; WNT Suppl. 227]

aardigheidje

In 1897 voor het eerst gevonden, in het werk van Justus van Maurik. Van Maurik gebruikt het meermalen in *Amsterdam bij dag en nacht*. Zo heet het daar ergens:

Zit jij op 'n droogie maat? Dat kan niet, nou zal ik je tracteeren.

Kastelein, 'k geef 'n rondje – de winnende hand is mild; breng hier voor meneer nog een klare en neem zelf met je vrouw ook een aardigheidje.

En elders schrijft hij: 'Kees, geen me nog eens een aardigheidje met suiker.' Van Dale vermeldt het *aardigheidje met suiker* sinds 1914. Overigens werd *aardigheidje* in Vlaanderen aan het eind van de 19de eeuw ook gebruikt voor 'mannelijk lid' en 'ongedierte'.

Vergelijk **kleinigheid**.

[WNT Suppl. 267]

abatje

In 1844 door F.A. Snellaert in Kortrijk opgetekend voor 'borrel'. Snellaert behoorde tot de belangrijkste Vlaamse letterkundigen van zijn tijd. Volgens hem was het een 'kloosterwoord' dat moest worden opgevat als *abts-teug*. Waarschijnlijker is echter dat deze borrelnaam teruggaat op het Franse *abattre* 'neerslaan'. Er zijn veel meer borrelnamen die uitdrukken dat het glaasje wordt 'neer-' of 'omgeslagen'. Bovendien zeggen de Fransen *abattre le brouillard*, letterlijk 'de mist neerslaan', voor 's morgens een borrel drinken'.

[BM 1844:167; Schuermans 6]

achteroverkijktje

Onlangs gehoord in Zwolle, in de vorm *achterouwerkiekentien*. 'Omdat je je hoofd achterover houdt als je het borreltje naar binnen slokt', aldus de 86-jarige zegsman. Aan het begin van deze eeuw zei men in de Bommelerwaard *achteroverkijken* voor 'een borrel nemen'. Volgens het WNT riep men vroeger op de 'mailboten' van de Holland-Amerika-lijn *achterover* 'wanneer een borrel werd geschonken'. 'Misschien naar de beweging die men bij het drinken het hoofd ofwel het glaasje laat maken', stelt het Woordenboek. Van een dronkeman zei men in de 19de eeuw *hij heeft er achterover gekeken*. In Vlaanderen zei men *hij ziet te veel naar omhoog of naar de zonne, naar de hemel, naar de sterren*. Het Engels kent de verwante uitdrukking *to look through a glass* voor 'dronken worden'.

[Herroem 79, 114; Joos 1887:79; Nav. 3:285; Schuermans 420; Water 6; WNT Suppl. 361]

actie

In de eerste helft van deze eeuw gesignaleerd in Gent, in de vorm *akse*. Ook recentelijk is deze borrelnaam daar nog gehoord. *Actie* werd in Vlaanderen voorheen ook wel gebruikt voor 'dwaze, onbezonnen daad, streek, kunst'. Mogelijk moet de herkomst van deze borrelnaam daar worden gezocht.

[Liev.-Coopm. 89; WNT Suppl. 377]

advocaatje

Borrel van brandewijn met eieren, suiker en geraspte nootmuskaat. 'Men zet het spitse mondje aan een fyn liqueurtje, een gesuikerd brandewyntje, een advocaatje', schreven Wolff en Deken in 1789. Over de herkomst van deze borrelnaam bestaat onenigheid. Het WNT schreef in 1867 dat het een verkorting was van *een glaasje advocatenborrel*. 'Zoo genoemd als een goed smeersel voor de keel, en dus bijzonder dienstig geacht voor een advocaat, die in 't openbaar het woord moet voeren', aldus het Woordenboek. In 1925 legde de Vlaamse etymoloog Jozef Vercoullie een verband met het Deense *abekat* 'borrel' (eigenlijk 'apenkat'). In het supplement op het WNT, dat in 1956 verscheen, wordt dit echter 'zeer onwaarschijnlijk' genoemd. Men voelde toen meer voor een connectie met *advocatenwijn* 'brandewijn met suiker en nootmuskaat', die al in 1655 werd genuttigd. In 1989 zocht het etymologisch woordenboek van Van Dale het weer in een heel andere hoek. Het zou geloofwaardiger zijn, schreef dit woordenboek, een verband te leggen met het Franse *avocat* en het Spaanse *aguacate* 'avocado'. 'De vrucht levert een smeuïge, boterachtig gele substantie, waarvan men een dikke drank kan maken, zoals de in Indonesië in glazen geserveerde *adpokat*.'

Zeker is dat het Nederlandse *advocaat* aan het begin van deze eeuw in het Engels is overgenomen, als *advocaat*.

Vergelijk **keelsmeerdertje**.

[EWB 38; Jager 2:721; Koolhoven 24; Ter Laan 1929:1199; NZ 24:542-543, & 27:195; Vercoullie 7; WNT I 827, & Suppl. 431-432; Wschat 16]

afbijt

In de jaren vijftig bij de Nederlandse marine gebruikt voor 'vieux'. *Afbijt* is een verkorting van *afbijtmiddel*, dat hier natuurlijk schertsend wordt gebruikt. In Noord-Brabant wordt een borrel onder meer *pannetje vernis* genoemd, in het Surinaams-Nederlands sprak men vroeger wel van *spiritus*. Het Engels kent,

sinds circa 1955, twee vergelijkbare borrelnamen: *paint remover* en *varnish remover* letterlijk afbijtmiddel voor verf respectievelijk vernis, voor 'slechte whisky' of 'sterke drank van slechte kwaliteit'.

Vergelijk **bronolie** en **petroleum**.

[Donselaar 348; Drank 35]

afschaffertje

Halverwege de 19de eeuw werden in Nederland in hoog tempo verenigingen uit de grond gestampt die het gebruik van sterke drank wilden terugdringen. De bekendste waren de *Matigheids-* of *Afschaffingsgenootschappen*. Aan de toeg werden de inspanningen van de *afschaffers*, zoals de leden van deze verenigingen werden genoemd, luidkeels bespot. Een borrel kreeg de naam *afschaffertje* en een drinkebroer werd een *afschaffer van de kleine glaasjes* genoemd. Beets bespote de Afschaffingsgenootschappen in de *Camera Obscura* met het voorstel een 'drenkelingsgenootschap voor humoristen' op te richten, of 'ten minste een matigheids-maatschappij onder de zinspreuk: "laat staan uw humor".' Van Dale vermeldt sinds 1898 de uitdrukking *hij is ook geen afschaffer* voor 'hij houdt wel van een glaasje'.

[Herroem 13; Nav. 48:43; WNT I 1313-1314, & v 39]

afzakkertje

Afzakkertje werd in de 17de en 18de eeuw gebruikt voor een glaasje brandewijn dat na de thee, de koffie of het banket werd gedronken. In de 19de eeuw werd het ook gebruikt voor likeur, jenever of andere sterke drank. Toen kreeg het tevens de betekenis 'laatste glaasje'.

De naam ontstond omdat men dacht dat het *afzakkertje* de genoten dranken en spijzen beter deed zakken. In 1845 schreef de taalkundige J.H. Halbertsma hierover:

In het laatste der zeventiende eeuw begon men hier de thee en de koffie niet in te voeren, of dadelijk won de leer veld, dat men al dat warm water afdrijven en de verslappende kracht er van herstellen moest door sterken drank. Van dat oogenblik dagteekent het dagelijksch gebruik van den schandelijken jenever, die thans, en dieper, en zekerder, en duurzamer verwoestingen in ons volksleven slaat, dan alle nationale rampspoeden der laatste 15 jaren met elkander [...].

Afzakkertje behoort tot de gangbaarste en meest verbreide borrelnamen. Hij is door talloze schrijvers gebruikt en in vele

Nederlandse dialecten opgetekend, onder meer in de vormen *afzakerdie* en *afzakerke*. De Friezen kennen het woord – sinds halverwege de 19de eeuw – als *ôfsetter* en *ôfstekker*. In de tweede helft van de 19de eeuw zei men in Nederland *hij neemt een afzakkertje, maar het loopt verkeerd*. De Gorkumse spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée schreef in 1874 als toelichting:

Als men heengaat, dat is: *afzakt*, maar nog een glaasje op de valreep neemt, dan heet dat glaasje te recht een *afzakkertje*.

Omdat er reeds vooraf zoveel borreltjes gebruikt waren, loopt het thans *verkeerd*, dat is: niet naar beneden, maar naar boven, met andere woorden: het komt er weer uit.

Dat een *afzakkertje*, dat in 1970 werd beschouwd als Bargoens, hetzelfde effect kan hebben als een **boevenverklikker**, bleek in *de Volkskrant* van 11 april 1993:

Brown zei van H. zelf meermalen gehoord te hebben dat die Bruinsma 'had omgelegd'. Bovendien zou ten huize van Dorus K. bij een nachtelijk afzakkertje H. ook hebben gedemonstreerd hoe hij Bruinsma doodde.

Het Duits kent het verwante *Absacker* voor 'laatste glas drank van de avond, waarna men naar bed gaat'.

Vergelijk **pousse-café** en **zakkertje**.

[Endt 4; EWB²; Herroem 11; Lennep 1845:24 & 1856:9; NZ 5:188; PJM 55; Stoett 1:27; WFT *ôfsetter*, *ôfstekker*; WNT I 1947 & Suppl. 791; Wschat 18]

afzettertje

In 1770 voor het eerst gevonden, in het spectatoriale tijdschrift *De Denker*. Het woord komt voor in een satirisch stukje over de Schiedamse jeneverindustrie en is ondertekend door 'Mietje Ouderwets'. Terloops schrijft Mietje dat jenever wordt gebruikt om de 'flaauwhartigheid' te verdrijven die het drinken van te veel thee tot gevolg kan hebben:

Maar daar ik op komen wil, is, dat zy, die flaauwhartigheid gevoelende, aanstonds met een afzettertje op de been zyn. De Jenever-fles staat daarom altyd in de broodkast. Schiedammer is hemelsche drank, zegt men, de beste maag-elixer, of kruiderwyn. Wat ik 'er tegen inbreng, baat niets. Je bent een Wyf van de voorige Eeuw, duwt men my toe, en je weet niet, wat goed is. De herkomst van deze borrelnaam is in Nederland en Vlaanderen verschillend verklaard. Volgens het WNT moet men hier denken aan 'iets dat afzet, te weten iets dat genoten spijs of drank goed doet verteren en bezakken'. Deze verklaring sluit

aan bij de *digestif*, de borrel of likeur die men in Frankrijk na de maaltijd drinkt om de spijsvertering, de digestie, te bevorderen. De Vlaamse woordenboeken, die ook de vorm *afzetter* kennen, spreken niet van voedsel maar alleen van drank, en zij verklaren *afzetten* als ‘afdrijven’. Een *afzettertje* was dus een ‘borrel dien men neemt om het waterloozen te vergemakkelijken’. Met terugwerkende kracht worden de Vlamingen door Mietje Ouderwets in het gelijk gesteld, want in haar tijd – en eerder is de borrelnaam niet aangetroffen – werd het *afzettertje* duidelijk gedronken ‘om de thee af te zetten’, dus ‘uit te drijven’. Een en ander blijkt uit de context van het citaat hierboven. In Vlaanderen wordt de borrelnaam nog altijd gehoord. Men sprak vroeger ook van een *Schiedamsch afzettertje*.

[Herroem 126; Denker 23.4.1770; Joos 1900:68; Morgenslokje 4; Schuermans 13; Stoett 1:27; Teirlinck 1908:58; WNT I 1988 & Suppl. 802]

akwaviva

Zie bij levenswatertje.

amsterdammertje

Van de vele betekenissen van *amsterdammertje* vermeldt Van Dale onder meer: een soort schenkkannetje, zekere hangklok, een Goudse kaas van zes kilo, en het bekende, verdomde anti-parkeerpaaltje (het staat er neutraler). Aan het eind van de jaren vijftig werd *amsterdammertje* voor het eerst opgetekend in de betekenis ‘borrel’. Het werd toen beschouwd als Bargoens. Volgens latere bronnen gaat het om ‘het laatste, niet geheel volle glas uit de fles, dat een goede kastelein gratis verstrekt, waarna een volwaardige neut uit de nieuwe fles wordt geschonken’. Anderen voegen hieraan toe dat het *amsterdammertje* alleen gratis is als het wordt leeggedronken binnen de tijd die de kastelein nodig heeft om een andere fles te pakken. Waarom dit halfvolle, haastige glaasje de naam *amsterdammertje* heeft gekregen, is niet bekend. Een dergelijke borrel wordt ook aangeduid als **fles-sengeluk**, **kasteleintje** of **rotterdammertje**.

[Boezeman 6; Endt 5; Oudenaarden 1985:61; Reeuwijk 9]

angst

Schertsende verbastering van *angostura*, in de zin van een glas jenever met angostura-elixer. Angostura is een rood, enigszins bitter elixer. Dit extract werd omstreeks 1820 uitgevonden door

de Duitse arts Siegert, die indertijd hoofd was van een ziekenhuis in Guyana in Zuid-Amerika. In de jaren daarvoor had hij bij de troepen van Simón Bolívar gediend, eerst als arts, later als generaal.

Siegert maakte het drankje op basis van rum, vermengd met aromatische planten, wortels, kruiden, schillen, vruchten en een bittere, koortswerende olie die hij uit de bast van de kina- en de angosturaboom had gewonnen. Volgens diverse bronnen noemde hij het drankje naar de stad Angostura in Venezuela. Bolívar was daar in 1819 tot president uitgeroepen. Ook Siegerts fabriek was er een tijdje gevestigd.

In 1875 werd het productiecentrum naar Trinidad verplaatst. Van daaruit veroverde dit drankje heel Europa. Op het etiket stond hoe het kon worden toegepast:

Het wordt in een kleine hoeveelheid gebruikt met brandewijn, jenever, cognac, rum, arac en andere spiritualiën. Geregeld gebruikt, des morgens en des middags voor het eten, vermengd met Madera of andere wijnsoorten [...] is het zeer versterkend en wekt het den eetlust op. Ook is zulks met het beste gevolg tegen de hevigste maagpijnen aangewend.

In ons land was Angostura-bitter tot omstreeks 1960 zeer geliefd. 'Ieder zichzelf respecterend café bezat in de jaren vijftig een rekje met deze levenselixers', schreef een informant. 'Het was een zilverkleurig rekje met vier of vijf blanke maggiflesjes met een druppelmondje.'

De liefhebbers van angostura onderscheidden verschillende soorten *angst*. In alfabetische volgorde zijn dit: 1. *jonge angst*, jonge jenever met een paar druppels angostura. De naam werd later overigens ook gebruikt voor een jonge borrel met Underberg; 2. *kleine angst*, een klein borreltje met angostura. Opgetekend omstreeks 1930; 3. *kleurloze angst*, 'bereid door in een borrelglasje één druppel angostura te gieten, die er weer uit te laten lopen en daarna het glas met jenever bij te vullen', aldus het WNT. In 1937 tevens opgetekend in het Bargoens; 4. *lichte angst*, volgens het WNT het meest algemeen, voor jenever met enkele druppels angostura. Kees Stip gebruikte deze benaming in 1943 in het gedicht *Dieuwertje Diekema*: 'Ik heb Bols gedronken in Krasnapolsky en Lichte Angst in Astoria'; 5. *oude angst*, oude jenever met angostura. Dit drankje was in de jaren dertig in het Nederlandse leger zeer geliefd onder officieren; 6. *rooie angst*, vanwege de kleur van de angostura; en 7. *slappe angst*, jon-

ge borrel met angostura, aan het eind van de jaren vijftig opgetekend in de Amsterdamse dieventaal.

Angostura wordt nog steeds geproduceerd, zij het op kleine schaal.

Vergelijk **catz** en **lekkertje**.

[Andreae 158; Bolhuis 8; Endt 5; *EWB*²; Koolhoven 66; Verstraaten 1995:83; WNT Suppl. 1154, 1158; Wschat 31]

antivries

Antivries is een nog jong woord. Het is een verkorting van *antivriesmiddel*, een begrip dat in 1950 voor het eerst werd opgenomen in de Grote Van Dale. De verkorting is in 1976 voor het eerst opgetekend. Als borrelnaam is *antivries* onlangs onder andere gehoord in Oegstgeest. De herkomst spreekt voor zich. In het Duits wordt sedert omstreeks 1960 *Frostschutzmittel* op dezelfde manier figuurlijk gebruikt. Het Engels kent *antifreeze* voor 'sterke drank van slechte kwaliteit'. Zie voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen bij **opwarmertje**.

apenmelk

Jenever met water en suiker, ook wel *grog van jenever* genoemd. Volgens anderen ook gebruikt voor 'melk met brandewijn'. Het woord is in 1891 voor het eerst aangetroffen, in het WNT. Dit woordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Wat wilt ge, een glaasje klare, of een glas apenmelk?' Van omstreeks 1934 dateert het versje:

Maak een grocje, sterk of zwak,
Van cognac, rum of arak,
Anders, maar dat lust niet elk,
Brouw een tumbler apenmelk.

Apenmelk was ook geliefd in Nederlands-Indië. In een boek over het leven van de Nederlanders in Soerabaia heet het:

Bekend is, dat er op gezellige avondjes op de soos stevig werd gebitterd en dit gaf vaak aanleiding tot de grootst mogelijke herrie. 'Apenmelk' heette de avonddrank bij uitnemendheid, die bestond uit een mengsel van jenever en water. Ook brandy-soda werd gedronken. Whisky werd voor de eerste maal in 1890 in Indië ingevoerd en, al dan niet vermengd met Appolinariswater met den rooden driehoek, verzwolgen: immers de Indischman uit die jaren kon 'zuipen als een ketter'.

Apenmelk staat sinds 1898 in de Grote Van Dale. Het Amerikaans-Engels kent sinds de drooglegging in de jaren twintig

monkey swill 'apenbocht' voor 'sterke drank van slechte kwaliteit'.

Vergelijk **leeuwenmelk** en **melk**.

[Faber 356; WNT II¹ 534, & XVII² 4046; Wschat 34]

B

babbelaartje

In 1853 voor het eerst opgetekend, in het Vlaamse *Boek der Werklieden*. 'Alzoo noemen hier sommigen het glazeken gener', zo lezen we daar, 'omdat het inderdaad tot babbelen en raaskallen aanzet.' Ook onlangs is dit woord nog in het Vlaams gesignaleerd.

Vergelijk **babbelwater**.

[Liev.-Coopm. 122; Mullebrouck 335]

babbelwater

Drinkers komen in soorten en maten, maar tamelijk universeel is het verschijnsel dat de mens van te veel alcohol *slap gaat lullen*. Of, om het met een 19de-eeuws spreekwoord te zeggen, *een dronken mond is het stuur kwijt*. Dit effect komt tot uitdrukking in een aantal borrelnamen. Behalve *babbelwater* en **babbelaartje** zijn dit **boevenverklikker**, **praatwater**, **spraakwater**, **taterwater**, **wauwelaar** en **wauwelwater**. *Babbelwater* is halverwege de 19de eeuw voor het eerst opgetekend, in Gent. In een Vlaamse bron uit 1847 lezen we:

Zy zou den koning zelf, door de kracht van het babbelwater dat zy genoten heeft, den toupet van het hoofd zeggen.

Omstreeks 1873 werd *babbelwater* in West-Vlaanderen ook gebruikt voor 'andere sterke drank die dronken maakt en dus gemeenlijk babbelen en tateren doet'. Maar in 1908 merkte de dialectoloog Teirlinck op dat er toen, in Zuidoost-Vlaanderen, voornamelijk 'jenever' mee werd aangeduid. Hij gaf als voorbeeldzin: 'Als Pier babbelwater gedronken heeft, moet hie't al vertellen.'

In 1980 is *babbelwater* ook in Nederland aangetroffen, in Montfort in Limburg. Het Duits heeft de vrijwel identieke term *Babbelwasser*.

[Bo 71; Corn.-Vervl. 175; Herroem 19; Liev.-Coopm. 122; Nijm.vr. 80; Stoett 2:302; Teirlinck 1908:93; WNT XVI 1034]

babbesiesje

Begin jaren tachtig in de Vlaamse volkstaal gehoord voor 'borrel'. De herkomst is niet bekend. Mogelijk bestaat er een verband met *babbezakken*. Dit werd aan het eind van de 19de eeuw in Kortrijk gebruikt voor 'drinken, zuipen'.

[Gezelle 30; Mullebrouck 335]

bakje

De borrelnaam *bakje* was in Noord en Zuid wijdverbreid en is dus in een groot aantal woordenboeken en dialectverzamelingen opgetekend. Het woord is in deze betekenis in 1839 voor het eerst gevonden. Al vanaf de 16de eeuw wordt *bak* in het Nederlands gebruikt voor 'drinkbeker, kelk'. In Vlaanderen was het bovendien een 'maat voor eenige natte waren'. Met een *bakske* werd daar $\frac{1}{8}$ liter aangeduid. 'Een bakske genever', verduidelijkt een West-Vlaams dialectwoordenboek in 1873, 'is een dubbele dreupel. Er gaan vier baksken in eene pinte, en twee maatjes in een bakske.'

In 1881 werd *bak* in Gent als borrelnaam gesignaleerd, in 1908 sprak men in Oost-Vlaanderen van een *bakske pakken, knippen of inslaan*. Men zei ook *iemand een baksken brengen* voor 'op iemands welzijn drinken'. Een zuiplap werd in Vlaanderen wel een *bakbeest* genoemd – een verslinder van vele bakjes. Onder Wageningse studenten is onlangs de borrelnaam *wit bakkie* gehoord.

[Bo 73; Collen 1979:6; Liev.-Coopm. 124, 127; Mullebrouck 335; Ntg 38:40; NZ 4:100; Stoett 1:55; Teirlinck 1908:94; WNT 11' 871]

batse hond

'In Gelderland is niet onbekend een *batschen hond* als grappige naam voor een bitteren borrel', schreef het WNT in 1895. Datzelfde jaar schreef de Zeeuwse letterkundige P.H. van Moerkerken (1877-1951) in een taalkundig tijdschrift: 'Ik herinner me dat ik, lang geleden, iemand van een stevig glas *bitter* hoorde zeggen: "Dat is een batsche hond."' Vooral in de noordoostelijke dialecten werd *bats* voorheen gebruikt voor 'trots, brutaal' en dergelijke.

Het was vroeger niet ongewoon drank, dronkenschap of de roes voor te stellen als een dier of een demonisch wezen. In Nederland zei men in het begin van de 19de eeuw van een dronkaard: 'Hij heeft de hondenziekte'. In Vlaanderen zei men: 'Hij is van stokers of brouwers hond gebeten'. Bejaarde wijn werd wel *oude*

hond of *kelderhond* genoemd, en bier *Delftse hond*. Dit verschijnsel komt ook in andere talen voor. Zo noemen Spanjaarden de roes onder meer *perra* of *chucha* 'teef'; de Fransen noemen hun eau-de-vietje ook wel *du chien* of *du sacré chien*. De Engelsen kennen *dog* voor 'fles sterke drank' en de uitdrukking *as drunk as a dog* voor 'zeer dronken'.

Vergelijk **bitter** en **marteko**.

[JOOS 1887:121; TNTL 12:140, 251, & 14:292, & 53:83-84; WNT II¹ 1074, & WNT VI 900]

baviaan

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent, voor 'dubbele borrel'. De naam is bij wijze van grap ontstaan uit een oudere borrelnaam, te weten **marteko**. *Marteko* of *martiko* was in Vlaanderen voorheen de gangbare term voor 'jong aapje'. Sinds 1881 werd dit woord in Gent echter ook gebruikt voor '(kleine) borrel'. De baviaan is een grote aap. Vandaar de overgang naar grote of 'dubbele borrel'.

Vergelijk **aap**.

[Liev.-Coopm. 136]

beetje

Een van de vele borrelnamen die benadrukken dat de genoten versnapering nauwelijks kwaad kan, omdat het maar zo'n verdomd kleine hoeveelheid is. Na een *beetje* kon men nog makkelijk een **druppel** hebben, en vervolgens bijvoorbeeld een **kleinigheid** of een **slokje**. *Beetje* staat sinds 1898 in de Grote Van Dale voor 'glaasje jenever'. In Gent en omstreken noemt men een glas jenever tegenwoordig wel een *beetje van de vuile fles*. In Friesland spreken ze van een *bytske*.

[PJM 55; WFT 2:322]

bekkie

Ingezonden door iemand uit Delft, die schrijft: 'Mijn schoonvader bewaarde de jenever in de gangkast en wij verdachten hem er soms van stiekem een borreltje te pakken. Als hij echter in het "openbaar" dronk, noemde hij dat een *bekkie*.' De naam zal verband houden met het 'in de bek' nemen van het borreltje. Van een dronken iemand zei men wel: *hij heeft de bek in het nat*.

bel

In 1839 voor het eerst gevonden, in een pamflet van de gezamenlijke Schiedamse jeneverstokers. De oorspronkelijke betekenis was 'groot glas, bepaaldelijk met sterken drank gevuld'. Het WNT brengt *bel* zowel in verband met het Engelse *bowl* 'kom', als met 'luchtbel'. Dat laatste vindt het Woordenboek minder waarschijnlijk, omdat *bel* nooit zonder nadere bepaling voor 'borrel' of 'slokje' zou zijn gebruikt. Men zegt altijd *een bel jenever*, aldus het WNT in 1898. Maar in het pamflet uit 1839 wordt *bel* juist wél zonder nadere bepaling voor 'borrel' gebruikt. Hoe het ook zij, een groot glas wordt nog altijd een *bel* genoemd. Die kan met jenever gevuld zijn, maar men spreekt ook van een *bel cognac* of *whisky*.

Vergelijk **bom**.

[Bolhuis 15; Herroem 1; Nw. Ned. Taalmag. 3:223; Schuermans 727; WNT II¹ 1657]

bessen

Zie bij **glaasje**.

bewijsje

Omstreeks 1955 in Amsterdam gehoord voor een 'klein borreltje, halfje'. Simon Carmiggelt gebruikte deze borrelnaam in zijn boek *Vliegen vangen*:

'Zal ik u nog eens vol doen?', vroeg mijn vriend.

'Nou, een halfje dan', zei de man. 'Een bewijsje. Zo noemen ze dat in de kleine kroegjes. Een bewijsje.'

Hij lachte zó innig, dat zijn snor helemaal van vorm veranderde. De borrelnaam gaat waarschijnlijk terug op een inmiddels verouderde betekenis van *bewijsje*, namelijk 'zeer kleine hoeveelheid'.

Vergelijk **halfje**.

bezaansshootaan

In de tweede helft van de 19de eeuw in Amsterdam gevonden voor 'borrel'. De *bezaansshoot* is een touw waarmee het achterzeil op een schip werd vastgezet. Bij de koopvaardij riep men vroeger *bezaansshoot aan!* als de matrozen op het achterschip een **oorlam** konden halen. Ze kwamen daar anders alleen om de bezaansshoot aan te halen. In de Groningse schipperstaal was *de bezaansshoot aanhalen* omstreeks 1929 een gangbare uitdrukking voor 'een borrel halen'. Men zei ook *het is shoot aan!* Een

spreekwoordenverzameling uit 1874 vermeldt de zegswijzen en uitdrukkingen *het valt mee, zei de dronken schipper, en hij viel met den bezaanmast over boord; hij haalt den bezaanschoot aan en hij ziet eene fok voor een bezaanmast aan* (de laatste voor 'hij is zeer dronken').

Vergelijk **schootaan**.

[Coster 106; Drank 9; Graaf; Herroem 14, 60; Ter Laan 1929:83, 884; Mag. Ned. Taalk. 1:35; NZ 27:300; Stoett 1:4; WNT VII¹ 872; Wschat 77]

bibertje

In de vorm *biberken* in 1836 door J.H. Hoeufft in Breda opgetekend voor een 'slokje drank'. Hoeufft, indertijd een vermaard dichter en letterkundige, stelde een standaardwerk samen over het dialect van Breda. Hij geeft als voorbeeldzin: 'Hij neemt dagelijks wel een biberken, doch is daarom niet aan den drank.' *Biberken* gaat terug op het Latijnse *bibere* 'drinken'. Van hetzelfde Latijnse woord zijn afgeleid *bibaceren* voor 'onder boertige gesprekken veel drinken', het Franse *biberonneur*, *biberon* voor een mannelijke en *biberonneuse*, *biberonne* voor een vrouwelijk dronkelap, en *biberonner* 'zuipen'. Het Duits kent *bibern*, *biberln* voor 'drinken', het Engels *bibber* voor 'dronkaard'.

[Hoeufft 64; Wschat 77]

bijtertje

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent, in de vorm *bijterke*. Behalve voor 'borreltje' werd *bijterke* daar gebruikt voor 'kleine tand'. Waarschijnlijk dacht men aan een borreltje om je tanden in te zetten. Het Amerikaans-Engels kent het vergelijkbare *nipper*. *To bite into the brute* werd omstreeks 1927 in de Verenigde Staten gebruikt voor 'expres dronken worden'. *Brute* staat hier voor 'sterke drank'.

[Liev.-Coopm. 184]

billenbijter

Net als het vorige trefwoord in de eerste helft van deze eeuw in Gentesignaleerd voor 'borrel'. Ook recentelijk is deze borrelnaam daar nog aangetroffen. De uitdrukking *in de bil bijten* werd vroeger in Gent gebruikt voor iets dat in iemands zak brandde. Zo zei men *de appel bijt in de bil*. Mogelijk was *billenbijter* oorspronkelijk een borrel uit een zakflacon. Men zou de naam ook kunnen interpreteren als 'borrel waar iemand hevig naar ver-

langt'. *Billenbijter* werd in Gent tevens gebruikt voor 'fooi, drinkgeld'. In Nederland zei men rond de eeuwwisseling van een dronkaard *hij zal nog op de kont bijten*.

[Liev.-Coopm. 185, 335; Mullebrouck 335; Nav. 47:63; Schuermans Bijv. 37]

binnenbezem

Onlangs gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. Het gaat hier om een borrel die als een stevige, harige bezem de keel, de maag en de darmen schoonschrobt. Ditzelfde naamgevingsmotief komt terug bij **schrobber**. Zie ook **keelkrabbertje**.

binnenkomertje

Eerste borrel in een café. Aan het eind van de jaren vijftig gehoord in Amsterdam, in het Bargoens. Ook gesignaleerd onder zwervers in Rotterdam. Een Bargoens woordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Misschien hangt er wel een piepeltje aan de kist die het vingertje rond laat gaan. Ik heb alleen maar poen voor 'n binnenkomertje.' Een drankwoordenboek kent het tevens in de betekenis 'door reeds aanwezig persoon [in een café] aangeboden consumptie'. *Binnenkomertje* staat sinds 1976 in de Grote Van Dale.

Vergelijk **inkommertje**.

[Endt 16; Reeuwijk 14]

bitter, bittertje

Bitter is een gekleurde, gedestilleerde drank met een bepaald suikergehalte en een alcoholpercentage van ten minste dertig procent. Er bestaan internationaal talloze soorten bitter die op basis van verschillende grondstoffen worden gemaakt. In Nederland genieten vooral Beerenburg of berenburger, Boonekamp, Els, Keizerbitter, Oranjebitter, Tip van Bootz en Underberg bekendheid. Deze merknamen leverden allerlei borrelnamen op die hier verder niet apart zijn behandeld, omdat ze niet overtuigend als soortnaam voorkomen, zoals *BB-tje* en *burgje* voor 'Beerenburg', *bergje* en *undertje* voor 'Underberg', *Bonekampje* en *linkie boonekamp*. De recepten worden – zoals zo vaak bij dit soort producten – angstvallig geheim gehouden, maar ze bevatten bijna allemaal bladeren, kruiden, schillen, schors, vruchten en wortels. Zoals de naam al aangeeft smaken ze bitter.

In de volksmond wordt *bittertje* niet alleen voor deze elixers zelf

gebruikt, maar ook voor een borreltje met een paar druppels van zo'n drankje. Het woord is in deze betekenis aan het eind van de 18de eeuw voor het eerst gevonden. Men sprak van *bittere borrel*, *bittere bom* of kortweg van *bitter*, *bittere* of *bittertje*. A. Fokke Simonsz. schreef in 1792 'ik heb klaar en bitter, dat is vaderland-sche drank'.

De borrelnaam is ook bij talloze andere schrijvers te vinden. Zo schreef Justus van Maurik in 1881 in *Van allerlei slag*:

Gewoonlijk [...] kwam een soortement heer zijn glaasje Boonekamp drinken. [...] Die vroeg altijd: 'Niet te sterk, Kobus.' En als hij 't glaasje had, beet hij er dadelijk den kop af, zooals hij 't noemde, en zette acht van de tien keeren een vies gezicht, terwijl hij zei: 'Nou heb je 't al te slap gemaakt, Kobus; doe me nog een snippertje bitter er bij.' En als ik er dan nog een goeien scheut Boonekamp in had gedaan, trok hij weer een vies gezicht en zei: 'Veel te sterk, Kobus! Foei, dat brandt!' Vat je 'm, meneer! dan wou hij er weer een tikje klare in hebben.

En in 1884 in schreef Van Maurik in *Burgerluidjes*:

Heb je hoofdpijn, een sterk bittertje; en heb je geen eetlust dan twee. Voel je je heelemaal onlekker, dan 's avonds een stijven grog en naar bed. Ziedaar! dat is naar mijne meening een kort begrip van de geneeskunde.

De tijd voor het eten werd *bitteruur* genoemd, drinken *bitteren*, men schonk uit de *bitterfles* of het *bitterkaraffe* en dronk uit het *bitterglaasje*. En werden talloze soorten *bitter* onderscheiden, zoals *alsembitter*, *citroenbitter*, *maagbitter*, *miemelbitter*, *morgenbitter*, *pomeransbitter* enzovoort. Een glaasje 'licht bitter' werd door soldaten in de 19de eeuw *dun gesneden* genoemd (vergelijk *dun*). *Bitter* was veelal bruin van kleur, wat de volksnaam **bruine** opleverde. Omdat die kleur blijkbaar aan rookvlees deed denken, noemde de soldaat zijn glas bitter in de 19de eeuw ook wel *een boterham met rookvlees* (zie **glazen boterham**).

Bij recent dialectonderzoek werd de borrelnaam *bitter* vaak genoemd in de Achterhoek, Drente, Groningen, Limburg en Noord-Brabant, maar ook elders is hij zeker bekend.

Vergelijk **batse hond**, **coccejaans bittertje**, **lombokker** en **pait**.

[Andreae 154-165; Kocks 127; Nijm.vr. 80; PJM 35; Schaars 412; Schuermans Bijv. 38; WFT 2:3323; WNT 11² 2751]

blaag

Zie bij **jonge**.

blaasjesnat

Omstreeks 1890 opgetekend in de Achterhoek, in de vorm *bläöskesnat*. *Blaasjesnat* was jenever die in een varkensblaas over de Duitse grens was gesmokkeld. Dit werkje werd indertijd meestal opgeknapt door ‘flinke boerenmeiden’, zoals het ergens heet. Zij verstopten de met **foezel** – goedkope Duitse jenever – gevulde blazen onder hun kleding, in de hoop dat de douane daar niet zou kijken.

Omstreeks 1900 was er een levendige smokkelhandel tussen Achter-Zieuwent, een buurtschap nabij Lichtenvoorde, en Bocholt in Duitsland. De boeren zongen toen, vrij vertaald:

Meike, Meike doe het niet
 Als het u niet goed gaat
 Meike heeft het zo vaak gedaan
 't is haar altijd goed vergaan.

Aan het begin van deze eeuw werd er veel Schiedamse jenever naar België gesmokkeld. In Baarle-Hertog noemde men deze jenever *smokkelklompje*, waarschijnlijk omdat de jenever in holle klompen werd vervoerd.

[Schaars 411]

blanke

Onlangs gehoord te Emmer-Compasuum in Zuidoost-Drente, in de vorm *blaanke*. Een Drents dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin ‘geef mie mor een blaanke’. Het woord is ook gesignaleerd in de Achterhoek, in Noord-Brabant en in Apeldoorn. Men spreekt kortweg van een *blanke*, of voluit van een *blanke borrel*. Het gaat hier om jonge jenever, die ‘blanker’ is dan oude of belegen jenever, dan wel om jonge jenever zonder suiker. Een van de vele Engelse benamingen voor jenever is *white*. De ogenschijnlijk verwante Duitse benamingen *Helles* ‘lichte’ en *Weißer* ‘witte’ slaan niet op jenever maar op respectievelijk pils en witbier. Het Franse *blanche* ‘witte’ betekent wél ‘cognac, jenever, brandewijn’.

Vergelijk **klare**.

[Kocks 129; Schaars 411]

blauwe, blauwertje

Het ligt voor de hand de borrelnaam *blauwe* – die aan het eind van de 19de eeuw is gesignaleerd – in verband te brengen met *de blauwe knoop*, het onderscheidingsteken van de drankbestrijders. De borrelnaam zou dan kunnen worden opgevat als geu-

zenaam. Maar historisch gezien maakt deze verklaring geen schijn van kans. De drankbestrijders werden namelijk pas halverwege de 19de eeuw actief, terwijl *blauwe* al in het midden van de 16de eeuw werd gebruikt voor 'dronken', waarschijnlijk naar de blauwachtige gelaatskleur van iemand die straalbezopen is. Men zei *hij is blauw* voor 'hij is dronken' en *zo blauw als een lei* voor 'zeer dronken'.

De borrelnaam *blauwe* werd aan het eind van de 19de eeuw vooral in Vlaanderen gehoord, net als *blauwertje*, een benaming die toen in West-Vlaanderen voorkwam. Dit was nog voor de tijd dat de meest verpauperde zwervers zich aan spiritus vergrepen – in het Bargoens *blauw* of *blauwsel* genoemd – dus ook daar hebben deze borrelnamen niets mee te maken. In de Engelse volkstaal wordt slechte jenever wel *blue ruin* 'blauw verderf' of *blue stone* 'zwavelzuur' genoemd. Twee eeuwen geleden waren in Engeland voor gin ook de benamingen *blue tape* en *blue ribbon* 'blauw lint' in zwang. In het Frans is de term *bleu(e)* 'blauwe' op drankgebied voorbehouden aan slechte wijn – die blauwige vlekken achterlaat op het tafelkleed – en absint.

[Collen 1979:6, 8, & 1990:5; Endt 17; Herroem 61; Nav. 3:286; Staelens 75; WNT 11² 2797]

bleekneusje

Door de Nederlandse radio- en televisiepresentator Peter Knegjens (1916-1996) verzonnen voor 'borreltje'. Vooral in de jaren zeventig was Knegjens bekend om z'n kleurrijke taalgebruik en de snelheid waarmee hij sprak. In 1974 was hij even presentator van de Wie-kent-kwis, maar de AVRO-leiding vond hem ongepast en verving hem door Fred Oster. Knegjens bleef echter een bekende Nederlander, die talloze radio- en tv-uitzendingen opsierde met zijn vindingrijke formuleringen. Daarnaast leidde hij talloze biertapwedstrijden en longdrinkkampioenschappen. Hij staat te boek als de bedenker of verbreider van onder meer *goudgele rakker*, *aju paraplu*, *grote klasse*, *een ernstig geval van helaas*, *dat ziet er gezond uit* en *hapgraag*. *Hapgraag* verkocht hij voor duizend gulden aan bierbrouwer Grolsch. *Bleekneusje* behoort tot zijn minder bekende creaties. Hij noemde een borrel ook graag **schiedammer**. Die borrelnaam dateert van ver vóór zijn tijd.

Vergelijk **neuswarmer**.

[Gelder 21-22; Parool 11.12.1996]

blinkertje

Onlangs gehoord in Noord-Brabant, in de vorm *blinkerke*. Waarschijnlijk verwijst de naam naar het uiterlijk van het borreltje, dat bij voorkeur koud en 'blinkend' wordt gedronken, zoals ook de Amsterdamse volksdichter J.P. Heije ooit opmerkte:

Het glas is fijn, de rand is zacht,
Maar 't vocht brengt dóod, aan wie het drinken!
Zeg, hebt ge dàt wel ooit gedacht
Als gij 't jeneverglas ziet blinken?

Een andere mogelijkheid is dat de borrelnaam *blinkertje* is ontstaan uit het Bargoense *blinkert* 'glas'.

bloempap

In 1996 voor het eerst gevonden, in een lijst 'van steeds minder voorkomende woorden in het dialect van Giessendam en Neder-Hardinxveld', in de vorm *blommepap*. Onder *bloempap* verstond men vroeger 'pap met bloem en zoetemelk of karnemelk bereid'. De borrelnaam zal uit deze betekenis zijn ontstaan. Uit de voorbeeldzinnen blijkt dat men dit borreltje in Giessendam en Neder-Hardinxveld nog wel eens met stroop dronk, en voor het naar bed gaan.

Vergelijk **klungelolie**.

[Leeuwerk 15; WNT 11² 2902]

bobijntje

Een *bobijntje* is eigenlijk een 'garen-' of 'spinklosje'. Maar in 1900 werd dit woord in Oost-Vlaanderen ook gebruikt voor 'druppel, borrel', mogelijk naar de klosvorm van het glaasje. Kort daarna dook deze borrelnaam in Antwerpen op en onlangs is hij nog in Gent en Amsterdam gesignaleerd. De populariteit van deze borrelnaam hangt samen met het volgende straatliedje:

Och Mietje Pijpekop
Geef mij een bobijntje.
Liever een groot of een kleintje,
Als er maar jenever in is.

Dit straatliedje leidde ook tot de borrelnaam **pijpenkop**.

[Joos 1900:127; Liev.-Coopm. 208; Mullebrouck 335; Teirlinck 1908:188]

boevenverklikker

Menigeen gaat na een paar glaasjes makkelijker praten. Voor boeven brengt dat het gevaar mee dat zij zichzelf of een ander verlinken. Dit leidde tot de borrelnaam *boevenverklikker* – een woord dat in 1899 in Den Haag is opgetekend. Een groot kenner van de Amsterdamse onderwereld, Paul Wilking, alias Pistolen Paultje, beschreef het verschijnsel van de dronken, praatgrage boef in 1968 in *De roerige wereld van Pistolen Paul*, overigens zonder de borrelnaam *boevenverklikker* te noemen:

De kroeg is een groot hulpmiddel voor justitie. Een kraker met veel poen in z'n zak krijgt dorst, iemand die veel dorst heeft wordt lazerus en iemand die lazerus is krijgt last van een wandelende tong. Een misdadiger die alcoholist is – en er zijn er nogal wat van dat slag – gaat onherroepelijk de kast in.

In Vlaanderen is deze borrelnaam aangetroffen als *boevenverklikker*.

Vergelijk **babbelwater**.

[Canter 80; Mullebrouck 335; Stoett 2:83; Zaal 91]

bok

Aan het begin van deze eeuw op het Groningse Hogeland gebruikt voor 'borrel'. Een dialectwoordenboek gaf in 1929 als voorbeeldzin 'n *bok mit smoren* voor 'een borrel meedrinken'. Deze borrelnaam lijkt te zijn ontstaan uit de oudere uitdrukking *de bok aan 't touw hebben* voor 'dronken zijn'. Deze zegswijze was niet alleen in Groningen bekend, maar ook in Friesland, Noord-Holland en Zeeland. In Friesland zongen de kinderen, als ze iemand dronken over straat zagen lopen, aan het eind van de 19de eeuw:

Hij het 'n bok an 't touw!

Hij het 't biet! [Hij heeft het te pakken!]

Het WNT geeft als verklaring voor dit spreekwoord: 'een over den weg zwaaiende dronkaard doet denken aan iemand die een kop-pigen bok onder vele bokkesprongen moet voortleiden'. De borrelnaam *bok* was halverwege deze eeuw nog in Groningen bekend. Het Amerikaans-Engels kent het enigszins verwante *drunk as a goat*.

[Herroem 61; Ter Laan 1929:109; Nav. 3:285; Ntg 12:147; Pannekeet 1971:33; Stoett 2:92; WNT III¹ 257; Wschat 91]

boldootje

Alleen gevonden in een studie uit 1906 over het ‘Hollands’ in Nederlands-Indië. ‘Onze koloniaal [...] zal allicht zijn “gagement” versnoepen aan Boldootjes en muskietenvestjes, aan “kringetjes” of “Jan Doedel”’, zo heet het daar. Waarschijnlijk werd *boldootje* gebruikt voor een bepaalde, geurige of belegen jenever. Het verwijst naar het bekende reukwater dat omstreeks 1844 was uitgevonden door de Amsterdamse apotheker J.C. Boldoot. Bij de Nederlandse marine werd ‘sterk ruikende jenever’ omstreeks 1975 **eau de cologne** genoemd.

[Prick van Wely 104]

bolle meniscus

Omstreeks 1975 gebruikt door medische studenten in Utrecht. ‘Het was een kunst’, schreef een informant, ‘om de schenker te verleiden tot een bepaald natuurkundig fenomeen, namelijk dat er meer jenever werd geschonken dan er in het glas kan. Dankzij de oppervlaktespanning ontstond er boven de glasrand een heuveltje met jenever, zonder te overstromen: de *bolle meniscus*.’ Er bestaan veel namen voor een borrel met een kop erop. Zie voor een opsomming bij **over-het-IJ-kijkertje**.

bols

Halverwege deze eeuw was jenever van de Erven Lucas Bols in Nederland en Vlaanderen zo populair, dat *bols* als soortnaam werd gebruikt. Zo vertelde de bekende jeneverproducent Piet Bokma ooit in een vraaggesprek:

Na de oorlog kwamen er veel mensen uit Indië terug. Ik zat eens in Den Haag met mijn vader op een terrasje toen we een van de repatrianten ‘een bolsje van Bokma’ hoorden bestellen.

Kennelijk was de eerste naam een soortnaam geworden.

Een voormalige slijter meldde dat hem regelmatig was gevraagd naar ‘een fles bols van Hartevelt’ – de naam van een concurrerende destillateur. In de literatuur zijn woorden als *bolsridders* voor ‘zuipschuiten’ en *ont-bolsteren* voor ‘ontnuchteren’ te vinden.

De geschiedenis van de firma Erven Lucas Bols is een stuk minder duidelijk dan het bedrijf graag doet voorkomen. Zo staat op tal van plaatsen dat het bedrijf in 1575 door Lucas Bols is opgericht. Maar in historische bronnen wordt Bols pas in 1634 voor het eerst genoemd. Het gaat dan bovendien om Pieter Jacobszoon Bols, van Lucas is geen sprake. Pas in de tweede helft van

de 18de eeuw werd het bedrijf door een Lucas Bols geleid, een man die op menig etiket wordt afgebeeld met een kalotje, een sikje en een Spaanse kraag. Hoe hij er in het echt uitzag, is niet bekend: het portret is pas veel later gemaakt en berust op fantasie. De directie van Bols had indertijd een voorkeur voor die Spaanse kraag, die toen in Nederland helemaal niet werd gedragen.

Bols maakte aanvankelijk likeuren. Jenever werd pas aan het eind van de 18de eeuw in het assortiment opgenomen. Eerder distantieerde Bols zich juist van deze volksdrank.

De jenever van Bols is in vele liedjes en gedichten bezongen. In Nederlands-Indië – waar men overigens van *bolles* sprak – zongen de soldaten:

Orang tjina makan bami,
orang djawa makan bras
orang blanda makan roti,
minoem bolles banjak bras.

Dit is:

Chinezen eten bami
Javanen eten nasi
Hollanders eten brood
en drinken heel veel bols.

En in het bekende *Jeneverlied* klinkt het:

En als wij naar de hemel gaan
Jenevertje, jenevertje
En als wij naar de hemel gaan, jenevertje gaat mee
O, heerlijke dromen van Lucas Bols en zonen
O, heerlijke dromen van bier en brandewijn.

De Rotterdamse dichter Willem van Iependaal, tot slot, vereeuwigde Bols in 1937 in een gedicht getiteld *De remplaçant*:

Nu ligt de dolverliefde man,
Die Loesje niet kon velen,
Des nachts in godverlatenheid
De buik... van Bols te strelen.

In Noord-Brabant is onlangs nog de vorm *bolske* opgetekend. Vergelijk **vlekje**.

[Verstraaten 1995:109; Wennekes 82-102]

bom

In 1839 voor het eerst gevonden, in de verbinding *een bom bitter*. Het woord werd aanvankelijk vooral door studenten gebruikt en is in het begin van de 19de eeuw in die kringen opgetekend in

Leiden en Utrecht. Een *bom* is eigenlijk een 'groot glas sterke drank'. Het is verwant met het Oost-Friese *bumme* 'grote blikken drinkkan' en het Engelse *bumper* 'volle beker'. In de tweede helft van de 19de eeuw is *bom* ook in Groningen gesignaleerd (voor 'groot glas jenever of brandewijn') en in Vlaanderen. Daar zei men *te veel naar de bom* of het *bommegat kijken* voor 'tot de drank genegen of dronken zijn'. In Nederland zei men van een dronkeman *hij zet er een goede bom in* of *hij heeft een bom in 't lijf*. Onlangs is deze borrelnaam nog gehoord in Hasselt.

Vergelijk **bel** en **bitter**.

[Herroem 1; Molema 49; Schuermans 68; Staelens 81; Stoett 1:141; WNT III¹ 322-323; Wschat 92]

boonschoofje

Aan het begin van deze eeuw op Goeree en Overflakkee gehoord voor 'borrel'. Een *schoof* is een samengebonden hoeveelheid halmen of andere gemaaide gewassen. Onder *bonen* verstonden de landbouwers indertijd *paardenbonen*. Paarden kregen een boonschoofje als lekkernij. Vervolgens werd *boonschoofje* in het dialect van Goeree en Overflakkee gebruikt voor 'lekkernij, traktaatie' en daarna voor 'borrel'. Toen deze borrelnaam in 1955 werd opgenomen in het dialectwoordenboek van deze streek, kreeg hij als etiket 'verouderd'. Van een dronken iemand zegt men *hij is in de bonen*. Op Goeree en Overflakkee zegt men ook *hij is oorlogskeesje* – een uitdrukking die, ook wat betreft beeldspraak, nergens anders is aangetroffen.

[Landheer 159; Nav. 3:285; Ntg 13:139]

boordevolletje

Een glas jenever dat tot de rand toe gevuld is. De naam komt al in het eerste decennium van de 18de eeuw voor. J. Le Francq van Berkhey gebruikte het woord in 1798 in een gedicht dat is opgenomen in *Jock en ernstige Akademische Vertellingen mijner jeugd*:

Als er dan is rond geklonken
 En 't Wijntje wat bezonken
 Wijl het spraakwater raakt in 't bolletje
 Schenk dan nog eens een boorde volletje.

Deze borrelnaam wordt nog steeds gebruikt, zo melden informanten uit Nederland en Vlaanderen.

Vergelijk **over-het-IJ-kijkertje**.

[Mullebrouck 335; WNT III¹ 475; Zaal 91]

borrel

In een boek waarin ruim 76.000 woorden zijn gewijd aan de volksnamen voor borrel, mag het woord *borrel* zelf natuurlijk niet ontbreken. Bij geen van de wijdverbreide borrelnamen worden alle dialectvormen en -schrijfwijzen gegeven, maar voor *borrel* maken we een uitzondering. Gevonden zijn:

baurelletje, boarrel, boddel,
bolletje, bolltje, boltjen,
borlie, bōrrel, borrelie,
bōrrelke,
borrelsje, borreltien,
borreltsje, bûl, bûlch, bûle,
bûltsje, buol, buorrel,
burrel, burreltsje,
burreltsy.

En dan hebben we natuurlijk lang niet *alle* dialectwoordenboeken van Noord en Zuid in handen gehad, dus er zullen nog wel een aantal regels aan dit gedicht zijn toe te voegen.

Het woord *borrel* is in 1685 voor het eerst gevonden, in een blijspel getiteld *Het Huwelyk sluyten* van de Amsterdamse arts Pieter Bernagie. Daar heet het: 'Nou wou ik de borrel wel eens hebben. De droes! dat de fles niet en breekt! Avous toekomende Bruydje; 't is van de beste jampu.

Op uithangborden van herbergen waren in 1693 teksten te lezen als: 'Hier tapt men Borrel, uyt den treuren' en 'Hier gaat den Borrel, dag en nacht.' Ook de herbergnamen 'In de Borrelfles' en 'In de Borrel-kan' kwamen toen voor.

Het woord *borrel* gaat terug op het Middelnederlandse *borre* of *borne* dat 'bron(water), fontein, drinkwater' betekent. *Borrel* betekende zoveel als 'kleine dronk'. Ook het werkwoord *borrelen* 'door opstijgende damp- of gasbellen in beweging zijn' is zeker van invloed geweest.

Het hoeft geen betoog dat er in de Nederlandstalige literatuur wel een paar boeken en gedichten te vinden zijn waarin *borrel* of *borreltje* voorkomen. We komen het daar tegen met bijvoeglijke naamwoorden als *bittere*, *flinke*, *gereformeerde*, *redelijke*, *roomse* (zie bij **rooms halfje**), *stevige* en *stijve*, en met allerlei prijsaanduidingen, zoals *vijf cents borrel* enzovoort. Soms komt *borrel* voor met een nadere bepaling van de soort van sterke drank, zoals *een borrel klare*. *Een borrel drinken* werd ook wel in ruimere zin toegepast op het drinken van andere dranken, zoals wijn. Niet geheel onverwacht komt het woord ook in veel uitdrukkin-

gen voor. Zo zei men halverwege de 19de eeuw *iemand een bitteren borrel geven* voor 'iemand een duchtige vermaning geven', voor *een borreltje kan men veel gedaan krijgen; men begint met een borrel en eindigt met den buik vol en een borrel is overal goed voor*. Van een dode zei men indertijd *hij heeft zijn laatste borreltje binnen*. Ook het bekende *het scheelt een slok op een borrel* dateert uit deze periode, net als de zeispreuken *daar kan een borrel op staan*, *zei Piet, toen hij twee kroegen voorbij was gegaan, en vóór de derde stond; en ja, kapitein! zei de schildwacht, ik mocht ook wel lijden, dat een borrel drie gulden kostte, als hij maar zoo groot was als een schildershuis*. Later zijn onder meer opgetekend *aan de borrel zijn en stevig aan de borrel doen* voor 'veel drinken'.

Van de vele samenstellingen met *borrel* noemen wij slechts *borrelsergeant* en *borrelpraat*. *Borrelsergeant* werd omstreeks 1840 door Leidse studenten gebruikt voor 'koffiehuisbediende'. *Borrelpraat* betekende aanvankelijk, in 1874, 'dronkenmanspraat', maar het werd al snel gebruikt voor 'onzin, wartaal, gewauwel, gebazel'. Niets leverde waarschijnlijk zoveel nieuwe borrelnamen op als *borrelpraat*.

[Draaijer 40; Gallée 7; Harrebomée 1:82, & lxii, & 2:xlili, & 3:cxv; Herroem 14, 26, 27, 42, 128, 133; Ter Laan 1929:102; Lennep 1856:41; PJM 55; Schaars 414; WNT III' 5, 576-579]

brekebeentje

Toen een toerist uit Amsterdam onlangs in een kroeg op Schiermonnikoog een borrel bestelde, kreeg hij ten antwoord: 'Zo, meneer wenst een *brekebeentje*.' Deze borrelnaam verwijst natuurlijk naar de uitwerking die te veel sterke drank op de benen kan hebben. De Utrechtse landheer mr. Laurens Bake bracht dit in 1682 als volgt onder woorden:

Wie van u allen is niet dul van sterke drank?
 Dat uwe beenen 't lyf nauw langer onderschraagen;
 Maar tuimelt langs de vloer, vermeersterd van den wyn,
 En maakt u zelf gelyk een vuil en gulzig zwyn.

Een en ander komt ook naar voren in de uitdrukkingen *hij doet beentje over* en *hij heeft strooien benen* voor 'hij is dronken', uitdrukkingen die dateren uit de eerste helft van de 19de eeuw. In het Engels werd 'whisky' of 'sterke drank' toen *breaky leg* genoemd. De Franse omgangstaal kent de overeenkomstige borrelnaam *casse-pattes*.

Vergelijk *slingerolie*.

[Almanak 69; Herroem 59]

brom

In de betekenis 'borrel' in 1682 voor het eerst opgetekend. Vooral in Zuid-Nederland was *brom* in de 17de eeuw een gangbaar woord voor 'braspartij, feestmaal, drinkgelag'. Het is afgeleid van *brommen* in de betekenis 'tieren, joelen, brassen'. *Brom* werd ook gebruikt voor 'smulcost, lekkernij'. Dit kon zowel op voedsel als op drank slaan.

Van iemand die dronken was, zei men *hij heeft een brom in, een brom aan of een brom op*. In het West-Fries wordt deze uitdrukking nog steeds gehoord.

Omstreeks 1960 stond *brom*, samen met 23 andere borrelnamen, op een servet dat op de tafels lag van het passagiersschip De Grote Beer, een schip dat Nederlandse emigranten naar Australië bracht. Aan de bovenzijde van dit servet stond: 'Er zijn vele namen voor de echte borrel.' Aan de onderzijde: 'Wees gezellig – neem een echte borrel.' De rest van het servet werd in beslag genomen door cartoonachtige tekeningetjes. Bij *brom* staat een beer die een fles jenever achteroverslaat.

[Eysden 83; Nav. 47:58; Pannekeet 1971:38; Stoett 1:28, 141; WNT III¹ 1502-1503; Zaal 91]

bronnetje

Aangedragen door iemand uit Driebergen. 'In 1973, mijn verkeringstijd', schrijft hij, 'kwamen kennissen van mijn schoonouders op de borrel. Hij bestelde een *bronnetje*, waarschijnlijk om te imponeren. Toevallig dronk ik toen zelf Oude Bokma. Op het etiket staat de naam van de destilleerderij zeer groot. De merknaam "De Bron" staat er in kleine letters onder. Ik kon dus zonder verder te vragen met de vierkante fles voor de dag komen.' Niet algemeen.

Vergelijk *slingertje* en *vlekje*.

bronolie

Onlangs gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant, in de vorm *bromöllie*. *Bronolie* is een verouderd woord voor (ongezuiverde) petroleum. Een kenner van het Oost-Brabantse dialect gaf als toelichting: 'Mij lijkt het verband met "brandstof" bedoeld. De verwijzing kan betrekking hebben op het brandende gevoel in de maag dat bij straffe borrels hoort.' Omstreeks 1937 werd 'jenever' in de dieventaal ook wel **petroleum** genoemd.

Vergelijk *afbijt*.

bruine, bruintje

Omstreeks 1890 gevonden in Amsterdam. Een woordenlijst uit die tijd geeft als voorbeeldzin *haal een bruine* voor 'haal een slokje'. In het Fries is deze borrelnaam nog onlangs aangetroffen als *brúntsje*. Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om jenever met bitter dat daardoor een enigszins bruine kleur krijgt.

Vergelijk **bitter**.

[Graaf]

buikwarmertje

Onlangs gehoord in oostelijk Noord-Brabant, in de vorm *buikwermerke*. Er zijn verschillende borrelnamen die uitdrukking geven aan het verwarmende effect van jenever. Zie voor een opsomming bij **opwarmertje**. Medisch gezien is het gevoel van warmte te verklaren uit het brandende effect dat sterke drank heeft op de slijmvliezen van slokdarm en maag. Aan het eind van de 19de eeuw zei men in Zuid-Afrika van iemand die aangeschoten was, *hij is warm*.

[Mansvelt 38]

C

campertje

Glaasje jenever met een beetje kinabitter, een bepaald geneesmiddel dat werd bereid uit kinabast. Alleen gevonden in een taalkundig tijdschrift uit 1851. Het *campertje* werd vlak voor het eten of tijdens de maaltijd genuttigd. Men was ervan overtuigd dat het de gezondheid bevorderde. Het is genoemd naar de vooraanstaande Leidse arts Petrus Camper (1722-1789), die achtereenvolgens hoogleraar in Franeker, Amsterdam en Groningen was. Camper behoort tot de beroemdste wetenschappers uit zijn tijd. Goethe noemde hem 'ein Meteor von Geist, Wissenschaft, Talent und Tätigkeit'. Camper zal het gebruik van dit drankje hebben gepropageerd. In zijn *Verhandeling over het bestuur van kinderen* raadde hij in ieder geval aan om kinderen dagelijks, na het middagmaal, een kleine hoeveelheid wijn te laten drinken.

[Arch. Ned. Taalk. 3:124; Nav. 5:179; WNT XIV 2303]

catz

Catz is eigenlijk de naam van een bepaald soort kruidenelixer van de firma Catz en Zoon uit Pekela, maar het woord is ook gebruikt als soortnaam voor 'jenever met kruidenelixer'. Het be-

drijf is twintig jaar geleden opgekocht door Bols en het elixer wordt niet meer gemaakt, maar de borrelnaam waart nog steeds rond in enkele Nederlandse dialecten, in verbasterde vormen als *katske* (in het westen van Noord-Brabant) en *ketske* (in de Achterhoek). Daarnaast is het onder andere gevonden als *cats*, *catsie* en *catsje* – alledrie ook wel met een k geschreven – en als *katsku*. Deze laatste vorm is in 1980 opgetekend in Oisterwijk.

De firma Catz werd aan het eind van de 18de eeuw opgericht door Heiman Cohen Catz (1754-1841), een Duitse jood die volgens sommigen zijn moederland was ontvlucht vanwege de pogroms, maar volgens de familieoverlevering om een duel te ontlopen. Aanvankelijk combineerde hij de drankhandel met een drogisterij, later splitsten zijn nazaten het bedrijf op.

Met name in de tweede helft van de 19de eeuw ontwikkelde Catz en Zoon zich zeer voorspoedig. Het elixer won de ene internationale prijs na de andere en op het hoogtepunt had de firma vestigingen in Rotterdam, Amsterdam, Antwerpen, Californië en Batavia. Er verschenen ronkende reclamebiljetten, waarop op Catz-elixer werd aangeprezen als 'het zuiverste en gezondste maagbitter ter wereld'. 'Het versterkt de maag, verdunt het slijm, bevordert den eetlust, smaakt bovendien zeer aangenaam, en wordt met goed gevolg bij alle ziekten aangewend, die uit slechte spijsvertering ontstaan.' Driemaal daags een half likeurglaasje Catz-Elixer voor de maaltijd, dat is wat het bedrijf propageerde, en ook op zeereizen was het elixer 'onontbeerlijk'. Voor wie nog twijfelde: het elixer was onderworpen aan 'opzettelijk wetenschappelijk onderzoek' en het was daar 'zeer gunstig' uit naar voren gekomen.

Het publiek wilde wel en net als bij **angst** werd er op den duur onderscheid gemaakt tussen *jonge*, *oude* en *lichte Catz*, al naar gelang de concentratie elixer en de combinatie met oude of jonge jenever.

Het *catsje* is in onze literatuur opmerkelijk vaak bezongen. Speenhoff gebruikte de borrelnaam in 1918 in een liedje getiteld 'De stille zwabber':

Dan trekt-ie naar z'n bittertafel
 En slokt z'n eerste borrel op;
 Dan komt de trek naar 'n sigaretje,
 Naar zoute bollen of 'n peer,
 En bij z'n vijfde ouwe-katsje
 Is-die de stille zwabber weer.

Kees Stip schreef in 1943 in *Dieuwertje Diekema*:

Dieuwertje schonk hem twintig Catsjes,
de schipper dronk ze allemaal op
en toen hij er dertig had gedronken
zag hij Dieuwertje op haar kop.

En Willem van Iependaal schreef in een gedicht over de bevrijding:

Tientjes die geen stuiver houen,
Zwarte catzies bij de vleet!
Zware jongens! Ouwe knullen!
Hoki Poki in de keet!!

Met *zwarte catzies* zal hier 'op de zwarte markt gekochte Catz' zijn bedoeld. Carmiggelt had het in 1965 over *lichte cats* en hoewel er nog vele andere bewijsplaatsen te geven zouden zijn, heeft het woord opmerkelijk genoeg geen van de grote Nederlandse woordenboeken gehaald.

[Hoekstra 14; Nijm.vr. 80; Schaars 412]

ceebeetje

Zie bij *citroentje*.

champagne-militair

In 1874 voor het eerst opgetekend, door de spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée. De Nederlandse militair had het in de 19de eeuw absoluut niet breed en daarom was jenever zijn champagne. Harrebomée omschrijft *champagne-militair* als de 'bittere borrel van den militair'. Soldaten behoorden overigens tot de grootste afnemers van jenever. In het Frans is deze borrelnaam niet aangetroffen. Vergelijkbare borrelnamen zijn *liqueur de canaille*, *metser-scognac*, *poor man's Scotch* en *sampampel*.

[Herroem 2]

champetter

Zie *sjampetter*.

chasse-café

Aan het begin van deze eeuw in Gent gebruikt voor een borrel die na de koffie werd gedronken. De naam betekent zoveel als 'wat de koffie verjaagt'. Het gaat hier om een variant van het bekendere *pousse-café*. Volgens een dialectwoordenboek gaat het om een typisch Gents woord. Elders is deze borrelnaam dan ook niet aangetroffen, ook niet in het Frans. De Fransen noemen

een borreltje wel *chasse-brouillard* 'mistverjager'. 'Slechte wijn' wordt in Frankrijk soms *chasse-cousin* genoemd, 'neefverjager'.

[Liev.-Coopm. 268]

citroentje

In 1898 voor het eerst gevonden, in de Grote Van Dale, voor een 'glaasje op citroenschillen getrokken brandewijn'. Later is het ook gebruikt voor 'citroenjenever'. Het woord is in 1968 gesignaleerd in Groningen, in 1982 in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen en onlangs nog in Drente. Men spreekt ook van een *glaasje citroen*. Citroenbrandewijn wordt ook afgekort tot CB of aangeduid als *ceebeetje*. Die laatste twee namen komen in Nederland nog volop voor.

Vergelijk **piel van de pot** en **schilletje**.

[Kocks 180; PJM 35; WNT III² 2049]

coccejaans bittertje

In 1914 voor het eerst opgetekend, in de Grote Van Dale, als schertsende benaming voor 'jenever met stroop'. Het borreltje heet zo naar de gereformeerde theoloog Johannes Coccejus (1603-1669), waarschijnlijk omdat jenever in sommige kringen als een typisch gereformeerd drankje werd beschouwd (vergelijk **gereformeerde**). Coccejus kwam uit Duitsland, werd hoogleeraar in Leiden en Franeker, en bepleitte een meer vrijzinnige richting in de gereformeerde staatskerk. Daar werd hij fel over aangevallen. Een informant uit Turnhout in de provincie Antwerpen meldde de benaming *coccejaans bittertje* nog altijd te gebruiken.

Vergelijk **bitter**, **heilige** en **klungelolie**.

commiezenzweet

Zie bij **gendarm**.

commissarisje

Alleen aangetroffen in een boekje met marinejargon. Omstreeks 1980 werd *commissarisje* bij de Nederlandse marine gebruikt voor een glaasje jonge jenever met Berenburg. Dit drankje stond ook bekend als **koetsiertje**. De herkomst van *commissarisje* is niet bekend. Een verband met het verouderde Parijse argotwoord *commissaire* 'kruik, pint', is onwaarschijnlijk.

[Harmsen 29]

couragewater

Een glaasje sterke drank om zich moed – *courage* in het Frans – in te drinken. Hetzelfde dus als **lefwater** of *glaasje van assurantie* (zie bij **glaasje**). Men sprak tevens van *couragepap*. Dit laatste woord is aangetroffen in een blijspel uit 1709, de *De Gewaande Weuwenaar*:

Gy moet weeten, dat Willem zomtjids is beschonken,

En altemet wat veel couragie-pap heeft gedronken.

Couragewater staat sinds 1914 in de Grote Van Dale. In Vlaanderen wordt het onder studenten nog steeds gebruikt. Ook in het Duits wordt *Courage* gebruikt voor ‘sterke drank’. Daarnaast kent het Duits *Mutwasser* ‘moedwater’ en *Mutspritze* ‘moedprik, -injectie’. Het Amerikaans-Engels kent *courage* voor ‘sterke drank’. De Engelsen spreken, sinds het begin van de 19de eeuw, van *Dutch courage* ‘Nederlandse moed’, voor ‘aan sterke drank ontleende moed’. *Geneva courage* ‘jenevermoed’ wordt op dezelfde manier gebruikt.

[Coster 388; Herroem 2, 27; WNT III² 2155]

D**darmduwertje**

Een borrel die het eten ‘opduwt’, richting darmen. Onlangs gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant, in de vorm *dermdoawerke*. Elders niet aangetroffen. Vergelijk **opduwertje** en **pensenterger**.

dasstaander

Zie bij **doorzakker**.

David en Goliat

Onlangs in Den Haag gehoord voor ‘borrel met een glas bier eraanast’. Vanzelfsprekend heet deze combinatie zo naar het welbekende duo uit de bijbel. Dat David klein was, berust overigens op een misverstand. Sauls wapenuitrusting paste David, en Saul was juist om zijn lengte tot koning van Israël verkozen. David wordt in 1 Samuel 16:11 wel ‘de kleinste’ genoemd, maar daarmee wordt ‘de jongste’ bedoeld. Hij was natuurlijk wel veel kleiner dan de reus Goliat.

dideldomdijntje

Alleen aangetroffen bij de schrijver Justus van Maurik, die zeer vertrouwd was met de Amsterdamse volkstaal. In het verhaal

'De Duvelshoek', dat speelt in 1887 en is opgetekend in *Toen ik nog jong was*, beschrijft Van Maurik een verlopen zwerver die opmerkt dat hij het bier in het logement De Kroon 'uitstekend versch' vindt, en dat ook de netheid ('propreiteit') hem daar goed bevalt.

Wat je zegt, meneer de baron – spot een ander. Je valt toch nergens vies van een dideldomdijntje, hè?

In een noot verklaart Van Maurik dat hier een 'borreltje' wordt bedoeld. Waarschijnlijk is *dideldomdijntje* een fantasiewoord.

Vergelijk **pikketanussie**.

diendertje

In de jaren dertig van deze eeuw in Amsterdam gehoord voor 'borreltje'. De bronnen zijn over deze borrelnaam niet duidelijk. Mogelijk gaat het om een variant van de oudere, Vlaamse borrelnamen **gendarm** of **sjampetter**. Het is ieder geval zeer waarschijnlijk dat deze borrelnaam de politie bespote, die indertijd scherp optrad tegen de productie en verkoop van clandestien gestookte jenever.

Vergelijk **politiepet**.

[Stoett 2:83; Zaal 91]

diepje

Omstreeks 1992 opgetekend in Gent, in de vorm *diepke*. Mogelijk moet men hier denken aan 'iets dat diep valt'. Ook de – veel oudere – uitdrukking *te diep in het glaasje kijken* kan van invloed zijn geweest. In het Middelnederlands zei men al *diepe drinken* voor 'zwaar drinken, te veel drinken'. Elders niet aangetroffen.

[Stoett 1:165]

dikkop

In de betekenis 'groot glas jenever, dubbele borrel' in 1882 voor het eerst aangetroffen, in Nederland. Ook in Vlaanderen en Nederlands-Indië was deze borrelnaam bekend. Er werd eveneens een bepaalde vochtmaat mee aangeduid – namelijk 10 cl – en een glas van die inhoud. Speenhoff gebruikte het woord in 1921 in het liedje 'Dronken Tienus':

Als tie 's morgens met 'n kater
Naar z'n karrewei toe moest
Kocht ie onderweg 'n dikkop
Voor de krampen en de hoest.

In Nederlands-Indië maakte het woord vooral opgang onder soldaten. In 1934 gebruikte S. Franke het in zijn boekje *Jan Fuse-lier*, dat speelt in die kringen:

Ze gaan die dikkop nemen in de kantine, daar is-ie goedkooper dan in de kroegen. U weet niet wat een dikkop is? Maar de jongens weten het al lang. Ze zijn aan boord al die lange weken voldoende ingelicht. Ze weten dat een dikkop zoveel beteekent als twee borrels. Je bestelt in de Oost trouwens zelden minder dan twee borrels tegelijk. Eentje, nu ja, als er geen centen zijn, maar twee is regel. En als je een kerel bent, haal je ze achter elkaar uit. En 't zijn allemaal kerels [...].

Van een dronkeman zei men vroeger in Nederland *hij heeft een dik hoofd*. In Vlaanderen is de borrelnaam *dikkop* onlangs nog gehoord; in Nederland lijkt hij verouderd. De Duitsers kennen het verwante *Dickkopf* voor 'großer Schnaps'. In Chicago werd jenever omstreeks 1928 – de periode van de drooglegging – *thick and thin* genoemd.

Vergelijk **snert** en **stevige**.

[Collen 1979:6, 8; Dam 155; Herroem 73; Joos 1900:175; Lezer III, 213; Mullebrouck 335; NZ 5:188; PJM 55; Staelens 108; WNT III² 2623]

dikstaarter

Onlangs gehoord in het Noord-Brabant. Een *dikstaarter* is eigenlijk een borrelglaasje met een massieve voet. In 'stille', clandestiene kroegjes in Noord-Brabant kostte een *dikstaarter* vroeger slechts een dubbeltje.

[Swanenberg 81-82]

doedelspat

Alleen aangetroffen in een gedicht uit 1932 van de Rotterdamse schrijver Willem van Iependaal, een groot kenner van het Bar-goens:

'k Wou [dat] er een doedelspat

Onder me neusgat zat:

'k Sta te bevrozen!

Zonder twijfel is *doedelspat* een dichterlijke samentrekking van *jandoedel* – zie bij **Jan** – en **spatje**.

doefje

In de vorm van *doefke* 1865 voor het eerst gevonden, in Zomergem, voor 'klein druppelken drank'. Zomergem ligt in Oost-Vlaanderen, op 15 km van Gent. In 1900 zei men in het Land

van Waas in Vlaanderen *een doefken aanhebben* voor 'een weinig dronken zijn'. Men zei ook *hij heeft nen doef* voor 'hij is dronken'. *Doef* betekent in het Vlaams 'slag, stoot'. Waarschijnlijk is de borrelnaam hiervan afgeleid. In 1984 werd de borrelnaam nog in het Vlaams gehoord.

Vergelijk **opsodemieter**.

[Joos 1900:178; Mullebrouck 335; Nav. 49:131; Schuermans 97; Stoett 1:173]

doodnagel

In de betekenis 'borrel' in 1914 gehoord in het Nederlandse gedeelte van Brabant en Limburg. De naam gaat terug op de uitdrukking *dat is een nagel aan mijn doodkist*. Deze uitdrukking, die in de Latijnse vorm al bekend was bij de Romeinen en die in het Nederlands sinds de 17de eeuw wordt gebruikt, betekent 'die zaak veroorzaakt mij zoveel smart dat mijn dood erdoor wordt bespoedigd'. Het zal duidelijk zijn dat de borrelnaam hier een loopje mee neemt. Het Engels kent als vergelijkbare borrelnamen *nail (in one's coffin)* en *coffin nail*.

[Stoett 2:68-69]

doofpotje

Een doofpot was een metalen of aarden pot waarin men vroeger kolen of turf doofde, maar in Noord-Brabant wordt *doofpotje* tegenwoordig ook gebruikt voor 'borrel'. De naam doelt waarschijnlijk op de verdoovende werking van alcohol of de dorst die verdoofd wordt. Ook de uitdrukking *iets in de doofpot stoppen* kan van invloed zijn geweest, bijvoorbeeld omdat men het kroegbezoek voor de achterban geheim wilde houden.

doorjagertje

Een borrel die je erdoorheen jaagt, snel naar binnen slaat. Deze borrelnaam werd onlangs gehoord ten zuidoosten van Den Bosch in de vorm *durjagerke*. *Doorjager* wordt in diverse dialecten gebruikt voor 'iemand, die goed eet en drinkt en toch mager blijft'. Daarnaast wordt het gebruikt voor een 'persoon die gewoon is veel te eten'. Van Dale geeft als eerste betekenis 'verkwister'. Het Engels kent *quick one* en *quickie* voor 'een kleine hoeveelheid drank, die snel geconsumeerd wordt'.

Vergelijk **aanjagertje**.

doorkijkertje

Zie bij **doorzichtige**.

doorspoelinkje

In de eerste helft van deze eeuw gesignaleerd in Gent en onlangs nog elders in Vlaanderen, als *doorspoelinge* en *doorspoelingske*. *Doorspoeling* werd voorheen in Vlaanderen gebruikt voor 'sterk purgeermiddel', dat wil zeggen een krachtig middel om de darmen te zuiveren. Waarschijnlijk sluit deze borrelnaam hierbij aan. De benaming kan echter ook zijn ontstaan uit de zegswijze *zijn keel doorspoelen* voor 'een borreltje gebruiken'. Deze uitdrukking is in 1872 gevonden. In het Duits wordt een maagbitter wel *Darmreiniger* genoemd. Het Engels kent *rinse* 'spoeling' voor 'borrel'.

Vergelijk **spoelinkje**.

[Liev.-Coopm. 326; Mullebrouck 335]

doorzakker

In de jaren vijftig gehoord in Den Haag en Zeeland. Het ligt voor de hand deze borrelnaam te verklaren uit *doorzakken* in de betekenis 'te lang achter elkaar te veel alcohol gebruiken'. Deze betekenis is echter nog vrij jong. Van Dale vermeldt haar pas sinds 1976. Volgens zegslieden moet de herkomst van deze borrelnaam dan ook heel ergens anders worden gezocht. Zij zijn het onderling overigens niet eens.

Volgens een informant uit Den Haag ontstond de naam uit een curieus kroegspelletje. Twee mannen gingen in de kroeg op hun handen staan. Hun stropdas – want die werd in de jaren vijftig nog overal gedragen – 'stond' dan tussen hun armen. Wie deze positie het langst volhield, kreeg een borrel die *dasstaander* werd genoemd. De verliezer, die eerder door zijn armen was gezakt, kreeg een *doorzakker* en moest beide drankjes betalen.

Een informant uit Zeeland – waar het woord is opgetekend in de vorm *deurzakkertje* – brengt de borrelnaam simpelweg in verband met het doorzakken van de benen na te veel drank.

doorzichtige

Onlangs gesignaleerd in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. Het gaat hier om jonge jenever, die 'doorzichtiger' en helderder van kleur is dan oude of belegen jenever. De naam wordt soms ook gebruikt voor jenever zonder bitter of suiker. In Alkmaar is, voor hetzelfde, de borrelnaam *doorkijkertje* gehoord.

Dit wordt soms ook, althans bij een bepaalde roeivereniging, afgekort tot *D.K.-tje*. Men spreekt er ook van een *dekaatje*. Deze laatste borrelnamen zijn waarschijnlijk slechts in kleine kring bekend.

Vergelijk **klare**.

dop

Aan het begin van deze eeuw aangetroffen in de betekenis 'glaasje, borreltje'. Het woord is waarschijnlijk overgenomen uit het Afrikaans, mogelijk via het Engels, waar *dop* en *dop brandy* sinds 1889 voorkomen voor 'Kaapse brandewijn uit druivenschillen'. In het Afrikaans is *dop* in 1884 voor het eerst opgetekend, in een studie over het Kaapse taaleigen. Het werd daar gebruikt voor 'wijnglas, eigenlijk blikken beker, waarin de arbeiders bij de wijnboeren dagelijks eenige malen hun wijnrantsoen krijgen'. Een woordenlijst uit 1885 van het Transvaalse dialect geeft als voorbeeldzin *ek steek geen dop* voor 'ik drink geen borrel, geen sterke drank'. De meesten dronken echter juist wel. Een drinkebroer werd een *dopsteker* genoemd, drinken *dopstekerij*. Volgens een Afrikaans woordenboek werd *dop* ook gebruikt als inhoudsmaat. Met een *doppie* kreeg men 21 'sopies' uit een bottel. Minderwaardige brandewijn werd in het Afrikaans *dopbrandewijn* genoemd, brandewijn met water *dopen-dam*. Dit laatste woord is een samentrekking van *dopbrandewijn* en *damwater* ('bronwater').

[HAT 162; Mansvelt 35; Ovt 3:137; WNT III² 3137, & xv 1204; Wschat 211]

dotje

Onlangs gehoord in Zottegem in Oost-Vlaanderen, en in Gent, in de vorm *dotske*. De oorspronkelijke betekenis van *dot* is 'gecomprimeerde kleine massa'. *Dotske* is dus een van de vele borrelnamen die de kleinheid van het borreltje benadrukken.

droge

In het gebied rond Den Bosch wordt een biertje in de kroeg een *natte* genoemd. Een glaasje jenever wordt daar wel met het tegenovergestelde aangeduid, dus *droge*. In Groningen zei men aan het begin van deze eeuw *hij heeft een droge zweer in zijn nek* voor 'hij heeft trek in een borrel'.

[Ter Laan 1929:87]

dronkaardspaternoster

Dronkaardspaternoster is een van de oudste borrelnamen in dit boek. Hij is in 1612 aangetroffen in het spreekwoordenboek van J. Gruterus. Deze borrelnaam gaat terug op het spreekwoord *voermans* (of *wagenaars*) *ontbijt, dronkaards paternoster*. Dat wil zeggen: zoals anderen de dag met het onzevader beginnen, zo begint de voerman de dag met een borrel. Die ene borrel wordt door de dronkaard uitgebreid tot een eindeloze reeks, als de krallen van een rozenkrans of paternoster. Hoewel deze uitdrukking in verscheidene spreekwoordenverzamelingen is opgetekend, lijkt de borrelnaam weinig te zijn gebruikt.

Vergelijk **heilige**.

[Harrebomée 2:174, & 3:170-171; Herroem 31; WNT XII' 778]

druppel, dropje

Vooraf in Vlaanderen en de Nederlandse provincie Limburg is *druppel* een zeer veelvoorkomende borrelnaam, maar hij is in zo'n beetje alle uithoeken van het Nederlandse taalgebied gesignaleerd, in bijna twintig verschillende vormen of schrijfwijzen. Die zullen we hier niet allemaal opsommen, maar de uitersten zijn *drepke* en *druupke*, met daar tussenin onder meer *dripske* (in Friesland), *dröppel* en *druppie* (onder andere in Amsterdam). *Druppel* en *drop(je)* komen het meest voor.

De naam is aan het eind van de 18de eeuw voor het eerst gevonden. Net als bijvoorbeeld **traantje** benadrukt dit eufemisme de geringe hoeveelheid drank per glaasje. Zoals voor de hand ligt bij zo'n wijdverbreide borrelnaam, is hij bij talloze schrijvers en dichters te vinden. Zo schreef A. Fokke Simonsz. in 1792:

Ze zit en schrijft nu den geheelen dag niet anders dan pamflets en satiren, en, tusschen ons, ze drinkt wel eens een druppeltje.

Ruim honderd jaar later, in 1896, schreef Justus van Maurik in *Verspreide novellen*:

Vader sloeg ook, maar alleen dan, als hij dronken was. Moeder altijd, maar toch was zij – de bureu zeiden het – een knappe vrouw, die nooit een droppel proefde en eerbied had voor d'r godsdienst.

In West-Vlaanderen noemde men een grote borrel met een kop erop *een druppel met een vooi*. Een dialectwoordenboek uit 1873 geeft bij *vooi*, dat staat voor 'alles wat op de rand van een hoed lijkt', als voorbeeldzin: 'Bazinne, geef mij eenen druppel, maar 't moet een zijn met eene vooie.'

Speenhoff gebruikte de borrelnaam in 1904 in een liedje dat hij

schreef naar aanleiding van de nieuwe drankwet:

Vroeger dronk je voor een duppie
Of een stuiver van dat vocht.
Tegenwoordig wordt je druppie
Enkel maar per kruik verkocht.
In zoo'n kruik gaan dertig proppies;
Sla die maar eens door je keel.
Door die kruiken met die doppies,
Drink je dertigmaal zooveel.

Bij twee dialectonderzoeken in 1980 gaven veel informanten op dat ze de borrelnaam kenden van een liedje met daarin de zin 'Geef me nog 'n druppie, o wat is het leven schoon.' Dit was indertijd een hit op bruiloften en partijen.

De *druppel* komt in verschillende uitdrukkingen voor. Zo zei men omstreeks 1865 in Vlaanderen *een druppelken aan of op hebben* voor 'dronken zijn'. Een spreekwoordenverzameling uit 1874 vermeldt *wie druppels koopt, moet geen spaarpot kopen en het laatste dropje heeft het hem gedaan*. In Den Haag zegt men *als een droppie* voor 'dronken'.

Iemand die wel een slokje lust, kan in het Engels van oudsher worden omschreven als *fond of a drop*. In het Frans betekende *goutte* 'druppel' oorspronkelijk een hoeveelheid sterke drank van 1 deciliter, later een borrel zonder meer. De Duitsers noemen sterke drank wel *scharfe Tröpfchen* 'scherpe druppeltjes', en het nuttigen van borrels vergelijken zij soms met het innemen van medicinale druppels: *seine Tropfen (ein)nehmen*.

Vergelijk **beetje**, **goutte**, **over-het-IJ-kijkertje**, **traantje**.

[Bo 1343; Collen 1979:8; Hoekstra 44; Joos 1887:172, & 1900:193; Ter Laan 1929:191; Mullebrouck 335; Nijm.vr. 80; NZ 4:100, & 26:467; PJM 55; Prikken 136; Schuermans 108; Staelens 20; Stoett 2:83; WFT 4:142; WNT III² 3522]

dubbele kopstoot

Zie bij **kopstoot**.

dubbele oxe

Omstreeks 1990 in Rotterdam gehoord voor 'glas bier met een borrel ernaast'. De uitdrukking ontbreekt in de belangrijkste studies over het Rotterdams. Waarschijnlijk is deze borrelnaam oorspronkelijk afkomstig uit de paardensport. Daar wordt met *dubbele oxe* een hindernis aangeduid van minstens twee hek-

ken of heggen achter elkaar. Ook de benaming *dubbele kopstoot* kan van invloed zijn geweest.

duikboot

Zie bij **U-boot**.

dum

Alleen aangetroffen in de Grote Van Dale, dat het sinds 1961 als Bargoens voor 'borrel' vermeldt. Het ontbreekt echter in de belangrijkste Nederlandse en Duitse verzamelingen van het Jiddisch en Bargoens. Waarschijnlijk is het een variant van de oudere borrelnaam **dun**.

[EWB²]

dun

In de tweede helft van de 19de eeuw noemden Nederlandse soldaten hun glaasje 'licht bitter' *dun gesneden*. Mogelijk is *dun* 'klare' hier een verkorting van. Hoe het ook zij, deze borrelnaam werd in 1906 voor het eerst opgetekend, in het Bargoens. De naam verwijst naar het waterachtige aspect van jenever. Israël Querido vereeuwigde het woord in 1931 in *Mijn zwerftochten door Jordaan en donker Amsterdam*:

De Zaterdagnacht-aalmarkt werd overworven door Jordaanmeiden en aal-vrouwen uit al de stegen van Nes en Zeedijk [...].

De stiekeme duistere drankloodsjes dienden voor vet gelurk en gelijk van 'dun'.

De uitdrukking *men moet het dunne met het dikke drinken*, die al uit de 16de eeuw dateert, heeft geen betrekking op jenever, maar op de combinatie van zwaar en licht ('dun') bier. Het Amerikaans-Engels kent de vergelijkbare borrelnamen *strong and thin* en *thick and thin* voor 'jenever'.

Vergelijk **bitter**.

[Bolhuis 35; Endt 30; Harrebomée 1:133; Herroem 2; Köster Henke 15; Reeuwijk 29]

E

eau de cologne

In de jaren zeventig bij de Nederlandse marine gebruikt voor 'sterk ruikende jenever'. De borrelnaam lijkt slechts in kleine kring te zijn gebruikt. Het naamgevingsmotief komt wel vaker voor. Zie in dit verband bij **boldootje**.

Vergelijk **keulenaar**.

echte

Onlangs gehoord in Rotterdam. Het gaat hier om een **stevige**, straffe borrel. 'Echte mannen drinken een echte borrel', schreef een informant, niet zonder zelfspot. In de Verenigde Staten werd omstreeks 1928 sterke drank die voor de drooglegging was geproduceerd *real goods* genoemd.

eentje

'Doe mij er maar eentje.' 'En nog maar eentje.' Deze bestelling moet talloze malen in de kroeg hebben geklonken. In theorie kan er alles mee worden bedoeld, maar in de praktijk wordt *eentje* vooral gebruikt voor een glaasje jenever. Daarmee behoort het tot de meest gebruikte borrelnamen aller tijden. En tot de saaiste. Om dat laatste te ondervangen zijn er in de loop der tijd allerlei woorden aan *eentje* toegevoegd om het op te leuken, uit te breiden of te verduidelijken. Alleen al in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant zijn negentien verschillende combinaties aangetroffen. Maar ook elders in Nederland en in Vlaanderen zijn er vele gehoord. Daarbij zijn de volgende vormen te onderscheiden: 1. *eentje die* in het glas blijft hangen; 2. *eentje met* een kop erop (een hele volle, soms ook verkort tot *kop erop*); 3. *eentje om* de wervelkolom te smeren, – het af te leren; 4. *eentje op* de goede afloop, – de loopplank (dit is 'ter afscheid', zie ook bij **glaasje**); 5. *eentje tegen* de dorst, – de koppijn, de kou, de kopzorgen, de loodvergiftiging, de sproeten, de stinkende adem, de stuipen, de tandpijn, de verkoudheid, de wormen, het uitdrogen, zere tanden; 6. *eentje uit* de stenen fles of kruik; 7. *eentje van* de brandweer, – de gistfabriek, de stokerij, de weduwe, van onder de tafel (zonder twijfel clandestien gestookte jenever), van vijf [cent], van zes [cent] enzovoort; 8. *eentje voor* drie centjes, – de koude voeten, onderweg, de slaapluisen; 9. *eentje uit* de kelderkast.

De lijst is naar believen uit te breiden. De oudste voorbeelden zijn gevonden in het midden van de 19de eeuw. Een spreekwoordenboek uit 1856 vermeldt de uitdrukkingen *hij heeft een kinderachtigen smaak in den mond, en neemt er eentje om dien te verdrijven* voor 'hij pakt eene fikschen borrel', en: *hij neemt er één, dun gesneden*. De toelichting bij deze laatste uitdrukking luidt: 'Zoo spreekt de soldaat van een glaasje licht [licht] bitter.' Ook erg geliefd in de 19de eeuw was *eentje tegen de koude voeten*. Deze is in de literatuur vele malen aangetroffen. In het Engels

spreekt men wel van *one*. In het Frans kan met *un* of *une* respectievelijk een liter of een fles wijn worden aangeduid.

Vergelijk **iets**.

[Harrebomée 1:171; Herroem 2, 38, 131; Ter Laan 1952:33-34;

Mullebrouck 335; Ritter 71; Stoett 1:273; WNT III² 3861, & XVIII 930]

ei

Wat bewoog de Gentenaren in 's hemelsnaam om aan het begin van deze eeuw een 'borreltje' een *ei* te noemen? Dachten ze daarbij aan een *eivol* glas? Aan de uitdrukking *hij is zo vol als een ei* voor 'hij is dronken'? Had het glaasje de vorm van een ei of is het een toespeling op de veronderstelde voedingswaarde van je-never? Er zou ook nog een verband kunnen bestaan met een populair Vlaams raadseltje, dat het ei zo omschrijft:

't En eet niet, 't en drinkt niet,
't En schijt of 't en stinkt niet,
Maar daar zal 'nen tijd komen
Dat het zal eten en drinken,
Schijten en stinken.

Maar nee, de oplossing blijkt te vinden bij een verwante borrelnaam, namelijk *hard ei*. Omstreeks 1950 kon de Gentenaar met een *hard ei* drie dingen bedoelen: een hardgekookt ei, een kaakslag, of een borrel. De overgang van 'kaakslag' naar borrel komt bij vele borrelnamen voor, zie voor een opsomming bij **opsode-mieter**. De borrelnaam *ei* zal dus wel een verkorting zijn van *hard ei*, een borrel die, zeker bij het ontbijt, aankomt als een kaakslag.

[Liev.-Coopm. 335, 364; Nav. 49:131]

elfuurtje

Elfuurtje werd vroeger zowel voor 'koffie' als voor 'borrel' gebruikt. In die laatste betekenis is het in 1802 voor het eerst aangetroffen. W.J. van Zeggelen gebruikte het in 1846 in een gedicht dat grotendeels gaat over drankmisbruik:

Want ging ik jelui eens op den keper beschouwen,
Och, heilige Jeroen! Och, wat zou 't je berouwen!
Dan toonde ik je snapsters en snoepsters gewis met de vleet;
Die 't elfuurtje bij buurvrouw gaan pakken, zoo 't heet.

In 1968 schreef een informant aan het P.J. Meertensinstituut:

De 'welvaart' heeft in de laatste 20 jaar de ontvangstgewoonten bij bezoek nogal gewijzigd. Vroeger werd bij de boer, de middenstander en de notabelen meestal bij de koffie 's morgens

een borrel geschonken, het bekende 'elfuurtje'. 's Middags na de thee volgde vaak voor de vrouwen een likeurtje en voor de mannen een borrel en 's avonds werd er vaak stevig gedronken.

Na 1900 is dit geleidelijk veranderd.

Elfuurtje wordt nog steeds gehoord in Groningen en in Noord-Drente. Het overeenkomstige Engelse *elevenes* wordt voorzover bekend alleen gebruikt voor 'thee of koffie met iets te eten'.

Vergelijk **halfelfje**, **vijfuurtje** en **voormiddagje**.

[Bilderdijk 1825, 2:301; Kocks 248; PJM 35 & 55; WNT III³ 4073]

emmervol

In 1980 gehoord in Groningen en Zeeland. Volgens een informant uit Zeeland houdt deze borrelnaam verband met een bekend liedje, te weten:

Geef me nog een drupje (bis)

Geef me nog een emmervol.

Mogelijk gaat het hier om een variant van het liedje *Drink nog maar een dropje!* van Lion Solser en Michel Hesse, een humoristisch duo uit het begin van deze eeuw. Het refrein van dit populaire liedje luidt:

Drink nog maar een dropje (bis)

Uit een glaasje of een kopje.

't Wordt alom gezongen,

Ouden en ook jongen,

Voelen zich ertoe gedrongen.

De borrelnaam *emmervol* verwijst vanzelfsprekend naar het formaat. Al aan het begin van de 18de eeuw noemde men een drinkebroer in de dieventaal schertsend een *emmervol water*. Van iemand die veel drank aankan, wordt in het Duits wel gezegd: *Er kann einen Eimer voll vertragen*. Het Engels kent *bucket* voor 'glas drank' of 'drank' en *bucket shop* voor 'drankwinkel'.

[Cartouche 5; PJM 55]

erger dan de cholera

In de literatuur over gedestilleerde dranken wordt de curieuze borrelnaam *erger dan de cholera* verklaard als een verbastering van het Duitse *echter Wacholder*. Nu is *Wacholder*, een Duitse alcoholische drank van graan en jeneverbessen, in de volksmond inderdaad gruwelijk verhaspeld, maar de herkomst van *erger dan de cholera* moet heel ergens anders worden gezocht. Deze borrelnaam gaat terug op de titel van een pamflet waarmee dominee O.G. Heldring in 1838 frontaal de aanval opende op de je-

neverindustrie. In dit 56 pagina's tellende pamflet, dat is getiteld *De jenever erger dan de cholera*, toonde Heldring met harde cijfers aan 'hoe steden, dorpen [en] huizen, dagelijks verpest worden door de treurigste uitvinding der menschheid'. Terloops merkte hij op: 'Ik kan niet voorbij, hier te doen opmerken, dat de uitvinding van het gebruik van den jenever een geschenk is der Mooren, toen zij Europa verlaten moesten.'

De gezamenlijke jeneverstokers van Schiedam sloegen in 1839 terug met een eigen pamflet, dat slechts vier pagina's telt. Hierin somden zij de vele zegeningen van de jenever op. Het was goed voor de gezondheid, een troost voor Jan met de pet ('den zogenaamden *gemeenen man*'), een rijke bron van inkomsten voor de groot- en kleinhandel en een goudmijn voor de schatkist. Daarnaast was het een 'smakelijk dwangmiddel' in de handen van de zendelingen 'om door goed voorbeeld onze koper- en koffijkleurige natuurgenooten tot het christendom over te halen'. Tot slot was jenever een onuitputtelijke bron van inspiratie voor onze taal.

Hildebrand ridiculiseerde Heldrings pamflet in 1839 in de *Camera Obscura*:

... waarop tante, na alvorens haar bril te hebben afgezet, een kastje opende en daaruit te voorschijn bracht een fleschje met van der Veen's elixer, een fleschje met "erger dan de cholera", en drie glaasjes. Oom wenschte mij frisschen morgen.

Als schertsende benaming voor jenever is *erger dan de cholera* alleen in de *Camera Obscura* aangetroffen. Wel stond in 1844 in het boekje *Physiologie van Amsterdam*:

Dan spoedt hij zich huiswaarts, waar hij zeker is een fleschje van dat vocht, waartegen Ds. *Heldering* [sic] zoo te velde trekt, in gereedheid te vinden, vergezeld van een klein fleschje *van der Veen's* maagëlixter [sic].

Overigens noemde Beets het later 'eenigszins lichtzinnig' dat zijn alter ego Hildebrand zo een loopje met Heldring had genomen. Hij zette dit in 1876 – tien jaar na Heldrings dood – recht door een levensbericht over hem te schrijven waarin hij het pamflet *De jenever erger dan de cholera* juist prees. Tijdens de cholera-epidemie van 1830-1840 werd jenever in Duitsland trouwens gepropageerd als geneesmiddel tegen deze ziekte. Uit die periode stamt de uitdrukking *Schnaps ist gut für die Cholera*. Vergelijk **pestdrank** en **volkskanker**.

[Ntg 14:282; Verstraaten 1995:83; WNT III² 2018; Wschat 259]

F

fixe en avant

In de eerste helft van deze eeuw gesignaleerd in Gent. *Fixe en avant* is te vertalen als 'stevige (borrel) vooraf', dat wil zeggen: voor het zware werk. Lodewijk Lievevrouw-Coopman, samensteller van het belangrijkste Gentse woordenboek, geeft als toelichting 'een borrel jenever bij de Gentsche pijnders'. *Pijnder* is een verouderd Vlaams woord voor 'arbeider, sjouwer, zakken-drager'. Ook recentelijk is deze borrelnaam nog in Gent gehoord. In het Frans komt hij niet voor.

[Liev.-Coopm. 386]

fixeerbadje

Alleen aangetroffen op een lijst borrelnamen die in 1986 werd opgesteld door leden van de Amsterdamse kunstenaarssociëteit Arti et Amicitiae, kortweg Arti. Een fixeerbad is een vloeistof waarin een fotografisch negatief of belicht papier wordt gedompeld om een opname of afdruk te fixeren. Borrel en vloeistof zullen op elkaar lijken.

Vergelijk **ogenbadje**.

flep

In de betekenis 'borrel' in 1976 gevonden in de Grote Van Dale. Het woord gaat terug op de uitdrukking *aan de flep zijn* voor 'aan de drank zijn'. Deze uitdrukking is in 1853 opgetekend. Ook het werkwoord *feppen* 'drinken, leppen, lurken' zal van invloed zijn geweest. Dit woord is veel ouder en komt al in 1611 voor bij Bredero. In de oostelijke dialecten is het aangetroffen als *flep-pen*. Al in de 17de eeuw werd *fepper* gebruikt voor 'dronkaard' en 'glaasje'. Van Dale geeft als voorbeeldzin bij *flepje*: 'Zo ouwe jongen, kom je nog een flepje halen?' Dit is een citaat van de schrijver Baardman. In 1986 is het woord nog gesignaleerd in Amsterdam.

[Endt 35; Harrebomée I:192; Nav. 3:285; Stoett I:226; WNT III³ 4432, 4536; Wschat 290, 299]

flessengeluk

Onlangs gehoord in Nederlands-Limburg voor het laatste beetje uit de jeneverfles dat in kroegen gratis wordt geschonken. In de Zeeuwse havenplaats Breskens spreekt men in dit verband van het *geluk van de fles*. Een informant schrijft:

In de jachthaven Breskens bestel ik mijn kopstoot. Daarna nog

een. Het dienstertje pakt een nieuwe fles en wil bijschenken. 'Ho, stop', roep ik, ze stopt en kijkt mij aan. 'Mijn **rotterdamertje, amsterdammertje**, of hoe het heten mag', zeg ik. Vol onbegrip kijkt ze mij aan. De bazin, die centraal achter de bar alles in de gaten houdt, ziet het kleine ongenoegen ontstaan en komt erbij. Na mijn uitleg zegt ze: 'Maar bij ons heet het "het geluk van de fles".'

De benaming *flessengeluk* zal zijn ontstaan als variant van het veel oudere *kannengeluk*. Dit woord is al in 1573 opgetekend en was in Vlaanderen aan het eind van de 19de eeuw nog gangbaar. Het werd toen gebruikt voor 'het laatste, het onderste uit de kan'. Wie dit kreeg zou goed trouwen, zo wilde het volksgeloof. Vandaar de herbergspreuken 'kannengeluk is vrouwengeluk' en 'kannengeluk is mannengeluk'. De Duitsers spreken van *Kannenglück*, de Fransen van *la fortune du pot* 'het geluk van de fles'. In Frankrijk zegt men bovendien *le fond est pour les bons* 'het onderste is voor de goeden'.

Vergelijk **kasteleintje**.

[Bo 488; Gezelle 232; Teirlinck 1908:626; WNT VII¹ 1266; Wschat 544]

foezel

Zeker in de Nederlandse dialecten is *foezel* een zeer gangbare benaming voor 'jenever'. Het is onder andere aangetroffen in Sittard, Venray, Heerlen, in Gelderland en in de Achterhoek. Eigenlijk is *foezel* alcohol met schadelijke en onsmakelijke bestanddelen, namelijk propyl-, butyl- en amylalcohol. In de volksmond wordt het woord echter ruimer toegepast. Doorgaans wordt er 'slechte, onzuivere jenever' mee aangeduid, maar anderen gebruiken het voor 'aardappeljenever', 'Pruisische of Munstersche jenever' of 'zelfgestookte jenever van mindere kwaliteit'.

Foezel is aan het begin van de 18de eeuw overgenomen uit de Duitse dieventaal, waar *Fusel* 'slechte brandewijn' betekende. Ook bij ons was het lang gangbaar onder dieven, kramers en zwervers. Daardoor is het in Bargoense woordverzamelingen terechtgekomen, steeds simpelweg als 'druppel, borrel' of 'jenever' – dus zondere nadere, negatieve kwaliteitsaanduiding.

In de vroegste Nederlandse bron, een reisbeschrijving uit 1716, komt behalve *foezel* ook de samenstelling *foezelsop* voor. In latere bronnen zijn onder meer *foezelken* en *Jan Foezel* gevonden. In de 18de eeuw schreef men overigens meestal *voezel*. Omdat de

foezel omstreeks 1890 in Duitsland goedkoper was dan in Nederland, werd zij op grote schaal de grens over gesmokkeld. Boerenmeiden verborgen de goedkope jenever onder hun kleren in varkensblazen. In de Achterhoek heette zo'n gesmokkeld glaasje jenever **blaasjesnat**. In het Amerikaans-Engels wordt 'sterke drank van slechte kwaliteit' wel *fusel oil* genoemd.

[Bolhuis 41; EWB²; Gallée 12; Kingmans 71; Oude Tijd 1874:13; Schaars 410-411; Teirlinck 1886:18; TL 18:240; WNT III³ 4603; Wolf 108]

fonk, fonkeltje

Zie vonk.

franse

In de betekenis 'brandewijn' in 1853 voor het eerst aangetroffen, in de zegswijze *hij kan niet zien van al de Fransen* voor 'hij is dronken'. Brandewijn kwam oorspronkelijk uit Frankrijk, vandaar. De uitdrukking zal ook zinspelen op de Franse overheersing van de Nederlanden, tussen 1794 en 1814. In 1900 is de borrelnaam *franse* in Oost-Vlaanderen gesignaleerd, vervolgens in Gent en – onlangs – in Maastricht. Tegenwoordig wordt er ook 'cognac' mee aangeduid, en 'glaasje sterke drank' in het algemeen. In Zuidwest-Vlaanderen wordt een borreltje spottend *Franse melk* genoemd (zie bij **melk**). De Engelsen kennen als vergelijkbare benaming *gin and French* voor 'cocktail van gin en droge vermouthe'. Brandewijn werd in het Engels wel *the French article* genoemd.

[Herroem 70; Joos 1900:221; Liev.-Coopm. 396; Nav. 3:286; Nijm.vr. 80; Teirlinck 1908:435; WNT III¹ 4668]

G

gaai

In 1851 voor het eerst gevonden, in een boek van de Vlaamse pastoor C. Duvillers, getiteld *Den baron Penninck, of samenspraken waerin de Vlaemsche zeden getrouwelyk worden afgeschetst*:

Na dat hy zoo, vier of vyf jaren lang, dagelyks zyn 12 *gaeykens* had geschoten, en dagelyks ook met heele stoopen bier uytgelapt.

Een gaaitje schieten was een vaste uitdrukking voor 'een borrel drinken'. In Gent zei men in de eerste helft van deze eeuw ook *op de gaaienjacht gaan* voor 'borrels gaan drinken' en *op de gaaienjacht geweest hên* voor 'dronken zijn'. Iemand die veel *gaaien* dronk, was een *gaaischieter*.

Al deze uitdrukkingen zinspelen zonder twijfel ook op de Vlaamse en Brabantse volkssport *gaaischieten*, dat wil zeggen met een pijl naar een houten vogel op een hoge staak schieten. Mogelijk ontstond de borrelnaam omdat de winnaar van zo'n schietwedstrijd een borrel – ook *zilveren gaai* genoemd – kreeg. In Oost-Vlaanderen komt de borrelnaam *gaai* nog steeds voor.

[Bo 334-335; Ter Laan 1949:105-106; Liev.-Coopm. 400; Mullebrouck 335; Nav. 49:135; NZ 4:100; PJM 55]

gans, ganze

In de betekenis 'borrel' in 1865 voor het eerst opgetekend, door de Vlaamse priester Lodewijk Willem Schuermans. In zijn *Algemeen Vlaamsch Idioticon* schreef Schuermans:

Te Gent en elders zegt men: *eene gans steken*, voor eene borrel uitdrinken; hiervan *ganzebroer*: voor drinkebroer, en de *ganzebroers* is een gezelschap van drinkers.

De grootste kenner van het Gents, Lodewijk Lievevrouw-Coopman, tikte Schuermans hierover postuum op de vingers. Het moest niet zijn 'een ganze *steken*' maar *stekken* 'drinken'. Volgens Lievevrouw-Coopman kwam de borrelnaam *ganze* omstreeks 1860 'volop in zwang'. Hij vermeldt niet waarom.

De gans behoort tot de dieren die eeuwig in het nat kunnen ronddobberen – een motief dat veel borrelnamen heeft opgeleverd (zie voor een overzicht bij **kikvors**). Wat bij het ontstaan van deze borrelnaam verder zeker een rol zal hebben gespeeld is de waggelende gang van deze vogel, een manier van lopen die ook de dronkaard niet vreemd is. Ook het woord *ganzenwijn*, voorheen gebruikt als schertsende benaming voor water 'als den drank der ganzen, in tegenstelling van wijn', kan van invloed zijn geweest. Dit komt in het Duits al sedert de 16de eeuw voor als *Gänsewein*.

De gans belandde in Noord en Zuid in verschillende uitdrukkingen voor drinken en dronkenschap. Van een dronkeman zei men in de tweede helft van de 19de eeuw *hij kan met de ganzen drinken of als de ganzen water zien, hebben ze dorst*. In Zuid-Afrika zei men indertijd, doelend op de waggelpas van de zuiplap, *hij jaagt ganze*. En de Groningers zeiden aan het begin van deze eeuw als de borrel werd uitgeschonken en de boer wat meer kreeg: *jongens een vogel en de boer een gans!*

[Harrebomée 1:201; Ter Laan 1929:103; Liev.-Coopm. 407; Mansvelt 38; NZ 4:100, & 27:31-34; Schuermans Bijv. 88; Tuerlinckx 202; WNT IV 265]

garde champêtre

Zie bij *sjampetter*.

garen

In de verbinding *een streng blauw* of *grijs garen* in Hasselt aange- troffen voor '(een fles) jenever'. Een informant schrijft: 'Dit werd meestal gevraagd in de voedingszaak waar de "brave" huis- moeder haar inkopen deed en zin kreeg in iets hartigs.' En in een Vlaamse studie over jenever lezen we:

Ook vroeger, toen het nog niet gepast was dat 'n vrouw in 't openbaar dronk, kocht de volkswrouw 'n flesje om thuis te drin- ken. Als er klanten in de winkel waren vroeg ze 'n 'streen grijs garen'. De bazin begreep dit dan wel.

Deze schuilnamen dateren van na 1919, toen de wet-Vander- velde het in België verbood om in openbare lokalen sterke drank te schenken. Alcohol mocht alleen nog in grote hoeveelheden worden verkocht, maar niet meer ter plekke worden gedronken. Van iemand die moest braken omdat hij teveel gedronken had, zei men overigens aan het eind van de 19de eeuw in West- Vlaanderen *hij spint blauw garen*. Dubbelgedestilleerde jenever wordt in het Duits aangeduid als *Zwirn* 'getwijnd garen', dat eveneens dubbel is, en daardoor extra sterk. Goedkope jenever heet, om onduidelijke redenen, *blauer Zwirn*.

Vergelijk *scheepsgaren*, *spa maison* en *vandervelde*.

[Bo 339; Collen 1979:8; Staelens 439]

gatlikker

De Vlaamse borrelnaam *gatlikker* moet ergens na 29 augustus 1919 zijn ontstaan, want toen werd in België de wet-Vander- velde van kracht. De wet-Vandervelde verbood de verkoop van sterke drank in alle openbare lokalen. In privé-clubs mocht nog wel sterke drank worden geschonken. Hoewel de kroegen aan- vankelijk streng werden gecontroleerd, verzon men al snel truc- jes om toch jenever te kunnen schenken. Zo schonk men een klare in de holte – het 'gat' – van de voet van een omgekeerd bierglas. Zo'n borrel stond bekend als *gatlikker* of *gatlækker*. 'Als de veldwachter onverwacht het café binnenkwam', schrijft een Vlaamse informant, 'dan dronk men de borrel vliegensvlug uit, draaide het glas om en riep: "Bazinne, nog een bier graag."' Vanaf de jaren zeventig werd de wet-Vandervelde niet meer na- geleefd, maar pas in 1984 werd zij officieel afgeschaft. De bor- relnaam *gatlikker*, die opmerkelijk genoeg in geen enkel woor-

denboek is opgenomen, is omstreeks 1945 nog gehoord. Van een dronkeman zei men wel *hij is een likkebroer of hij heeft zijn glaasje schoon uitgelikt*.

Vergelijk **sjampetter**, **spa maison** en **vandervelde**.

gebruikelijke

Zie bij **stamgast**.

gekkigheid

Zie bij **puntje**.

gelige

Gehoord in Den Bosch, als *geelsige*. De naam werd gebruikt voor oude of belegen jenever, die doorgaans een ivoorkleurige tot goudgele tint heeft. Inmiddels verouderd.

gelijkdelertje

In 1895 voor het eerst gevonden, in een handschrift van de Groningse woordenboekmaker H. Molema. Hij vermeldde het als *liekdijlertje* en *liekdeilertje*. Latere Groningse woordenboeken hebben het over *liekdailertje*. *Liek* betekent in het Gronings onder meer 'gelijk', *dail* is 'deel'. Molema geeft als omschrijving: 'glaasje, waarin men bijvoorbeeld aan zijne werklieden jenever toedeelt. Aldus, omdat ieder dan evenveel krijgt.' Later is *liekdailertje* omschreven als een 'groot glas jenever zonder voet'. Of de naam alleen van toepassing was op het glas of ook voor 'borrel' werd gebruikt, is niet duidelijk.

[Ter Laan 1929:515, & 1952:491]

gendarm, gendarmezweet

De borrelnaam *gendarm* werd aan het begin van deze eeuw in Gent gehoord. Het Gentse dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin *een halve gendarm* voor 'een halve borrel'. Een nadere toelichting ontbreekt. De borrelnaam *gendarmezweet* is onlangs gesignaleerd in Zuidwest-Vlaanderen. Een informant uit Oostduinkerke schreef dat deze naam spottend is bedoeld. 'In een borrelglaasje gaat maar weinig jenever en bij de gendarmen is zweet slechts in kleine hoeveelheden te vinden, vandaar.' Om dezelfde reden wordt een borreltje wel *commiezenzweet* genoemd. Met *commies* wordt in dit geval 'douanier' bedoeld. Van een dronkeman zei men vroeger *hij is vierde commies*. Het Frans kent de term *sueur de cantonnier* voor 'iets heel zeldzaams' (let-

terlijk 'stratenmakerszweet'). Dezelfde betekenis wordt in het Duits uitgedrukt met *Maurerschweiß* (letterlijk 'metselaarszweet'), dat daarnaast ook 'goedkope jenever' betekent.

Vergelijk **diendertje**, **politiepet** en **sjampetter**.

[Liev.-Coopm. 439; Nav. 3:286]

gereformeerde

Omstreeks 1975 in kringen van gereformeerde studenten in Utrecht gebruikt voor 'jonge jenever in een klein glaasje'. Een informant schreef ter toelichting:

In die tijd bestond het CDA nog niet, maar de ARP, de CHU en de KVP wel. Het verhaal ging dat de Tweede Kamerfracties, die gescheiden vergaderden, herkenbaar waren aan het dienblad, waarmee de kamerboden alcohol naar binnen brachten. De katholieken, veelal van beneden de grote rivieren, bestelden bier; de hervormden van de Unie, een beetje deftiger, nuttigden liever sherry of wijn. Maar de 'kleine luyden' van de ARP dronken het liefst jonge jenever. Had hun voorman Abraham Kuypers niet gezegd dat men 'bij den chocoladeketel geen ras kweekt van kloeke calvinisten'? Welnu, wij studenten van toen, dronken graag jenever en noemden het kelkje met inhoud: een *gereformeerde*.

De Grote Van Dale vermeldt sinds 1992 *gereformeerde borrel* voor 'koffie met een borrel erin'.

Vergelijk **coccejaans bittertje**, **heilige** en **rooms halfje**.

gewone

Zie bij **stamgast**.

gezondmakertje

Voor het eerst aangetroffen in 1889, in het WNT. 'In den jongeren tijd opnieuw gevormd, als scherpsende benaming voor een maagbittertje of ander borreltje, dat men in den morgen gebruikt.' De voorbeeldzin in het WNT luidt: 'Hij neemt gewoonlijk 's morgens een gezondmakertje en 's avonds een slaapmutsje.'

Deze borrel dankt zijn naam aan het oude volksgeloof dat jenever goed is voor de gezondheid. Dit laatste blijkt onder andere uit een pamflet dat in 1839 werd opgesteld door de gezamenlijke jeneverstokers te Schiedam:

In 't algemeen is ons fabrikaat onontbeerlijk, en met geen goud te duur betaald, in ons grotendeels moerassig, waterachtig

vaderland, waar het ons tegen den invloed van schadelijke dampen beveiligd en menige ziekte voorkomt.

Een kritisch geluid was te horen in een tijdschrift uit 1841:

De Nederlander, in zijne lage en moerassige streken, door de wateren van de Noordzee omgeven, verkeert nog altijd in den waan dat hij achter zijne duinen en dijken, in zijne vochtige lucht, sterke drank behoeft om den schadelijken invloed van zijn ongezond klimaat te weren.

De borrelnaam *gezondmakertje* is onlangs nog in Vlaanderen gehoord. Hij ontbreekt in de Grote Van Dale, maar staat wel in de Van Dale *Hedendaags Nederlands*. Het Duits kent een soortgelijke uitdrukking; daar heet een straffe borrel of een kruidenlikeur wel *Magendoktor* 'maagdokter'.

Vergelijk **verspiedertje**.

[Mullebrouck 335; WNT IV 2258]

glaasje

Sinds wanneer wij om een *glaasje* vragen als we een borreltje bedoelen, is niet precies bekend, maar uit citaten in het WNT blijkt dat dit al in het begin van de 18de eeuw heel gewoon was. Het gebruik heeft inmiddels overal in Noord en Zuid wortel geschoten. Talloze dialectwoordenboeken geven *glaasje* als eufemisme voor 'jenever' of 'borrel', in talloze vormen, zoals *glassien*, *gleaske* en *gleske*.

Omdat *glaasje* een nogal saaie en in feite onduidelijke borrelnaam is – want wat moet er in? – is er in de loop van de tijd heel wat mee gespeeld en gevarieerd. Een van de leukste – en oudste – uitbreidingen is het *glaasje van assurantie*, ofwel het 'borreltje ter zelfverzekering'. De Amsterdamse toneelschrijver Hendrik van Halmael vereeuwigde dit drankje in 1704 in het toneelstuk *De Panlikker*. Iemand zegt daar: 'Ik weet niet wat my schort, de moed begint my te ontsinken.' Waarop de ander antwoordt: 'Wisje wasje, kom kom, laat ons een glaasje van assurantie drinken.' In de eerste helft van deze eeuw is dit glaasje nog in Gent gesignaleerd, als *glazeke van assurantie*. Een Gents woordenboek gaf als omschrijving:

Een borrel, gedronken om den moed te hebben stout, vrij en vrank te spreken, als men bij gezaghebbende personen moet gaan.

Andere varianten zijn, in chronologische volgorde: een *glaasje op de valreep* of een *glaasje aan de wagen*, beide in 1732 gevonden voor 'glaasje ter afscheid'. In het Engels spreekt men in dit ver-

band van *the glass of fare well*. In Vlaanderen werd men uitgewuifd met *een glas op den hak*, in de Zaanstreek met een *glaasje op den goeien bruiheen* (*bruiheen* is 'heengang').

Bekend sinds het einde van de 18de eeuw: een *glaasje bessen* of een *glaasje rood*, beide voor 'aalbessenjenever'. Wolff en Deken schreven al: 'Hy drinkt ook zyn glaasje rood, Zit des Avonds t'agten Reeds in 't Wynhuis.'

Aangetroffen in de 19de eeuw: een *glaasje vaderlandsch* (1806), een *glaasje troost der armen* (1874), een *zoet glaasje* (1879, voor 'jenever met suiker'), een *drupje in 't glaasje* (in 1881 op de Veluwe) en een *glaasje puur*.

Twintigste-eeuwse glaasjes zijn: een *glaasje vergunning* (1905), een *glaasje volkskanker* (1907), een *glaasje van de zwarte kat* (in 1910 door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt en later ook in de Achterhoek) en een *glaasje brandstof* (1936). In Delft ging onlangs een *glaasje gedestilleerd water* over de toog.

Van de vele uitdrukkingen en zegswijzen met *glaasje* noemen wij slechts *een glaasje na de gracie, is de les* (of: *de wet*) *van Bonifaci*. Dit riep men sinds het begin van de 18de eeuw om elkaar tot drinken aan te zetten, omdat paus Bonifatius VIII (1294-1303) zich ooit over drinkregels zou hebben uitgelaten. Wie te diep in het glaasje had gekeken, werd in de 18de eeuw overigens een *glasblazer* genoemd.

Het glaasje is natuurlijk ook door dichters bezongen. In de tweede helft van de 19de eeuw schreef W.J. van Zeggelen:

Een glaasje dat hoort bij het spel,
't Is goed voor de kramp,
en Heerroom pakt 'em ook wel.

En in onze tijd dichtte Simon Carmiggelt:

Ik voel mij somber. Ei, wat zal ik doen?
Een platte geest dronk nu een glaasje.
Maar ik ben een poëtisch baasje
En ga mijn weemoed in een versje doen.

In het Engels spreekt men wel van *a glass of something*, waarbij het woord *strong* is weggelaten. In het Frans wordt 'een glaasje' behalve *un petit verre* ook wel *un glass* of *glasse* genoemd; het woord is lang geleden ontleend aan het Duitse *Glas*, maar wordt tegenwoordig gevoeld als een ontleening aan het Engelse *glass*. De Duitsers spreken van een *Gläschen*.

[Arch. Ned. Taalk. 4:32-33; Boekenoogen 54; Eysden 83; Harrebomée 1:75, 239-240; Herroem 1; Liev.-Coopm. 114; NZ 5:188; Stoett 1:273; WNT I 19, VII¹ 1261, & XIII 1197-1198, & Suppl. 1889]

glasvol

Zie bij roemervol.

glazen boterham

Dit meesterlijke eufemisme voor 'glaasje jenever' is in 1865 voor het eerst opgemerkt, in Nevele, een plaats op 15 km afstand van Gent. Het geeft uitdrukking aan een oud, wijdverbreid en onuitroeibaar misverstand over de voedingswaarde van jenever, een misverstand dat Simon Carmiggelt ooit zo optekende uit de mond van een geroutineerde kroegbezoeker:

Je hebt erbij, die eten niet meer. Want 't is voedzaam, jenever.
't Is allemaal graan, dus als je een paar uur lang staat te drinken, dan eet je een mand kadetjes leeg.

Vanuit Nevele verbreidde *glazen boterham* zich over de rest van Vlaanderen en Nederland. Van Dale vermeldt deze uitdrukking sinds 1898, een Gents dialectwoordenboek maakte er in 1950 melding van, en ook uit latere Nederlandse en Vlaamse bronnen is deze fraaie borrelnaam bekend. In Noord-Brabant wordt een borrel ook simpelweg *unnen botterham* genoemd. Nederlandse soldaten in de 19de eeuw zeiden *hij eet een boterham met rookvlees* voor 'hij drinkt een glaasje bitter'. De kleur van bitter en rookvlees zouden overeenkomen. Overigens was het vroeger in Vlaamse kroegen gebruik om jongens die om een borrel vroegen maar daar te jong voor waren, met iets af te schepen. In sommige kroegen kregen ze een paar knikkers, in andere, inderdaad, een boterham.

[Herroem I; Liev.-Coopm. 462; Mullebrouck 335; Schuermans Bijv. 101; WNT V 50]

glazige

Jonge jenever is helderder van kleur dan oude of belegen jenever. Daarom wordt jonge jenever in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant ook wel *glazige* genoemd. Voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen zie bij **klare**.

glippertje

Alleen aangetroffen in *Martijntje*, een boek uit 1941 van A. Tael. Tael beschrijft hierin een kroegentocht van enkele vissers in Maassluis en IJmuiden. Hij somt daarbij een groot aantal borrelnamen op:

Als je [café] de 'Zon' aandeed, kon je het 'Jagertje' en de 'Zwaan' niet stil voorbijgaan. Als je ze nu eens allemaal een

beurt gaf. Een klein glaasje hier, een neutje daar, verderop een klein jajempje, daarna een snarretje, een wippertje, een glipbertje, vervolgens een klokkertje bij de schenktafel, een afzakkertje om weer bij te komen, een zoopje om het vorige weg te spoelen, – voor de dorst die je dan krijgt een pimpeltje, een heel klein slokje aan de tapkraan, nog een pikkentanusje bij de ‘Zwaan’, in het ‘Jagertje’ even opkikkeren, vlug onderweg nog een stijve pakken om niet scheef te gaan en dan ben je net nog nuchter genoeg om je kruikje te laten vullen bij Kasse achter de kerk. *Glippertje* zal zijn ontstaan als variant van het klankverwante *wippertje*. Men dacht daarbij aan een ‘glaasje dat naar binnen glipt’.

gloria

In 1881 voor het eerst gevonden, in Gent. Een tijdschrift omschreef het indertijd simpelweg als ‘borrel’. Bedoeld werd echter ‘gesuikerde jenever, dien men doet vlammen’, zo verduidelijkte Lievevrouw-Coopman in 1950. Lievevrouw-Coopman, de samensteller van het voornaamste Gentse dialectwoordenboek, geeft het in de vorm *gloriaatje* en noemt het ‘eenigszins verouderd’. *Gloria* is Latijn en betekent eigenlijk ‘roem’, maar in de moderne talen is het bovendien toegepast op alles wat heerlijk is. In Oost-Vlaanderen en de provincie Antwerpen zei men omstreeks de eeuwwisseling ‘t is er *gloria kanneken* voor ‘men drinkt en feest er’. Een woordenboek uit 1899 kent *gloria* voor ‘mengsel van warme koffie met suiker en brandewijn’ en geeft als verklaring: ‘De voorzangers plachten dien drank te gebruiken, omdat hij geacht wordt, de stem helder te maken, vandaar zijn naam.’ In Oostende wordt een grog een *gloorja* of *gloorjaatsje* genoemd.

[Desnerck 168; Joos 1900:260; Liev.-Coopm. 463; NZ 4:100; Wschat 353]

godswatertje

De borrelnaam *godswatertje* – omstreeks 1935 gangbaar in Roosendaal in Brabant – zinspeelt waarschijnlijk op de uitdrukking *Gods water over Gods akker laten lopen*, wat wil zeggen: ‘zich nergens iets van aantrekken, zich nergens mee bemoeien, nergens voor zorgen’. ‘Men kan gissen dat het *godswatertje* zo werd genoemd naar de gemoedstoestand van de consument die dan waarschijnlijk de rol van Godsakker vervulde’, schrijft een informant. Een andere mogelijkheid is dat de borrelnaam eenvoud-

digweg moet worden uitgelegd als ‘goddelijk watertje’. De Britten kennen sinds 1690 de borrelnaam *cup of the creature* ‘beker-tje van de schepper’. Wijn werd in het Engels al eerder *the creature of God* ‘de schepping van God’ genoemd.

Vergelijk **heilige** en **wijwater**.

goeie

In 1897 voor het eerst aangetroffen, in Vlaanderen, in de zegswijze *een goeie opzetten* voor ‘een borrel drinken’. Onlangs is deze borrelnaam nog in de Achterhoek gehoord in de betekenis ‘jenever zonder suiker’. ‘Mien opa zei,’ zo citeert een dialectwoordenboek een zegsman, ‘doet mien moar ’n goeie; as der suiker in moes, dan deie ze dat op de fabriek wel.’ In sommige streken gebruikt men *goeie* voor ‘stevige borrel’, dus een ‘goed vol’ glas.

Vergelijk **kale** en **stevige**.

[Nav. 47:62; Schaars 414]

goele, goeleke

In de betekenis ‘borrel’ in 1865 voor het eerst opgetekend, in West-Vlaanderen. In 1881 werd deze borrelnaam gesignaleerd in Gent. Omstreeks de eeuwwisseling werd *goele* in Oost-Vlaanderen en Antwerpen gebruikt voor ‘grote borrel’. Je kon er toen ook een ‘grote dronkaard’ of ‘iemand die veel drinken kan’ – wat niet hetzelfde is – mee aanduiden. Hoogstwaarschijnlijk is *goele* afgeleid van het Franse *goulée* ‘grote slok, teug’. Het woord werd ook gebruikt, maar dan als klanknabootsing, als lokroep bij de eendenjacht. Eend en borrelnaam kwamen in Gent samen in de uitdrukking *hij speeldege een goele binnen zonder dat de beeste den tijd had van te kwekken* voor ‘hij dronk in één teug zijn borrel uit’. Ook in Nederland figureerde de eend in diverse dronkemansuitdrukkingen. Zo zei men omstreeks 1874:

Wat een eendehemeltje is dat:

Gestadig met de bek in het nat.

De toelichting luidt: ‘Het water, waarin de eenden zich ophouden, wordt door de nathalzen [dronkaards] een *eendehemeltje* genoemd, omdat de eenden daar naar hartelust kunnen drinken.’ Van iemand die zin had in een borrel, zei men: *hij is van eene eend geschrikt*. Het Amerikaans kent het verwante *to chase the duck* voor ‘zwaar drinken’. In Vlaanderen is de borrelnaam *goeleke* onlangs nog gehoord.

Vergelijk **kikvors**.

[Herroem 24, 68; Joos 1900:262; Liev.-Coopm. 469; Mullebrouck 335; NZ 4:100; Schuermans 159; Teirlinck 1908:511]

golfstillende olie

'Het wordt tijd voor een hoeveelheid golfstillende olie.' Dat zei men aan het begin van de jaren zestig bij de Nederlandse marine als men bedoelde: het wordt tijd voor een borrel. Zonder twijfel is deze borrelnaam ontleend aan de uitdrukking *olie op de golven gieten*. Volgens Van Dale betekent deze zegswijze overigens niet alleen 'olie uitgieten om de golfslag te doen verminderen', maar ook 'middel om de storm der hartstochten te doen verminderen'.

[Harmsen 47]

gorgelwater

Alleen aangetroffen in het spectatoriale tijdschrift *De Denker*. In 1770 lezen we daar, in een weklacht op de Schiedamse jeneverindustrie:

Het gemeene volk is sober, en wy hebben juist van hetzelfde niet veel aftrek te wagten: maar de Vrouwen, Heer Denker! de Vrouwen vinden zich tot de hooge noodzaakelykheid gebragt om dat beroemde gorgel-water tot haaren dagelykschen drank te maaken. Daar verwondert gy U over, maar dat ik zeg is de waarheid. Het Frans kent de vergelijkbare borrelnaam *gargarisme*. In Duitsland spreekt men wel van *einen gurgeln* 'eentje gorgelen' wanneer men er eentje 'pakt', terwijl ook het woord *Gurgelwasser* 'gorgeldrank, mondwater' er als borrelnaam voorkomt. De Engelsen kennen *gargle* voor 'drank' en *gargle factory* voor 'kroeg'. Men kan er desgewenst een *mouthwash* 'mondspoeling' of een *tonsil bath* 'spoeling voor de keelamandelen' nemen.

[Denker 23,4.1770; WNT V 444]

goutte

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent. De borrelnaam is overgenomen uit het Frans, waar *goutte* onder meer wordt gebruikt voor 'druppel, slokje, borrel'. Een vrouw die een borrel drinkt, werd indertijd in Gent spottend *Madame la goutte* genoemd.

Vergelijk **druppel**.

[Liev.-Coopm. 472]

graanbouillon

Alleen gevonden in het werk van Gerard Reve, in de spelling *graanboeljon*. In *Brieven aan Josine M.* schreef hij:

Het Calvinisme biedt ontroerende aspecten van menselijke inzet en moed, maar het heeft van ons land, eens een wereldcentrum van kunst, een puriteinse provincie gemaakt, waar nog steeds elke maat muziek en elk danspasje worden gewantrouwd, en heeft een volk van mistieke wijndrinkers veranderd in een meute van twistzieke lepelaars van giftige graanboeljon.

Dit citaat is afkomstig uit een brief uit 1966, toen Reve nog in Friesland woonde. Onder lezers van Reve heeft het woord opgang gemaakt, zo melden diverse informanten.

Vergelijk **gereformeerde**.

graantje

In 1804 voor het eerst aangetroffen, in *Morgenslokje*, een van de vroegste Nederlandse geschriften tegen drankmisbruik:

De man nam hem wel eens, dat weetje... Hij had mogelijk wat veel graantjens gepikt. Bij gelegenheid, dat er een nieuwelings op den winkel was, was 'er getracteerd.

Deze borrelnaam komt meestal voor in de verbinding *een graantje pikken*, maar niet altijd. Zo vroeg A. Fokke Simonsz. zich aan het begin van de 19de eeuw af 'zou de ziel dan somtijds in de graantjes zitten?' En elders schreef hij: 'hij lust wel een graantje'. Van Potgieter zijn de woorden 'onthouding in de graantjes, mits overdaad in den wijn', en Bilderdijk dichtte in 1817:

En daarvan nog het woord: *een graantjen pikken*.

't Gebruik was zoo; nu zegt men liever: *likken*.

De naam verwijst vanzelfsprekend, op een verbloemende manier, naar het voornaamste ingrediënt van (graan)jenever. Een dronkeman werd een *granen-* of *graantjespikker* genoemd, en van iemand die beschonken was, zei men *hij heeft graan in, hij is een granenbroer* of *hij is een groot man in de granen*. De borrelnaam *graantje* is onlangs ook in Vlaanderenesignaleerd. De Duitse tegenhanger, *Korn*, is in die taal een van de gewoonste benamingen voor 'jenever' en 'borrel'. In het Amerikaans-Engels wordt *corn* in allerlei verbindingen gebruikt voor 'whisky', zoals in *corn coffee* en *corn squeezings*.

Vergelijk **korentje**.

[Almanak 68-69; Herroem 72; Morgenslokje 5; Mullebrouck 335;

Nav. 3:285; WFT 7:335; WNT V 516]

grasmaaiertje

Aangedragen door een voormalige inwoner van Vriezenveen, een dorp onder de rook van Almelo. ‘Als van een borrelglasje het voetje is afgebroken,’ schrijft deze zegsman, ‘lukt het ook in absoluut nuchtere toestand niet om zo’n glaasje rechtop op tafel te zetten. Het is in principe rijp voor de glasbak. In het goede dorp Vriezenveen – waarvan de bewoners in vroeger tijd onder meer bekend stonden om hun zuinigheid – werd zo’n glaasje niet weggegooid, maar bewaard voor “gebruik te velde”. In het bijzonder bij het grasmaaien, dat in die tijd een zware bezigheid was, namen de Vriezenveners graag een borreltje mee naar het veld. Daardoor kreeg zo’n glaasje de naam *grasmaaiertje*. En hoewel dit dus eigenlijk een benaming voor het glaasje is, wordt ze ook gebruikt voor de inhoud. Ik herinner me uit mijn jeugd dat zo’n grasmaaiertje met zijn steeltje in een leeg garenklosje werd gestoken en dan werd gebruikt om alcoholvrije likeur te serveren voor kinderen. Je kon dan heel stoer aan je vriendjes vertellen dat je een *grasmaaiertje* had gehad.’ Tot zover de informant. Een en ander wordt bevestigd door een plaatselijke kroegbaas.

Vergelijk **vogel**.

grijsje

In 1924 voor het eerst gevonden, in de dieventaal van Groenstraat, een buurtschap in Limburg in de gemeente Ubach over Worms. Men sprak daar van *gries* of *grieske*. Net als **klare** gaat het hier om jenever zonder suiker of andere toevoegingen. In 1980 werd het woord gesignaleerd in Nieuwenhagen in Limburg, in 1981 kreeg het een plaatsje in een woordenboekje van het Groenstraats.

[Nijm.vr. 80; Ntg 18:184]

grijze madera

In 1874 voor het eerst aangetroffen voor ‘klare jenever’. Madera is geen jenever maar wijn; de drank is ook niet grijs van kleur maar donkerbruin. Het gaat hier dus om een schertsende benaming, vergelijkbaar met *witte koffie* of *koffie uit de groene fles* (zie bij **koffie**). Volgens *Woordenschat* werd *grijze madera* in 1899 nog gebruikt in restaurants.

[Herroem 2; Wschat 377]

grote

Omstreeks de eeuwwisseling de aanduiding voor een 'tien cents borrel'. Je had ook borrels van drie, vijf en zes centen, afhankelijk van het formaat en de kwaliteit. M.J. Brusse gebruikte deze borrelnaam in 1906 in *Landlooperij*:

[Voor een daalder] koopen ze allemaal, op Toon en den heilsoldaat na, 'n grooten, tien cents borrel.

Van een grote borrel zei men *daar kan een paard z'n bek in spoelen*. Een grote werd ook wel *eentje van tien* genoemd.

Vergelijk **kleintje**.

[Herroem 1; Mullebrouck 335]

H**haarwater**

In de betekenis 'slechte jenever' voor het eerst gevonden in 1976, in de Grote Van Dale. Onlangs is deze borrelnaam nog in Amsterdam gehoord. De naam verwijst waarschijnlijk naar de scherpe smaak van jenever, wat iemand blijkbaar aan haarwater deed denken. Ook de uitdrukkingen *hij heeft pijn in zijn haar* en *hij heeft het in de haren* voor 'hij is dronken', zullen van invloed zijn geweest. Deze uitdrukkingen dateren al uit de eerste helft van de 18de eeuw. Van *haarwater* krijg je *haarpijn* ofwel een 'kater'. De Engelsen kennen *hair curler* 'haarkruller' voor 'sterke drank'.

[Harrebomée 1:269; Herroem 72, 83; Nav. 3:285, & 48:41; Tuinman 2:49]

haasborrel

Zie bij **hazenbloed**.

halfelfje

Sinds het eind van de 18de eeuw wordt een kopje thee of koffie dat om half elf 's ochtends wordt gedronken een *halfelfje* genoemd. In de 19de eeuw kreeg *halfelfje* er een betekenis bij, namelijk 'borreltje omstreeks die tijd gebruikt'. Ook de uitdrukking *'t is een benauwd halfelfje*, in Vlaanderen gebruikt voor 'een zeer beperkte zit- of ligruimte', wordt met deze borrelnaam in verband gebracht. Het tijdschrift *De Toekomst* gaf hiervoor in 1894 de volgende verklaring:

In vroeger tijd, zelfs nog in onze jeugd, werd des middags om 12.00 uur de klok geluid ten teken dat het arbeidsvolk kon gaan eten. Werkte het volk op karwei bij een van de klanten,

dan kregen ze gewoonlijk tegen half elf een wippertje jenever, en in vele huishoudingen hield men daarvoor een afzonderlijk glaasje er op na van niet al te grooten inhoud. Was nu de verstrekte hoeveelheid Schiedammernat in 't oog van den ambachtsman te gering, dan ontviel hem al licht de uitdrukking: *een benauwd halfelfje*, met zinspeling op den kleinen omvang van het glas.

Van Dale vermeldt de borrelnaam *halfelfje* sinds 1950.

Vergelijk **elfuurtje**, **vijfuurtje** en **voormiddagje**.

[Cock 124; PJM 35; Verschueren; WNT III³ 4070 & v 1620]

halfje

Sinds wanneer *halfje* voor 'borrel' wordt gebruikt is moeilijk te bepalen, want het wordt al eeuwen gebezigd voor de helft van verschillende maten en waarden. Er kon bijvoorbeeld een half **mutsje** mee worden aangeduid, maar ook een half **maatje**, een half gevulde beker, kan of mok. Onduidelijk is dan ook wat Bredero nu precies wilde drinken toen hij in de 16de eeuw schreef:

Ick heb van daagh niet een kruymel ghedroncken

Avous lansje, een halfje! ick selder niet langh mee proncken.

Zeker is dat *halfje* sinds het midden van de 19de eeuw in Nederland én Vlaanderen wordt gebruikt voor 'half glaasje bitter' of 'halve borrel'. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een passage uit *Klaasje Zevenster* van Van Lennep. In 1866 schreef hij:

'Bergje', riep een stem; en een bal, van de biljarttafel vliegende, keilde het "halfje" van den Majoor onderste boven.

'Lompe bl....!' schreeuwde deze.

'Een ander glas bitter voor den Majoor!' riep de wijnkooper.

De Amsterdamse schrijver Justus van Maurik gebruikte de borrelnaam in 1879 in *Uit het volk*:

'Zoo, Leen! heb je weer centen?' zegt een der mannen, die met een kennersblik het vocht in zijn glaasje beziet en 't met een behendige beweging naar binnen wipt, waarna hij met den mond een kauwende beweging maakt, slikt en 't glaasje de waardin voorhoudt met de woorden: 'Nog een hallefie, maar slordig hoor!'

In onze tijd is het *halfje* onder meer geboekstaafd door J.B. Uges. In 1947 schreef hij – onder het pseudoniem Nono – in *Dubbel zes*:

Groes nam nog een 'halfje', dat wellicht als de helft van de inhoud van een theekopje bedoeld was, althans het was hem niet

mogelijk het glas zonder te morsen aan zijn mond te brengen, zodat hij dan ook op de bekende kroegmanier het glaasje ont-hoofdde.

Demi, het Franse woord voor 'halve', betekent niet 'borrel' maar 'biertje'.

Vergelijk **bewijsje**.

[Bo 403; Nijm.vr. 80; NZ 5:188; Schuermans 173; Staelens 171; WNT V 1625]

halfscheut

Zie bij **scheut**.

hapje

In de betekenis 'borrel' in 1838 gevonden in de *Nieuwe almanak voor blijgeestigen*. In deze almanak werd, als reactie op de inder-tijd snel opkomende genootschappen tegen drankmisbruik, een boek aangekondigd dat de vele geneugten van sterke drank zou beschrijven. Er zou ook ruimschoots aandacht worden besteed aan de vele uitdrukkingen voor dronkenschap en de vele 'kunst-woorden en benamingen' voor borreltje. De auteur geeft vast zeven voorbeelden, waaronder *hapje*.

Net als veel andere borrelnamen benadrukt *hapje* de geringe hoeveelheid drank per glaasje. Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw duikt deze borrelnaam zeer regelmatig op. Zo schreef A.J. de Bull in 1863 in de *Nederlandsche volksalmanak*:

Hij zette 't glaasjen neêr, terwijl hij het, hoewel schoon gele-digd, nog met zeker welgevallen beschouwde, en den voorslag van Naatjen: 'Nog een hapjen?...' beantwoordde hij met een be-teekenisvollen knik en een huichelend: "'t Is haast al te vriende-lijk, maar als je me zóó noodt... *santjes* dan.'

Het woord komt ook vaak voor in de boeken van Justus van Maurik, een groot kenner van de Amsterdamse volkstaal. Zo laat hij in 1884 in *Burgerluidjes* een nachtwaker tegen een colle-ga zeggen:

Nou ja, ik weet wel dat je niet borrelt, maar als iemand zoo de bibberasie heit als jij nou, dan is een 'hapje' medicijn.

En in 1897, in *Amsterdam bij dag en nacht*, zegt een kroegbaas tegen een professionele 'moppenverteller':

Kom d'r maar in, snijboon, en neem dan 'n happie voor me-heers rekening; maar dan een paar mooie vertelle, hoor ie!

De borrelnaam *hapje* staat sinds 1898 in de Grote Van Dale. Hij is onlangs nog gehoord in het West-Fries, maar lijkt verder niet

veel meer voor te komen. Het Duits kent *ein nasser Happen* (een natte hap) voor 'een ferme slok drank'.

[Herroem 2; NZ 5:188; Pannekeet 1971:72; Stoett 2:83; WNT v 2132]

harde

In 1881 in Gent gehoord voor 'borrel'. Een Gents dialectwoordenboek uit 1950 beschouwt het als een typisch Gents woord en geeft als voorbeeldzin: *eerst ne zwarte en dan nen harde* voor 'eerst een kop koffie en daarna een borrel'. Het woord kwam ook voor in de vorm *harte*. Mogelijk moet men hier simpelweg denken aan 'iets dat hard aankomt'. Vergelijkbaar is de verouderde Franse term *dur* 'sterke borrel'. Evenzo heeft het Duits de begrippen *harter (Schnaps)* en *harte Sachen*.

[Liev.-Coopm. 505; NZ 4:100]

hard ei

Zie bij ei.

hartenpijn

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gesignaleerd voor 'borrel', in de vorm *hertepijne*. 'Veel mensen die gaarne een borrel drinken,' zo verduidelijkt een Gents dialectwoordenboek, 'zeggen dat zulks de hertepijne geneest.' Het zou hier om een typisch Gents woord gaan. Ook onlangs is deze borrelnaam nog in Gent gehoord.

[Liev.-Coopm. 528]

harttikkertje

Ingezonden door een iemand uit Amsterdam. Deze naam, schreef zij, werd vooral 's avonds gebruikt voor 'straffere jenever of meer borrels'. De naam zal zijn ontstaan vanuit het idee dat een borreltje het hart sneller doet kloppen. Waarschijnlijk gaat het om een uitbreiding van het oudere *tikkertje*.

hartversterking, hartsterking, hartversterkertje

Het besef dat jenever moed geeft ofwel het hart versterkt is oud. Al in 1696 schreef F. Valentijn: 'De dorst greep ons ook zoo sterk aan, dat byna onze keelen van een verhitte droogte toegingen. In deze bange verlegentheid was een soopje onze eenigste hartsterkende verquikkinge, dat een slaaf [...] ons in een botteltje nadroeg.'

En Robert Hennebo dichtte in 1718, over werklieden die aan het heien zijn:

Zyn volk is langzaam, traag, en luy,

Zy geeven van het Werk den Bruy:

En roepen, wil je dat we werken?

Jeneever moet ons Hert versterken.

Je kon er dus op wachten dat iemand een borrelnaam als *hartsterking*, *hartversterkertje* of *hartversterking* zou verzinnen. Ze zijn er alledrie gekomen en worden door schrijvers vaak door elkaar gebruikt, omdat ze toch hetzelfde uitdrukken. Aanvankelijk werd er vaak 'brandewijn' mee bedoeld, later meestal 'sterke drank' of 'jenever'.

Hartsterking is als eerste gevonden, in een Nederlands-Engels woordenboek uit 1766. Het Fries kent deze variant sinds 1835 en Van Maurik gebruikte het woord in 1879:

'Nou! nou! maak je niet boos, we kennen mekaar immers. Ik weet wel, dat je tusschenbeide een hartsterking noodig hebt, om geen kouwe voeten te krijgen', schertst de man, die intuschen aan zijn derde glaasje is begonnen.

Hartversterking is in 1845 voor het eerst aangetroffen, in het plat-Amsterdams, als *hartversterkinkie*. W.J. van Zeggelen gebruikte het woord in 1853 in een gedicht:

Foei neen, ik lei geen snuifdoos aan,

Gelijk ik zag van kameraden;

'k Liet ongemoeid de drankflesch staan;

Geen hartversterking bij het braden!

En P.H. Ritter jr. schreef in 1930 over deze veelvoorkomende borrelnaam:

Tot de democratische tegoeddoeningen behoort ook de hartversterking. De schipper met zijn ringbaardje, de polderjongen, die heeft staan heien tot zijn knieën in de klei, zij nemen een 'hartversterking', ontroerend woord dat op de liefde tot den arbeid wijst. Het hart moet worden versterkt, opdat het opnieuw zijn plicht kan doen.

Hartversterkertje is in 1884 voor het eerst gevonden, in een Vlaamse bron. Het Duits kent de vergelijkbare volksnamen *Herzstärkung* en *Herzensstärker* voor 'brandewijn'. Het Engels kent sinds 1690 *heart's ease* 'wat het hart gerust stelt' voor 'jenever'. Daarnaast wordt *cordial* 'iets dat het hart stimuleert' gebruikt voor 'sterke drank'. Evenzo kent het Frans het enigszins verouderde *cordial* voor alcoholische 'oppepper'.

Vergelijk **versterking**.

[Lennep 1845:3; NZ 26:467; Ritter 69-70; Taalk. Mag. 2:446; WFT 8:302, 305; WNT VI 96]

hartverwarmertje

Onlangs gehoord in Sittard en Zeeland. Men drinkt een *hartverwarmertje* als het koud is. Eén informant schreef de borrelnaam in 1990 te hebben leren kennen 'tijdens de voetbalwedstrijd Cambuur-Fortuna Sittard in stromende regen'. Het kan ook voor andere sterke dranken worden gebruikt. Overigens is *hartverwarmend* een betrekkelijk jong woord. Het staat pas sinds 1984 in de Grote Van Dale en is een leenvertaling van het Engelse *heartwarming*. Zie voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen bij *opwarmertje*.

hassebassie

Samen met onder andere *neutje* behoort *hassebassie* tot de bekendste borrelnamen. Het woord is in de 19de eeuw voor het eerst gevonden, in Nederlands-Indië. Hollandse soldaten gebruikten het daar voor 'glas jenever'. In het begin van deze eeuw werd het in verschillende Bargoense woordverzamelingen opgenomen. Het is ook door vele schrijvers gebruikt. Zo schreef Israël Querido in 1922 in zijn roman *Manus Peet*:

Telkens zag hij [...] happige mannen en vrouwen en opgeschoten jongens schuw rondgluren of brutaal grabbelen in modder en straatvuil van goten, rond stoepen en uitwasemende stalletjes, denkende een verloren dubbeltje aangeschoten te hebben voor een stiekem hassebassie.

De verkorte vorm *hassebas* is onder meer te vinden in een gedicht uit 1956 van de Rotterdamse schrijver Willem van Iependaal:

Hij gaf om meiden en een geintje
Z'n saffiaan en hassebas
En zei, dat leven aan een lijntje
Alleen voor loopse poedels was!

De herkomst van deze borrelnaam was tot nu toe duister. Enno Endt, samensteller van een belangrijk Bargoens woordenboekje, stelt dat de in Zuid-Holland aangetroffen vorm *heissebeissie* wel eens de oorspronkelijke benaming zou kunnen zijn. Dit zou dan mogelijk een verbastering zijn van *heitje* 'kwartje', en *beissie* 'dubbele stuiver, dubbeltje'. Het woord zou dan van oorsprong een prijsaanduiding zijn. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk. In de eerste plaats is 'kwartje-dubbeltje' een dubbelzinnige en dus

onwerkbaar prijsaanduiding (voor '35 cent' bestond in de die-ventaal een ander woord). Nog belangrijker is echter dat een borreltje veel goedkoper was toen *hassebassie* in zwang kwam. Voor drie cent had je een kleintje, voor tien cent een joekel.

Veel waarschijnlijker is daarom dat *hassebassie* teruggaat op het inmiddels verouderde werkwoord *hassebassen* 'kibbelen, harrewarren, vinnig kijven'. Dit naamgevingsmotief komt internationaal in verschillende borrelnamen voor. In het Nederlands en Vlaams bij **kissebis**, **querelle** en **twistdrijver**, in het Duits bij *Krakeelwasser* en *Krawallwasser*, en in het Frans onder meer bij *brouille-ménage*, letterlijk 'huwelijksverstoorder'. Slechte wijn werd vroeger wel *kijfwijn* genoemd.

[Bolhuis 62; Dam 122, 156; Endt 46; Iependaal 113; Köster Henke 25; PJM 55; Stoett 2:83]

haver en hooi

Zie bij *hooivet*.

hazenbloed

In 1885 voor het eerst opgetekend, in Groningen, voor 'jenever met stroop'. Een uitvoerige verklaring van deze borrelnaam is te vinden in het tijdschrift *Onze Volkstaal* van dat jaar:

In vroegere jaren, toen men nog met vlegels dorschte, werden, ten minste in het noordwesten der provincie [Groningen], de werkzaamheden van het kool[zaad]dorschen besloten met het *haasdorschen*. Te dien einde maakte men een haas van stroo, omwonden met bont papier en opgesierd met linten. De haas werd onder hoorngetoeter in het dorschkleed gebracht en door de dorschers met de vlegels stukgeslagen. Men noemde dit *het hazebloed er uitslaan*. Was de haas aan flarden geslagen, dan beïjverde zich ieder er een stuk, vooral een lint, van machtig te worden. Hiermede trok men naar de woning van den boer, waar men bij de aankomst door de boerin getrakteerd werd op *hazebloed* (jenever met stroop).

Met sprak soms ook van een *haasborrel*. Het woord *hazenbloed* is opgenomen in de laatste editie van het Groene Boekje, maar of het werkelijk nog wordt gebruikt, is niet bekend.

Vergelijk **klungelolie**.

[Ter Laan 1929:328, 989-990; Molema 160; Ovt 3:79; WNT VI 160]

heilige

'Geef mij nog een heilige!' – dat hoorde de Vlaamse volkstaal-deskundige H. Mullebrouck omstreeks 1980 in een West-Vlaamse kroeg. De besteller kreeg een glaasje *heilig nat*, want daarvan is *heilige* waarschijnlijk een verkorting. In Noord-Brabant wordt een borrel wel *heilige olie* genoemd.

Van een dronkeman zei men aan het eind van de 19de eeuw in Vlaanderen: *hij komt van 't heilige land*. Waarschijnlijk zinspeelt deze zegswijze op de Tempeliers, een ridderorde die was gesticht om de pelgrims in het Heilige Land te beschermen. Zoals bekend hadden de Tempeliers onlesbare dorst, vandaar *zuipen als een Tempelier*. Van een dronkeman zei men ook *hij is geze-gend*. In het Engels wordt een dronkaard vanaf het begin van de 17de eeuw *one of the faithful* 'een van de gelovigen' genoemd. Aan hemelse sferen refereert verder de Duitse term *Gotteswort*, letterlijk 'woord Gods', voor echt goede jenever of brandewijn. Andere Nederlandse en Vlaamse borrelnamen die tot dit domein behoren zijn **coccejaans bittertje**, **dronkaardspaternoster**, **gereformeerde**, **godswatertje**, **rooms halfje**, **vicaris**, **wijwater**, **zaligmakertje** en **zielentrostertje**.

[Herroem 104; Joos 1887:121; Mullebrouck 335; Nav. 3:285; Swanenberg 299]

heissebeissie

Zie **hassebassie**.

heldere

Heldere is een verkorting van *heldere jenever*, dat wil zeggen: jenever zonder bitter of andere toevoegingen, zoals suiker. De borrelnaam is in 1776 voor het eerst gevonden. Vooral in Groningen en Drente is hij nog altijd courant, zo bevestigen verschillende informanten. Een tijdschrift schreef in 1962:

Een goede Drent die is gewrocht,
Van turf, jenever en achterdocht
klinkt wel vreemd in de mond van Noorderburen,
die zelf evenmin van rood [bessenjenever] of helder afkerig
zijn.

Men spreekt soms ook van een *helder* of een *heldertje*. In de Zaanstreek zei men *helderop*. Het Duitse *Klarer* komt op hetzelfde neer, evenals het Nederlandse **klare**.

[Berkhey 1507; Boekenoogen 141; Ter Laan 1929:312; Molema 152; PJM 55; WNT VI 507]

hersenspikker

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gehoord voor 'borrel'. *Pikken* werd daar indertijd gebruikt voor 'prikkelen door sterke drank'. Waarschijnlijk moet deze borrelnaam dus worden verklaard als een 'glaasje sterke drank dat de hersens prikkelt'. Een andere mogelijkheid is dat deze borrelnaam teruggaat op het Gentse *hersenspikken* 'ruziën, kwellen, plagen, zaniken' – een naamgevingsmotief dat verscheidene borrelnamen heeft opgeleverd. Zie in dit verband bijvoorbeeld **twistdrijver**.

[Liev.-Coopm. 335, 525]

hinkeltje

De oorspronkelijke betekenis van *hinkelen* is 'gebrekkig gaan, hompelen'. Waarschijnlijk is de borrelnaam *hinkeltje* hiervan afgeleid. Zonder twijfel ga je van te veel *hinkeltjes* gebrekkig lopen. Hoe oud deze borrelnaam is, is niet bekend. Hij werd pas onlangs voor het eerst aangetroffen, in een artikel over oude jenever in *Playboy*. Verwante benamingen voor een borrel in het Amerikaans-Engels zijn *tangleleg* en *tanglefoot*: 'been-', respectievelijk 'voetverstrikker'.

[Playboy 27.2.97, p. 81]

hommersum

In 1874 aangetroffen in de zegswijze *hij houdt van hommersum* voor 'hij houdt van jenever met stroop'. Het gaat hier volgens de spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée om een Gelderse uitdrukking die verwijst naar Hommersum, een Duits gehucht ten zuidoosten van Nijmegen. De boeren daar wisten wel raad met gezoete jenever, schreef Harrebomée. Jenever met stroop heeft meer merkwaardige namen. Zie hiervoor bij **klungelolie**. Overigens kregen koeien vroeger voordat ze gedekt werden soms jenever met stroop, om ze gewillig te maken.

[Herroem 2]

hooivet

Borrel die vroeger werd aangeboden als de laatste wagens hooi waren binnengereden. Boeren richtten traditioneel na de oogst een groot feest aan. Daarbij werd veel gegeten en gedronken: pannenkoeken, boekweitkoeken, vlaaien, bier, brandewijn en – natuurlijk – jenever. Voor dit feest en het drankgeld dat de knechten dan kregen, bestonden verschillende namen, onder andere *oogstfooi*, *oogstafspoeling*, *oogstspoeling* en *vlimmenspoeling*.

Van iemand die te veel gezopen had, zei men in de 19de eeuw *hij heeft het hooi binnen*. Van Dale kent de borrelnaam *hooivet* sinds 1961. Een mengsel van jenever met cognac wordt wel *haver en hooi* genoemd. Deze benaming is sinds het eind van de 19de eeuw bekend.

[Cock 123; Harrebomée 1:331; Herroem 74; Ter Laan 1949:207; Nav. 3:286; WNT VI 148]

houstje

Deze Groningse borrelnaam – die ook voorkomt met de spelling *oustje* – is in 1887 voor het eerst opgetekend, door de Groningse woordenboekmaker H. Molema. De oorspronkelijke betekenis van *houstje* is ‘hoeveelheid, aanzienlijke portie’. Molema brengt dit woord in verband met het Latijnse *haustus* ‘schep’. Een drinkebroer of ‘graantjespikker’ werd in Groningen een *houstjebikker* of *oustjebikker* genoemd. De borrelnaam is later in verschillende Groningse woordenboeken opgenomen, maar of hij nog steeds wordt gebruikt, is niet duidelijk.

[Ter Laan 1929:348, 723; Molema 170, 315]

huppelolie

In 1937 opgetekend in de Amsterdamse boeventaal. Het werd toen – en ook nu nog – gebruikt als soortnaam, maar oorspronkelijk is het een merknaam. *Huppelolie* wordt geproduceerd door stokerij De Ooievaar in Amsterdam. Deze stokerij bestaat sinds 1782. Hoe oud *huppelolie* is, kon men daar niet vertellen. Een folder van de stokerij vermeldt dat het goedje wordt gemaakt volgens een eeuwenoud, geheim recept, dat van vader op zoon is doorgegeven – een formulering die fabrikanten graag gebruiken. *Huppelolie* bevat onder meer kruidnagel, peper, kaneel, pomerans en vanille. Op een oud reclamebord van De Ooievaar, bedoeld voor achter de toog, staat:

Verzoeke te nuttigen: Huppelolie

Wie dit unieke drankje proeft

Is wel ontroerd maar niet bedroefd.

In het Engels is ‘sterke drank’ wel *oil of gladness* en *oil of joy* genoemd.

Vergelijk **huppelwater**, **slingerolie** en **vlekje**.

[Bolhuis 66]

huppelwater

In 19de eeuw voor het eerst gevonden, onder Hollandse soldaten in Nederlands-Indië. Deze borrelnaam is later in diverse Bargoense woordverzamelingen opgetekend. De Friezen kennen hem als *hippel-* en *huppelwetter*. *Huppelwater* is nu nog gangbaar bij de Nederlandse marine – ‘vooral bij onderofficieren’, aldus een informant – en onder zeevarenden. Het idee is natuurlijk dat je van jenever gaat huppelen. Dit komt ook tot uitdrukking in de borrelnamen **huppelolie** en **slingerolie**. Vergelijk voorts *Schiedams huppeltje* bij **schiedammer**.

[Bolhuis 66; Daan 34; Dam 122, 155; Harmsen 47; Köster Henke 26; PJM 55; Stoett 2:302]

huydecopertje

Met deze borrelnaam, die in de tweede helft van de 19de eeuw in zwang was, werd de Haagse dominee T.C.R. Huydecoper (1805-1866) bespot. Huydecoper stond in 1842 aan de wieg van de Nederlandsche Vereeniging tot Afschaffing van Sterken Drank. De leden verplichtten zich geen sterke drank te drinken of te schenken. Zij ondertekenden daartoe een formulier. Ook hun personeel moest zich onthouden. Daarnaast probeerden de leden drankmisbruik in het algemeen tegen te gaan.

Huydecoper werd de ziel van deze vereniging en schreef een grote hoeveelheid brochures en pamfletten over dit onderwerp. Zo publiceerde hij in 1847 *De sterke drank, zoo als hij den mensch verhindert zich zelve te beheerschen* en *Koren en de Jenever*. Dat laatste werk werd zeker vijfmaal herdrukt. ‘Zestien jaar na zijn eerste uitgaaf verscheen het met de ijzingwekkende opmerking,’ zo heet het ergens, ‘dat in ons kleine landje in dien tijd wel 260 à 270 miljoenen aan uit koren gestookten drank zijn verslonden.’

In 1850 verspreidde het Ministerie van Oorlog tweeduizend exemplaren van Huydecopers *Gesprekken voor Militairen over den Sterken drank*. Dit boekwerkje kwam ook in de bibliotheken van alle garnizoensplaatsen in Nederlands-Indië te staan. Dat het daar weinig effect heeft gehad, blijkt onder meer bij **dikkop**. Vergelijk **schaapmannetje**.

[Eigen Haard 1877:322; Stel 146-147]

I

iets

Samen met **eentje** behoort *iets* tot de vaagste borrelnamen aller tijden. Je moest je dorst toch wel heel erg willen versluieren om deze laffe term te gebruiken. Maar hij kwam voor, omstreeks de eeuwwisseling, tot ergernis van een zekere J. Verdonck. In 1903 schreef Verdonck, in een artikel over eufemismen in het tijdschrift *Noord en Zuid*:

Bedwelvende drank noemt men dan liefst òf *dranken*, òf heel deftig *spiritualiën*, en verder heet het eene *hartversterking*, een *kleinigheid*, *iets*, een *druppeltje*, en dergelijke meer.

Iets is een verkorting van *iets sterks*, of *iets sterks* is een uitbreiding van *iets* – bij gebrek aan voldoende oude bewijsplaatsen is de volgorde van een en ander niet vast te stellen. Zeker is dat ook de Engelsen deze minderwaardige borrelnaam kennen, als *something*. Uitbreidingen ervan zijn *something cool*, *something damp*, *something short*, *something moist* en *something wet*. In het Surinaams-Nederlands wordt *iets korts* gebruikt voor 'een borrel'. Een Surinaams-Nederlands woordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Ik heb geen dorst, doe mij maar iets korts.' Een *long drink* wordt in Suriname wel *iets langs* genoemd.

[Donselaar 213, 228; NZ 26:461, 467]

indianenwater

Begin jaren zestig door Nederlandse mariniers gebruikt voor 'jonge borrel'. Zonder twijfel gaat het hier om een grappig bedoelde variant van het oudere **vuurwater**. Onlangs is het woord nog in Amsterdam gesignaleerd. In het Engels is 'slechte whisky' wel *Indian liquor* genoemd. Van een dronkaard zegt men dat hij *at an Indian feast* is geweest.

[Harmsen 48]

inkommertje

Het eerste glas jenever dat men dronk, 'om erin te komen'. Deze borrelnaam werd omstreeks 1910 door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt. Men meende dat een borrel op de nuchtere maag hielp tegen een kater en de pieren daar verjaagde. Onlangs nog gehoord in Amsterdam, voor een stevige borrel 's avonds, als het echte drinken ging beginnen. De eerste borrel van de dag werd ook wel **maagje** genoemd. De Engelsen kennen

dit drankje als *morning rouser* 'ochtend-opwekker' en *eye-opener*.
Vergelijk **binnenkomertje**.

[Dam 156]

innemertje

Onlangs in Amsterdam gehoord voor klein glaasje sterke drank dat men 'inneemt'. Van iemand die te veel drinkt, zegt men: *hij is goed van innemen*. In Antwerpen zeggen ze: *hij is beter van innemen dan van aannemen* voor 'goed kunnen eten en drinken, maar slecht leren'. Een vrouwelijke dronkelap wel vroeger wel een *inneemster* of *vulster* genoemd.

[Ter Laan 1952:352; Liev.-Coopm. 576; WNT XXIII 1308]

J

jagertje

In 1839 voor het eerst gevonden, in Schiedam. P.J. Harrebomée nam deze borrelnaam in 1874 op in een verzameling spreekwoorden over drank en dronkenschap. Hij gaf als verklaring: 'De *jager* heeft zijn veldfleschje; daarom heet de borrel zoo.' Omdat jagers meenden dat ze na een neutje beter konden mikken, noemden ze jenever ook wel **viseerwater**. De Engelsen kennen de uitdrukking *to hunt a tavern fox* 'op een kroegvos jagen', voor 'zwaar drinken, dronken worden'.

[Herroem 3]

jajem, jajempie

In 1844 voor het eerst opgetekend door de Hoornse advocaat L.G. Vernée als *jajim*. De oorspronkelijke betekenis was 'brandewijn'. De verkleinvorm *jajempie* voor 'borrel, slokje' is in 1906 voor het eerst gevonden, in een Bargoens woordenboekje. Via het Jiddisch gaat *jajem* terug op het Hebreeuwse *jajin* 'wijn'. In de literatuur is *jajem* vele malen aangetroffen. Zo schreef Van Maurik in 1897 in *Amsterdam bij dag en nacht*:

'Dan mot je een pietsie bitter in je piereverlakker neme', zegt Arie, en terwijl hij de kaarten schudt en daarna rondgeeft, vervolgt hij: 'Leen! d'r is nog een liefhebber voor jajim (jenever) – dat nieuwkoopje dáár op den grond.'

Willem van Iependaal gebruikte het woord in 1945 in een gedicht:

Het Adamskroost werd scharrelaar
In jajem en mystiek
Het zaaide vrome preken uit

En na de preek paniek!

De populariteit van het woord *jajem* zal zeker zijn vergroot door het drankliedje 'We hebben dorst!' uit de jaren vijftig. Het refrein luidt:

Jajem, jajem, jajem moet er zijn!

Jajem, jajem, jajem moet er zijn!

En we nemen d'r een en we nemen d'r twee

En we nemen d'r drie en we nemen d'r vier

En als er dan geen jajem is dan drinken we maar bier!

Bij dialectonderzoek in 1980 werd *jajem* vooral in Drente en Noord-Brabant aangetroffen. Maar het is ook bekend in Groningen en de Achterhoek (als *jaemke*). 'Stevig drinken, zuipen' wordt wel *jajemen* genoemd, en sinds het begin van deze eeuw kennen we *jajemer* voor 'drinkebroer'. Hollandse soldaten in Nederlands-Indië noemden een 'oprisping na het gebruik van sterke drank' een *jajemkever*.

Vergelijk **jim**.

[Beem 1959:99-100, & 1967:46; Endt 51; EWB²; Köster Henke 27; Moormann 155; Nijm.vr. 80; Ntg 10:285; PJM 55; Potjewijd 165; Salleveldt 1980:88; Schaars 411; Teirlinck 1886:28; TNTL 45:148, 172; Wschat 504]

jakmoos

In 1980 aangetroffen in het dialect van Berlicum, een dorp in Noord-Brabant ten zuidoosten van 's-Hertogenbosch. Het woord werd aangedragen door een toen vijftigjarige informant. De herkomst van deze borrelnaam is niet bekend. Wellicht is er verband met de uitdrukking *het jak aanhebben* voor 'dronken zijn'. Ook het Bargoense *jatmoos* 'handgeld' – dat tevens in de spelling *tjakmoos* voorkomt – kan van invloed zijn geweest.

[Nijm.vr. 80]

jampu

Deze sinds lang verouderde naam voor 'jenever of sterke drank in 't algemeen' is voor het eerst aangetroffen in de tweede helft van de 17de eeuw. In de 18de eeuw werd het als 'een laag woord' beschouwd. De Amsterdamse arts Pieter Bernagie – later hoogleraar in de geneeskunde in de hoofdstad – gebruikte het in 1685 in het populaire blijspel *Het Huwelyk sluyten*:

Nou wou ik de borrel wel eens hebben [...]. Avous toekomstige Bruydje; 't is van de beste jampu.

Maar even verder slaat de twijfel toe:

Zou ik myn Dochter aan zo een plug? aan zo een pluvier? zo een tobaks man? zo een jampu zuyper geeven?

Men schreef ook *janpu* en *sjampu*. Het WNT vermeldt *jampu* en *sjampu* abusievelijk als aparte ingangen en brengt ze zelfs niet met elkaar in verband. Ze dateren echter uit dezelfde periode en zonder twijfel gaat het om varianten van hetzelfde woord. De herkomst van deze dranknaam is niet bekend. Mogelijk is het – bijvoorbeeld tijdens de Tachtigjarige Oorlog – ontleend aan het Spaanse *champurrado* ‘mengsel van rum en marasquin’. Dit kan in de omgangstaal in ieder geval gemakkelijk tot *champu* zijn verkort.

[WNT VII¹ 181, & XIV 1395]

Jan

In de betekenis ‘sterke drank’ is het woord *jenever* in 1608 voor het eerst in het Nederlands gevonden. Via het Franse *genièvre* gaat het terug op het Latijnse *juniperus* ‘jeneverbesstruik’. De voornaam *Jan* bestond toen al eeuwen. Op een gegeven moment kwamen *jenever* en *Jan* samen. Zoals er mannen zijn die hun geslachtsdeel een naam geven (‘...en dit is Alexander de Grote’), zo zijn er drinkers die hun drankje met een koosnaam aanspreken. Hoe een en ander precies is verlopen valt niet meer te achterhalen, maar waarschijnlijk is het begonnen met *janever* – een verbastering die al omstreeks 1660 is gevonden. Van *janever* naar *Jan Evers* is een kleine stap, en kroeghumor, associaties en de behoefte aan variatie zullen de rest hebben gedaan. Gevolg: er zijn nogal wat borrelnamen met ‘Jan’, zoals *Jan Doedel* of *jandoedel*, een borrelnaam die in 1836 voor het eerst is opgetekend door de vooraanstaande taalkundige J.H. Halbertsma. Halbertsma trof het woord in Overijssel aan. Hij bracht het in verband met het Overijsselse *doedel* ‘slaapmuts’ en vertaalde *jandoedel* daarom als ‘Jan Slaapmuts’ (vergelijk **slaapmutsje**). *Jandoedel* bleek een succesvolle borrelnaam te zijn. Hij maakte de overstek naar Nederlands-Indië en kwam in 1874 terecht in de uitdrukking *gelanseerd in den Jean-doedel* voor ‘dronken’. De verbasterde vorm *sjandoedel* is in 1861 aangetroffen in Overijssel en in 1887 in Groningen. In Groningen werd *sjandoedel* overigens minachtend gebruikt, voor ‘slechte jenever en brandewijn’. *Jandoedel* wordt nu onder andere nog gehoord in Noord-Brabant, Vlaanderen, de Achterhoek en Drente. De Drenten zeggen van iemand die dronken is: ‘Hij zit onder de jandoedel.’ De borrelnaam *Jan Evers* is in 1882 voor het eerst gevonden, in

Oost-Friesland. Hij komt in een gedichtje voor, dat – vrij vertaald – als volgt gaat:

Jan Evers' macht is groot
Hij is de sterkste Jan
Wie eenmaal zijn slaaf is
Komt d'r zelden meer van[af].

Het jongere broertje van Jan Evers, *Jan Evert*, dook in 1937 op in een Bargoens woordenboekje, in de uitdrukking *Jan Evert was er ook bij* voor 'zij waren onder invloed van sterke drank'. *Jan Glas* is sinds 1853 te vinden in de zegswijze *hij heeft de bovenkamers aan Jan Glas verhuurd* voor 'hij is aan de drank'. *Kouwe Jan* en *zoete Jan* trof men vroeger vooral aan op het ijs. Koek-en-zopienten verkochten deze drankjes totdat dit in 1881 door de drankwet werd verboden. De verkopers riepen daarbij:

Leg ereis an!
Leg ereis an!
Heete melk en kouwe (of: zoete) Jan.

Verder zijn nog aangetroffen *Jan Foezel*, *janneman* en *ouwe jan*. Die laatste borrelnaam zal betrekking hebben op oude jenever. In het Engels is 'sterke drank' onder andere gepersonifieerd in *John Barleycorn*, *John Hall* en *Johnnie*, het Amerikaans-Engels kent personificaties als *Al Cohol*, *Al K Hall* en *Alki Hall*.

Vergelijk **Jantje sjoref** en **Piet**.

[Bolhuis 68; Dam 123, 155; Endt 51; Ghijsen 381; Haan 196;
Halbertsma *doedel*, *jandoedel*; Harrebomée 1:354; Herroem 66, 76;
Köster Henke 27; Molema 378; Onze Taaltuin 6:125; PJM 55;
Taalgids 3:149; WNT VII¹ 190, 197, & XIV 1395; Wschat 507]

jandoedel

Zie bij **Jan**.

Jantje sjoref

Halverwege de 19de eeuw in Winschoten gehoord voor 'jenever'. Anders dan de vele andere borrelnamen met **Jan**, is deze borrelnaam niet ontstaan als woordspeling op *jenever*, een veelvoorkomende verbastering van *jenever*. Nee, *Jantje sjoref* is een schertsende verbastering van *jajen soref*, Jiddisch voor 'brandewijn'. Winschoten kende in de 19de eeuw een bloeiende joodse gemeente. *Jajen soref* is op vele manieren verbasterd, ook in de dieventaal. Het is onder andere aangetroffen in de vormen *jan-sjorof*, *jansorum*, *janzoref* en *janzorum*. De vorm *Jantje sjoref* is natuurlijk ontstaan onder invloed van de mansnaam Jan. Van een

drinkebroer zei men spottend *jajen soref is zijn koref*. *Koref* betekent 'bloedverwant, neef'. Het tweede deel van de verbinding *jajen soref* heeft in de Duitse dieventaal de borrelnaam *Soroff* of *Soruff* opgeleverd.

Vergelijk **sjakkeltje**.

[Beem 1959:99-100, & 1967:46, & 1974:15, 49; Bolhuis 68, 168; Ntg 10:285; Potjewijd 165; TL 16:64; TNTL 45:174; Wolf 311]

jen

In 1992 voor het eerst gevonden, in de Grote Van Dale. Het gaat hier om een verkorting van 'jenever'. Niet afkomstig uit de yuppetaal, zoals je zou denken, maar uit de volkstaal, aldus Van Dale. De vorming is vergelijkbaar met die van het Engelse *gin* uit *geneva* 'jenever'.

jenevervestje

Borrel voor het slapen gaan. In de tweede helft van de 19de eeuw in Nederlands-Indië gebruikt door soldaten van het KNIL. Het idee was dat je met een flinke borrel achter de kiezen zo vast sliep dat je geen last meer had van zoemende en stekende muskieten. Ook de uitdrukking *hij heeft zijn vest aan* voor 'hij is dronken' zal van invloed zijn geweest. Deze uitdrukking is in 1833 voor het eerst opgetekend. Men zei ook *hij heeft zijn vest vol, het jak aan* of *het buis aan*. 'Door jenever bevangen in slaap vallen', werd door Hollandse soldaten in Indië *sneuvelen* genoemd. Vergelijk **muskietennetje**.

[Coster 336; Dam 156; Harrebomée 1:103; Herroem 64, 75, 106; Nav. 48:41, & 49:132; Salleveldt 1980:89; WNT XXI 15]

jepper

In 1937 opgenomen in een Bargoens woordenboekje, voor 'jenever'. Het ontbreekt in alle andere belangrijke Bargoense woordverzamelingen. Mogelijk gaat het hier om een – vergaande – verbastering van *jenever*. Mogelijk is ook de borrelnaam **sjap** van invloed geweest.

[Bolhuis 70]

jim

Omstreeks 1860 door H. Verwoert opgetekend in een lijst met Bargoense woorden voor 'jenever'. Verwoert was indertijd 'directeur der cellulaire gevangenis' in Utrecht. Het gaat hier om een verkorting van *jajim* 'brandewijn', dat Verwoert ook in zijn

lijst opnam. In 1899 kreeg *jim* nog een plaatsje in *Woordenschat*. Zie verder bij **jajem**.

[Moormann 189; TNTL 45:149; Wschat 519]

joepje

In de vorm van *joepke* in de jaren tachtig gehoord in Hasselt. De borrelnaam is afgeleid van het werkwoord *joepen* 'wippen, met een plotse beweging achteroverslaan'. Een dialectwoordenboek van het Hasselts verklaart de borrelnaam dan ook als 'wat men met één joep (wip) achteroverslaat'. De Hasselaar zegt *dan joepen we er eentje* voor 'dan drinken we gauw een borreltje'. De borrelnaam wordt ook aangetroffen als *joeb* en *joebke*.

Vergelijk **wippertje**.

[Mullebrouck 335; Staelens 83, 198-199]

jonge, jonkie

Aan het begin van deze eeuw ontstaan als verkorting van *jonge jenever* of *jonge klare*. Aanvankelijk spraken de jeneverproducenten, die indertijd overschakelden op een nieuw productieproces, van *nieuwerwetse jenever*. Later werd dit *jonge jenever*.

We komen de borrelnaam *jonge* vanaf de jaren dertig regelmatig tegen, maar de grote opmars van jonge jenever begon na de oorlog. Tegenwoordig wordt er voornamelijk jonge geschonken; voor oude jenever bestaat een trouwe, langzaam kleiner wordende groep afnemers.

Net als oude jenever heeft *jonge* verschillende koosnaampjes. Zo spreekt men ook van *jonge blaag*, *jonkie*, *jongetje met* (met suiker) en *jongetje zonder* (zonder suiker). Deze laatste borrelnaam leverde tevens de woorden **stumpertje** en **tobbertje** op. Ook de borrelnaam *klein manneke*, die in 1980 in Noord-Brabant is aangetroffen, kan als een variant worden beschouwd, want een *jonge(tje)* is immers een *klein mannetje*. Opmerkelijk is dat de Grote Van Dale eerst *jonkie* opnam, in 1976, en vervolgens in 1984 het minder spreektaalige *jonge*.

Vanzelfsprekend zijn *jonge* en *jonkie* talloze malen in de literatuur van Noord en Zuid gevonden. We geven hier slechts een citaat van Carmiggelt uit 1965:

Naast mij plaatsnemend, keek hij even geboeid naar mijn koffie en zei toen: 'Geef me toch maar een jonkie.' En naar boven wijzend: 't Is er tijd voor.' De oude klok wees tien voor zes. 'Hij staat al twintig jaar op tien voor zes,' zei de man. 'Daarom kom

ik hier zo graag. 't Is een ordentelijke tijd voor een borreltje.'
 Vergelijk **klare** en **oude**.

[Collen 1979:8; Eysden 82; Nijm.vr. 80; PJM 55; Oudenaarden
 1986:114; Verschueren]

K

kabanes

Onder studenten in Vaals in Limburg gebruikt voor een grote, dubbele borrel. Een gewone borrel heet daar – en ook in Twente – **sjabouw**. De borrelnaam *kabanes* is op z'n retour, schreef een informant. Het woord gaat hoogstwaarschijnlijk terug op het Duitse *Kabänes* 'iets groots, (een) joekel', waarvan de oorsprong onverklaard is.

kale

Zo noemt men in Zelhem in de Gelderse Achterhoek een borrel zonder suiker. Elders in de Achterhoek staat zo'n borrel onder meer bekend als **goeie**, **schone** en **stumpertje**. Ook **pierenverschrikkertje** wordt daar in deze specifieke betekenis gebruikt.

[Schaars 414]

kamelenrug

Glaasje jenever met een kop erop. Het zal duidelijk zijn dat deze fraaie borrelnaam verwijst naar de Arabische kameel met één bult, beter bekend als dromedaris. De naam komt oorspronkelijk uit het Bargoens, maar is inmiddels ook in het algemeen Nederlands doorgedrongen. De Rotterdamse schrijver Willem van Iependaal, een groot kenner van het Bargoens, vereeuwigde de *kamelenrug* in 1932 in een gedicht:

Kastelein, schenk is vlug
 Neut met kamelerug!
 'k Heb link de bever!
 Als 'k niet gesjochte [arm] was
 Likte ik glas op glas,
 Klinkklare hassebas,
 Ouwe jenever!

Kamelenrug staat sinds 1976 in deze betekenis in de Grote Van Dale.

Vergelijk **over-het-IJ-kijkertje**.

[Endt 57; Reeuwijk 45]

kappertje

Opgetekend in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, speciaal in het Land van Axel. Een dialectwoordenboek voor deze laatste regio geeft als verklaring ‘borrel die men in een teug leeg drinkt, omkapt’. Met het werkwoord *omkappen* heeft de borrelnaam echter niets te maken. *Kappertje* was voorheen, vooral in Vlaanderen, de naam van een drinkglas van ongeveer een kwart liter, zo’n beetje de helft van een gewoon bierglas. Men dronk er onder meer bier, wijn en jenever uit. De aanduiding *een kappertje jenever* is vanaf het midden van de 19de eeuw vele malen aangetroffen. Zo schreven R. Stijns en I. Teirlinck in 1884 in *Arm Vlaanderen*:

‘Bert!’, gebood Simon, ‘schenk een kappertje jenever. Onze nieuwe pastoor zal er nog een binnenspelen, voor ‘t welzijn der geloovige zielkens. Niet waar, brave paternosterlezer, nog één?’

[Bo 492; Clerck 198; Staelens 207; WNT VII¹ 1541]

kaptein, kaptein-luitenant

Aan het eind van de jaren vijftig voor het eerst gehoord in de Amsterdamse dieventaal. *Kaptein* – een verkorte vorm van *kapitein* – staat voor ‘borrel’, *kaptein-luitenant* voor ‘borrel met een biertje ernaast’. Meestal geven benamingen voor een biertje met een borrel ernaast een combinatie aan van een groot iets of iemand met een kleintje. Bij *kaptein-luitenant* is dat andersom, want een kapitein is bij de landmacht hoger in rang dan een luitenant. Er zal hier dus wel aan het hogere alcoholpercentage van jenever zijn gedacht. Hoewel ze uit dezelfde bron zijn overgenomen, staat *kaptein* sinds 1976 in de Grote Van Dale, en *kaptein-luitenant* sinds 1984 – wat maar weer aantoont dat geen woordenboek perfect is. In de 19de eeuw zei men van een dronkeman *hij gaat met den kapiteinsrang naar bed*. Zie voor de achtergrond van deze uitdrukking bij **officiertje**.

[Endt 58; Herroem 58; Reeuwijk 45]

kasteleintje

Het laatste beetje uit de jeneverfles, dat in kroegen gratis wordt geschonken. De borrelnaam, onlangs gehoord in Amsterdam, is genoemd naar de persoon die dit restje behoort uit te schenken. Het laatste beetje uit de jeneverfles staat beter bekend als **amsterdammertje** of **rotterdammertje**. In Limburg noemt men dit gratis bodempje **flessengeluk**.

katsje

Zie **catz**.

keelkrabbertje

Er zijn veel manieren om de keel te krabben. Met de nagel, aan de buitenzijde, of met een **binnenbezem** of **schrobber**. In Limburgse kroegen grijpt men bij voorkeur naar een *kielkretserke* ofwel een *keelkrabbertje*. Deze borrelnaam is in 1985 voor het eerst opgetekend.

Vergelijk **pensenterger**.

keelsmeerdertje

Aangedragen door iemand uit Nieuwegein. 'Mijn bron is zo'n dun pakpapiertje, waar de slijter de fles in verpakt en waar mijn vader ooit eens mee thuiskwam. Dat is inmiddels zeker zo'n 35 jaar geleden.' De benaming *keelsmeerdertje* veronderstelt dat jenever de keel oliet. Dit komt ook tot uitdrukking in een Fries drinkliedje:

Jenevertje, jenevertje,
 Hoe gaarne lust ik dy!
 Dou maakste my miin keel so glad,
 Dou maakste my miin beurs so plat.
 Jenevertje, jenevertje,
 Hoe gaarne lust ik dy!
 Miin geld is op, miin keel is droog,
 Ik wou wel dat ik dubbeltjes spoog.

De Duitsers kennen enkele vergelijkbare benamingen voor sterke drank: *Gurgelwasser* 'keel-' of 'gorgelwater', *Rachenputzer* 'keelpoetser' en, als andere uiterste, *Rachenreißer* 'keelverscheurder'. Verwant is ook het Duitse *Halsöl* 'halsolie', waarmee zowel 'bier' als 'jenever' wordt aangeduid.

Vergelijk **advocaatje**, **pensenterger** en **smeerolie**.

[Haan 196]

kegel

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent. Het belangrijkste Gentse dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Een *kegel van negen* was vroeger een borrel van negen cent.' *Kegel* werd in Gent ook gebruikt voor 'oorveeg, slag'. De borrelnaam zal zijn ontstaan omdat jenever kan aankomen als een stoot. Sinds het eind van de 19de eeuw wordt *kegel* tevens gebruikt

voor 'stinkende adem', vooral van adem die naar drank ruikt, maar dit is een ander woord.

Vergelijk **opsodemieter**.

[Liev.-Coopm. 630]

keiltje, keileman

In de betekenis 'slokje, borrel' in 1906 voor het eerst aangetroffen, in een Bargoens woordenboekje, als *keiletje*. Al eerder – in 1844 – gebruikten de jongens van de vlakte *keiledje* of kortweg *keile* voor 'kruik, fles'. Beide betekenissen gaan terug op het Hebreeuwse *keli*, dat 'vat, vaatwerk' betekent.

De borrelnaam is in verschillende varianten aangetroffen, te weten *keile* (in Winschoten), *keiltje*, *keiletje*, *kijletje*, *keilertje* en *keileman*. In 1922 gebruikte de Amsterdamse schrijver Israël Querido in zijn roman *Manus Peet* twee verschillende vormen. Zo schreef hij:

'Hé doofpot... hei je geen krop meer?... seg je niks?... Of binne jou oorlelle ook gekrepeerd?... neem d'r 'n keilertje op!'

En elders:

Hoeveel keiletjes zou hij in zijn leven leeggewipt, en hoeveel jeneverkruikjes omgemorst hebben?

Een kroeg of herberg heette in het Bargoens *keilewinkel* of *keilekit*. *Keilekit* was in de jaren vijftig en zestig ook de bijnaam van de Jellinekkliek in Amsterdam, dat wil zeggen: onder degenen die daar van hun alcoholverslaving probeerden af te komen. *Keilen* is 'stevig drinken, zuipen', 'n *keil jenever* 'een groot glas jenever', en van iemand die dronken is zegt men *hij is keil*. Volgens de Grote Van Dale wordt *keil* ook gebruikt voor 'groot glas bier'. Doorgaans schenkt men de *keiltjes* echter in kleine glaasjes. Zo hoorde Simon Carmiggelt een kastelein ooit zeggen: 'Meer dan 24 keiltjes haal ik niet uit een liter, al leg ik 'm onder een stoomwals.'

[Bolhuis 78; Endt 60; Köster Henke 31, 38; Moormann 164, 231; Potjewijd 167; Stoett 2:33]

kelkje

Een *kelkje* is een van onder puntig of smal, maar van boven wijd uitlopend glas op een hoge voet. Aanvankelijk, in de 18de eeuw, werd dit glas vooral voor wijn gebruikt, later ook voor jenever. Als borrelnaam is *kelkje* pas aan het begin van deze eeuw voor het eerst opgetekend, in Gent. Van Dale en Verschueren noemen het niet in deze betekenis, Koenen wel. Vooral in het werk

van Carmiggelt duikt het woord regelmatig op. Zo schreef hij in 1965:

Hij zit nu zondags, na de kerk, in de voorkamer en nuttigt zeer langzaam de drie kelkjes waarvoor hij vroeger het geld afgepast mee kreeg.

De borrelnaam komt meestal voor in de verkleinvorm, maar ook als *kelk*. In het Afrikaans wordt een borreltje ook wel een *ske-merkelkie* genoemd. Het gaat hier om een *kelkje* dat 's avonds, in de schemering, wordt gedronken (vergelijk *schemerlampje*).

[HAT 931; Kingmans 74; Liev.-Coopm. 633; Mullebrouck 335; WNT VII¹ 2107-2108]

kerelleke

Zie *querelle*.

kereltje

Niet alleen de krant, maar ook de jenever is een meneer. Dit blijkt onder meer uit persoonsaanduidingen als *jongetje* (zie bij *jonge*), *kereltje* en *ventje*. *Kereltje* werd in 1984 voor het eerst geregistreerd, in een verzameling Vlaamse volkstaal. Onlangs is deze borrelnaam nog gehoord in Gent. Wie te veel borrels dronk, werd vroeger in Groningen een *jeneverkerel* genoemd. Een oud Gronings woordenboek omschrijft dit als 'iemand, die veel drank gebruikt en daarbij zijne zaken verwaarloost, die nergens anders op schijnt te peinzen als om aan jenever te komen'.

[Molema 184; Mullebrouck 335]

kermisbier

Eigenlijk 'zwaar bier om ter gelegenheid van de kermis te drinken', maar in het Oosten van Nederland, vooral in Overijssel en de Gelderse Achterhoek, werd *kermisbier* vroeger gebruikt voor 'jenever met stroop'. Waarschijnlijk is dat ook wat Staring voor ogen had toen hij aan het begin van de 19de eeuw dichtte:

De Herfstmaand had haar taak voleind;

De vreugd was in Ter-Borg;

Daar at men koek bij 't kermisbier,

En droomde van geen zorg.

Vergelijk *klungelolie*.

[WNT VII¹ 2393]

keulenaar

Aan het begin van de 19de eeuw maakte Keulen internationaal naam met de productie van 'Keuls water' oftewel *eau de cologne*. De stad maakte toen al zeker twee eeuwen brandewijn en jenever van uitstekende kwaliteit. Deze laatste drank stond sinds het eind van de 17de eeuw in Nederland bekend als *keulenaar* of *Keuls vocht*. In 1718 werd het Keulse destillaat bezongen door Robert Hennebo, in een lofzang op de jenever die in de jeneverliteratuur tot vervelens toe wordt aangehaald. Maar goed, hij dichtte:

Besproey my met een glas Jenever
Getapt uyt 't allerbeste Vat,
Dat immer Ceulenaar bezat.

In de 19de eeuw – maar mogelijk al eerder – werd de Keulse jenever een geneeskrachtige werking toegedicht: hij zou de uitscheiding van urine bevorderen. Inmiddels is deze borrelnaam verouderd. Wel is **eau de cologne** eventjes als borrelnaam gebruikt.

Vergelijk **vaderlander**.

[Berkhey 1507; WNT VII¹ 2614-2615, & XIII 572]

kiepertje

Borrel of glaasje sterke drank dat naar binnen wordt 'gekieperd'. Het woord is voor het eerst aangetroffen in 1838, als *kiepert*. Een jaar later werd het opgenomen in een pamflet van de gezamenlijke jeneverstokers uit Schiedam. Jenever is in het Nederlandse klimaat onontbeerlijk, schreven zij, het beschermt de gebruiker tegen schadelijke moerasdampen en voorkomt menige ziekte.

Vraagt dat maar eens aan een paar duizend der braafste, matigste en godzaligste arbeidslieden der Amstelstad [...] en allen uit eenen mond zullen loven en prijzen de behoedende kracht van een klaar *kiepertje* tegen de vroege morgenlucht.

Blijkbaar gold *kiepertje* indertijd dus als een Amsterdamse borrelnaam. Ook later is hij nog veelvuldig in de hoofdstad gehoord. Justus van Maurik, een van de beste chroniqueurs van het Amsterdamse volksleven, gebruikte de borrelnaam in 1897 in *Amsterdam bij dag en nacht*, in een stukje over het drinkgedrag van melkboeren in de vroege ochtend:

Anderen, die hun klanten onder de 'partekulliere', opkoopters en slijters hebben, nemen het zo nauw niet en vinden zelfs den tijd om hier of daar eens even aan te leggen en van de kar af,

hun voet nog tegen den krommen dissel te roepen: 'Tijs', of 'Kees, geef m'n klaintje veur de koû, zoo'n kiepertje 's mèrgens is gezond veur de maeg.' 'Hè-è!' doen ze, als 't 'kiepertje' naar binnen glijdt, met de groene want wisschen ze hun mond af, zeggen nog eens: 'Blakstiens koûd van daeg, maer best weertje, hoor!' en rijden verder.

En in 1901 schreef Van Maurik in *Toen ik nog jong was*:

Je kerel heit een klein kiepertje te veel op. Geef 'm een sterke kop koffie met 'n tik op z'n maag en douw 'm in z'n mandje.

Toch bleef het woord niet tot Amsterdam beperkt. De Friezen spreken van *kiperke*, een woord dat in 1854 voor het eerst is gevonden. In de Zaanse volkstaal betekent *kiepen* 'een stevige borrel drinken'. Evenzo spreekt men in het Duits van *einen kippen* 'een borrel in één teug naar binnen slaan'. Een slaapmutsje werd ook wel een **nachtkiepert** genoemd.

Vergelijk **wippertje**.

[Almanak 70; Boekenoogen 192-193; Herroem 3, 127; Pannekeet 1971:98; WFT 10:334; WNT VII² 2790]

kikkertje

In 1874 voor het eerst gevonden, in een verzameling spreekwoorden over drinken, drank en dronkenschap van P.J. Harrebomée. 'De *kikker* leeft in 't nat, daarom gebruikt men diens naam voor den kost van den dronkaard', luidt enigszins aangepast zijn toelichting.

Justus van Maurik gebruikte deze borrelnaam in verschillende boeken. Zo schreef hij in 1895 in *Stille mensen*:

Afijn, zei Toon, daarom niet getreurd, we hebben nog precies genoeg voor een kikkertje. En ze gingen 'een fatsoenlijke herberg' binnen.

En in 1897 schreef hij in *Amsterdam bij dag en nacht*:

De gouden ringetjes in zijn ooren schitterden vroolijk in 't schijnsel van 't licht, als hij [...] door de gelagkamer heen en weer liep, altijd gereed met een vriendelijk: 'Aannemen?' 'Jadadelijk hoor!' of een vroolijk: 'Wou je nog een kikkertje maat?' 'k Zal je helpen!'

Van een dronkeman zei men in de 19de eeuw *hij gaat aan 't kikkers vangen*. *Kikkertje* staat sinds 1950 in de Grote Van Dale. In het begin van de 19e eeuw werd jenever in de Engelse volkstaal wel *frog's wine* 'kikkerwijn' genoemd. *Frog* was in Engeland toentertijd de bijnaam voor 'Nederlander'. *Frog's wine* is dus eigenlijk 'Nederlandse jenever'. Tegenwoordig wordt *frog* ge-

bruikt als scheldnaam voor 'Fransman'. De Friezen kennen *kikkert* of *kikkertsje* voor een 'glaasje zonder voet'.

Vergelijk **kikvors**.

[Herroem 3; Nav. 3:285; Stoett 2:83; WFT 10:316; WNT VII² 2910]

kikvors

In de betekenis 'glas drank, borrel, zoopje' in 1927 voor het eerst aangetroffen, in het WNT. Net als **gans**, **goele**, **kikkertje**, **schimmel** en **sneep** verwijst deze borrelnaam naar de ideale toestand waarin het dier zich in de ogen van de dronkelap bevindt: eeuwig in het nat. Dit komt ook naar voren in twee uitdrukkingen die in 1874 zijn opgetekend: *hij zou wel een zwanenhals willen hebben, om altijd, met de kikvorschen, den bek in 't nat te hebben* en *hij wou wel, dat hij, als de kikvorschen, maar behoefde te happen, om een slokje naar binnen te krijgen*. Bij die laatste uitdrukking staat als toelichting:

Benijdenswaardige dieren, die kikvorschen, naar 's dronkaards meening. Hoe gemakkelijk zou zijn thans zoo moeilijk werk voortgaan, indien hem die kikkergave eigen was!

Het Franse argot kent *grenouiller*, letterlijk 'kikkeren', maar dat betekent 'water drinken'.

[Herroem 68, 130, 131; WNT VII² 2915]

kilo

In de betekenis 'borrel' aan het eind van de 19de eeuw door de Vlaamse priester en dichter Guido Gezelle gehoord in Zuidwest-Brabant. Als voorbeeldzin geeft hij: 'ne kilo erop zetten'. In Antwerpen werd *kilo* indertijd niet voor 'jenever' gebruikt, maar voor een 'halve liter bier'. Later, in de eerste helft van de twintigste eeuw, is het in de betekenis 'groot glas bier' opgemerkt in Gent. Wellicht hangt een en ander samen met een eind 19de eeuw in het Frans gesignaleerde betekenis van *kilo*: 'liter wijn'.

[Corn.-Vervl. 649; Gezelle 249; Liev.-Coopm. 650; WNT VII² 2934]

kissebis

Alleen gevonden in een Bargoens woordenboekje uit 1937. Deze borrelnaam gaat zonder twijfel terug op *kissebissen* in de betekenis 'ruziën, harrewarren'. Dat (te veel) jenever tot klappen kan leiden, komt ook tot uitdrukking in de borrelnamen **hassebasie**, **querelle** en **twistdrijver**. De oudste betekenis van *kissebissen*, een woord dat dateert uit het eind van de 18de eeuw, is overi-

gens nogal curieus. Het WNT geeft hiervan als definitie: 'Zich – door huis, in de kamer, hier en daar – met allerlei klein werk druk maken, op- en bezighouden, zonder iets eigenlijk ernstigs, noodigs, of degelijks uit te voeren; met beuzelwerk, beuzelwerkjes, den tijd zoek maken.'

[Bolhuis 84; WNT VII² 3141]

klaartje

Zie bij **klare**.

kladdertje

In 1914 voor het eerst aangetroffen, in de roman *Van Nes en Zeedijk* van de Amsterdamse schrijver Israël Querido:

Neem je kladdertje op je tijd en laat de bruijom de bruid bestrooien.

Kladder betekent oorspronkelijk 'kleine hoeveelheid vocht'. *Kladdertje* is dus een van die vele borrelnamen die de nadruk leggen op de nietigheid en onschuld van het borreltje. In de jaren tachtig is deze borrelnaam nog gehoord in Vlaanderen. Vergelijk **kloddertje**.

[Mullebrouck 335; Stoett 2:83; WNT VII² 3310]

klamot

In 1740 voor het eerst gevonden, in beschrijving van een 'speelreisje' van enkele Groningse vrienden. Zij doen Grafhorst aan, een dorp in Overijssel,

alwaar zij in het huis van den secretaris, hetwelk meteen een herberg was, met een fris glaasje klamot den schrik van het hart spoelden.

In 1769 werd deze borrelnaam gevonden in een lijst met dieventaal en in 1870 in Vlaanderen. L.W. Schuermans schreef toen in zijn *Algemeen Vlaamsch Idioticon*:

Klamotte wordt, te Kortrijk en elders in Vlaanderen, gezegd voor genever, druppel of klein glaasje jenever; te Geraartsberge zegt men, bij verkorting: *mot*, en te Somerghem betekent *eene klamotte slagen*, eene flesch druppel of genever uitdrinken.

Volgens Schuermans was *klamotte* een verbastering van *klein-mot*, dat moest worden opgevat als 'stof, brokkelingen; kort of verbrokkeld stroo'. De betekenisovergang naar 'jenever' wordt hiermee niet overtuigend verklaard. Gezien zijn vorm zou *klamot* uit het Frans of Duits kunnen komen, maar het woord is daar niet in een betekenis gevonden die dit vermoeden recht-

vaardigt. De borrelnaam *klamot* wordt nog steeds gebruikt, zowel in Nederland als in Vlaanderen.

[Schuermans 146, 162 & Bijv. 94; TL 15:257; TNTL 45:135; WNT VII²
3360]

klare

Bij de opening van het Nederlands Gedistilleerd Museum in Schiedam, in februari 1996, zei minister G.E. Wijers van Economische Zaken: 'Exotische drankjes zijn duurder en je krijgt er vaak hoofdpijn van. Er is niks mis met het drinken van een oude of jonge klare. Ook hier moeten we het oranjegevoel een beetje laten spreken.'

Oude en *jonge klare* behoren tot de meest frequente en wijdverbreidste borrelnamen in Nederland en Vlaanderen. Dat geldt ook voor 'speelse' varianten als *klaartje*, het *klare nat* enzovoort. Bij *klaartje* wordt overigens gespeeld met de vrouwen naam Claar of Clara. Voor de Tweede Wereldoorlog bestond er een merk *ouwe klare* met op het etiket een oud vrouwtje en het opschrift 'oude Claar'. Voorzover bekend is dit de enige vrouwelijke personificatie van jenever, en dan nog indirect. Bij andere persoonsnamen gaat het steeds om mannen (zie bijvoorbeeld **Jan** en **Piet**). Vanzelfsprekend heeft *oude* of *ouwe klare* betrekking op oude of belegen jenever, en *jonge klare* op jonge jenever. De ouderdom van de borrelnaam *klare* is omstreden. Volgens één bron is het woord voor het eerst gevonden in een tekst uit 1640, maar elders wordt dit tegengesproken. Het komt zeker voor in een stuk uit 1719 van de Amsterdamse toneelschrijver Abraham Alewijn:

Zoo zal ik mee gaen om een klokje van den klaaren

Te smullen, 't zal misschien mijn vrees wat doen bedaaren.

Klare is zuivere, heldere jenever, jenever dus die niet met bitter of suiker is vermengd. Vanaf de 18de eeuw komt het woord zeer regelmatig voor. Zo lezen we in een ironisch stukje in het *Saturdags kroegpraetje* van 11 april 1787:

Piet: Je schijnt voor de verandering te weze, borst, ik meen wel dat jij altijd klaar dronk. Wat zeg je daar Sineur? dat goed heb ik nooit hoore noemen, drinken ze dat bij jouw te land? Og

heer neen, man, het is ons gewoon borreltje, het is een klaartje.

A. Fokke Simonsz. schreef in 1792 'ik heb klaar en bitter, dat is vaderlandsche drank'.

Anders dan je zou verwachten bestaan er nauwelijks uitdrukkingen met deze borrelnaam. Een spreekwoordenverzameling

uit 1874 vermeldt een glas klare jenever houdt de mot uit de maag en hij gebruikt zijn klare te veel, maar andere zijn niet gevonden. Het woord komt wel in veel gedichten voor. Zo dichtte Willem van Reymerswael in 1930:

Verdraaid, er wil ook niets meer lukken!

Ik ga maar eerst cordaat en kloek,

Een klaartje achterover drukken...

In 't Kleine Kroegje op den hoek.

Het Engels had eind 19de, begin 20ste eeuw voor sommige sterke dranken, maar speciaal voor gin, de term *clear crystal* 'helder kristal'. Een glas pure graanjenever heet in het Duits een *Klarer*. Vergelijkbare Nederlandse en Vlaamse borrelnamen zijn **blanke, doorzichtige, glazige, grijsje, heldere, schone, transparante cowboy, waterige, witte en zuivere.**

[Berkhey 1507; Herroem 32, 139; Nw. Ned. Taalmag. 3:217; NZ 4:100; Schaars 411, 414; TNTL 16:283-286; Verstraaten 1984:103; WNT VII² 3216, 3231-3232, 3496]

kleinigheid

In de betekenis 'borrel' aan het begin van deze eeuw voor het eerst gevonden. Het zal duidelijk zijn dat het om een eufemisme gaat. De benaming wekte in 1903 de ergenis van een zekere J. Verdonck. In het tijdschrift *Noord en Zuid* schreef hij, in een artikel over eufemismen:

Het is heel iets anders wanneer iemand op een kouden winterdag zegt: ik zou wel even een *kleinigheid* willen hebben, of: ik zou wel *iets* willen gebruiken, inplaats van te zeggen: ik wil een *borrel pakken* of een *slokje nemen*.

Precies als in het Nederlands kun je in het Frans zeggen *je prendrais bien un petit quelque chose* 'ik zou wel een kleinigheidje lusten'. De Engelsen spreken van *something short*.

Vergelijk **aardigheidje, beetje** en **kleintje**.

[NZ 26:461, 467]

kleintje

Vooral in Antwerpen en in de Vlaamse en Nederlandse provincies Brabant en Limburg is *kleintje* nog altijd een veel gebruikte naam voor een 'klein glaasje sterke drank'. In Hasselt werd *kleintje* omstreeks de eeuwwisseling ook gebruikt voor een halfvol borrelglas. 'Met een klontje suiker erin', zo heet het ergens, 'was het glaasje volledig gevuld.' Zo'n glaasje kostte toen 5 cent. De borrelnaam *kleintje* werd vaak 'opgesierd'. In Brabant zijn

bijvoorbeeld *kleine man*, *klein manneke*, *kleine witte man* en *klein wit mannetje* gevonden. Een *kleintje* met een kop erop stond in Vijlen in Nederlands-Limburg bekend als een *klinge mit e bugske* 'een kleine met een boogje'. De boeren in Vijlen dronken er zondags eentje na de hoogmis, aldus een informant. In Amsterdam is aan het eind van de 19de eeuw vele malen *kleintje klare* gehoord.

Een informant uit Groningen meldde dat in zijn familie de borrelnaam *opneukertje* wordt gebruikt. *Opneuker* betekende oorspronkelijk 'opstopper, slag' of 'oorveeg', maar tegenwoordig wordt het alleen gebruikt voor 'klein persoon'. Met *opneukertje* zal dus een *kleintje* zijn bedoeld. De verbinding *een grote en een kleintje* wordt gebruikt voor 'biertje met een borrel ernaast'.

Ook in het Duits is *Kleiner* een gangbare benaming voor 'borreltje'. Op de grens tussen Duitsland en Limburg, bij Ubach-over-Worms, spreekt men wel van een *klint*. In het Engels zegt men onder meer *short* en *shorty*. De Fransen bedoelen met *une petite* een half glaasje anisette.

Vergelijk **grote** en **kleinigheid**.

[Collen 1979:6, 8; Corn.-Vervl. 1818; Eysden 83; Nijm.vt. 80; PJM 55; WNT VII² 3828]

klinkertje

Een *klinkertje* is niet alleen een kleine klinker – een baksteen die zo hard is gebakken dat je een helderklinkend geluid hoort als je er met metaal op klopt – maar ook de naam van een klein glaasje sterke drank. Deze benaming is in 1906 voor het eerst gevonden, in het Bargoens. In 1922 werd deze borrelnaam gehoord in de mijnwerkersplaats Nieuwenhagen in Limburg, in de vorm *klinkske*. In de plaatselijke dieventaal zei men: *ik heb kwant klinkskes gepooïd* voor 'ik heb veel borrels gedronken'. Zonder twijfel gaat deze borrelnaam terug op *klinken* in de betekenis 'zijn glas tegen dat van een ander stoten bij een heildronk' ofwel 'toosten, proosten'. Hiervan werd ook *klinker* afgeleid voor 'iemand die bij 't drinken klinkt, en vandaar: drinkebroer, brasser'.

[Bolhuis 84; Köster Henke 33; Ntg 18:184, 198; TL 10:203, 219; WNT VII² 4410]

kloddertje

In de betekenis 'jenever of sterke drank' in 1723 voor het eerst opgetekend, in een gelegenheidsgedicht van Robert Hennebo,

getiteld *Klagte van den Heere Jacob Veenhuize*. Daarin heeft Hennebo het over drinkers,

Die onder glas, en schyf, en kaart,
Hun slaap-geld zuinigjes gespaart,
Vast na een lekk're klodder haakte:
Zo dra als maar de deure kraakte.

De letterkundige en spreekwoordenverzamelaar Carolus Tuinman boog zich een paar jaar later, in 1726, over de herkomst van deze borrelnaam. Hij meende dat *kloddertje* moest worden geïnterpreteerd als 'slaapdronkje', en dat het was afgeleid van 'lodderen, luieren, slapen'. Daar was dan een k 'voorgeklampt uit het voorzetsel ge, gelyk meer geschied naar den ouden spreektrant'. Later was men daar niet meer zo zeker van en het WNT zegt bij *klodder* 'van onbekenden oorsprong'.

De borrelnaam leverde verschillende nieuwe woorden op, zoals *klodderen* voor 'een borrel drinken, borrelen', maar ook *uitklodderen* 'uitdrinken', *kloddertijd* 'borreltijd' en *klodderuurtje* 'borreluurtje'. Halverwege de 19de eeuw was de borrelnaam *kloddertje* nog gangbaar in Overijssel, maar in het begin van de 20ste eeuw schreef het WNT dat deze 'thans weinig of niet meer bekend' was. Misschien wel omdat er toen concurrentie was van het verwante *kladdertje*.

[Jager 2:262; Nw. Ned. Taalmag. 3:219; Tuinman 2:14-15; WNT VII² 4173-4174]

klokje

De borrelnaam *klokje* wordt vooral in Groningen nog heel vaak gehoord, maar hij komt ook elders voor, bijvoorbeeld in Drente en in Scheveningen. *Klokje* wordt al sinds het eind van de 16de eeuw gebruikt voor 'glasje sterke drank'. De oorspronkelijke betekenis is 'slokje, teugje', oftewel 'hoeveelheid drank die men met éénmaal klokken naar binnen laat gaan'. Het werd eerst voor brandewijn gebruikt, maar de Amsterdamse dichter en toneelschrijver Abraham Alewijn had het in 1719 over 'een klokje van den klaren' – jenever dus. In Groningen zei men *hij is zwaar op de klok* voor 'hij drinkt nogal een stevige borrel' en *hij is zwaar van klok* voor 'hij drinkt met grote teugen'. De borrelnaam kwam ook in een Gronings volksrijmpje terecht, dat in vertaling luidt:

Ik ben zo koud, ik beef haast
En dat komt van de vorst;

Geef mij maar een klokje jannever,

Dat sla ik in mijn borst.

Zei men elders *dat scheelt een slok op een borrel*, de Groningers zeiden *dat scheelt een klok op een borrel*. Overigens werd deze uitdrukking in 1887 verklaard als 'dat is een voordeeltje, dat valt mee'. De gangbare betekenis, later ook in Groningen gesignaleerd, is zoals bekend 'dat maakt een groot verschil'. Het drinken van sterke drank werd in Groningen wel *klokkerage* genoemd, en een 'glasje jenever met stroop' een *stroopklokje*. Men dronk dit drankje vroeger met oud en nieuw (vergelijk **klungelolie**). In IJmuiden is in 1941 de borrelnaam *klokkertje* gehoord voor een 'borrel die naar binnen wordt geklokt'.

[Ter Laan 1929:99, 423-424; Molema 206; PJM 55; Roeleveld 90; WNT VII² 4233-4234]

klokkertje

Zie bij **klokje**.

kloksmeer

In Hellum, Schildwolde en Siddeburen, drie dorpen ten oosten van Groningen, luiden de vrijgezellen met oud en nieuw van acht uur 's avonds tot acht uur 's morgens met de kerkklokken het nieuwe jaar in. Dat is natuurlijk een hele klus en daarom wordt er, om alles gesmeerd te laten verlopen, een glasje jenever geschonken dat *kloksmeer* wordt genoemd. Ook het geld dat eerst wordt opgehaald om jenever of andere sterke drank te kunnen kopen, heet *kloksmeer*. Het hele gebeuren staat bekend als *kloksmeer halen*. De borrelnaam *kloksmeer* is in 1929 voor het eerst opgetekend, maar de traditie zal wel ouder zijn.

Vergelijk **tramsmeer**.

[Ter Laan 1929:424; WNT VII² 4225]

kluitje

In de betekenis 'borrel' alleen gevonden in een Bargoens woordenboekje uit 1937. Waarschijnlijk ontstond de naam als prijsaanduiding. *Kluit* betekende indertijd in de dieventaal onder meer 'halve stuiver'. Waarschijnlijk is de borrelnaam *kluitje* dan ook oorspronkelijk een prijsaanduiding. Die indruk wordt versterkt door de Vlaamse uitdrukking *een kluitje doen* voor 'elk een stuiver uitleggen, om een flesch jenever te halen'. *Kluitje* was in de 19de eeuw in Vlaanderen een gangbare naam voor een grote koperen munt. In sommige streken werd er een 'stuiver' mee

aangeduid, elders een 'dubbeltje'. De betekenis 'borrel' is overigens niet in het Vlaams aangetroffen.

Vergelijk **stuiverglas**.

[Bolhuis 85; Schuermans 258, & Bijv. 165; WNT XI 317]

klungelolie

Jenever of brandewijn met stroop. Deze borrelnaam werd in de 17de eeuw voor het eerst gehoord in het Overijsselse Kampen, in de vorm *klongel-eul*. *Klungel* betekent volgens sommigen 'vrouw, wijf'. Men schonk dit drankje, dat daar ook *meisjesbier* werd genoemd, onder meer op bruiloften. Later, in de 19de en 20ste eeuw, is het in diverse andere dialecten aangetroffen, onder meer in Deventer, Groningen – als *klungeleulie* – en in de Achterhoek. Een Achterhoekse dialectstudie uit 1895 vermeldt dat de huisslachter daar na zijn werk een glaasje *klungelöäle* kreeg. Jenever met stroop stond onder de raarste namen bekend. Zie in dit verband **bloempap**, **coccejaans bittertje**, **hazenvloed**, **hommersum**, **kermisbier** en **papiermakertje**. Vergelijk tevens *stroopklokje* bij **klokje** en *zwarte piet* bij **Piet**.

[Draaijer 26; Gallée 22, 70; Ter Laan 1929:429; Nw. Ned. Taalmag. 3:220-221; Schaars 412; WNT VII² 4451]

knapperd

In 1882 aangetroffen op het schiereiland Walcheren in Zeeland. Het wordt met een d of een t geschreven. Op Walcheren spraken men van *een goeie knappert opzetten* voor 'een stevige borrel drinken'. In Zuidoost-Vlaanderen zei men aan het begin van deze eeuw *hie kan ze knappen* voor 'hij drinkt veel'. Waarschijnlijk gaat de borrelnaam terug op *knappen* in de betekenis 'vatten, grijpen'.

Vergelijk **mokje**.

[Teirlinck 1908:673; WNT VII² 4502-4503]

knepje

Onlangs in de vorm *knepke* gehoord in Limburg. De borrelnaam moet echter al ouder zijn, want hij gaat terug op een in onbruik geraakte Vlaamse muntnaam, *knep* of *knepke*. Hiermee werd in de 19de eeuw een muntstukje van vijf centiem aangeduid. *Knepke* werd gebruikt voor een borreltje dat slechts vijf centiem kostte.

[Schuermans 260; Staelens 231; WNT VII² 4474]

knuffelolie

Recentelijk gesignaleerd in Drente, in de vorm *knuffeleulie*. De voorbeeldzin in het standaardwerk over de Drentse dialecten luidt: 'Der moet wat *knuffeleulie* bij, anders wil het wark niet opschieten.'

[Kocks 587]

knuizer

Sinds 1984 vermeldt de Grote Van Dale *knuizer* als een 'gewestelijk' woord voor 'borrel'. In welke gewesten het is opgemerkt, staat er helaas niet bij. Het woord komt ook voor op een lijst borrelnamen die in 1986 werd opgesteld door leden van de Amsterdamse kunstenaarssociëteit *Arti et Amicitiae*. Zonder twijfel gaat *knuizer* terug op het werkwoord *knuizen*, dat 'veel drinken, zuipen' betekent. In de standaardtaal is dit woord al lang verouderd. Mogelijk leeft het nog wel voort in een dialect.

[EWB²; WNT VII² 4829]

ko

In de betekenis 'borrel, druppel, sterke drank' in 1865 voor het eerst gevonden, in het zuiden van West-Vlaanderen. In Gent sprak men indertijd van *kotje*. Ook de vorm *kootje* is vastgelegd. De Vlaamse priester en woordenboekmaker Lodewijk Willem Schuermans, die deze borrelnaam als eerste optekende, vermoedde dat hij was afgeleid van *kop*, *kopke* of *kopje*. Later is gesuggereerd dat *ko* een schertsende verkorting zou kunnen zijn van *Jakob(us)*. Het zou dan een van de vele persoonsnamen voor 'jenever' zijn. Zeker is dat *ko* aan het begin van deze eeuw werd beschouwd als een typisch Gents woord. Ook recentelijk is het nog in deze Vlaamse stad gehoord.

[Liev.-Coopm. 691; Mullebrouck 335; Schuermans Bijv. 169, 172]

koele

Deze borrelnaam is in 1881 voor het eerst aangetroffen, in Gent. Een Gents dialectwoordenboek gaf in 1950 als voorbeeldzin: *m' hên ne koele of tweeë gedronken*. De betekenis 'bier' is veel gangbaarder en was ook, in ieder geval in 1900, in Vlaanderen bekend. Toch wordt *koele* in Gent nog altijd voor 'borrel' gebruikt. Voor een koud glaasje, zonder twijfel. Het Engels kent

sinds 1887 *something cool* als borrelnaam, terwijl ook de variant *cooler*, letterlijk ‘verkoeler’, voorkomt.

Vergelijk **koude**.

[Joos 1900:360; Liev.-Coopm. 696; NZ 4:100]

koetsiertje

De borrelnaam *koetsiertje* is voor het eerst opgemerkt in het Bargoens. De herkomst ervan is omstreden. Meestal brengt men deze naam in verband met *koetsier*. Koetsiers hadden de naam grote drinkers te zijn. En wat wil je ook, als je de hele dag in weer en wind op de bok zit. Wat deze verklaring aannemelijk maakt is dat we de overgang van een beroep naar een borrelnaam vaker zien. Ook kolendragers en turfdraggers hadden de reputatie onverbeterlijke zuipschuiten te zijn, en dit leverde aan het eind van de 19de eeuw de borrelnamen **kolendrager** en **turfdragertje** op. Maar de borrelnaam *koetsiertje* is pas in 1939 voor het eerst aangetroffen, in het WNT, toen er bijna geen koetsiers meer waren. Het WNT geeft als verklaring ‘een cognacje of ander borreltje dat men even naar binnen slaat (zoals een *koetsier* doet)’, maar anderen hebben daar later afstand van genomen.

Dat komt omdat *Kutscher* in de Duitse dieventaal – het Rotwelsch – in 1906 voor ‘bier’ werd gebruikt en in 1925 voor ‘gewone moezelwijn’. S.A. Wolf, schrijver van een standaardwerk over het Rotwelsch, concludeert daaruit dat *Kutscher* een vochtmaat is en niet een bepaalde drank. Volgens hem gaat het woord via het Jiddisch terug op het Hebreeuwse *chatsie*, dat ‘half’ of ‘de helft’ betekent. Een *Kutscher* was dus ‘een halfje’ of een ‘half glas’. Toen men dit niet meer herkende werd *Kutscher* ook gebruikt als kwaliteitsaanduiding. Zo spraken de Berlijners omstreeks 1952 van *Kutscherzigarre* voor ‘slechte sigaar’.

Ook bij ons had *koetsiertje* of *koetsierscognac* in de jaren vijftig een negatieve bijklank. Het werd vooral gebruikt voor Hollandse cognac van mindere kwaliteit. Later gebruikte men het ook voor een borreltje in het algemeen en bij de marine voor een combinatie van jonge jenever met berenburger.

Het is daarom niet duidelijk wat er nu precies werd gedronken in de situatie die Hester Albach in 1975 beschreef in *Het debuut*:

Harry liep naar de boekenkast en haalde een fles tevoorschijn.

‘Ik neem een koetsiertje.’ Hij schonk een glas vol.

‘Jij ook een?’

‘Ik weet niet wat het is’, zei Lotte bedeesd.

Harry lachte.

'Weet je niet wat een koetsiertje is?' Hij gaf haar zijn glas.

'Hier, proef maar.'

Ze had het in drie slokken op. Haar glas werd opnieuw gevuld.

'Je hebt de smaak te pakken, zie ik.'

Vergelijk **commissarisje**.

[Andreae 33; Endt 69; Harmsen 29; Koolhoven 120; Mullebrouck 335; Reeuwijk 46; WNT VII² 5012; Wolf 189]

koffie

Koffie komt in verschillende uitdrukkingen voor in de betekenis 'borrel' of 'jenever'. In de dieventaal werd 'jenever' in de jaren dertig wel aangeduid als *kouwe koffie*. De Rotterdamse schrijver Willem van Iependaal, een groot kenner van het Bargoens, ver-
eeuwigde deze betekenis in 1932 in een gedicht over dieven die na een kraak in Schiedam voor de rechtbank in Rotterdam moeten verschijnen:

Zevenhonderd zoveel liter

Louter nationale faam

Maakten van de groene tafel [de balie]

Knusse kouekoffiekraam!

Een portier van het Sonesta-hotel in Amsterdam maakte in de jaren zeventig kennis met *witte koffie*. Hij schrijft:

Vaak gingen we na de late dienst de stad in. Om 05.00 uur nut-
tigden we dan een stevig ontbijt in een etablissement op de
hoek van het Singel en het Kattegat. Voor ons bestond dit ont-
bijt uit koffie en gebakken eieren met kaas. Voor de arbeiders
die daar door koppelbazen elke ochtend werden geronseld be-
stond het ontbijt uit iets anders: jenever. Maar aangezien het
een koffiehuis betrof en er geen vergunning was om drank te
serveren en het etablissement sowieso al door de politie (vanwe-
ge de koppelbazen die af en aan reden met busjes) in de gaten
werd gehouden, serveerde men de jenever in gewone koffiekop-
jes met suikerklontjes op het schoteltje en een lepeltje in het
kopje. Indien men een dergelijke koffie wenste, bestelde men
bij de 'barman' een *witte koffie*!

Een andere informant hoorde eind jaren tachtig uit de mond
van een Amsterdamse leraar 'met alcoholische neigingen' het
eufemisme *groene koffie* voor 'jenever uit de bekende groene fles
van een bepaald merk'. In het Duits wordt sterke drank wel
weißer Tee of *Husarenkaffee* genoemd. In het Engels is *cold coffee*
gebruikt voor 'bier', en *corn coffee* of *white coffee* voor 'clandestie-

ne sterke drank'. *Witte koffie* is in het Nederlands overigens ook gebruikt voor 'koffie met melk'.

Vergelijk **grijze mader**.

[Bolhuis 91; WNT XXVI 1472]

kolendrager

In de betekenis 'borrel' in 1881 voor het eerst gevonden, in Gent. Ook kort na 1900 werd deze borrelnaam daar nog gebruikt, in de vorm *kooldrager*. Net als turfdragers – zie **turfdragertje** – hadden kolendragers de naam overmatige jeneverdrinkers te zijn. Zij kregen vaak in de kroeg uitbetaald, een situatie die in Vlaanderen tot 1919 bleef bestaan. De gevolgen hiervan zijn in 1912 prachtig beschreven door de Amsterdamse schrijver Israël Querido, in *De Jordaan*:

Tusschen die werkers stonden de driftige en geldgierige kasteleins; langs den wal, tot de kolen-kerels werden uitbetaald, op Zaterdag-noon. Want onder de neurie [jenever] hadden ze van hun verdiensten geklapt, zoodat de herbergiers precies wisten wat het werkvolk beuren moest. Er werd meestal zóó heet geslurpt dat, na blankstrijking van de lat, hun loon tot een droevig duitje wegschropelde. Dan werd er gevloekt, geschimpt en geknokt, maar de gelag-bazen, stronkige worstelaars voor hun belang en in billijkheid opeischend wat hun toekwam, lieten niet los.

Ook andere sjouwers hadden de reputatie zuiplappen te zijn. Dit blijkt onder andere uit uitdrukkingen als *hij is zoo dronken als een pakdrager* en *hij vischt met jenever naar sjouwers* – uitdrukkingen die in 1874 werden opgetekend. Van iemand die zwaar dronken was zei men in Vlaanderen: *hij is kooldragerszat*.

Vergelijk **koetsiertje** en **stokersmastelle**.

[Herroem 67, 76; Liev.-Coopm. 706; NZ 4:100; WNT VII² 5339]

kolot

Zie bij **pait**.

kontvegertje

Zie bij **staandertje**.

kootje

Zie **ko**.

koppeltje

In de jaren vijftig in Amsterdam gehoord voor 'glas bier met een borrel ernaast'. Het werd indertijd beschouwd als Bargoens, maar inmiddels heeft het dat stigma verloren. Van Dale vermeldt deze borrelnaam sinds 1992.

Vergelijk **spannetje** en **stelletje**.

[Endt 70; Kingmans 75; Reeuwijk 46]

kopstoot

Van de vele benamingen voor 'glas bier met een borrel ernaast' is *kopstoot* het bekendst. Het is in deze betekenis omstreeks 1950 voor het eerst gehoord, in Amsterdam. De precieze betekenis is overigens omstreden. Of beter gezegd: het wordt op verschillende manieren gebruikt. Volgens sommigen staat bij een *kopstoot* het borreltje *naast* het glas bier, volgens anderen hoort het borreltje *in* het bierglas te worden neergelaten, net als bij een **U-boot**. Dezelfde kwestie doet zich voor bij de *dubbele kopstoot*: twee borreltjes ernaast of erin? *that's the question*.

Hoe het ook zij, de borrelnaam *kopstoot* suggereert dat deze drankcombinatie aankomt als een stoot voor je kanis. In de Amsterdamse dieventaal werd *kopstoot* al eerder gebruikt, in een betekenis die in 1906 door een Bargoens woordenboekje als volgt is omschreven: 'Een stoot met het hoofd, van onderen tegen iemands kin, waarbij het woord hengs! [sic] wordt gesproken. De gestootene valt in den regel duizelig achterover en wordt beroofd.' Het kan zijn dat de borrelnaam uit deze betekenis van *kopstoot* is ontstaan, maar een Amsterdamse informant brengt hem rechtstreeks in verband met de beroemde Rotterdamse bokser Bep van Klaveren:

In 1950, toen ik twintig was, hoorde ik die uitdrukking voor het eerst gebruiken in een Rembrandtpleincafé door een Rotterdamse oom van me, machinist op de grote vaart, die niet alleen van een keiltje hield, maar ook een boksliefhebber was. Desgevraagd vertelde hij me dat de beroepsbokser Bep van Klaveren befaamd was om zijn 'dubbele kopstoot' in de letterlijke betekenis (linkse uppercut, rechtse stoot vol op de kaak). Ter ere van de zwaargewicht, zei hij, leefde het begrip voort onder zijn bewonderaars aan de tapkast.

Kopstoot staat sinds 1970 in de Grote Van Dale. In het Engels wordt een bepaalde cocktail met jenever *wallbanger* genoemd. Voor een opsomming van de vele andere benamingen voor 'glas bier met een borrel ernaast' zie het rubrieksregister, p. 265.

Vergelijk **nekslag**, **opsodemieter** en **uppercut**.

[Boezeman 5, 6; Endt 70; Koolhoven 94; Köster Henke 36; Reeuwijk 46; WNT VII² 5506]

korentje

In 1904 voor het eerst opgemerkt, in de Bommelerwaard in Gelderland. Men sprak daar van *een korentje vatten* voor 'een borreltje drinken, een graantje pikken'. *Korentje* zal dus een variant zijn op **graantje**. Wellicht was het een meer oostelijke of zelfs een door Westfaalse 'hannekemaaiers' (boerenarbeiders) geïntroduceerde variant, want in het Duits is *Korn* een bekende verkorting van *Kornbranntwein* 'jenever, korenbrandewijn'. Mogelijk is ook *korenwijn* van invloed geweest. Korenwijn is zuiver gefiltreerde moutwijn, het basisproduct voor de bereiding van jenever. In Friesland werd 'jenever' wel *gebrande koren* genoemd. Van een dronkeman zei men daar in de 19de eeuw *hij kijkt alsof hij gebrande koorn heeft gegeten*. In 1986 is de borrelnaam *korentje* nog gesignaleerd in Amsterdam.

[Herroem 82; Water 98; WNT VII² 5602]

kortedrank

Met name in Vlaanderen, maar ook in delen van Noord-Brabant, was *kortedrank* lange tijd een gangbaar woord voor jenever of sterke drank. *Kort* moet hier worden opgevat als 'geconcentreerd, krachtig, sterk'. Het woord is voor het eerst opgetekend in het West-Vlaams, in 1873. Felix Timmermans gebruikte deze borrelnaam in 1916 in *Pallieter*:

Ten leste kwamen ze in een dorp terecht, en hielden stil voor de afspanning 'De Zwaen'. Ze gingen binnen en dronken er korten drank.

De Duitse tegenhanger is *ein Kurzer*. Het Amerikaans-Engels kent een *shorty*, en in Engeland spreekt men wel van *something short*.

Vergelijk **kortnat**.

[Bo 263; Clerck 229; WNT VII² 5696, 5720]

korte knik

Schertsend gezegd voor 'het gebruiken van een borrel'. Aldus de Grote Van Dale, die deze uitdrukking sinds 1961 vermeldt. Wie een borrel drinkt, maakt met het hoofd een korte knik – vandaar. In het Engels wordt *bender* 'buigertje' sinds het begin van de 19e eeuw als borrelnaam gebruikt. Dat woord is afgeleid

van het werkwoord *to bend* 'buigen', vanwege de buiging die de arm maakt bij het oppakken van het borrelglasje.

kortnat

Zeker tot halverwege de 18de eeuw was het heel gebruikelijk om wijn of sterke drank aan te duiden als *nat*. Cats had het al over 'het hoofdige nat', en daar bedoelde hij wijn mee. *Nat* werd ook gebruikt voor 'dronken'. Denk maar aan *de natte gemeente* en *nathals*.

In Gent werd met *kortnat* een 'borreltje' aangeduid. Deze betekenis is in 1881 voor het eerst opgemerkt. Net als bij **kortedrank** moet *kort* hier worden opgevat als 'geconcentreerd, krachtig, sterk'. In oude kookboeken is *kort nat* een gangbare aanduiding voor 'met weinig water'.

Kortnat is alleen bij Zuid-Nederlandse schrijvers gevonden. Zo had de Antwerpse onderwijzer D. Sleecx het omstreeks 1882 over 'een metselaar, die de ongelukkige gewoonte had den zaterdag avond drie vierden van zijn loon in kort nat te verteren'. Zijn leerling Gustaaf Segers schreef in 1917 in *De Kempische Wereld*:

Zij dronken hunnen grooten borrel Schiedam, dien men nergens zoo zuiver kon hebben; hij werd dan ook uit het naburige Holland gesmokkeld. [...] Jan slokte duchtig, en scheen vol wel lust het kortnat te kauwen.

Kortnat wordt soms ook verklaard als een 'glasje dat snel op is, dat kort nat is'. Deze verklaring berust echter op zogeheten volksetymologie. In 1952 is in Vlaanderen de borrelnaam *kort vocht* gevonden.

Vergelijk **nat**.

[Clerck 229; NZ 4:100; Tuerlinckx Bijv. 121; WNT VII² 5697, 5722]

kortvoer

De eigenlijke betekenis van *kortvoer* is 'gesneden of ander fijn veevoeder, zoals haksel, haver, erwten en bonen'. Maar vanaf de 17de eeuw werd het tevens schertsend gebruikt voor 'brandewijn of jenever'. Zo schreef de Leidse jurist Aernout van Overbeke in 1669 in zijn *Geestige en vermaeckelijcke reys-beschryving naar Oost-Indien*:

Hy straft zijn selven alle avonden, met eenighe mutsjes kort voer, dat hem van een van sijn getrouwe onder de rock wert gebracht.

En de Amsterdamse toneelschrijver Abraham Alewijn rijmde in 1719 in *De Puiterveense Helleveeg*:

Wy zullen eens gaan klossen,

Een klokje kortvoer zal wel smaaken op dat rossen.

Kortvoer heeft eeuwenlang dienstgedaan als borrelnaam. Halverwege deze eeuw werd het nog opgetekend in Groningen, als *kórtvouer*.

Vergelijk **ochtendvoer**.

[Ter Laan 1952:437; Schuermans 281; WNT VII² 5724]

koude

Net als **koele** in 1881 voor het eerst gesignaleerd, in Gent. Men spreekt daar – nog altijd – van een *kèwe* of *kèuwe*. Het gaat hier vanzelfsprekend om een koud geserveerd borreltje. Bleef de borrelnaam *koele* beperkt tot Gent, *koude* is ook in Noord-Brabant aangetroffen, als *kaauwe*. Van een dronkeman zei men vroeger *hij heeft hem koud gebruikt* of *hij lust ze wel koud*. En in 1874 schreef een spreekwoordenboek:

Koud goed

Maakt heet bloed.

Een ‘jonge borrel met ijs’ wordt in Amsterdam wel een *kouwe aap* genoemd en in de jaren dertig heette jenever in de dieventaal *kouwe koffie*. De koek-en-zopie-tenten op het ijs verkochten vroeger jenever onder de naam *koude Jan*.

[Almanak 68; Herroem 41, 112; Liev.-Coopm. 643; Nav. 3:285; NZ 4:100]

kozakenthee

Tussen 1810 en 1813 was Nederland een deel van Frankrijk. In Vlaanderen duurde deze overheersing tot 1814. Na de nederlaag van Napoleon tegen onder meer het Russische leger in de zogenaamde Volkerenslag bij Leipzig (oktober 1813) hielpen Russische Kozakken Nederland van de Fransen te bevrijden. De eersten arriveerden hier in november 1813. Ze bleven slechts enkele maanden, maar maakten diepe indruk. ‘Ouden van dagen herinneren zich nog zeer goed het bezoek’, schreef dominee A. Winkler Prins in 1877, ‘door de Kozakken bij den val van het Fransche Keizerrijk aan ons Vaderland gebragt; zij beschrijven ons die mannen als ruwe, onverschrokken soldaten, op paarden van een klein ras gezeten en met lange speeren gewapend.’

Ook in onze taal lieten de Kozakken sporen na. In 1856 vermeldde P.J. Harrebomée de volgende zegswijzen: *dat is naar de*

Kozakken voor 'het is in eene oogwenk verdwenen, en men weet niet, waar 't gebleven is' en *het gras groeit niet, waar de Kozak als vijand den voet heeft gezet*. Later, in 1870, vermeldde hij nog de uitdrukking *het is Kozakken-thee* voor 'jenever met peper'. Volgens sommigen hadden de Kozakken een dagrantsoen van twee volle bierglazen jenever. Zij zouden dit met peper op smaak hebben gebracht.

Vergelijk **peperlap**, **soldatenthee** en **sterke thee**.

[Harrebomée 1:445 & 3:cxxvii; Herroem 3; Verstraaten 1984:42; WNT VII^a 5884]

kraker

In 1874 voor het eerst gevonden, in de zegswijze *hij neemt een droge kraker*. Een spreekwoordenboek geeft als verklaring:

De liefhebber *kraakt* den drank, alsof hij eene vaste spijsgebruikte; daarom wordt de zuivere jenever zoo genoemd.

Kraken werd ook gebruikt voor het openbreken van flessen. *Grog*, een mengsel van heet water, suiker, citroen en sterke drank, werd indertijd *natte kraker* genoemd.

De verkleinvorm *krakertje* is in 1884 voor het eerst aangetroffen in het boek *Burgerluidjes* van Justus van Maurik. Hij gebruikte het in een conversatie tussen twee nachtwakers:

'Zeg Teun!' Bram doet zijn stem tot fluisteren dalen. 'Zeg! bij Thijs op den hoek is nog volk op: als je eens even een krakertje ging nemen, dat zou je opknappen maat!'

Van Maurik kenmerkt *krakertje* in hetzelfde boek in een voetnoot als een typisch Amsterdams volkswoord. Later is het echter ook in Vlaanderen gesignaleerd. In Gent werd een drinkebroer in de eerste helft van deze eeuw een *kraker* genoemd. Van Dale vermeldt de borrelnaam *krakertje* sinds 1924.

[Bolhuis 92; Graaf; Herroem 3, 15; Köster Henke 37; Liev.-Coopm. 723; Mullebrouck 335; WNT VIII¹ 75]

kringetje

In de betekenis 'glaasje jenever of cognac puur' in 1906 voor het eerst gevonden, in een studie over het Nederlands in het Verre Oosten. Van Dale vermeldt deze borrelnaam sinds 1950. Het is voorzien van het etiket 'Ind.', dat indertijd wilde zeggen 'gangbaar in Oost-Indië of hier te lande uit Indië ingevoerd'. Men borrelde in sommige sociëteiten in Indië rond een zogeheten 'kletstafel', dat wil zeggen: een grote, ronde tafel, met aan één zijde een opening en in het midden een groot gat. In dat gat

stond een Indische bediende die ervoor zorgde dat de glaasjes voortdurend gevuld bleven, een algemeen Oudindisch gebruik. De gasten zaten om die tafel in een 'kringetje'. Waarschijnlijk moet hier de herkomst van deze borrelnaam worden gezocht.

[Faber 356; Lezer III; Prick van Wely 104]

kroesel

In de jaren zestig gehoord in Vinkel in Noord-Brabant. De oorspronkelijke betekenis is 'kruisbes'. De voornaamste deskundige van het plaatselijke dialect schrijft: 'Waarschijnlijk komt de benaming van de vorm van het glaasje. De ouderwetse bolbuikige borreltjes hebben de vorm van een grote kruisbes. Ik ken geen kruisbessenjenever, maar misschien bestond die ook wel.' Inmiddels verouderd.

[Swanenberg 238]

kwak, kwakske

Vooraf in Antwerpen en in de Vlaamse provincie Brabant is de borrelnaam *kwak* nog altijd zeer gangbaar. In Nederland is het woord in deze betekenis niet aangetroffen, hoewel men aan het begin van deze eeuw in Groningen sprak van *een kwak jenever*. Maar hier werd 'een hoop jenever' mee bedoeld, niet 'borrel' of 'jenever'.

Kwak is de alleroudste borrelnaam in dit boek. Hij is voor het eerst gevonden in 1513, in een stuk van Cornelis Everaert, volder en toneelschrijver te Brugge. *Tsal hu bet becommen dan eenich quacxskin* 'het zal u beter bekomen dan enig kwaksken', schreef hij. Het WNT geeft dit citaat bij *kwak* in de betekenis 'een borrel (jenever)', maar Everaert zal er 'brandewijn' mee hebben bedoeld, want er werd toen nog geen jenever geproduceerd. Later is *kwak* overigens ook gebruikt voor andere dranken. Zo werd er omstreeks 1865 in Dendermonde 'bier' mee aangeduid en in Nederlands-Indië 'palmwijn'. De meest gangbare betekenis was echter 'jenever' en 'borrel'.

Volgens sommigen is *kwak* ontstaan als klanknabootsing van het geluid van ingeschonken vloeistof. Anderen brengen het in verband met *kwak* in de betekenis 'iets onbeduidends'. Het woord is ook aangetroffen als *kwek* en *kwakkel*. Beide vormen zijn in 1881 in Gentesignaleerd. Aan het begin van deze eeuw is in Gent de borrelnaam *ratakwak* gehoord, een uitbreiding van *kwak* met het eerste deel van het woord *ratatouille* 'soldaten-

kost'. Deze borrelnaam zal wel onder plaatselijke militairen zijn ontstaan.

In Antwerpen werd de eerste maandag na Driekoningen altijd gevierd met extra veel *kwak*. De Antwerpenaars trokken dan van herberg naar herberg, zingend:

Met verlooren maandag,
Schoonsten dag van 't jaar,
Schenken de kwakbazen,
Onzen nieuwjaar,
En voorniet te drinken,
Bier en goede kwak,
En voorniet logeren,
's avonds in den bak.

Zoals uit dit liedje al blijkt, werd *kwakbaas* gebruikt voor 'kroegbaas'. De jeneverfles werd *kwakfles* genoemd, de kroeg *kwakhuis* en een echte *kwaksmoel* of zuiplap herkende men aan zijn rode *kwakneus*.

Van Dale vermeldt de borrelnaam sinds 1914.

[Collen 1990:18; Corn.-Vervl. 731; Dam 159; EWB²; Joos 1900:380; Nijm.vr. 80; NZ 4:100; PJM 55; Ter Laan 1929:481; Liev.-Coopm. 748, 1153; Mullebrouck 335; Schuermans 311; Teirlinck 1908:711; WNT VIII¹ 670]

kwekhaan

De vissers van Oostende noemen hun borrel *kwekhaan*. Volgens de overlevering ontstond deze naam tijdens de Eerste Wereldoorlog. Van Britse soldaten, met wie de vissers toen contact hadden, leerden ze de Engelse borrelnaam *a quick one*. Dit zouden ze hebben verbasterd tot *kwekhaan*, een woord dat te Oostende wordt uitgesproken als *kwèkoane*. Maar, schrijft een informant, deze verklaring berust op zogeheten volksetymologie. *Kwekhaan* betekende eerst 'eend' en toen ook 'borrel', een overgang die bij verschillende waterdieren voorkomt (vergelijk **kikvors**). Een andere mogelijkheid is dat *kwekhaan* op dezelfde manier is gevormd als *kuiithaan*. Dit betekent volgens het WNT 'iemand die gaarne kuit (zeker bier) lust; drinkebroer'. Een *kwekhaan* zou dan graag *kwek* lusten. Dit is inderdaad een borrelnaam, die wordt genoemd bij **kwak**.

[Desnerck 269; WNT V 1396]

kwiatuus

In 1950 opgenomen in het Gents woordenboek van Lodewijk Lievrouw-Coopman voor 'borrel jenever'. Deze markeerde het als een typisch Gents woord en vermeldde dat het inmiddels was verouderd. De herkomst is niet bekend. Het zou een schertsende benaming in potjeslatijn kunnen zijn. Elders niet aangetroffen.

[Liev.-Coopm. 751]

L

lampion

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gehoord voor 'borrel'. Volgens een Gents dialectwoordenboek werd het weinig gebruikt. Toch is het in 1984 nog in een verzameling Vlaamse volkstaal opgenomen. De borrelnaam is uit de Franse dieventaal geleend, waar *lampion* in 1928 is gevonden voor 'glaasje eau-de-vie'. In Noord-Brabant wordt een borrel wel een *lampionneke* genoemd.

Vergelijk **lampje** en **lantaarntje**.

[Liev.-Coopm. 758; Mullebrouck 335]

lampje

In 1881 voor het eerst gevonden, in Gent, als *lampke*. Er werd een 'grote borrel' mee aangeduid, eentje van tien centen. Het woord gaat terug op het Franse *lampée* 'flinke slok of teug'. Ook enkele uitdrukkingen waarin *lamp* wordt gebruikt voor 'fles', kunnen van invloed zijn geweest. Zo zei men van een dronkaard *hij heeft (lelijk) aan de lamp gelikt*. En van een lege jeneverfles zei men *er is geen olie meer in de lamp*.

M.J. Brusse gebruikte de borrelnaam in 1906 in *Landlooperij*, een verslag van een zwerftocht onder stropers en schooiers:

Hij wou met 'r dansen en [har]monicaspelen... tot ze 'm in z'n kraag nam en boven de trap hield, want hij had al de centen [...] aan lampies jenever verzopen.

Lampen of *lampetten* werd in Noord en Zuid gebruikt voor 'slurpen, sterk drinken, zuipen'. In Gent werd een dronkaard een *lampenlekker* genoemd, dus iemand die van *lampies* houdt. In de Betuwe kent men, naast *lampie* voor 'borrel', ook *lampie licht* voor 'kleintje pils'. Het Amerikaans-Engels kent het vergelijkbare *lamp oil* voor 'whisky'. Deze benaming is in de tweede helft van de 19de eeuw aangetroffen.

Vergelijk **lampion**, **lantaarntje** en **schemerlampje**.

[Bolhuis 96; Harrebomée 2:4; Herroem 6, 35, 84, 131; Liev.-Coopm. 758; Moormann 359; Nav. 3:285; NZ 4:100]

landwijntje

Vroeger verstond men onder *landwijnen* eenvoudige wijnen die niet voor de export maar voor plaatselijk gebruik waren bedoeld. Tegenwoordig worden er eenvoudige wijnen uit tamelijk onbekende gebieden mee aangeduid. Maar op Vlieland kreeg *landwijn* nog een andere betekenis, althans als verkleinwoord: met een *landwijntje* wordt daar een 'jonge borrel' aangeduid. De dranken komen in zoverre overeen dat ook landwijn altijd jong is en koel wordt gedronken.

lantaarntje

In de betekenis 'borrel' in 1881 voor het eerst gesignaleerd, in Gent. Het is gevonden in de vormen *lanteerneke*, *lantirreke* en *lantje* (een samentrekking). Mogelijk is *lantaarntje* ontstaan als variant op de Gentse borrelnaam **lampje**. Misschien is ook de uitdrukking *hij heeft eene Schiedammer lantaarn in den kop* voor 'hij is dronken' van invloed geweest. Deze uitdrukking dateert uit 1870. In de eerste helft van deze eeuw zei men in Gent *de lantirrekes zijn uit* voor 'de glazen staan leeg'. Ook recentelijk is de borrelnaam *lantaarntje* nog in Vlaanderen gehoord.

Vergelijk **lampion**.

[Harrebomée 3:lxvix; Herroem 6; Liev.-Coopm. 762; Mullebrouck 335; NZ 4:100]

lantje

Zie bij **lantaarntje**.

lappetsjanne

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gehoord voor 'borrel'. Het eerste deel van deze borrelnaam gaat terug op *lappen* of *uitlappen* in de betekenis 'in één teug uitdrinken'; het tweede deel is een schertsende verbastering van de persoonsnaam *Jeanne*, zeggen kenners van het Gentse dialect. Eigenlijk wil deze borrelnaam dus zoveel zeggen als: 'Hup, Jeanne, drink je glas in één keer leeg.' Een dronkaard werd in Gent een *lapper* genoemd. Op een van de ramen van een plaatselijke herberg, het Lappersfort, stond: 'In het Lappersfort, Is geen en drank te kort.'

[Liev.-Coopm. 335, 1508]

lavaskarwei

Omstreeks 1857 door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt, in de vorm *lawassiekarrewy*. Het ging om een **oorlam** aangengeld met water en vervolgens 'opgescherpt' met peper, nootmuskaat, kruidnagels, kaneel en stroop. 'Men werd er dronken of ziek van', schreef iemand. *Lavas* is eigenlijk een likeur die werd bereid door de gelijknamige plant met brandewijn te destilleren. *Karwei* wordt hier gebruikt in de betekenis 'gerecht van dierlijke ingewanden'. Het gaat hier dus om een spotnaam voor een goedje dat qua kleur of smaak deed denken aan een likeur van dierlijke ingewanden.

Vergelijk **peperlap**.

[Dam 129-130; WNT VII¹ 1696, & VIII¹ 1179]

leeuwenmelk

Utrechtse studenten noemden 'jenever' omstreeks 1890 *leeuwenmelk*. Dit woord komt onder andere voor in een levensbeschrijving van de Utrechtse medicijnenstudent Frits Coers (1870-1937). Coers sloeg ongelooflijke hoeveelheden bier en jenever achterover. 'Hij werd de legendarische personificatie van de eeuwige student', zo staat er in een artikel over hem, 'en tot op de dag van vandaag worden er in het corps anekdotes over hem verteld. [...] Regelmatig vormden de twaalf slagen van het middernachtelijk uur op de kroeg de aanleiding tot het achteroverslaan van evenzoveel glaasjes "leeuwenmelk" ofwel jenever.' Coers nam na zijn kandidaats afscheid van zijn professoren met de woorden: 'U kunt het mij doen, hooggeleerde runderen, vaarwel!' Vervolgens wijdde hij zich aan het schrijven van liedjes.

In het Engels is jenever ook wel *tiger's milk* genoemd, een uitdrukking die in 1850 voor het eerst is aangetroffen. Dit woord is in het Afrikaans, in dezelfde betekenis, gevonden als *tie'rmelk*. In het Frans noemt men *pastis* wel *lait de tigre* of *lait de panthère* 'tijger-, pantermelk'.

Vergelijk **apenmelk** en **melk**.

[Mansvelt 38]

lefwater

Aan het eind van de jaren vijftig gehoord in de Amsterdamse dieventaal. Het werd gebruikt voor 'jenever'. *Lef* – dat in 1860 voor het eerst is aangetroffen – gaat via het Jiddisch terug op het Hebreeuwse *léw* 'hart, moed'. Een Bargoens woordenboekje uit

1906 vermeldt *zuipen op lef* voor 'drinken op avontuur'. Men zei ook *hij heeft het lef an* voor 'hij is dronken'. Speenhoff zong:

Daar komen de schutters,
Ze lopen zich lam,
De mannetjesputters
Van Rotterdam!
O, wat een geschitter!
Wat maken ze lef!
Dat komt van de bitter
En 't plichtbesef.

Vergelijk **couragewater**.

[Endt 75; Köster Henke 39; Stoett 1:543-544]

lekje

In 1900 in Antwerpen aangetroffen voor 'slokje, borrel'. Het woord gaat terug op *lekken*, in Vlaanderen voorheen de gewone vorm van *likken*, dus 'met de tong over iets gaan'. *Lek* werd gebruikt voor 'zoveel als men met een lik op kan, een zeer kleine hoeveelheid' en vervolgens ook voor 'druppel'. Men sprak van een *lek bier* en een *lek koffie*. De verkleinvorm lijkt vooral te zijn gebruikt voor 'borrel'. Een Antwerps dialectwoordenboek gaf in 1900 als voorbeeldzin: 'Drij keeren daags vier lekskens nemen bij iedere maaltijd.' In Gent zei men later *aan de lekpote geraken* voor 'zich aan de drank overgeven'. *Lekje* staat sinds 1924 in Van Dale en is in 1986 gehoord in Amsterdam.

[Clerck 255; Corn.-Vervl. 754; Liev.-Coopm. 775; Schuermans 332;
WNT VIII' 1505-1506]

lekkertje

Lekkertje betekent iets dat klein en lekker is. Voor sommigen is dat een snoepje, voor anderen – aldus Van Dale – 'een meisje of jonge vrouw', maar in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant wordt er ook een borrel mee aangeduid. Het is daar onlangs nog gehoord, in de vorm *lekkerke*.

Een hoogbejaarde informant uit Goes schrijft:

Jenever werd vroeger 'lekkertje' genoemd omdat er een paar druppels angostura in ging. Het was iets wat in de Herensociëteit gedronken werd.

Een borrel wordt soms ook (een glaasje) *lekker water* genoemd. Van een dronkaard zei men halverwege de 19de eeuw *hij is lek-*

ker. En in het Afrikaans kon *lekker* ook worden gebruikt voor 'halfdronken, aangeschoten'.

Vergelijk **angst, snoepje en zoet**.

[Herroem 86; Mansvelt 95]

lel

In 1906 voor het eerst opgetekend, in de uitdrukking *een haaie lel* voor 'een grote borrel'. Deze uitdrukking werd opgenomen in een Bargoens woordenboekje. Volgens een Bargoense woordverzameling uit 1937 kon *lel* tevens 'groot glas' betekenen, en kon je ook *een lel bier* bestellen. De gangbare betekenis van *lel* is natuurlijk: 'klap, stoot, opstopper'. De betekenis 'borrel' is waarschijnlijk ontstaan omdat een forse borrel de drinker een dreun verkoopt. Dit naamgevingsmotief komt bij veel borrelnamen voor. Zie voor een opsomming bij **opsodemieter**. Aan het begin van de jaren zestig werd *dreun* overigens gebruikt voor 'heel glas jenever in cola of tonic'. Met een *tik* werd toen een 'half glaasje jenever in glas cola of tonic' bedoeld. Volgens een drankboek uit die tijd behoorden deze benamingen tot het 'nozem-slang'. Het Engels kent diverse borrelnamen die vergelijkbaar zijn met *lel*, zoals *smack*, *shove*, *push* en *jolt*. Het Frans heeft *casse-gueule* 'smoelbreker'. De borrelnaam *lel* staat sinds 1924 in de Grote Van Dale.

[Bolhuis 98; Eysden 83; Köster Henke 39]

lepel

In 1890 voor het eerst aangetroffen, in de zegswijze *een lepel nemen* voor 'een borrel pakken'. In de streek ten noordoosten van Brussel werd dezelfde uitdrukking al eerder, in 1886, gebruikt voor 'een stijve pint drinken'. De borrelnaam gaat terug op *lepe-len* in de betekenis 'drinken' – een woord dat in vele dialecten voorkomt. In Gent zei men omstreeks de eeuwwisseling *hij heeft een lepel in* voor 'hij is dronken'. In de eerste helft van deze eeuw werd *lepel* in Gent tevens gebruikt voor '(borrel)glas'. Ook de verkleinvorm *lepeltje* wordt voor 'borrel' gebruikt.

[Liev.-Coopm. 776; Mullebrouck 335; Nav. 49:131, 135; Rutten 131; Tuerlinckx 363; WNT v111' 1589]

Lethe-drank

Alleen gevonden bij Justus van Maurik. Het gaat hier niet om een volksnaam, maar om een dichterlijke vorming. In 1879

schreef Van Maurik in *Uit het volk* over een blinde muzikant die in een Amsterdamse kroeg zit te spelen:

Teleurgestelde liefde, geldelijke moeielijkheden en onaangenameheden van allerlei aard hadden den ongelukkigen man er toe gebracht naar den Lethe-drink te grijpen, die voor het oogenblik de smart, die de ziel vervult, doet vergeten, doch die langzaam maar zeker de ziel zelf aantast en ze te gelijk met het lichaam verwoest.

De Lethe was in de Griekse mythologie de bron of rivier in de onderwereld waaruit de schimmen van de doden dronken, waardoor hun herinneringen aan het aardse leven werden uitgewist. *Lèthè* betekent in het Grieks 'vergetelheid'. Vandaar dat de rivier ook wel *vergeetbeek* of *vergetelstroom* is genoemd. 'Wijn' is wel *vergeetdrank* genoemd, maar Van Maurik heeft het zonder enige twijfel over jenever.

[WNT XIX 2103-2104]

leutje

Leut betekent in het Drents drie dingen: 'koffie', 'beetje, kleine hoeveelheid' en 'borrel'. Die laatste betekenis, die uit de tweede zal zijn ontstaan, is nog onlangs gehoord in het veengebied achter Emmen en rond Dwingeloo. Het standaardwerk over het Drents geeft als voorbeeldzin: 'Achter de koffie kregen wij nog een leutie.'

[Kocks 671]

levenswatertje

In 1979 in Hasselt en onlangs in Rotterdam gehoord voor 'borreltje'. De naam gaat terug op het Latijnse *aqua vitae* 'levenswater'. Daarmee werd vanaf de 14de eeuw 'brandewijn' en later ook 'sterke drank' aangeduid. De vertaling 'water des levens of levend water' is al in 1351 gevonden. De naam herinnert aan de opvatting van de alchemisten dat alcohol het levenselixer is. In 1641 dichtte Pieter van Godewijck:

En dan komt hier noch by dat aqua vitae hiet,

Een watertje dat door de ad'ren treckt en vliet.

In 1881 is in Gent de borrelnaam *akwaviva* opgetekend, een verbastering van *aqua vitae*. Het werd indertijd gebruikt voor 'brandewijn' en 'jenever'. Lang is gedacht dat ook *akkevietje* 'onaangename taak, karweitje' een verbastering is van *aqua vitae*. In 1898 schreef het WNT hierover: 'Een *aquavit-je*, *akevietje*, *akefietje* zal dan eigenlijk een *slokje*, een *zoopje*, een *drankje* beteeke-

nen, en een leelijk (of mooi) akefietje spreekwoordelijk en ironisch gezegd zijn van een werk van onaangename of lastige aard: eene overdracht, zeker niet bevreemdend in de taal onzer volksklasse, die nooit afkeerig geweest is van een slokje en altijd bijzonder veel ophad met ironische uitdrukkingen.' Later is men hier – ook in het WNT – op teruggekomen en men denkt nu aan een verbastering van het Latijnse *acuta* 'fel, scherp' en *vita* 'leven'. Ook dit is echter niet zeker.

In het Frans is *aqua vitae* vertaald als *eau-de-vie*, dat wordt gebruikt voor 'brandewijn, jenever' en 'cognac'. De Duitsers beperken de betekenis van *Aquavit* tot 'brandewijn'. Het Engels kent de vergelijkbare borrelnaam *water of life* voor 'gin'. Ook *whisky* betekent oorspronkelijk 'levenswater'. Het gaat terug op een Iers of Gaelisch woord.

[Collen 1990:16; FwB²; Liev.-Coopm. 89-90; NZ 4:100; Schoonenberghe 35, 100; WNT 11' 3, & XII'1768, Suppl. 845, 1476; Wschat 636]

liekdailertje

Zie **gelijkdelertje**.

lijpie

Aan het eind van de jaren vijftig in de Amsterdamse dieventaal gesignaleerd voor 'borrel'. Het gaat terug op het Bargoense *lijpen* 'drinken, zuipen', dat in 1906 voor het eerst is opgetekend. Iemand die lang in een kroeg bleef plakken of die lang op één vertering bleef zitten, werd een *lijper* genoemd.

[Endt 82; Köster Henke 42]

lik

In 1899 in Den Haag gehoord en later ook in Amsterdam. Deze borrelnaam zal zijn ontstaan uit *lik* in de betekenis 'kleine hoeveelheid die men met één beweging van de tong tot zich neemt'. Daarnaast kan het Bargoense *likken* 'sterke drank drinken' een rol hebben gespeeld. Men zei ook wel *aan de fles likken* voor 'drinken'. Sinds het midden van de 19de eeuw wordt *lik* tevens gebruikt voor 'gevangenis'. Vandaar de wandtekst in een café: 'Het is beter te zitten likken dan in de lik te zitten.'

[Canter 80; Endt 76; Stoett 2:831; Zaal 91]

likeur de canaille

In 1858 voor het eerst opgetekend, in een verzameling spreekwoorden van P.J. Harrebomée. *Likeur de canaille* is nepfrans voor 'likeur voor het klootjesvolk'. Het janhagel kon zich geen likeur veroorloven, en daarom dronk het jenever. Van de verschillende borrelnamen die op dit thema variëren, is *likeur de canaille* de oudste. Volgens een studie over jenever uit 1984 is deze borrelnaam geheel vergeten, maar dit blijkt niet zo te zijn, want hij werd door verschillende informanten nog gebruikt. Vergelijk **champagne-militair**, **metserscognac**, **poor man's Scotch** en **sampampel**.

[Harrebomée 1:106; Herroem 1; Verstraaten 1984:85]

limonade

In de verbinding *witte limonade* in 1979 aangetroffen in Hasselt. In een Nederlandse publicatie wordt deze borrelnaam in verband gebracht met de Belgische wet-Vandervelde. Eind 1919 verbood deze wet de verkoop van sterke drank in alle openbare lokalen. Officieel bleef de wet tot 1984 van kracht, maar vanaf de jaren zeventig hield niemand zich er meer aan. Ergens vóór die tijd moet *witte limonade* dus als – gekscherende – schuilnaam hebben dienstgedaan.

Vergelijk **vandervelde** en **witte**.

[Collen 1979:8; Kingmans 79]

limpe

In 1873 voor het eerst gehoord, in West-Vlaanderen. Deze borrelnaam gaat terug op het werkwoord *limpen* voor 'in een teug uitdrinken, binnenlappen, inslaan'. Men sprak ook van *binnenlimpen* en *uitlimpen*.

[Bo 640; Gezelle 443]

lits-jumeauxtje

Omstreeks 1970 in Rotterdam opgemerkt voor 'glas bier met een borrel ernaast'. Zoals bekend is een *lits-jumeaux* – van het Frans voor 'tweelingbed' – een stel van twee gelijke eenpersoonsbedden naast elkaar. Neutje en pilsje horen als tweelingen bij elkaar, zo wil deze borrelnaam.

Vergelijk **tweelinkje**.

loeze

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gehoord voor 'borrel'. Een Gents dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin *om een loeze gaan*. De oorspronkelijke betekenis van *loeze* is 'zuigdotje, speen' en 'vrouwenborst'. *Loezen* werd in Gent zowel voor 'zuigen (van kleine kinderen)' als voor 'veel drinken' gebruikt. Ook recentelijk is de borrelnaam *loeze* nog in Gent gehoord.

Vergelijk **mamme** en **tiet**.

[Liev.-Coopm. 800; Mullebrouck 335; WNT VIII² 2572]

lokaaltje

'Toen ik in theater Carré werkte', schreef een informant uit Amsterdam, 'bracht een acteur de juffrouw van de artistenfoyer in verlegenheid door een *Lokaaltje* te bestellen. Jaren later kwam ik de acteur in een ander theater tegen. Hij bestelde nog steeds *Lokaaltjes*.' Niet bekend is of deze borrelnaam ook algemener wordt gebruikt.

lombokker

Omstreeks 1895 opgetekend in *Woordenschat* voor 'een glas sterk bitter'. Het wordt daar gekenschetst als 'restauranttaal'. De samenstellers van *Woordenschat* stelden zich ten doel woorden op te nemen die in de 'gewone' lexica ontbraken. Inderdaad is *lombokker* nergens anders in deze betekenis aangetroffen. Wel in de meer gangbare betekenis, namelijk als volksnaam voor 'Curaçaose amandelen of apenootjes'. De borrelnaam verwijst zonder twijfel naar het eiland Lombok in Nederlands-Indië, maar waarom is niet duidelijk.

Vergelijk **bitter**.

[WNT VIII² 2656; Wschat 651]

M

maagje

Borrel op de nuchtere maag. Deze benaming was omstreeks 1910 in zwang bij Hollandse soldaten in Nederlands-Indië. Men meende dat een borrel op de nuchtere maag hielp tegen een kater en dat hij de pieren die daar zouden huizen, verjoeg. Dit laatste aspect komt nog duidelijker tot uitdrukking in de verwante borrelnaam **piervenverschrikkertje**. Van een dronkeman zei men in de 19de eeuw *hij heeft zijn maag tien duim onder het vocht gehouden*. Van dronkaards zei men ook: *die koude magen hebben, zijn gemeenlijk met een heete lever gekweld*.

Vergelijk **inkommertje**, **pensenterger** en **wormtikkertje**.

[Coster 348; Dam 156; Herroem 68, 80]

maagwarmertje

In 1930 door P.H. Ritter jr. vermeld in een artikel waarin hij 21 borrelnamen in hun context plaatst. *Maagwarmertje* noemde hij bij de namen die jenever een geneeskrachtige werking toedichten. Medisch gezien is het gevoel van warmte te verklaren door het brandende effect dat sterke drank heeft op de slijmvliezen van slokdarm en maag. Het Duits heeft het vrijwel identieke *Magenwärmer* voor 'zeer sterke drank'. De Engelsen noemen een borrel ook wel *warmer*.

Vergelijk **opwarmertje** en **pensenterger**.

[Ritter 71]

maagzettertje

In de eerste helft van de 20ste eeuw gesignaleerd in Gent, in de vorm *maagzetterke*. Het gaat om een 'borrel om de eetlust op te wekken'. Een borrel dus, om de maag 'goed te zetten'. Ook de Gentse uitdrukking *hij is verre gezet* voor 'hij is zeer dronken', kan van invloed zijn geweest. Onlangs is deze borrelnaam nog in Gent gesignaleerd.

Vergelijk **pensenterger**.

[Liev.-Coopm. 819; Mullebrouck 335]

maatje

Een *maatje* is een inhoudsmaat uit de tijd dat jenever in de tapperijen nog uit het vat en per kan werd verkocht. Op 1 februari 1809 werd de inhoud van een *maatje* in Nederland officieel vastgesteld op $\frac{1}{10}$ liter. Maar ook vóór die tijd was men al gewoon jenever per *maatje* te tappen. Zo lezen we in 1804 in een pamflet tegen drankmisbruik:

Zoudt gij niet wel één flesch Jenever 's weeks aan kleine maatjens gebruiken? En die eene flesch kost niet veel minder dan 15 à 16 stuivers aan kleine maatjens uitgeschonken.

Men sprak van *halve*, *hele* en *dubbele maatjes*, eenheden die we ook in de literatuur regelmatig tegenkomen. Zo schreef Justus van Maurik in 1879 in *Uit het volk*:

Groen[te]boeren enz. staan er in Amsterdam voor bekend, dat ze een geestrijke teug niet versmaden, en menigeen zou zich verwonderen, als er eens een statistiek werd gemaakt van de

glaasjes, halve en heele maatjes, fusten en okshoofden Schiedammer, die alleen aan de groenmarkt worden verbruikt. En in 1881 schreef hij, in een portret van Kobus, de barman van 'De drie kaantjes' in Amsterdam:

's Morgens als ik den winkel opende, stond gewoonlijk de schoenlapper uit het straatje al op de stoep; die gaf altijd handgeld, – steevast 'n dubbeld maatje, onversneden. 'k Mocht dikwijls zoo tegen hem zeggen: 'Barend! Barend! jij begint toch wel wat al te vroeg.' Dan schudde hij zijn hoofd en zei: 'Je hebt gelijk, Kobus, maar ik kan er niks meer aan doen, nou moet ik ze hebben, anders kan ik geen slag uitvoeren.' En 't was waarachtig waar, zijn handen trilden en beefden als een blad. Had hij zijn morgenborreltje gebruikt, dan werd dat zoetjes aan weer beter en ging hij aan 't werk tot een uur of negen. Dan kwam de jongen met de kruik; die haalde geregeld zeven of acht maatjes al naarmate de knecht 's middags ook een glaasje kreeg of niet.

Aan het eind van de 19de eeuw vermeldden dialectwoordenboeken *maatje* in de betekenis 'druppel, borrel'. In de Zaanstreek werd een 'maatje (jenever)' toen ook een *tonje* of *tontje* genoemd, dus een 'tonnetje'. Van Dale kent de borrelnaam *maatje* sinds 1924. Bij dialectonderzoek in de jaren tachtig is het woord onder meer aangetroffen in Amsterdam, Drente, Gent, Groningen en Hasselt. Onlangs werd het nog gehoord in de Achterhoek. Een verwante term in het Amerikaans-Engels is *gage*. Dit werd gebruikt voor een eenheid sterke whisky maar was oorspronkelijk een inhoudsmaat. Het Duits kent wel het overeenkomstige *Maß*, maar dat betekent 'één liter bier'.

Vergelijk **halfje**.

[Kingmans 75; Liev.-Coopm. 335, 824; Morgenslokje 8; PFM 55; Schaars 412, 414; Schuermans Bijv. 192; Staelens 286; WNT IX 56, & xvii' 999]

maison

Zie bij **spa maison**.

mamme

Men kan in Gent om een **loeze** gaan, of om een *mamme*. In beide gevallen krijgt men een borrel. De eigenlijke betekenis van *loeze* en *mamme* is 'tepel, vrouwenborst'. Het gaat hier dus om 'iets waaraan je kunt drinken'. Beide borrelnamen zijn onlangs nog in Gent gehoord. Volgens één bron zou ook *tepel* daar voor

'borrel' worden gebruikt, maar dit kon niet worden bevestigd. In het Engels is 'jenever' *mother's milk* genoemd, en 'whisky' *angel tit* 'engelentiet'.

Vergelijk **tiet**.

[Liev.-Coopm. 828; Mullebrouck 335]

marktborrel

Onlangs gehoord in Drente, in de vorm *maarkborrel*. Er kan een 'borrel in een klein glaasje' mee worden aangeduid, of een 'borrel van slechtere kwaliteit'. Vooral de borrels op de jaarlijkse Zuidlaarder markt – de grootste paardenmarkt in West-Europa – hebben in Drente een slechte reputatie. De jenever wordt of werd daar met water aangelengd en vervolgens met peper weer op smaak gebracht. Een en ander leidde tot de borrelnaam **peperlap**.

[Kocks 707]

marteko, martiko

In de betekenis 'borrel' in 1881 voor het eerst gesignaleerd, in Gent. *Martiko* – of *marteko* – was in Vlaanderen de gangbare term voor 'jong aapje'. Drank, dronkenschap en de roes zijn vaak voorgesteld als een dier of een demonisch wezen. Vandaar borrelnamen als **aap** en **batse hond**. Een Gents dialectwoordenboek uit 1950 geeft als voorbeeldzin: 'Hij heeft een *marteko* of drie binnen.' Ook in de jaren tachtig is deze borrelnaam nog in Vlaanderen aangetroffen.

Vergelijk **baviaan**.

[Bo 672; Liev.-Coopm. 838; Mullebrouck 335; NZ 4:100]

meisjesbier

Zie bij **klungelolie**.

melk

Melk komt in ten minste drie uitdrukkingen voor in de betekenis 'borrel'. In Zuidwest-Vlaanderen spreekt men spottend van *Franse melk*. 'Omdat veel Fransen geen melk in hun koffie drinken maar er een borrel bij nemen', aldus een informant (zie ook **franse**). Een informant uit Hasselt, het centrum van de Vlaamse jeneverindustrie, schrijft dat een borreltje daar onder meer *Hasseltse melk* wordt genoemd. Ter toelichting schrijft hij: 'De Hasseltse Melk is bedoeld als vervanging van het potje melk bij de koffie.' In Friesland is jenever wel *Skiedammer tate* genoemd,

oftewel 'Schiedammer moedermelk'. De Engelsen kennen het vergelijkbare *fun milk* voor 'sterke drank'. Zie ook **apenmelk** en **leeuwenmelk**.

metserscognac

In 1900 voor het eerst gevonden, in Oost-Vlaanderen. Het werd daar gebruikt voor 'jenever van geringe kwaliteit'. Een dialectwoordenboek voor Zuidoost-Vlaanderen geeft het in 1908 in de vorm *maiterscognac*. In Zuid-Nederland en in Vlaanderen is *metser* een gangbaar woord voor 'metselaar'. Dit beroep had vroeger een lage status en leverde dus weinig geld op. De metser kon zich geen cognac veroorloven, alleen slechte jenever. In het Duits wordt 'goedkope jenever' *Maurerschweiß* genoemd, letterlijk 'metselaarszweet'. Aan het begin van deze eeuw werd *metserscognac* nog gehoord in Gent. Vergelijkbare borrelnamen zijn **champagne-militair**, **likeur de canaille**, **poor man's Scotch** en **sampampel**.

[Joos 1900:434; Liev.-Coopm. 857; Teirlinck 1908:785; WNT IX 638]

moddermannetje

Een *moddermannetje* is een glaasje jenever met suiker en kaneel of nootmuskaat. Het zou logisch zijn geweest als deze borrelnaam aan het eind van de vorige eeuw was aangetroffen. In 1881 stelde de Nederlandse staatsman en rechtsgeleerde A.E.J. Modderman (1838-1885) namelijk de eerste Nederlandse drankwet op. Hij beperkte het aantal verkoopplaatsen van sterke drank, stelde hoge eisen aan kroeg en kroegbaas en maakte openbare dronkenschap strafbaar.

Naar de Nederlandse staatsman H.J.A.M. Schaepman (1844-1903), die zich in het debat over de drankwet had gemengd, werd onmiddellijk een borreltje genoemd, het **schaapmannetje**. En ook minister Th. Heemskerk (1852-1932) werd meteen vernoemd toen hij aan het eind van de 19de eeuw de drankwet zo aanpaste dat winkels zonder drankvergunning toch kleine hoeveelheden sterke drank mochten verkopen. Een klein gesloten kruikje met een kwart liter jenever werd naar hem *heemskerkje* genoemd. Wat is dus logischer dan te veronderstellen dat het *moddermannetje* zijn naam dankt aan minister Modderman?

Het probleem is echter dat deze borrelnaam pas veel later, namelijk omstreeks 1955, voor het eerst is gehoord, in Amsterdam. Modderman was toen al zeventig jaar dood, en de drankwet al vele malen aangepast. De theorie dat het *moddermannetje*

zo heet naar minister Modderman – onlangs nog verdedigd in het tijdschrift *Onze Taal* – is dus vooralsnog onaannemelijk. Waarschijnlijker is dat het drankje is genoemd naar z'n troebele uiterlijk. Mogelijk is ook de borrelnaam *klein wit mannetje* van invloed geweest (zie bij **kleintje**).

Hoe het ook zij, Wim Zaal gebruikte het woord in 1995 in *De Buitenbeentjes*. In een portret van Gerard den Brabander schrijft hij:

Hij zat als een ambteloos dichter en drinker achter een moddermannetje – jenever met suiker en nootmuskaat – en nam het verval van zijn roem waar.

In het Engels is 'bier of andere drank van slechte kwaliteit' vanwege het troebele uiterlijk wel *muddy water* genoemd.

Vergelijk **vergunning**.

[OR 65.4:78; Wschat 409]

mokje

Op Walcheren in Zeeland gezegd voor een 'groot glas jenever'. Een mok is zoals bekend een waterkannetje van steen of blik met een oor, of een blikken of geëmailleerde drinkbeker (Van Dale zegt '... vroeger vooral bij arbeiders en zeelieden in gebruik, thans ook bij kampeeders, jonge kinderen enz.'). De Walcherse borrelnaam zal uit de tijd stammen dat landarbeiders gewoon waren tussen de bedrijven door een flinke slok jenever te drinken, maar hij is pas onlangs opgetekend.

Vergelijk **knapperd**.

[WNT IX 1011]

mondjevol, mondvolletje

In 1882 gevonden in Gent en niet lang daarna, in 1896, in Deventer. De oorspronkelijke betekenis is 'zoveel als men in de mond kan nemen, een hapje, een beetje van iets'. In de citaten in het WNT is onder meer sprake van een mondjevol brood, rook en wijn. De Amsterdamse schrijver A. Fokke Simonsz. gebruikte *mondjevol* in 1792 in verband met jenever. Hij schreef:

Kom! Willen we dan liever eene pijp opsteken en een slokje nemen? Wat zal je gebruiken? Ik heb klaar en bitter, dat is vaderlandsche drank, en anders houd ik niet na.

Wel kom aan! zeide ik, als het u hetzelfde is, laten we dan een mondjevol bitter nemen; dat is goed voor de maag.

Mondjevol is nog steeds een veelvoorkomende borrelnaam. Hij is onder meer gesignaleerd in Almelo, als *meundjen vol*, maar

ook elders in Overijssel, en in de provincie Utrecht. In het oostelijke deel van Noord-Brabant spreekt men van 'n *muffelken* (mondjevol) *snevel*. Dat de mond vaker in verband is gebracht met het innemen van sterke drank, ligt voor de hand. Zo zei men, ter verontschuldiging dat men trek had in een borrel, *ik heb zo'n kinderachtige smaak in de mond*. Soldaten die na te veel drank moesten kotsen, zeiden eind 19de eeuw: *ik heb een smaak in den mond, of er een tamboermajoor op sokken is doorgewandeld*.

Vergelijk **pensenterger**.

[Draaijer 35; Gallée 30; Herroem 12; Ter Laan 1952:552; NZ 5:188;

PJM 55; Swanenberg 285; WNT IX 1074]

moppie

In 1882 begon de Amsterdamse letterkundige Taco H. de Beer met het tijdschrift *Onze Volkstaal*. Tot 1890 verschenen er drie jaargangen. Toen moest het blad wegens gebrek aan belangstelling worden opgeheven. In 1894 stond De Beer zo'n dertig nog ongepubliceerde artikelen af aan de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in Leiden. Bij die handschriften zit een woordenlijst van elf foliovellen met 'Amsterdamsche uitdrukkingen', een lijst die wordt toegeschreven aan een zekere A.C. de Graaf. De Graaf vermeldt veertien borrelnamen, waaronder *moppie*, dat in deze betekenis nergens anders is aangetroffen. Dat er aan het eind van de 19de eeuw in de hoofdstad heel wat *moppies* werden gedronken, lijdt echter geen twijfel. De Leidse lexicograaf Rob Tempelaars, die een uitgave van het handschrift van De Graaf voorbereidt, noemt hem ergens 'een groot kenner van het negentiende-eeuws Amsterdams'. Het WNT voegde De Graafs lijst pas in 1960 aan het bronnenbestand toe. Voor *moppie* was dit te laat. Daarom kent het Woordenboek dit woord slechts in de betekenis 'deuntje, wijsje, liedje'. Van Dale voegde hier later de betekenis 'vleinaam voor jonge kinderen' en 'meisje, vrouw' aan toe. Als borrelnaam zal het zijn geïnterpreteerd als 'kleintje, beetje'. Andere borrelnamen die alleen in het handschrift van De Graaf voorkomen, zijn **paraplu voor drie centen**, **half soep** en **soldatenthee**. Zie ook **rotterdammertje**.

[Graaf]

morgendrank, morgenslokje, morgenzoopje

Vroeger at men de warme maaltijd 's middags. Nog vóór het eten werd er een glaasje wijn of sterke drank geschonken, bijvoorbeeld jenever. Vanaf het eind van de 17de eeuw stond dit

borreltje bekend onder de naam *morgendrank*. Sinds het begin van die eeuw sprak men ook wel van *morgenzoopje*. De borrelnaam *morgenslokje* is in het begin van de 19de eeuw voor het eerst aangetroffen. *Morgenslokje* was ook de naam van een van de eerste Nederlandse geschriften tegen drankmisbruik. Dat verscheen in 1804 bij de *Bataafsche Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* en wordt toegeschreven aan de Haarlemse letterkundige A. Loosjes Pz. 'Waarlijk! het gebruik van sterken drank,' schreef Loosjes, 'is niet veel beter dan een zelfmoord op den langen weg. En dat komt van die haatelijke Morgenslokkens.' De borrelnaam *morgendrank* bleek de langste adem te hebben, misschien wel omdat uit de naam niet meteen blijkt om wat voor drankje het gaat. A. Fokke Simonsz. waarschuwde in 1802 dat dit borreltje er flink in kon hakken:

Men noemt al die morgendrankjes en liqueuren, de genever er onder begrepen, met groot regt *sterke dranken*, want ze zijn veel menschen spoedig de meester en hebben zoo veel krachts, dat ze den welgezetensten man uit zijn bezit kunnen dringen.

Ook madera werd vroeger vaak *morgendrank* genoemd. 'Het woord is ook nu nog niet geheel verouderd, al is het etensuur veel later geworden', schreef het WNT in 1908. Het Engels kent het overeenkomstige *morning*.

Vergelijk **slokje**.

[Mag. Ned. Taalk. 1:46; Morgenslokje 6; Tuinman 2:15; WNT IX 1133]

mot

Zie bij **klamot**.

motor met zijspan

'Als ik in Schiedam een kroeg betreed en een *motor met zijspan* bestel, blijf ik niet droog staan', schreef een informant uit de je-neverstad. Deze benaming voor een 'biertje met een borrel ernaast' is ook elders aangetroffen. Een informant hoorde haar omstreeks 1975 in Arnhem, een ander in 1987 in Alkmaar. Van Dale vermeldt deze borrelnaam sinds 1984.

[Drank 64; Kingmans 76]

mulpeer

In de betekenis 'borrel' onlangs gehoord in oostelijk Noord-Brabant, als *moelpeer*. De oorspronkelijke betekenis, 'oorvijs, slag in het aangezicht', komt al in het Middelnederlands voor.

Muilpeer is een van de vele borrelnamen die uitdrukken dat je never kan aankomen als een dreun.

Vergelijk **opsodemieter**.

musketennetje, muskietenvestje

Muskietennetje werd omstreeks 1875 door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt voor de laatste borrel voor het slapen gaan. Net als bij **jenevervestje** was het idee dat je met een borrel achter de kiezen zo vast sliep dat je geen last meer had van insecten. Men zei ook, om hetzelfde uit te drukken, *een muskietenvestje aantrekken*. Volgens de Nederlandse onderwijzer R. Brons Middel, die in 1896 onder het pseudoniem Faqir Oemar in de *Java Bode* een artikel publiceerde over de wederzijdse beïnvloeding van het Nederlands en het Maleis, was deze uitdrukking toen al verouderd. Hij gaf als toelichting:

Een muskietenvest aantrekken moest, woordelijk gevolgd, eene uitdrukking zijn voor het zich beschermen tegen deze lastige insecten door middel van het aangeduide kleedingstuk. Men onderdrukte echter in werkelijkheid zijne gevoeligheid voor de beten der kwellers op eene andere wijze, en wel door een sterken grog van jenever of brandy (cognac) – het gebruik van whisky was toen nog niet in zwang en apollinaris-water [mineraalwater] nog niet bekend – of door een ‘stevig’ glas wijn of een bottel pittig Haantjesbier.

Bij de borrelnaam *muskietenvestje* zal ook de oudere uitdrukking *een vest aanhebben* voor ‘dronken zijn’ van invloed zijn geweest. Het idee dat jenever je kon beschermen tegen ongedierte, komt eveneens tot uitdrukking in de Vlaamse borrelnaam *eentje voor de slaapluisen*. In Nederland zei men in het laatste kwart van de 19de eeuw:

Kom alle dag maar pooien [zuipen],

't is tegen 't steken van de vlooien.

[Dam 155; Herroem 28, 106; Mullebrouck 335; Oemar 9; Prick van Wely 104; Salleveldt 1980:89; Wschat 778]

mussenverschrikker

In 1914 voor het eerst gevonden, in de Grote Van Dale. Het gaat hier om een grappig bedoelde variant van het oudere en bekendere **pierenverschrikkertje**. Van Dale geeft als betekenis ‘glas jenever’. Waarschijnlijk betekende *mussenverschrikker* oorspronkelijk echter ‘eerste glas jenever’, of ‘borrel op een nuchtere maag’. Dit is ook de oorspronkelijke betekenis van *pierenver-*

schrikker. Overigens gebruikten Leidse studenten *mussenverschrikker* halverwege de 19de eeuw in een heel andere betekenis, namelijk voor een 'zeer kordaat besluit waarmee iemand wordt afgescheept'.

[WNT IX 1264]

mutsje

In de betekenis 'borrel' in de jaren vijftig voor het eerst aangetroffen, in Amsterdam, als *mussie*. Het werd toen beschouwd als Bargoens. Een Bargoens woordenboek beschouwt het als een verkorting van **slaapmutsje**. Ongetwijfeld zal het daarmee in verband zijn gebracht, maar deze borrelnaam gaat zeker terug op *mutsje*, vroeger een zeer gangbare inhoudsmaat van 15 cl. Nog halverwege de 19de eeuw kregen matrozen aan boord voor iedere maaltijd één *mutsje jenever*.

Vergelijk **halfje** en **nachtkiepert**.

[Endt 92; Kingmans 76; Lennep 1856:144; Reeuwijk 54; WNT IX 1284]

muziek

In de betekenis 'jenever' alleen gevonden in een Bargoens woordenboekje uit 1937. Het werd ook gebruikt voor 'geld'. De betekenisovergang is niet duidelijk, maar zonder twijfel zal het woord jenever sommigen als muziek in de oren hebben geklonken. Omstreeks 1874 zei men van een dronkaard *hij ziet den hemel voor een contrabas aan*. De summiere verklaring luidt: 'Zijn gezicht is beneveld.' Een variant is *hij ziet den hemel voor een doedelzak en zijne vrouw voor eene jeneverflesch aan*. Deze laatste uitdrukking is onlangs nog in Den Haag gehoord.

[Bolhuis 119; Herroem 65, 66]

N

nachtkiepert

De borrelnaam **slaapmutsje** bevat een dubbele bodem. De *muts* in deze naam heeft niet alleen betrekking op het hoofddeksel waarmee men vroeger de bedstee instapte, maar was ook een inhoudsmaat die veel voor jenever werd gebruikt. De borrelnaam *nachtkiepert* is in navolging van *slaapmuts* gevormd en bevat ook een dubbele bodem. *Kiepert* is namelijk niet alleen de naam voor een borreltje dat men achteroverslaat, maar ook van een ouderwetse vrouwenhoed en nachtmuts. 'Zoo krijgt *nachtkiepert* de betekenis van *slaapmuts*', aldus de spreekwoordenverzamelaar

P.J. Harrebomée, die het *nachkiepertje* in 1874 als eerste boekstaaftde.

Vergelijk **kiepertje** en **mutsje**.

[Herroem 126]

nachtwakertje

Omstreeks 1955 gehoord in Nuland, een dorp tussen 's-Hertogenbosch en Oss. De naam zinspeelt niet op het dorstige beroep van nachtwaker, maar op de nachtelijke wake bij een dode. 'Om de tijd te korten en zich moed in te drinken had men vooral jenever ter beschikking', schreef een informant. Overigens gaf men soms ook de dode een slokje, om zijn reis naar het hierna maals te veraangenamen. Omdat dergelijke waken soms uit de hand liepen, zei men wel *uitvaart is zuipvaart*. Inmiddels wordt *nachtwakertje* in Nuland zelden meer gehoord.

[Herroem 37]

nat

Net als **koffie** en **melk** komt *nat* in verschillende uitdrukkingen voor in de betekenis 'borrel'. De bekendste is het *heilige nat* (zie ook **heilige**). Deze borrelnaam dateert waarschijnlijk uit het begin van de 19de eeuw en wordt ook nu nog volop gebruikt. Zo schreef een Amsterdamse informant:

Wij gebruiken de uitdrukking vooral wanneer er bij het inschenken gemorst wordt of als er een gevuld glas omgaat:

'Zonde van het heilige nat!' Deze uitdrukking werd in mijn ouderlijk huis gebezigd (katholiek gezin), maar mijn echtgenoot (niet-katholiek) kent deze benaming ook.

Halverwege de 19de eeuw noemde men een borreltje ook *het lieve nat*. Verder zijn opgetekend het *klare nat*, het *heldere nat*, *zuiver nat* en de uitdrukkingen *een nat zeil halen* 'dronken worden', *een goed zeeman wordt wel eens nat*, *hij is van binnen en van buiten nat*, *hij zit in het nat* en *hij is gaarne met de neus in 't nat*. Een zuiplap werd wel uitgemaakt voor *nathals*, *natnek* of *natte spons*. Een *grog*, een mengsel van heet water, suiker, citroen, cognac of jenever, werd in het laatste kwart van de 19de eeuw ook wel *natte kraker* genoemd. In Zuid-Afrika zei men omstreeks 1884 van een dronkaard *hij is nat geregend*. In Engeland is *a wet of something wet* al eeuwen in zwang voor 'een portie drank'.

Vergelijk **kortnat** en **natte deken**.

[Endt 95; Harrebomée 2:117; Herroem 31, 38, 91, 141; Mansvelt 38; NZ 27:455]

natte deken

In 1713 voor het eerst opgetekend, in een stuk van de Amsterdamse toneelschrijver Hendrik van Halmael:

Nou noch een glaasje, dan meen ik te vertrekken.

Een natte deeken is goed om zich voor de kouw te dekken.

Van een dronkaard zei men in de 19de eeuw *hij is met een nat pak thuisgekomen*. 'Zijn *natte pak* is zijn *met sterken drank gevuld lichaam*', lichtte de spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée in 1874 toe. Men zei ook: *hij loopt met een nat zeil*. In Zierikzee is het volgende versje opgetekend:

Liever jenever in je bast,

Dan kleren in je kast.

Je hoeft het niet te vouwen of te plooiën,

Je kan het zo maar naar binnen gooien.

De borrelnaam *natte deken* staat sinds 1914 in de Grote Van Dale en is nog in de jaren dertig in Amsterdam gehoord.

Vergelijk **nat**, **opwarmertje** en **paraplu voor drie centen**.

[Haan 195; Herroem 74; Nav. 3:285; WNT III² 2373; Zaal 91]

nekslag

De borrelnaam *nekslag*, voor 'bokbier met oude jenever ernaast', is waarschijnlijk ontstaan als variant op **kopstoot**, de bekendste aanduiding voor 'biertje met een jonge jenever ernaast'. Komt een *kopstoot* al aan als een dreun, bokbier met jenever geeft de nekslag, zo suggereert deze naam. Er zijn vrij veel borrelnamen waarin dit effect van sterke drank tot uitdrukking komt. Zie voor een opsomming bij **opsodemieter**. Overigens heeft de naam *bokbier* niets met *bok* in de betekenis 'mannetjesgeit' te maken; het Duitse *Bockbier* is een verkorting en verbastering van *Einbeckisch (Bier)*, naar de naam van een dorpje ten zuiden van Hannover, waar dit zoete, donkere bier oorspronkelijk werd gemaakt. Het Amerikaans-Engels kent sinds 1850 *shot in the neck* 'nekschot', voor 'een slok pure whisky'.

neurie

In 1769 voor het eerst gevonden, in de betekenis 'jenever'. Vervolgens is het ook gebruikt voor 'sterke drank, borrel, slokje'. Het woord is in veel verschillende vormen en schrijfwijzen aangetroffen, zoals *neuritje*, *nörreken*, *norretje*, *nörretjen*, *nörrie*, *nörrieken* en *nurrie*. De herkomst is niet duidelijk. Sommigen brengen het in verband met *neuriën* 'mompelen, binnensmonds iets zeggen', naar het gemompel van de dronkelap. Anderen wijzen

op het 17de-eeuwse *neuren* in de betekenis '(slechte) wijn', weer anderen leiden het af van het Middelnederlandse *nerē* 'levensonderhoud'. Met name deze laatste twee verklaringen zijn weinig overtuigend, al was het maar omdat *neurie* in de betekenis 'drank, borrel' zoveel later gevonden is. Hoe het ook zij, Justus van Maurik gebruikte het woord in 1897 in een dialoog tussen twee Amsterdamse arbeiders, een gesprek dat overigens om halfzeven 's ochtends plaatsvindt:

'Zeg Hein, lus je 'n proppie?'

'Jongens neen! zóó vroeg en mijn maag is leeg. Neen! als ik bij meheer kom en hij ruikt het, dan ben ik er positief bij. Hij is dan viament tegen de neurie.'

Aan het begin van deze eeuw werd een 'drankwinkel' in de Amsterdamse dieventaal een *neuriespiese* genoemd en een 'dronkelap' een *neuriebak*. 'Stevig drinken' wordt wel *neuriën* genoemd, een werkwoord dat van de borrelnaam is afgeleid. De borrelnaam zelf is onlangs nog gehoord in de Achterhoek.

[Bolhuis 121; Endt 96; EWB²; Graaf; Köster Henke 47; Moormann III; Reeuwijk 55; Schaars 414; Teirlinck 1886:49; TL 10:216, & 18:262; TNTL 45:163-164; WNT IX 1887, 1889]

neuswarmer

In 1980 gehoord in Heinkensand, een dorp ten zuidwesten van Goes in Zeeland. Men spreekt daar van *neuswermer*. De borrelnaam komt ook in Dwingeloo in Drente voor, als *neuzewarmertie*. Van een dronken iemand zei men vroeger in Vlaanderen *hij is door de neus geboord*. En wie constant te veel zoop, kreeg een *jeneverneus*, een rood gekleurde neus. In het Amerikaans-Engels is een 'stevige borrel' om die reden wel *nose paint* genoemd. De Engelsen noemen een bepaalde cocktail met jenever *a dog's nose*. Overigens werd *neuswarmertje* in de 19de eeuw gebruikt als schertsende benaming voor een kort stenen pijpje. Zo'n pijpje stond ook bekend als *neusbrandertje* of *baardbrandertje*.

Vergelijk *bleekneusje* en *opwarmertje*.

[Joos 1887:121; Kocks 794; PJM 55; WNT IX 1900, 1904]

neutje

Toen het tijdschrift *Noord en Zuid* in 1881 en 1882 twee lijstjes met Nederlandse en Vlaamse borrelnamen afdruckte, stond *neutje* daar nog niet bij. Het woord is dan ook pas aan het einde van de 19de eeuw voor het eerst gevonden. Sindsdien is het – al-

thans in Nederland – uitgegroeid tot een van de allerbekendste borrelnamen.

Het woord is in 1897 voor het eerst aangetroffen, bij twee schrijvers. M.A.C. Nierstrasz gebruikte het in *Militaire en andere schetsen* (vergelijk **pikketanussie**) in een verhaal over de begrafenis van een geliefde Amsterdamse ‘poppenkastvertoner’:

Des morgens reeds vroeg waren ‘de jongens uit de buurt’ al aan het sterfhuis gekomen en gebleven om, langs dezen meer en meer gebruikelijken weg, al vast eenige ‘neutjes te verschalken’ op den goeden afloop.

Ook Justus van Maurik gebruikte het woord in 1897. In *Amsterdam bij dag en nacht* schreef hij:

‘n Sigaartje opsteken’, zegt Pootje en terwijl hij het *Visschertje* binnengaat, draait hij zich nog even om en roept: ‘k zal meteen een neutje gebruiken op de gezondheid van de dames.’

Van Maurik legde in een voetnoot uit dat *neutje* ‘borreltje’ betekent, dus algemeen bekend kan het woord toen zeker niet zijn geweest. Een paar jaar later, in 1901, gebruikte hij het nogmaals, overigens andermaal met voetnoot, in *Toen ik nog jong was*:

Men had mij nog nimmer verteld, dat torenwachters meestal een ‘neutje’ meenamen ‘voor de kouwe voeten’ en dat er dikwijls een paar vrienden met hen naar boven gingen, om een pandoertje te leggen, tot tijdpassering, en ’t neutje te helpen kraken.

Vooraf die laatste zin is belangrijk voor de herkomst van deze borrelnaam. De verleiding is groot hem terug te voeren op *neutje* in de betekenis ‘klein voorwerpje, stompje’. Heel veel borrelnamen leggen immers de nadruk op de geringe hoeveelheid drank in het glaasje. Maar de woordspelige uitdrukking *een neutje kraken* voor ‘een borreltje drinken’ maakt het waarschijnlijker dat *neutje* moet worden beschouwd als een verkleiningsvorm van *noot*, dat ook als *neut* voorkomt.

Ook bij deze betekenisovergang speelt het geringe formaat echter een rol: de borrelnaam kan worden uitgelegd als ‘nootje, notendopje’. De uitdrukking *hij lust wel peperneuten* voor ‘hij is dronken’, die al in 1853 is opgetekend, kan eveneens van invloed zijn geweest. Volgens een spreekwoordenboek uit 1861 gaf men de dronkaard indertijd pepernoten te eten. Dit wordt door een Vlaamse jeneverdeskundige bevestigd, die zegt dat er in kroegen vroeger op de toog een grote kom met (gemalen) pepernoten stond, waaruit de klanten met een pollepel konden schep-

pen. Niet duidelijk is of dit bedoeld was als lekkernij of om te ontzuichten.

Jenever werd soms gedronken met nootmuskaat. Sommigen zoeken ook hier de herkomst van het woord. Een informant uit Schoorlham, een telg uit een familie van Friese caféhouders, schrijft:

Ik herinner me dat in het café van mijn vader, café Vislust in Opeinde, in de oorlogstijd regelmatig turfschippers kwamen. Een van de schippers bestelde altijd een neut. Maar dan een echte neut, waarvan het woord 'neut' is afgeleid. Mijn vader pakte dan een klein raspje uit de lade en raspde daarmee verse nootmuskaat in een glaasje brandewijn. Hij deed er vervolgens een schepje bastaardsuiker bij en klaar was kees. Dat is de oorsprong van onze befaamde neut.

In het Nederlandse leger werd 'brandewijn met een beetje nootmuskaat' voor de Tweede Wereldoorlog *neut over neut* genoemd. Tot in de jaren vijftig werden *neut* en *neutje* beschouwd als Bargoens. Het woord is dan ook in verschillende Bargoense woordenboeken opgenomen. Men sprak van *aan de neut zijn* voor 'aan de drank of aan de zwier zijn' en van *in de neut* voor 'dronken'. *Neuten* is gesignaleerd voor 'drinken'. *Een neutje halen* werd ook in ruimere zin toegepast voor het drinken van andere dranken, zoals bier.

Het *neutje* is, hoe kan het anders, bij veel schrijvers te vinden. Zo schreef Nono in 1936 in *Half of half*:

'Maar kerel', zei ik verwonderd, 'hoe haal je het in je hoofd...'
'Met dit neutje', antwoordde Blik, me een glaasje zonder voet toonend. 'Dit dingetje draag ik al 35 jaar bij me en er is nog geen dag voorbij gegaan, of dit dopje kwam me van pas.'

En in 1962 schreef Simon Carmiggelt:

Zijn altijd wat plagerig discours vult het héle café, want de borrelaars van zijn lichte zijn al lang naar huis en de stoot van tien besta t uit zwijsame mannetjes, die het uitlaten van een corpulente hond met een stil neutje combineren.

Bij dialectonderzoek in 1980 bleek *neutje* in heel Nederland voor te komen. Een correspondent van het P.J. Meertens-instituut, een onderwijzeres uit Bergen op Zoom, schreef: 'Gewoonlijk zegt men borreltje. Staat men op erg goede voet met de aangesprokene, dan zegt men neutje.'

[Bolhuis 122; Canter 80; Endt 96; EWB²; Harmsen 73; Harrebomée 2:131; Hoekstra 39; Köster Henke 47; Nav. 3:286; Nijm.vr. 80; PjM 55; Schaars 414; Stoett: 2:83; WNT IX 2143]

nijpertje

In 1714 voor het eerst aangetroffen, in een processtuk in het Gentse stadsarchief. In dat stuk is sprake van een 'dubbel nyper' voor een 'dubbele borrel'. Later zijn de vormen *nijperke* en *nijpertje* gevonden. Volgens een dialectwoordenboek was het een typisch Gents woord. Nog onlangs is het echter opgenomen in een studie over de algemene Vlaamse volkstaal. De borrelnaam gaat terug op het werkwoord *nijpen*, dat niet alleen 'knijpen' betekent maar ook – althans in Gent – '(een borrel) drinken'. In Nederland werd een drinkebroer vroeger wel een *nijpewijn* genoemd, omdat hij de kan *nijpt*, dus 'uitknijpt'.

[Liev.-Coopm. 949; Mullebrouck 335; Schuermans Bijv. 210; WNT IX 2006]

nippertje

In 1928 voor het eerst opgetekend, in het Fries, als *nipperke*. Het woord is afgeleid van het werkwoord *nippen* 'met klein teugjes drinken'. Begin jaren zestig is het ook in Zuid-Holland gesignaleerd. Het Amerikaans-Engels kent het woord *nipper* voor 'borrel'.

[WFT *nipperke*]

noorman

Alleen aangetroffen in de Grote Van Dale. Dit woordenboek vermeldt deze benaming sinds 1984 voor 'glas bier met een borrel ernaast'. Het wordt daar gekenmerkt als 'volkstaal'. Volgens Simon Carmiggelt was het drinken van een biertje met een borrel ernaast 'de enige door de Duitsers ingevoerde maatregel die in Nederland levensvatbaar bleek'. Hij doelde natuurlijk op de Tweede Wereldoorlog. Het Duitse volk stond toentertijd bekend als het *Noordras* en onder de Nederlandse nationaal-socialisten was *Noordrasman* een gangbaar begrip. Of hier ook de herkomst van *noorman* voor 'borrel + bier' moet worden gezocht, is niet duidelijk.

norretje

In 1924 gehoord in de dieventaal van Winschoten voor 'borreltje'. Een Bargoense studie geeft als voorbeeldzin: *Schef me beis norretjes* 'geef me twee borrels'. In 1937 is het woord gesignaleerd in de Amsterdamse dieventaal. Het gaat hier om een variant van het oudere *neurie*. Zie verder aldaar.

[Bolhuis 123; Moormann 391]

O

ochtendvoer

Omstreeks 1938 in Groningen opgetekend in de vorm *ochtendvouer*. Een informant hoorde het als kind toen zij, tijdens de schoolvakantie, mee mocht met een oom die als timmerman op weg ging naar een klus:

We vertrokken 's morgens om zes uur. Het was ongeveer anderhalf uur fietsen dus onderweg moest gepauzeerd worden. Ik kreeg een kogelflesje limonade gazeuse, een hele tractatie.

'Duch mie maor een ochtendvouer', zei mijn oom. En zonder verder iets te vragen zette de kastelein een borrel voor hem neer. Het was lange tijd zeer gebruikelijk om 's ochtends vroeg een borrel te drinken. Men dacht onder andere dat dit goed was voor de maag. Het Engels kent het vergelijkbare *morning rouser* 'ochtend-opwekker'. De Fransen zeggen *chasser* of *abattre le brouillard* 'de mist verjagen of neerslaan', voor 's morgens een borrel drinken'.

Vergelijk **kortvoer**.

oepasje

Omstreeks 1965 voor het eerst gehoord op Schouwen-Duiveland in Zeeland. Er werd toen 'jonge jenever' mee aangeduid. De klemtoon ligt op het tweede deel van het woord. De *Provinciale Zeeuwse Courant* schreef onlangs, in een artikel over borrelnamen:

Het Zeeuwse *toeter*, een aanduiding voor een groot glas jenever, klinkt gul en rijk en het Schouwse *oepasje* heeft iets liefs.

De herkomst van *oepasje* is niet bekend. Mogelijk is er een verband met uitroep *oepaties*, dat 'hopsa' betekent. Het Duits kent het soortgelijke *Wuppdich* 'hupsakee'.

[Snel]

officiertje

In 1980 opgetekend in Tilburg, in de vorm *offesierke*. In 1984 werd deze borrelnaam in Vlaanderen gesignaleerd. Een dronkeman verbeeldt zich soms een hele piet te zijn. Men bespote dit vroeger door hem een rang toe te kennen. Zo zei men omstreeks 1874 in Brugge van een dronkeman: *hij is gouverneur*. Op Texel zei men indertijd: *hij gaat met den kapiteinsrang naar bed*. Ook de uitdrukking *hij heeft een sabel aan* of *hij is gesabeld* voor 'hij is dronken' gaat terug op de hoogmoed van zuiplappen.

[BM 1844:174; Herroem 58, 72; Mullebrouck 335; Nav. 3:285; Nijm.vr. 80]

ogenbadje

Aangedragen door iemand uit Amstelveen. 'Begin jaren vijftig werkte ik op een timmerfabriek in de Jordaan', schrijft hij. 'Daar werkte een timmerman die was geboren in Waalwijk en in de Jordaan woonde. Als hij op vrijdag naar huis ging, zei hij altijd dat hij naar moeders ging om een "ogenbadje" te halen. Ook nu nog gebruik ik dat woord bij gasten: "Wilt u een ogenbadje hebben?" en niemand vraagt zich af, wat zou hij toch bedoelen.' Het kan toeval zijn, maar in het Engels staat jenever al sinds de 16de eeuw bekend als *eyewater* en *eyewasher*, en in het Duits sprak men wel van *Augenwasser*. Overigens hebben glasaes waarmee je je oog kunt spoelen, qua vorm veel weg van een jeneverglasaesje.

Vergelijk **oogje** en **fixeerbadje**.

oksine

In 1899 voor het eerst gevonden, in *Woordenschat*, waar het als Bargoens wordt gekenmerkt. In 1937 werd het opgenomen in een Bargoens woordenboekje. De herkomst is volkomen duister. Het enige, vage, aanknopingspunt is dat *okshoofd* indertijd een vochtmaat was, vooral voor wijn, bier en brandewijn. Alleen: een okshoofd stond gemiddeld voor 232 liter en dat is moeilijk te rijmen met de inhoud van een borrelglasaesje.

[Bolhuis 124; Wschat 845]

oliepil

Aan het begin van deze eeuw in Gent gehoord voor 'borrel'. Een Gents dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Aan zijne praat kunde hooren dat hij olliepillen genomen heeft.' Met zo'n pil raakte men – het zal duidelijk zijn – in de olie. *Olie* voor 'jenever' werd in allerlei samenstellingen gebruikt. Zo kon een dronkaard indertijd in Gent worden uitgemaakt voor *oliebroer*, *olieblaze*, *oliedoom*, *oliekop*, *oliepot* en *oliepulle*. Ook *olieflesje* werd er voor 'dronkaard' gebruikt, en voor 'jeneverflesje'. Een volksliedje uit 1868 luidt:

'k Ga van mijn kaske
Naar mijn olieflaschke,
'k Giet er wat olie uit,
En daarmee is 't dansken uit.

In Nederland zei men in de 19de eeuw van een dronkaard *hij is in de olie opgekookt* of *hij is zo vet als olie*. Iemand die zwaar aan de drank is, krijgt een glimmend gezicht, vandaar. Dronken stu-

denten werden wel *oliebollen* genoemd en van een lege drankfles zei men *er is geen olie meer in de lamp*. In de jaren zeventig is in Noord-Brabant de borrelnaam *oliekannetje* gehoord.

Vergelijk **rumoerpil**.

[Harrebomée 2:133; Liev.-Coopm. 960-961; Mullebrouck 331; Schuermans 419; Stoett 2:94-95; Wschat 846]

omgooiertje

Het zal wel eens voorkomen dat iemand die te veel gezopen heeft per ongeluk z'n borreltje van de toog stoot of omgooit, maar dát wil deze borrelnaam zeker niet uitdrukken. Het gaat hier om een borrel die je naar binnen 'kiepert', die je met een soepele polsbeweging 'omgooit' in je keel. Het *omgooiertje* wordt nog altijd op grote schaal gedronken in Terneuzen in Zeeland, zo verzekerde een informant.

[Snel]

omslaandertje

Borrel die je naar binnen slaat, omslaat of naar binnen kiepert. Alleen aangetroffen op een lijst borrelnamen die in 1986 werd samengesteld door leden van de Amsterdamse kunstenaarssoceïeteit *Arti et Amicitiae*, in de vorm *umslaandertje*. Uit welk dialect deze borrelnaam afkomstig is, is niet bekend. Het is in ieder geval geen West-Fries, zoals wel is gesuggereerd.

ondermaatse

Zie bij **overmaatse**.

oogje

Van Dale vermeldt *oogje* sinds 1984 voor 'borreltje', met als toelichting dat deze borrelnaam afkomstig is uit de volkstaal. Hoewel deze betekenis niet eerder is gevonden, moet hij bijna wel ouder zijn, getuige de vele uitdrukkingen voor drinken en dronkenschap die er met *oog* bestaan. Al in het begin van de 18de eeuw zei men van een dronkaard *hij heeft Schiedam in 't oog* of *Schiedam heeft hem in het oog*. Halverwege de 19de eeuw werd de jeneverdrinker bejegend met zegswijzen als *men kan hem den schiedammer wel uit de oogen tappen; hij heeft eene vlek op het oog; hij heeft gezwollen ogen; hij pinktoogt; hij ziet scheel* of *hij heeft 'em weer gezien*. Over deze laatste uitdrukking schrijft een spreekwoordenverzameling in 1874: 'Hoe weinig de nathals ook moge zien, het jeneverglas houdt hij zolang mogelijk in 't oog.' In het

Afrikaans werd oog omstreeks 1884 niet alleen gebruikt voor 'waterbron', maar ook voor 'kantine, kroeg'. Vandaar dat men van een dronkelap zei: *hij was in di oog*. In Vlaanderen zei men indertijd van iemand die wel een borreltje lustte: *hij heeft een ek-steroog in zijn keel*.

Vergelijk **ogenbadje**.

[Harrebomée 2:142; Herroem 93, 115, 118; Joos 1887:79; Mansvelt 38, 116; Nav. 3:285]

oorlam

In de betekenis 'borrel' in 1825 voor het eerst gevonden, bij Willem Bilderdijk. Bilderdijk deed ook de eerste poging de herkomst van het woord te verklaren, maar zoals wel vaker sloeg zijn theorie nergens op. De geschiedenis van deze borrelnaam is dan ook behoorlijk ingewikkeld.

Halverwege de 17de eeuw waren de Europeanen op Kaap de Goede Hoop gewoon alle Europeanen die daar aankwamen met twee Maleise uitdrukkingen te onderscheiden. Degenen die regelrecht uit Nederland kwamen doopten ze *orang baroe datang* 'mens die pas is aangekomen, nieuweling, groentje'. Hollanders die uit Indië kwamen en via de Kaap terugkeerden naar huis kregen de naam *orang lama datang*, 'mens die lang geleden is aangekomen, oudgast'. *Orang lama datang* werd verkort tot *orang lama* en vervolgens verbasterd tot *oorlam*.

De tijd die de retourschepen aan de Kaap doorbrachten werd *oorlammentijd* genoemd. De matrozen verkochten er allerlei gesmokkelde waar en zetten vervolgens de bloemetjes buiten. In 1889 schreef de Leidse hoogleraar P.J. Veth, die als eerste uitvoerig onderzoek deed naar de geschiedenis van het woord *oorlam*:

Men ziet hieruit dat de *oorlammen* [de oudgasten] veelal echte liefhebbers van de flesch waren, en als men zich die tallooze avontuurlijke uitdrukkingen herinnert, die onze in dat opzicht maar al te zeer ontwikkelde volkstaal voor de dronkenschap en hare oorzaak, de jeneverborrel, heeft uitgedacht, zal men het misschien niet ondenkbaar vinden, dat in *oorlam* de betekenis van *borrelaar* in die van *borrel* is overgaan.

Anders gezegd: de oudgast zoop als een ketter, daarom werd zijn naam synoniem met 'borrelaar' en vandaar kreeg *oorlam* behalve 'oudgast' en 'bevaren matroos' de betekenis 'borrel'. Men kan de borrelnaam *oorlam* dus uitleggen als 'borrel zoals de oorlam, de oudgast, er graag een lust'.

Oorlam werd tevens gebruikt voor het 'rantsoen jenever dat op

vaste tijden aan de matrozen wordt uitgedeeld'. Of deze betekenis aan die van 'borrel' voorafgaat is bij gebrek aan bewijsplaatsen niet vast te stellen. Aan boord van schepen werd de *oorlam* bewaard in het *oorlamvaatje*, een sierlijk ovaal tonnetje met een koperen kraan en dito banden. Een matroos, Dirk Jan genaamd, beschreef in zijn memoires hoe er aan het eind van de 19de eeuw op schepen met dit vaatje werd omgesprongen:

Wanneer het 'tijd van oorlam' was, 's morgens tegen half twaalf, als de schipper 'handen schoon' ging fluiten, bracht de bottelier eigenhandig het vaatje met zijn onderstel naar het voorschip en schonk daaruit aan elke rechthebbende een klein tinnen bekertje jenever ter inhoud van vijf 'vingerhoeden' [vergelijk *vingerhoed*]. Op een fluitsein en het bijbehorende commando 'oorlam' van den chef der equipage, kwam deze naar voren en had de uitdeeling plaats volgens de scheepsrol, daartoe door den 'rollezer', den helper van den bottelier, afgeroepen. In later dagen geschiedde de uitdeling baksgewijze.

Bij bijzondere gelegenheden, bijvoorbeeld bij verjaardagen of als de kapitein tevreden was over hoe de matrozen zich tijdens slecht weer hadden gehouden, werd er een *extra-oorlam* uitgedeeld. Ook het rantsoen jenever dat in Nederlands-Indië aan soldaten werd uitgedeeld werd *oorlam* genoemd. Bij de marine werd het rantsoen jenever in 1846 beperkt en in 1895 werd de *oorlam* geheel afgeschaft. Bij het leger gebeurde dat in 1917.

In de literatuur wordt de borrelnaam *oorlam* meestal aangetroffen in kringen van (voormalige) matrozen of schippers. In het Fries is al in 1835 de uitdrukking gevonden *als wij* [schippers] *lossen en laden, dan mot er ook een earlam wezen*. Justus van Maurik gebruikte het woord in 1881 in een verhaal over 'Thijs de jolleman', een gestrande matroos:

Ik wou mijn zinnen verzetten en ging aan 't drinken; eerst een oorlam, toen twee, drie, al meer en meer, en eindelijk was ik mooi op weg om een dronkaard te worden. Maar 'k heb nog net bijtijds bakzeil kunnen halen. Dat ik geen drank drink, zal ik niet zeggen, maar toch weinig meer [...].

Vergelijk *lavaskarwei*.

[Almanak 70; Bilderdijk 1825, 2:301; Chambon 36; Dam 155; EWB²; Gids 39 III:438; Koolhoven 105-106; Mag. Ned. Taalk. 1:35; NZ 5:188, & 27:300; Stoett 2:107; Taalk. Mag. 2:446-447; Veth 8-II; WFT 4:252; Wschat 856]

opduwertje

Een borrel die het eten 'opduwt', richting maag en darmen. In 1930 door P.H. Ritter jr. opgetekend in een tijdschriftartikel over borrelnamen. Ritter noemt het *opduwertje* 'een dwergje dat zijn diensten bewijst aan het zware spijsverteringsproces'. Van iemand die veel drank kan verstouwen zonder dronken te worden, zegt men *hij kan erg veel verduwen*.

Vergelijk **darmduwertje** en **pousse-café**.

[Herroem 143; Ritter 70]

op en dale, op en neertje

Zie bij **recht op en neer**.

opfrissertje

Voor het eerst gevonden in 1845, in een studie over het plat-Amsterdams door J. van Lennep. Uit de mond van een Amsterdamse kroegbezoeker tekende Van Lennep op:

Nou! we namen nog een opfrissertje, en toen vroege we an Klaas, of ie ons niks te vertelle hat van sen laaste reis.

De gerenommeerde taalkundige J.H. Halbertsma voorzag Van Lenneps publicatie van aantekeningen. Bij de borrelnaam *opfrissertje* schreef hij een bijtend commentaar, waarbij hij impliciet lijkt te verwijzen naar andere borrelnamen. In volgorde van opkomst zijn dit **maagje**, **pierenverschrikkertje**, **gezondmaker-tje**, **slaapmutsje**, **batse hond** en **afzettertje**:

OPFRISSEERTJE, als 't den hemel belieft! De jenever strijkt 's morgens den dauw van de maag, en doodt de pieren! De jenever beschermt den mensch tegen de guurheden der buitenlucht! De jenever is de maag wat de zweep voor een' ouden knol is, en doet ons lekker eten! De jenever bezorgt ons een lekker knip-pertje [slaapje] na den maaltijd! De jenever is een hond, die ons bijt en geneest tevens; hij doet ons delicios en copieus thee-drinken, en zet de thee weder af! En onder al die zegenrijke werkingen voor onze gezondheid verschilt hij nog hierin van Apothekers dranken, dat hij heerlijk smaakt, en wat veel, onein-dig veel, zegt, in de ellende en armoede den doffen geest op-frischt. Er is maar ééne ziekte en één geneesmiddel, en dat is de jenever!

Opfrissertje is in de jaren vijftig nog gehoord in de Amsterdamse dieventaal. Het Engels kent het vergelijkbare *refresher* en *reviver*. Dit laatste woord is overigens een verkorting van *corpse reviver*.

Het idee was dat de drank zo sterk was, dat je er een lijk weer mee op de been kon krijgen.

[Endt 101; Lennep 1845:5, 28; NZ 5:188; Ritter 70; Verschueren]

opgezette

In 1980 aangetroffen in Groot-Doenrade, een dorpje in de gemeente Oirsbeek bij Sittard, als *opgezadde*. Het gaat om een borrel met een dakje, een goed volle, eentje waar de jenever als het ware is 'opgezet'. Voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen zie bij **over-het-IJ-kijkertje**.

[Nijm.vr. 80]

opkikkertje

In 1961 voor het eerst opgetekend, in de Grote Van Dale. Onlangs is deze borrelnaam gesignaleerd in Drente, in de vorm *opkikkertien*. De naam gaat uit van het idee dat een glaasje jenever de mens opbeurt, opmontert en opwekt. 'Voor als men in de put zit', schreef een inzender. Het werkwoord *opkikkeren* is nog betrekkelijk jong: het dateert pas uit de tweede helft van de 19de eeuw. Het Engels kent het vergelijkbare *refresher* en *reviver*.

Vergelijk **opkrikkertje**.

[Kocks 878; Zaal 91]

opknappertje

In 1920 gevonden in een lijst met woorden die werden gebruikt door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië. Het wordt daar omschreven als 'een borrel na de roes, gebruikt bij wijze van homeopatisch geneesmiddel'. P.H. Ritter jr. schreef in 1930:

Wie een 'opknappertje' neemt, zet niet, zoals de nuttiger van een hartversterking, zijn kelk aan de lippen in de volwaardige bediening zijner functie, hij heeft niet het diepe besef van een geoorloofde daad, hij meent: 'Het is wel gezond, het komt de mensch toch wel toe, wanneer hij zich akelig voelt.'

Onlangs is deze borrelnaam nog aangetroffen in Drente, in de vorm *opknappertien*.

[Kocks 878; Lezer 215; Ritter 70]

opkrikkertje

Een borrel die de gemoederen 'opkrikt', het humeur opvijzelt. Onlangs gehoord in Vlaanderen. Mogelijk gaat het om een variant van het oudere **opkikkertje**. Het werkwoord *opkrikken* is – net als *opkikkeren* – nog zeer jong: het staat pas sinds 1950 in

de Grote Van Dale voor 'met een krik of dommekracht omhoog-brengen'. Later kreeg het tevens de betekenis 'met kunstmidde-len opwerken'. De voorbeeldzin in de Van Dale luidt, toepasselijk genoeg: 'Het opkrikken van minderwaardige wijnen.' Het Engels kent de vergelijkbare dranknamen *cheerer*, aangetroffen in 1800, en *cheerer-upper*, voor het eerst gevonden in 1942.

oplegger

Zie bij **trailer**.

opneukertje

Zie bij **kleintje**.

oppeppertje

In 1986 gehoord in Amsterdam. Oud kan deze borrelnaam niet zijn, want net als *opkrikken* is *oppeppen* een zeer jong woord. Het gaat terug op het Engelse *to pep up* en is in 1974 voor het eerst opgetekend, in Koenens Handwoordenboek. Koenen vermeldt *oppeppertje* wel, maar niet in de betekenis 'borrel'. Hij geeft 'op-kikker, prikkel, aansporing, opwekkend woord'. Als borrelnaam was het in 1986 in kunstenaarskringen bekend. Het Amerikaans-Engels kent het vergelijkbare *pepper upper*, een borrel-naam die in 1938 is gehoord.

opperwachtmeester

In 1874 voor het eerst opgetekend, door P.J. Harrebomée. Volgens Harrebomée werd het woord door dragonders, soldaten van de lichte cavalerie, gebruikt voor een 'groot glas jenever'. Een 'gewone borrel' stond bij deze militairen, die de naam hadden zeer ruw en woest te zijn, bekend als **wachtmeester**. De *wachtmeester* ging een glansrijke carrière tegemoet, de *opperwachtmeester* lijkt een snelle dood te zijn gestorven.

De Engelse tegenhanger van de opperwachtmeester is de *sergeant-major*, en *sergeant-major's tea* betekent 'goede thee' (met suiker en melk), maar vooral ook 'thee met een scheut rum', vanwege de doorgaans uitstekende betrekkingen van opperwachtmeesters met het keukenpersoneel.

[Herroem 3-4]

opsodemieter

In 1980 gehoord in Bergeijk in Noord-Brabant. Van Dale vermeldt deze borrelnaam, die onlangs ook in Amsterdam is gesig-

naleerd, sinds 1984. Een Amsterdamse informant schreef dat zij het woord van haar grootvader had geleerd. 'Hij gebruikte deze borrelnaam zelden waar de kinderen bij waren, dus onthou je 'm des te beter als ze schuld bewust reageren.'

In de betekenis 'opdonder' is het woord *opsodemieter* betrekkelijk jong. In de literatuur is het in 1901 gevonden, maar Van Dale vermeldt het pas sinds 1950. *Opsodemieter* zal onder invloed van *opdonder* zijn ontstaan en gaat via *opsodemieteren* terug op *sodemieteren* in de betekenis 'smijten, smakken'. De oorspronkelijke betekenis van *sodemieter* is natuurlijk 'inwoner van Sodom', de zondige stad aan de oever van de Dode Zee. Het werd later ook als scheldwoord voor 'homoseksueel' gebruikt.

Zonder twijfel is het borreltje *opsodemieter* genoemd omdat sterke drank kan aankomen als een knal voor je kop. Dit naamgevingsmotief komt bij veel borrelnamen voor en is ook in andere talen bekend. Zo noemen de Fransen een glas jenever, cognac of brandewijn wel *casse-gueule* 'smoelbreker', of *casse-poitrine* 'stoot voor je borst'. Het Engels kent een groot aantal uitdrukkingen waarin de slagkracht van sterke drank tot uitdrukking komt, bijvoorbeeld *shove* of *kick in the guts*, *punch* of *push in the guts* (alle: 'stoot in je pens, maagstoot'), en *shove* of *push in the mouth* 'stoot tegen je mond, klap op je bek'. Een klein slokje sterke drank wordt *a little whack* 'een kleine mep' genoemd. Andere Nederlandse en Vlaamse voorbeelden zijn: **doefje**, **ei**, **kegel**, **kopstoot**, **lel**, **muilpeer**, **nekslag**, **optaliedondertje**, **schrapnel**, **smak** en **uppercut**. Of ook **pippernikkeltje** hierbij hoort is onzeker.

[Nijm.vr. 80]

optaliedondertje

Omstreeks 1966 gesignaleerd in het oude gedeelte van Rotterdam-Zuid. Waarschijnlijk is deze borrelnaam ontstaan als uitbreiding van *opdonder* in de betekenis 'harde vuistslag, stomp, stoot'. Het woorddeel dat er tussen is gesmokkeld – talie – zal zeker verband houden met *taliën*, zeemanstaal voor 'naar zich toehalen'. Het *optaliedondertje* is dus eigenlijk een *opdondertje* dat je naar je toehaalt.

Vergelijk **opsodemieter**.

opwarmertje

Men kan de ingewanden op vele manieren opwarmen, maar een van de meest beproefde methoden is, naast de consumptie van

soep, warme chocola, thee of koffie, de inname van een glaasje sterke drank. Vandaar de borrelnaam *opwarmertje*, die sinds 1984 in de Grote Van Dale staat. Het verwarmende effect van jenever komt ook tot uitdrukking in de borrelnamen **antivries**, **buikwarmertje**, **hartverwarmertje**, **maagwarmertje**, **natte deken** en **neuswarmer**. Mogelijk hoort ook **vonk** bij dit rijtje.

opwippertje

Borrel die na het eten naar binnen wordt 'gewipt', om de spijsvertering te bevorderen. In 1930 schreef P.H. Ritter jr.: 'Wij Hollanders zijn de schilders, zijn de uitbeelders bij uitnemendheid. Wij drinken niet alleen, maar we *zien* ook drinken. Kijk, in een ommezien wipt het borreltje naar binnen, en de ruige hand geeft een rukje aan den steel. Aannemen, een "opwippertje".' Vergelijk **wippertje**.

[Ritter 70]

oranjeslokje

Zie bij **slokje**.

oude

In 1847 voor het eerst aangetroffen, in de uitdrukking *een oude nemen* voor 'een ouderwetse, stevige borrel drinken'. Sinds het begin van deze eeuw wordt *oude* gebruikt voor 'oude jenever'. Die naam ontstond als verkorting uit *oude klare* of *oude jenever*. *Oude klare* is in 1899 voor het eerst gevonden, en in 1900 door Henri Hartog gebruikt in *Sjofelen*:

Tegen de kastelein zei ze, dat de Brakel d'r pa was. Ze dronk een glaasje advokaat, en de Brakel wipte voor de toonbank met twee handig geslikte teugen een glas ouwe klare naar binnen. Een gangbaar misverstand is dat oude jenever ouder is dan jonge jenever. Het tegendeel is waar: oude jenever is nieuwe jenever waaraan tijdens het productieproces moutwijn en soms caramel is toegevoegd. Daardoor maakt hij een rijpere, meer belegen indruk, zonder ergens jaren in het vat te hebben gelegen. Oude jenever staat onder allerlei koosnaampjes bekend, zoals *oudje*, *ouwe jongen*, *ouwe knar*, *ouwe snik*, *ouwe taaie* en *ouwetje*. Over deze laatste borrelnaam schreef een informant uit Amsterdam:

Mijn man vraagt altijd om een *ouwetje*. Het ligt dan aan de leeftijd van de ober, hoe gauw ze dat snappen. Vooral als aperitief in een 'beter' restaurant.

Met *ouwe met* wordt 'oude jenever met suiker' bedoeld. Kees Stip gebruikte die benaming in 1943 in het gedicht *Dieuwertje Diekema*:

Dieuwertje vroeg wat hij wou drinken,
en er was een glimlach om haar mond:
Oude of jonge met of zonder,
of Oranjabitter met een klont?

En in 1995 schreef Hannes Meinkema in een verhalenbundel:

'Sorry, ik heb me bedacht', zei Inge. 'Mag het nog?'

'Twee oudjes', zei ze alvast maar.

'Nee, voor mij tonic', zei Inge tegen haar. 'Anders gaat 't te hard, ik moet nog naar huis fietsen.' Dus kwam hij terug met twee oudjes voor haar, een tonic voor Inge en een bier voor zichzelf.

Vergelijk **jonge**.

[Kingmans 77; Mag. Ned. Taalk. 1:35; WNT VII² 3496, & XI 120, 1530; Wschat 869]

oude Jan

Zie bij Jan.

oustje

Zie **houstje**.

over-het-IJ-kijkertje

Van de verschillende benamingen voor een glaasje jenever met een kop erop, is *over-het-IJ-kijkertje* de bekendste. De andere zijn: **bolle meniscus**, **boordevolletje**, **kamelenrug**, **opgezette**, **overmaatse**, **rooms halfje**, **stampvolle** en **zeeborrel**. Zie voorts *een kleine met een boogje* bij **kleintje**, en *druppel met een vooi* bij **druppel**. *Boordevolletje* is in dit rijtje de oudste, gevolgd door *zeeborrel*. Beide dateren uit de 18de eeuw. Het *over-het-IJ-kijkertje* is omstreeks 1955 voor het eerst opgetekend, in de Amsterdamse dieventaal. Volgens sommigen ontstond deze borrelnaam op de Zeedijk, van waaruit je vroeger over het IJ kon kijken. Om het borreltje te kunnen drinken moest je door de knieën, en dan keek je bij wijze van spreken over het IJ. Van Dale vermeldt deze borrelnaam sinds 1984. Een tegenhanger is te vinden in de Zaanse volkstaal. Daar werd boekweitgort, pap van boekweitmeel, *kijk-over-de-heining* genoemd.

[Boekenoogen 194; Endt 160; Reeuwijk 57]

overmaatse

In de jaren vijftig in Twente gehoord voor een borrel met een kop erop. Volgens een informant wordt deze borrelnaam nog altijd vrij algemeen gebruikt. Je kunt in een kroeg een *overmaatse* bestellen, maar soms pakt het anders uit en schenkt de barman een Haags bakkie. Zo'n borrel wordt een *ondermaatse* genoemd. Vergelijk *over-het-IJ-kijkertje*.

overstappie

Begin jaren tachtig in Rotterdam gebruikt voor 'biertje met een borreltje ernaast'. Het woord drukt uit dat je van het ene op het andere glaasje kunt overstappen. Elders niet aangetroffen.

[Boezeman 5]

P

paard en wagen

In 1980 bij Simon Carmiggelt gevonden voor 'glas bier met een borrel ernaast'. Carmiggelt gebruikte de uitdrukking, die hij in Amsterdam zal hebben gehoord, in een artikel in *Het Parool*:

Ze zei bijvoorbeeld tegen een man die altijd een stelletje dronk: 'n Paard en wagen noemde Jos dat.

Het gaat hier, althans in technisch opzicht, om een voorloper van de *truck met trailer*.

[Parool 30.8.1980]

pait

In 1896 voor het eerst aangetroffen, in de vorm *pait*. Deze borrelnaam is afkomstig uit Nederlands-Indië en gaat terug op het Maleise *pa(h)it* 'bitter'. Oorspronkelijk werd er een 'glaasje jenever met enkele druppeltjes bitter' mee aangeduid, maar al snel werd het voor 'borreltje' in het algemeen gebruikt. Men sprak tevens van *paiten* 'borrelen' en van *paitfles* 'jeneverfles'. De behoeften van de Europeanen in Indië na het drinken van een borrel zijn in 1854 fraai beschreven door J.B. van Doren in zijn *Fragmenten uit de Reizen in den Indischen Archipel*:

Tegen 12 ure komt men bij elkander, om een glas maderia met pahit (bitter) te gebruiken. Vervolgens gaat men op zijn grabat een dutje doen: een algemeen aangenomen gebruik in Indië, ja, de Javaan zelfs houdt zich van 12 tot 3 uren verscholen in zijne belommerde bamboezen woning. De oudgast, die moeijelijk in slaap komt, zonder een klein hulpmiddel, laat zich pidjetten – dat wil zeggen, een zachte drukking van armen, beenen en voe-

ten. Dit is het werk van eene of twee oude slavenmeiden, die met eene aangeborene behendigheid van al de grillen en nukken van zulke oude snaken de juiste maat weten. Deze hulpmiddeltjes gaan soms verder, doch de kieschheid laat ons niet toe, hierover uit te weiden.

In Nederlands-Indië werd onwaarschijnlijk veel gezopen. Indische bedienden noemden 'een zekere klasse van sociëteitsbezoekers' *kassi-pahit's* 'brenge-bitters', omdat zij 'uit den mond dier personen zo goed als niets anders te hooren krijgen', zo heet het ergens. De verkleinvorm *paitje* wordt bij de Nederlandse marine nog steeds gebruikt. Het woord is ook aangetroffen als *patje* en *peitje*. De Engelschen spreken van *gin pahit*. 'Oude jenever' werd in Nederlands-Indië *kolot* genoemd, naar het Maleise woord voor 'oud'.

Vergelijk **bitter** en **poeti**.

[EWB²; Harmsen 78; Lezer 215; Oemar 8; Prick van Wely 70, 132; Salleveldt 1980:146; TNTL 22:202; Wschat 879]

pannetje

In 1931 gevonden in het WNT. De oorspronkelijke betekenis was 'brandewijnkommetje, bakje waaruit men sterke drank kan drinken'. 'En vandaar thans ook voor: borreltje', schreef het Woordenboek. In Den Haag zou in de jaren dertig een straattypen hebben rondgezworven met de bijnaam *Betje-lust-je-een-pannetje*. Nadere informatie over haar bleek niet te vinden. Van Dale vermeldt de borrelnaam *pannetje* sinds 1961. In 1986 is het woord nog gesignaleerd in Amsterdam.

[WNT XII¹ 265]

pannetje vernis

Zie bij **afbijt**.

papegaaiensoep

In 1900 voor het eerst gehoord, in Nederlands-Indië. Het werd daar door Nederlandse soldaten gebruikt voor 'jenever'. *De Papegaaï* was een bepaald merk jenever. Waarschijnlijk is de borrelnaam daarvan afgeleid.

Een informant schreef de borrelnaam omstreeks 1965 te hebben leren kennen in café Piet de Leeuw in Amsterdam:

Na het nuttigen van enige biertjes, werd er uiteraard de welbekende biefstuk brood besteld. Mijn baas echter bestelde nog een 'papegaaiensoep' oftewel een jonge borrel, waarop de oude

Piet de Leeuw schreeuwde: 'Mag het ook een dubbele papegaaiensoep zijn?' Waarop mijn baas glunderde en riep: 'Laat maar doorkomen.'

In 1992 schreef Riemer Reinsma in een boekje over eufemismen: '*Papegaaiensoep* is een vrij algemeen gangbare term voor "drank", al staat hij bij mijn weten in geen enkel woordenboek.' Voor de gangbare verklarende woordenboeken geldt dit nog steeds.

De Amsterdamse destilleerderij De Ooievaar produceert een notenlikeur die *papagaaiensoep* wordt genoemd. Hoe oud dit drankje is, wist men daar niet. 'De naam is ontstaan,' lezen we in een folder, 'doordat regelmatige gebruikers, die liever niet wilden weten dat zij een likeurtje dronken, deze "schuilnaam" bezigden om minder op te vallen.'

Het Frans kent de benaming *perroquet* 'papegaai' voor absint (omdat ze dezelfde kleur hebben, aldus een woordenboek). Een absint achteroverslaan heet dan *étrangler* of *étouffer un perroquet* 'een papegaai wurgen, smoren'.

Vergelijk **soep** en **vlekje**.

[Coster 355; Dam 156; Reinsma 89]

papiermakertje

Borrel van jenever met stroop. In 1794 opgetekend in een Zaaans toneelstuk getiteld *De Bloem van Zandijk*:

Heb je ook trek in een borreltje? Ik heb anders een lekker papiermakertje in de kast staan.

'Thans verouderd', schreef G.J. Boekenoogen, de grootste kenner van het Zaaans, in 1896. Mogelijk hadden papiermakers indertijd de naam grote drinkers zijn, maar dat is slechts een gissing.

Vergelijk **klungelolie**.

[Boekenoogen 323; WNT XII¹ 386]

paraplu voor drie centen

Verschillende borrelnamen suggereren dat sterke drank tegen het een of ander bescherming biedt, vooral tegen akelige ziektes, wormen, insecten en kou. De *paraplu van drie centen* bood de arme sloeber, die zich geen echte paraplu kon veroorloven, bescherming tegen regen en kou. Dat wil zeggen: wie er eentje had genomen, had daar beduidend minder last van, zo wil deze fraaie borrelnaam, die omstreeks 1890 door A.C. de Graaf werd opgenomen in een lijst met 'Amsterdamsche uitdrukkingen'.

Zie over de geschiedenis van deze woordenlijst bij **moppie**. De Graaf schrijft overigens *parrapluije*, wat doet vermoeden dat hij beter thuis was in het Amsterdams dan in het Frans.

Vergelijk **natte deken**.

patje

Zie **pait**.

pekeltje

In 1861 voor het eerst aangetroffen, in de uitdrukking *het vlees onder de pekel houden* voor 'een goede borrel drinken'. Men zei ook *er een pekeltje over leggen*, *aardig onder de pekel zitten* ('dronken zijn') en *hem in de pekel zetten*. Een spreekwoordenboek uit 1874 geeft als verklaring voor deze laatste uitdrukking:

In de pekel zetten beteekent: er voor zorgen, dat het bederf geweerd wordt. Maar doet de dronkaard dat? Eigenlijk niet, maar in zijnen geest wel. Hij zorgt er voor, steeds de behoorlijke portie wijn naar binnen te slaan, en zich daarmee te voeden.

In Vlaanderen kwam *pekel* voor als bijvorm van *pegel*, dat wil zeggen 'maat waaraan men zich moet of wil houden'. Vandaar dat we in 1873 in een dialectwoordenboek lezen: 'twee borreltjes is mijn pekel'. Met de borrelnaam *pekeltje* heeft dit echter niks te maken. In 1986 is de borrelnaam *pekeltje* nog gesignaleerd in Amsterdam.

[Bo 837; Gezelle 383; Harrebomée 2:176-177; Herroem 94-95; WNT XII' 983]

pensenterger

Jenever van slechte kwaliteit die de pens, de ingewanden dus, tergt. *Pensenterger* werd in 1927 opgetekend in Sittard. Het woord maakt deel uit van een groep borrelnamen die – over het algemeen tamelijk plastisch – de weg beschrijft die het borreltje in het menselijk lichaam aflegt. Van kop tot staart zijn dit: **mondjevol**, **tong**, **keelkrabbertje**, **keelsmeerdertje**, **maagje**, **maagwarmertje**, **maagzettertje** en **darmduwertje**. Ook andijvie werd in Sittard *pensenterger* genoemd. Het woord werd onlangs nog in Limburg gehoord. Het Engels kent het verwante *bottled bellyache* 'gebottelde buikpijn', voor 'slecht bier'. Zie voor andere verwante borrelnamen in het Engels bij **opsodemieter**.

[Herroem 34; Heyden 87; Prikken 266]

peper-en-zout-stelletje

In 1984 voor het eerst vermeld, in de Grote Van Dale, voor 'glas bier met een borrel ernaast'. Mogelijk is deze benaming ontstaan als uitbreiding van **stelletje**, dat sinds de jaren vijftig in dezelfde betekenis wordt gebruikt. In het Bargoens werd *peper-en-zoutstelletje* eerder, sinds de jaren veertig, gebruikt voor 'lesbisch paartje'. 'Aanleiding is waarschijnlijk de waarneming van twee potjes bijeen', zo wil een Bargoens woordenboek. Ook bij de combinatie van bier en jenever staan twee 'potjes' of 'glazen' op de toog bijeen.

[Endt 105]

peperlap, peperloog, peperwater

Omdat jenever zoveel op water lijkt, is voor sommige kasteleins de verleiding groot om er wat water bij te doen. Zo gaan er meer borreltjes uit de fles, en stijgen de inkomsten. Om deze verdunning te maskeren, grepen de kasteleins van Noord en Zuid vroeger naar hetzelfde middeltje: peper. Door wat peper aan de verdunde jenever toe te voegen, bleef de scherpe smaak behouden. Maar klanten zijn ook niet gek, en een en ander leverde een aantal borrelnamen op voor slechte ofwel verdunde jenever.

De oudste van het bovenstaande drietal is *peperloog*. Dit woord werd in 1873 in Vlaanderen opgetekend als schimpwoord voor vervalste jenever. Een West-Vlaams dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Die "peperlooge" die ze gedronken hadden, zat in hunnen kop.' Ook *peperwater* werd in Vlaanderen gesignaleerd, in 1904. In Noord-Drente is nog onlangs de borrelnaam *peperlap* gehoord. Dit naar de lap die malafide kasteleins in de jenever hangen om hun ingreep te verdoezelen. Het *Woordenboek van de Drentse dialecten* geeft als voorbeeldzin: 'Op de Zuudloarder maark [markt] schunken ze peperlap.'

Het Frans kent een aantal termen met betrekking tot drankgebruik op basis van *poivre* 'peper', maar daarbij lijkt slechts de pittigheid van sterke drank, niet het knoeien met peper, een rol te spelen: *poivrer* 'dronken voeren', *poivrot* 'dronkelap', *poivrade* 'drankzucht, dronkenschap' enzovoort. Bij *poivre* in de betekenissen 'eau-de-vie, dronkelap' wordt bovendien verband gelegd met het verouderde *poipre* 'purper', waarmee bedoeld wordt op de gelaatskleur van de drinker.

Vergelijk **kozakenthee**, **lavaskarwei** en **marktborrel**.

[Bo 844; Kocks 925; WNT XII¹ 1160, 1163]

pestdrank

In 1874 voor het eerst gevonden. De context van de vindplaats maakt duidelijk dat de term afkomstig is uit de hoek van de drankbestrijders. Een andere mogelijkheid was geweest dat de naam was ontstaan als parodie of reactie op het gezwollen taalgebruik van de drankbestrijders. Tegenstanders van sterke drank gebruikten graag ziekte als metafoor in hun strijd tegen drankmisbruik. Zij noemden jenever 'de kanker van zedelijkheid en nationale kracht', 'de pest van ons vaderland', 'de plaag der dorpen', 'de kanker voor de lagere volksklasse' of **erger dan de cholera**. De naam *pestdrank* is minder goed gekozen omdat de overheid tijdens de pestepidemie in de Lage Landen, in 1347, haar burgers juist aanraadde om jeneverhout en jeneverbessen te branden, omdat men dacht dat de rook bescherming tegen de pest bood. Jenever zelf bestond toen nog niet.

Vergelijk **volkskanker** en **zielverkopertje**.

[Oude Tijd 1874:13; Schoonenberghe 34; WNT XII¹ 1377]

petroleum

In de betekenis 'jenever' in 1937 opgenomen in een Bargoens woordenboekje. Jenever zal zijn beschouwd als de brandstof voor de dronkaard. Waarschijnlijk is ook het vluchtige en branderige karakter van jenever van invloed geweest. Petroleum wordt vaak *peut* genoemd. Ook dit woord heeft als borrelnaam dienstgedaan. Bij de Nederlandse marine werd *peut* in de jaren vijftig gebruikt voor 'vieux', net als **afbijt**. En in 1980 is in Het Goorke, een buurt onder de rook van Tilburg, de borrelnaam *peutje* gehoord. Van Dale kent *petroleum* sinds 1950 in de betekenis 'jenever'. Ook in het Duits wordt jenever *Petroleum* genoemd. In het Frans is de benaming *pétrole* gereserveerd voor eau-de-vie en wijn van slechte kwaliteit.

Vergelijk **bronolie**.

[Bolhuis 131; Drank 35; Nijm.vr. 80]

peuzeltje

Alleen aangetroffen in een Bargoens woordenboek uit 1937. De voorbeeldzin luidt: 'Van een peuzeltje ga ik niet omliggen.' Mogelijk dacht men aan een glaasje om langzaam en met smaak 'op te peuzelen'. *Peuzeltje* vroeger ook gebruikt voor 'peuter'. Het kan dus ook zijn dat de borrelnaam verwijst naar het kleine formaat.

[Bolhuis 132]

piel van de pot

Citroenjenever met suiker. De naam ontstond in de jaren tachtig in Rotterdam als schertsende omdraaiing van Piet van de Pol, de naam van een beroemde Nederlandse biljarter. Voordat Van de Pol 'afstootte', dronk hij altijd een citroentje met suiker. De uit Rotterdam afkomstige Van de Pol (1907-1996), bijgenaamd 'de Tovenaar', behaalde twee wereldtitels, werd zes keer Europees kampioen en was goed voor maar liefst 29 Nederlandse titels. Toen hij in 1947 een partij verloor, zei hij over de ivoeren ballen: 'Deze zijn vierkant.' *Piel van de pot* wordt in Schiedam en Rotterdam slechts in kleine kring gebezigd.

Vergelijk **citroentje** en **schilletje**.

[Parool 23.9.1996]

piepertje

Aan het eind van de 19de eeuw gehoord in Oostende, in de uitdrukking *hij heeft een goeie pieper op* voor 'hij is dronken'. In de jaren vijftig werd *piepertje* in Den Haag gebruikt voor 'borreltje in een piepklein glaasje'. In Hasselt werd er een 'klein borreltje dat in één teug uitgedronken moest worden' mee aangeduid. De borrelnaam gaat terug op *piepertje* in de betekenis 'klein beetje'. *Piepertje* werd vroeger ook gebruikt voor een zeer klein drankflesje. In West-Friesland zegt men *een goeie pieper aan hebben* voor 'flink dronken zijn'. Een informant meldde dat er ooit borrelglazjes hebben bestaan die een piepje gaven als je ze oppakte 'zodat je nooit stiekem een piepertje kon pakken', maar dit klinkt nogal onwaarschijnlijk.

[Mullebrouck 335; Nav. 49:131; Pannekeet 1971:141; WNT XII¹ 1540, 1550]

pierenverschrikkertje etc.

Pierenverschrikkertje behoort tot de tien bekendste en wijdst verbreide borrelnamen. Het woord dateert uit het laatste kwart van de 19de eeuw en heeft een flink aantal navolgers gekregen, te weten *pierendoder*, *pierenkul*, *pierenverlakker* en *pierenverschietertje*. Tegenwoordig worden deze woorden vaak gebruikt voor 'borrel in het algemeen', maar de oorspronkelijke betekenis is 'eerste glas jenever' of 'borrel op de nuchtere maag'. Het idee was dat ingewandswormen de maag van streek maakten en dat je ze kon doden, foppen of verschrikken door nog voor het ontbijt een glaasje jenever achterover te slaan. Dat zou je ook van een kater kunnen afhelpen.

Pierenverschrikker is in 1874 voor het eerst opgetekend, door de Gorkumse onderwijzer en spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée. Ter toelichting schreef hij:

De dronkaard neemt zijn' eerste borrel, om zich te ontnuchteren; waarmee hij de *wormen* zal *verjagen*, die hij in zijne maag meent te voelen.

Grappig genoeg nam Harrebomée ook een uitdrukking op die precies het tegenovergestelde uitdrukt, namelijk *het is goed voor de pieren*. Zijn toelichting luidt nu:

Wat [is goed voor de pieren]? In den vroegen morgen een borrel te drinken. Nathals, die natuurlijk bij ondervinding spreekt, is in de veronderstelling, dat de pieren met de koppen omhoog in de maag staan. Hij kent zijn volkje, en wil die beestjes tevreden stellen.

De nakomeling *pierenkul* is in 1887 voor het eerst gesignaleerd, in de stad Groningen. *Kullen* is Gronings voor 'foppen, misleiden'. Dit borreltje was dus bedoeld om de pieren voor de gek te houden. Dit geldt ook voor de *pierenverlakker*, een borrelnaam die Justus van Maurik in 1897 gebruikte in *Amsterdam bij dag en nacht*. Hij schreef:

'Zóó, groene Kaffer, ben jij ook nog wakker?'

'Ja, 'k ben zoo flauw.'

'Dan mot je een pietsie bitter in je piereverlakker neme.'

In hetzelfde boek gebruikte Van Maurik *pierenverschrikkertje* en *pierendodertje*:

Na dit heldenfeit [het drinken van zestien glazen bier] liet hij zich verleiden, één klein pieren-verschrikkertje te nemen, om op te drogen, zooals hij beweerde. Na 't pierendoodertje nam hij nog met dankbaarheid een tweede, omdat de heeren er nu eenmaal op gesteld waren en Jan hart voor zijn klanten had.

Pierenverlakker is in de jaren vijftig nog in de Amsterdamse dieventaal gehoord, en vervolgens weer eind jaren tachtig. *Pierenverschrikkertje* was aan het eind van de 19de eeuw bekend in het noorden van ons land, in Utrecht en in Overijssel. Na de Tweede Wereldoorlog is deze borrelnaam ook in Vlaanderen gesignaleerd. In Drente spreekt men van een *pierenverschrikkerdie*, in Friesland van een *piereferskrikker*. In het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant is onlangs de variant *pierenverschietertje* opgemerkt. In de Achterhoek wordt *pierenverschrikkertje* speciaal gebruikt voor 'jenever zonder suiker'.

Ook de Fransen menen met een glaasje sterke drank de wormen in hun maag om zeep te kunnen brengen. Zij zeggen *tuer*

le ver 'de worm doden', ofwel voluit *tuer le ver qui me pique l'estomac* '... die aan mijn maag knaagt'. De Engelsen spreken wel van *bug juice* 'insectenverdelger'.

Vergelijk **maagje**, **mussenverschrikker** en **wormtikkertje**.

[Boekenoogen 330; Endt 108; EWB²; Herroem 4, 95, 132; Kocks 933; Mullebrouck 335; NZ 5:188, 10:339, & 24:540; Stoett 2:156; TNTL 12:264; WFT *piereferskrikker*; WNT XII¹ 1570; Wschat 923]

Piet

Net als **Jan** komt ook *Piet* in verschillende borrelnamen voor. De aanwezigheid van *Jan* is goed te verklaren, omdat bij deze namen een spelletje wordt gespeeld met *janever* – een verbastering van *jenever*. Het gebruik van de mansnaam Piet is minder duidelijk. Voorzover bekend is de enige, duistere, poging tot verklaring te vinden bij P.J. Harrebomée. Bij de uitdrukking *hij is pietje* voor 'hij is half zat', schreef hij in 1874:

Men zou den *drinkebroer* den naam van *Pietje* gegeven kunnen hebben, omdat dit een algemeene naam is; met meer recht evenwel wordt hij zoo geheeten naar het *muntstuk* van dien naam, te meer, omdat men voor Pietje ook wel [hij is] *Pietje Bedroefd* zegt, een naam, waarlijk èn in uitzicht èn in wezenlijkheid volkomen passend.

In het begin van de 19de eeuw werd 'jenever met stroop' onder Leidse studenten *zwarte piet* genoemd. Aan het begin van deze eeuw is de borrelnaam *pieterjanus* gesignaleerd. In Rotterdam werd een borreltje toen een *Piet Heintje* genoemd. Deze borrelnaam is gelukkig wel te verklaren, want Piet Hein was de naam van een jeneverstokerij, die eerst in Delfshaven en vervolgens in Schiedam was gevestigd. Tot voor kort was er in Rotterdam ook een drankwinkel met die naam. Winkel en stokerij waren zonder twijfel genoemd naar de beroemde admiraal Pieter Pieterszoon Heyn (1577-1629).

Het WNT vermeldde in 1922 een likeur genaamd *dikke piet*, en aan het eind van de jaren vijftig is in de Amsterdamse dieventaal de borrelnaam *piet in 't hok* gehoord, voor 'brandewijn met suiker en nootmuskaat'. Onder leden van een zeilschool bij Leiden wordt jenever *piet* of *pietje* genoemd, met een knipooog naar de fabrikant, Piet Bokma.

[Collen 1990:17; Endt 108; Harrebomée 2:181; Herroem 95; Stoett 2:83; WNT XII¹ 1580]

pijpenkop

In de betekenis 'borrel' in 1994 opgenomen in een woordenboek van het dialect van Nederlands en Belgisch Limburg, als *piepekop* en *piepeköpke*. Deze borrelnaam is echter stellig ouder en gaat terug op een liedje dat omstreeks de eeuwwisseling vooral in Vlaanderen populair was. De tekst luidt:

Och Mietje Pijpekop
Geef mij een bobijntje.
Liever een groot of een kleintje,
Als er maar jenever in is.

Dit liedje raakte menige zuiplap in de ziel. Zo heette het in 1904 in het tijdschrift *Vlaanderen*: 'Frans [...] kreunde nu en dan het liedje van Mieke Pijpekop, wijl de jenevertranen hem over de wangen bolden.' In Zuid-Afrika zei men aan het eind van de 19de eeuw *hij is pijpstop* voor 'hij is vol, stomdronken'.

Vergelijk **bobijntje**.

[Liev.-Coopm. 208; Mansvelt 38; Prikken 136; WNT VII¹ 256]

pik

In 1929 in Groningen gehoord voor 'jenever'. Onlangs is het in deze betekenis nog in Noord-Brabant gesignaleerd. In Groningen riepen ze vroeger *pik is hait!* 'pik is heet' als 'waarschuwing voor 't werkvolk op de helling, als ze een borrel krijgen'. Ter Laan, de samensteller van het belangrijkste Groningse woordenboek, schrijft dit bij *pik* in de betekenis 'pek, zwarte, kleverige en zeer brandbare stof'. De naam zal op jenever zijn overgegaan vanwege de scherpe, 'brandende' smaak ervan. In Noord-Brabant wordt een borreltje ook wel *potje teer* genoemd.

[Ter Laan 1929:753]

pikkenees

Onlangs gesignaleerd in de Achterhoek. Het gaat hier om een jonge jenever met suiker. Hoogstwaarschijnlijk is *pikkenees* ontstaan uit een botsing van **pikketanussie** en *pekinees*, het bekende, kleine, langharige hondenras uit China. *Pekinees* wordt soms overdrachtelijk gebruikt voor 'kleintje, opdongertje'.

[Schaars 415]

pikketanussie

In 1897 voor het eerst opgetekend, in het boekje *Militaire en andere schetsen* van M.A.C. Nierstrasz. In dit zeldzame boekje – dat in slechts één openbare bibliotheek bewaard is gebleven – be-

schrijft Nierstrasz onder meer de begrafenis van de Amsterdamse 'poppenkastvertoner' Sampie. Sampie stierf omstreeks 1882 en was toen de ongekroonde koning van de 'Duvelshoek', een voor de politie nauwelijks toegankelijke verzameling krotten en steegjes tussen de Reguliersbreestraat en de Reguliersdwarsstraat in Amsterdam. Tot de bouw van het Tuschinski-theater woonden daar de bedelaars, de stoelenmatters, de scharenslijpers en het andere zootje ongeregeld te midden van talloze kroegen.

'Sampie behoorde tot de élite van den hoek', aldus Nierstrasz, die indertijd bij de Amsterdamse politie werkte. 'Hij was een ruwe maar eerlijke, ferme borst, altijd vroolijk geluimd, niet geheel onbeschaafd en nooit lastig als hij eens een "pikketanisje", zoo noemde hij een borrel, te veel had gebruikt, wat helaas! nog wel eens gebeurde.'

Op een dag vond men Sampie dood in zijn stoel. De 'jongens uit de buurt' speculeerden over de doodsoorzaak ('misschien van wegens de pikketanesjes') en besloten toen Sampie niet door 'die lelijke kraaien' naar zijn graf te laten dragen, maar er een gezellige volksbegrafenis van te maken. Omdat ze op weg naar de begraafplaats bij iedere kroeg stopten, donderde de kist op een gegeven moment bijna van de lijkwagen, maar uiteindelijk kwam het toch nog goed. Dat wil zeggen, de dag eindigde met een enorme knokpartij, aldus Nierstrasz.

Het is niet onwaarschijnlijk dat *pikketanis* – nu een van de bekendste en meest frequente borrelnamen – oorspronkelijk alleen Sampie in de mond bestorven lag. Zo stelt Nierstrasz het tenminste voor. Mogelijk werd de naam vervolgens door andere bewoners van de Duvelshoek in ere gehouden en verbreidde hij zich zo vanuit Amsterdam. A. Beets tekende het woord omstreeks de eeuwwisseling in Leiden op, als *pikketaris*, een vorm die later ook in Amsterdam is gesignaleerd. In 1937 werd *pikketanus* opgenomen in een Bargoens woordenboekje, en Van Dale vermeldt het woord sinds 1961.

Grote landelijke bekendheid kreeg het *pikketanussie* door een liedje van Johnny Jordaan:

Een pikketanussie gaat er altijd in
Een pikketanussie maakt je blij van zin
Ik heb geen trek in zo'n Franse pernod
Dat witte spul krijg je van me cadeau
En ook die Deense aquavit
Die drink ik van m'n leven niet

In plaats van wodka of Engelse gin
 Een pikketanussie, een pikketanussie
 Een pikketanussie dat gaat er altijd in.

Over de herkomst van *pikketanussie* bestaan verschillende theorieën. Waarschijnlijk is het een uitbreiding met een geleerde uitgang – te vergelijken met *secretaris* – van *pikken*, dus ‘wat even opgepakt wordt’. Dit sluit nauw aan bij de vorm *pikketaris*. Het is bovendien zeker dat Sampie dergelijke ‘geleerde uitgangen’ kende; hij speelde regelmatig voor de kinderen van ‘de grote lui’ op de Keizersgracht, en ontleende mede daaraan zijn gezag. Dat *pikketanussie* van het Spaanse *peccadillo* ‘kleine zonde’ zou zijn afgeleid, zoals is geopperd, is nogal onwaarschijnlijk. Een andere mogelijkheid is nog dat *pikketarus* de oorspronkelijke vorm was, en dat dit moet worden geïnterpreteerd als *pikken* ‘stelen’ plus *taru(s)*, een verouderd woord voor ‘tarwe, graan’. Het oudere *pakkebier*, ooit zeer gebruikelijk als schimpnaam voor een drinkebroer, is op dezelfde manier gevormd. Zeer waarschijnlijk is in ieder geval dat de zegswijze *een graantje pikken* van invloed is geweest.

Vergelijk **dideldomdijntje**, **neutje** en **pikkenees**.

[Beets 1954:97; Bolhuis 134; Endt 109; EWB²; Iependaal 54-55;
 Kingmans 77; Nono 103; Stoett 2:83; WNT XII¹ 1777]

pimpeltje

In de betekenis ‘borreltje’ in 1941 voor het eerst aangetroffen, in Maassluis en IJmuiden. *Pimpel* betekende oorspronkelijk – al in de 17de eeuw – ‘klein glaasje voor brandewijn of andere sterke drank’. In de 19de eeuw werd het ook gebruikt als inhoudsmaat voor ‘een kwart mutsje’, dat wil zeggen: een zeer kleine hoeveelheid (vergelijk **vingerhoed**). Het ligt voor de hand al deze betekenissen terug te voeren op het werkwoord *pimpelen* ‘drinken, zuipen’, maar het WNT vind het waarschijnlijker dat de naam van het kleine glaasje teruggaat op de *pimpelmees*, omdat dit ‘een nietig vogeltje is’. Hoe het ook zij: een dronkaard wordt wel een *pimpelaar* of een *pimpelbroer* genoemd.

[Lennep 1856:165; WNT XII¹ 1856-1857]

pinkenstiertje

Eind jaren tachtig gehoord in Santpoort in Noord-Holland, en daar – althans in kleine kring – nog vaak gebruikt. Het gaat hier om een glaasje jonge jenever. Een *pinkstier* is een eenjarige, dus ‘jonge’ stier. Wellicht is de borrelnaam ontstaan in het nabijge-

legen Velsen-Zuid, zo suggereerde de informant, waar jaarlijks een pinkenveiling wordt gehouden.

pinkolie

In 1971 opgemerkt in West-Friesland. Het werd schertsend gebruikt voor 'jenever'. In 1984 kreeg het een plaatsje in een woordenboek van het West-Fries. Volgens J. Pannekeet, samensteller van dit woordenboek, was deze borrelnaam toen al verouderd. Hij geeft geen informatie over de herkomst. Mogelijk duidt *pink* het formaat aan en moet deze naam worden geïnterpreteerd als 'een pinkie olie'. Een andere mogelijkheid is dat het moet worden begrepen als 'olie waar je van moet *pinken*', dat wil zeggen 'met de ogen knippen van slaap, vermoeidheid of dronkenschap'.

[Pannekeet 1971:142, & 1984:271; WNT XXII¹ 1899]

pippernikkeltje

Alleen aangetroffen in een studie over Vlaamse volkstaal uit 1984. Een toelichting ontbreekt. Mogelijk zijn *pimpernikkel*, een bastaardvloek voor 'duivel', en *pompernikkel* van invloed geweest. Dit laatste woord heeft gewestelijk niet alleen de betekenis 'roggebrood', maar ook 'slag, stoot' – een motief dat veel borrelnamen heeft opgeleverd. Zie hiervoor bij **opsodemieter**.

[Mullebrouck 335; WNT XII² 3243]

pitje

In 1930 vermeld in een artikel van P.H. Ritter jr. over borrelnamen. Hij heeft het over 'de pruimen, die "het pitje" verschaffen, dat Grootmoeder savouereert' (met smaak verorbert). Blijkbaar werd *pitje* indertijd gebruikt voor pruimenbrandewijn en genoemd naar de pruimenpit. Van Dale vermeldt *pit* sinds 1984 in de betekenis 'borrel'. Het wordt gekenmerkt als volkstaal. Elders niet aangetroffen.

[Ritter 71]

plakje

Ingezonden door een voormalige Amsterdamse kroegbaas. 'Onder mijn clientèle,' schrijft hij, 'bevond zich een spraakmakende speelautomatenexploitant, die als hij een borreltje bestelde, altijd om een "plakje" vroeg.' De naam zal zijn ontstaan uit de oudere uitdrukking *een plakje snijden* voor 'aan een glaasje nippen'. Halverwege de 19de eeuw zei men *hij heeft een plakje*

voor 'hij is licht beschonken'. In Groningen gebruikte men indertijd de uitdrukking *een plak lood op den kop hebben* – eigenlijk 'een zwaar hoofd hebben' – voor 'dronken zijn'.

[Herroem 55; Molema 325; WNT XII¹ 2191]

poepje

In de betekenis 'borreltje' in 1929 voor het eerst gevonden, in Groningen, in de uitdrukking *een poepke in hebben*. Dit zei men van iemand die licht beschonken was. De naam gaat waarschijnlijk terug op een oudere betekenis van *poepje*, namelijk 'kleinigheid, gering aantal'. De borrelnaam is onlangs nog in Drente gehoord. Van iemand die 'erg dronken' is zegt men daar *hij is poepzat*. In West-Friesland wordt *poepie-an-weze* gebruikt voor 'aangeschoten, dronken zijn'. In de 19de eeuw zei men *hij heeft over zijn tong gekakt* voor 'hij heeft overgegeven van de drank', en *hij is zo dronken als een kakstoel*. Deze laatste uitdrukking wordt in verband gebracht met de waggelende, 'dronken', beweging die kinderen maakten als ze op deze stoel hun behoefte deden.

Vergelijk *scheet*.

[Herroem 13, 76; Ter Laan 1929:769; Pannekeet 1971:143; WNT XII² 2971]

poerloertje

In 1827 opgetekend in Gent, in de vorm *poerloere*. Er zijn later allerlei spelling- en vormvarianten opgetekend, vooral in West-Vlaanderen, zoals *poerloertje*, *poereloere*, *poereloereke* en zelfs *toereloere* en *toereloereken*. *Poerloere* betekende in het Vlaams oorspronkelijk 'scheel'. Vervolgens kreeg het de betekenis 'een belemmerd en schemerend gezicht hebbende ten gevolge van den drank, beschonken, dronken', aldus de Vlaamse priester en woordenboekmaker De Bo in 1873. Volgens De Bo werd het woord vooral gebruikt met betrekking tot vrouwen – hij geeft als voorbeeldzin: *zij drinkt zich meestal poerloere* – maar in latere, Noord-Nederlandse bronnen vindt men onder meer de uitdrukkingen *hij is poereloere of toereloere* voor 'hij is dronken', en *hij heeft een toereloereken gedaan* 'hij heeft een glaasje jenever gedronken'. Men zei ook *een poereloertje opzetten* voor 'zich bedrinken'. Volgens een Gents woordenboek uit 1950 was deze borrelnaam toen verouderd. De vorm *poerloertje* werd echter nog in 1984 opgenomen in een studie over de levende Vlaamse volkstaal.

[Bo 879; Liev.-Coopm. 1108; Mullebrouck 335; Nav. 48:42, & 49:131; WNT XII² 2980; Wschat 934]

poesje

Zie **pousse-café**.

poeti, puti

Aangedragen door zegslieden uit Den Haag en Amersfoort. De een herinnerde zich het woord uit Nederlands-Indië, de ander leerde het van zijn tachtigjarige hospita, die was geboren en getogen in Palembang. *Poeti* – ook wel *puti* gespeld – betekent in het Maleis ‘witje’, een veelgebruikte naam voor jenever. Het zal door zeelieden of oudgasten in Nederland zijn geïntroduceerd. Het is in 1899 voor het eerst in een Nederlands woordenboek opgenomen. P.J. d’Artillac Brill gebruikte het woord in 1930 in *Tjo, een brokje Indo-leven*:

Na de brandy-soda, welke Korambas had geschonken omdat hij het deftig vond, [...] kwamen de paitjes en poetihs, die door de meesten meer werden gewaardeerd.

Vergelijk **pait** en **witte**.

[Wschat 935]

politiepet

Onlangs gehoord in Den Dungen, een gemeente tussen 's-Hertogenbosch en Sint Michielsgestel in Noord-Brabant, in de vorm *plisiepèt*. ‘Ook de ordedienst,’ schrijft een informant, ‘was niet ongevoelig voor een vloeibare versnapering. Als de dorpsveldwachter het sluitingsuur kwam controleren, nam hij vaak menig borreltje tot zich. Die pet paste hem ook.’ De Fransen kennen voor ‘dronken zijn’ de uitdrukking *être casquette* letterlijk ‘pet zijn’.

Vergelijk **diendertje**, **gendarm** en **sjampetter**.

poor man's Scotch

Jenever is de whisky van de arme man, zo wil deze borrelnaam, die door diverse informanten werd toegezonden. Volgens een zegsman is deze benaming bedacht door de enige jaren geleden overleden schrijver en vertaler Dick Sternheim (bij sommigen beter bekend onder zijn pseudoniem Alfred Pleiter). Dit kon niet worden bevestigd. Zeker is dat de naam voortborduurde op een ouder thema: jenever is ook de champagne, de likeur en de cognac van de gewone man genoemd. Twee van deze namen

zijn nep-Frans (te weten **champagne-militair** en **likeur de canaille**), de benaming *poor man's Scotch* is nep-Engels, dat wil zeggen: in het Engels is deze uitdrukking niet aangetroffen. Wel komt de verbinding *a poor man's ...* in het Engels geregeld voor. Zo wordt een 'mossel' *a poor men's oyster* genoemd. Vergelijk tevens **metserscognac** en **sampampel**.

pootmannetje

Eind jaren zeventig of begin jaren tachtig gehoord in Vlaanderen, als *pootmanneke*. *Mannetje* wordt in verschillende uitdrukkingen voor 'jenever' gebruikt, zoals *klein mannetje* of *klein wit manneke*. Het eerste deel van de borrelnaam zou kunnen teruggaan op *pootje* in de betekenis 'glas zonder voet', een woord dat ook in Vlaanderen bekend was.

[Cock 127; Mullebrouck 335]

pousse-café

In het Frans is de borrelnaam *pousse-café* in 1833 voor het eerst gevonden. De naam betekent zoveel als 'wat de koffie weg-drukt'. Het glaasje werd na de koffie geserveerd, vandaar. Tegenwoordig wordt er een combinatie van likeuren in één hoog smal glas mee aangeduid, maar vroeger ook 'cognac, likeur' of 'jenever'.

In het Nederlands is de borrelnaam in 1869 voor het eerst gevonden, in Den Haag. Hij wordt ook genoemd in een pamflet uit 1912 van pater Ildefonsus getiteld *Sluit Schiedam! Een bezadigd woord aan alle Roomsche drankbestrijders van Nederland*. Ildefonsus citeert een vrouw die schrijft:

Met twee gewoonten heb ik nog al wat moeite gehad: met 't dagelijksch **bittertje** van mijn man vóór zijn middageten en het *pousse-café*tje na het diner bij familiefeesten. 't Eerste heb ik afgeschaft gekregen door een weddenschap met mijn man, dat hij zich, zonder dat bittertje, na den middag veel frisscher en lekkerder zou voelen, – wat ik na een proef van 14 dagen natuurlijk glansrijk won. En bij 't afschaffen van het tweede heb ik eenvoudig de kritiek getrotseerd.

Sinds het eind van de 19de eeuw wordt *pousse-café* verkort en verbasterd tot *poesje*. Die benaming is in 1902 voor het eerst gevonden en was in het begin van deze eeuw zo gewoon dat het WNT in 1933 schreef 'de volle vorm wordt weinig meer gebezigd'. Inmiddels is dat niet meer zo en kan *poesje* als een tamelijk zeldzame borrelnaam worden beschouwd. Althans, in het

materiaal dat voor dit boek is gebruikt, is hij niet aangetroffen. In Veurne in West-Vlaanderen noemde men koffie met cognac aan het eind van de 19de eeuw *poester*. Ook dit woord, dat in Oostende nog steeds voorkomt, gaat terug op het Franse *pousse-café*.

Vergelijk **afzakkertje**, **chasse-café**, **opduwertje** en **uitlopertje**.

[Desnerck 354; Gezelle 398; Herroem 126; Koolhoven 49; Reeuwijk 61; Schoonenberghe 153; WNT XII² 2990, 3777]

praatwater

In 1980 gehoord aan de Nederlandse kant van Limburg en Brabant, in de vorm *praotwater*. Het gaat hier om een variant van het oudere **spraakwater**. Dat de mens makkelijker gaat praten van enkele glazen sterke drank, komt in verschillende borrelnamen tot uitdrukking. Zie voor een overzicht bij **babbelwater**. In het Amerikaans-Engels is 'whisky' *conversation water* genoemd.

[Nijm.vr. 80]

proefje

In 1980 gesignaleerd in Oosterhout in Noord-Brabant, als *preufen* en *pruufke*. Het gaat hier om een van de talloze borrelnamen die de geringe hoeveelheid drank per glaasje benadrukken.

[PJM 55]

proesterd

Onlangs gehoord in Broekhuizen in Drente. Het belangrijkste Drentse dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin *hij had een dikke proesterd op* voor 'hij had een beste borrel op'. De oorspronkelijke betekenis van *proesterd* is 'volle laag, volle wind'.

[Kocks 974]

propje

In 1862 voor het eerst gevonden, in een studie over het dialect van Dordrecht. Men sprak daar indertijd van *een propje schieten* voor 'een borreltje nemen'. Een uitbreiding van deze zegswijze is te vinden in een verzameling spreekwoorden die P.J. Harrebomée in 1874 publiceerde onder het doorzichtige pseudoniem A.E.B. Herroem. Hij vermeldt zowel *hij kan een aardig propje schieten* als *hij gaat voor de koude voeten een propje schieten*. Bij deze laatste uitdrukking geeft hij als toelichting:

Een propje schieten is een term voor *een borrel drinken*; omdat

proppen zooveel zegt als *stoppen* of *stouwen*, en zóó handelt nat-hals met den borrel.

Het is overigens zeer de vraag of Harrebomée het bij het rechte eind had (hij zat er vaak naast). Vooral door de combinatie met *schieten*, moet bij *propje* waarschijnlijk simpelweg worden gedacht een schertsende toepassing van de betekenis 'balletje van samendrukbaar materiaal'. De dronkeman tikte een borreltje weg zoals een ander een propje papier wegpiekt, zal men gedacht hebben. Men sprak later overigens ook van *prop* en van *een propje nemen*. Zeker is dat *propje* een eufemisme is, een van de vele borrelnamen die de nadruk legt op de kleinheid van het borreltje.

In de tweede helft van de 19de eeuw waren *prop*, *propje*, *proppie* en *propke* zeer gangbaar. De drankwet van 1881 is wel de *prop-pieswet* genoemd en omstreeks diezelfde tijd werd *propje* vereeuwigd in een straatliedje getiteld 'Propjes drinken is mijn leus'. Het eerste couplet luidt:

Wat is het leven hier op aard
 Als men niet drinken kan,
 Dan was het leven weinig waard.
 Hetzij voor vrouw of man,
 Kom ik des Zaterdag van me baas,
 Met een half suffe kop
 En kijk ik dan me weekgeld na,
 Dan is het voor een prop.
 Want proppen drinken is mijn leus,
 Dat kun je wel zien aan mijn neus.

Het lied eindigt met een boodschap:

Een enkele borrel kan geen kwaad,
 Maar houd immer uwe maat.
 Leve de klare van Schiedam
 Liever een borrel dan een boterham.

Prop werd in het Maleis overgenomen als *perop*. Van Dale vermeldt de borrelnaam sinds 1898. Het Engels kent het vergelijkbare *wad* 'propje papier', voor 'klein slokje sterke drank'.

[Endt 116; Graaf; Herroem 98; Hoekstra 42; Oemar 6; Ritter 72;
 Stoett 2:83; Taalgids 4:41; WFT *prop*; WNT XII² 4458, 4462]

pruimtabak

Recentelijk gehoord in het gebied rond 's-Hertogenbosch in de vorm *pruimtebak*. 'Waarschijnlijk omdat beide zaken – jenever en tabak – als genotmiddel werden beschouwd', aldus een informant.

puntje

Gebruikt in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Een *puntje* is een klein, spits toelopend glaasje. In Amsterdam wordt er een 'halve borrel' mee aangeduid, 'een slokje dat je in je holle kies kunt stoppen', zo schrijft een informant. Het wordt daar in de eerste plaats gebruikt voor 'cognac'. In Rotterdam en Den Haag spreekt men niet alleen van *puntje*, maar ook van *puntje gekkigheid*. Meestal wordt met *gekkigheid* jonge jenever bedoeld, maar er kan ook andere gedestilleerde drank mee worden aangeduid.

puut

Aan het begin van deze eeuw gehoord in Groningen en Winschoten, in de jaren dertig ook in Amsterdam. Het woord werd gebruikt in de dieventaal. Omstreeks 1925 werd er in Winschoten een 'grote borrel van 12 cent' mee aangeduid. De oorspronkelijke betekenis van *puut* is 'zak, iets waar een kleine hoeveelheid in gaat, glaasje'. Men zei indertijd in Groningen *een puut in de oude borst slaan* of *een puut kappen* voor 'een borrel drinken'. Het café werd er het *puuthoes* (puuthuis) genoemd.

[Bolhuis 141; Ter Laan 1929:792, 1271; Moormann 396; Potjewijd 180; WNT XII³ 5009]

Q**querelle**

In de eerste helft van deze eeuw opgetekend in Gent, in de vorm *kerelleke*. Het gaat hier om een verbastering van het Franse *querelle* 'twist'. Voorzover bekend gebruiken de Fransen *querelle* niet voor 'borrel', maar dat te veel drank kan leiden tot gedonder in de glazen komt onder andere tot uitdrukking in de borrelnamen *hassebassie*, *kissebis* en *twistdrijver*. Het Duits kent het vergelijkbare *Krakeelwasser* en *Krawallwasser*. De Fransen kennen de borrelnaam *brouille-ménage*, letterlijk 'huwelijksverstoorder'. In het Engels werd *quarrelsome* aan het begin van de 18de eeuw gebruikt voor 'dronken'.

[Liev.-Coopm. 1143; Mullebrouck 335]

R**rammenas**

Een *rammenas* is een scherpe, radijsachtige groente. In Gent werd het woord aan het begin van deze eeuw echter ook gebruikt voor 'borrel', als *ramenast*. De borrelnaam zal verwijzen naar de scherpe smaak van de jenever. De *rammenas*, ook wel

'Spaanse radijs' genoemd, werd hier aan het eind van de 17de eeuw bekend en werd rauw na de maaltijd gegeten. Al in 1706 vermeldt een spreekwoordenlijst de uitdrukking *schenk Piet, mijn hart brandt af van de ramanas*. Ook later werd *rammenas* met drank in verband gebracht. Zo zongen Amsterdamse marktkooplieden omstreeks 1825:

Wie koopt er een zooi levendige Spiering,

Men kan ze wel ruiken al zat men op een vliering,

Eet nieuwe Rammenas,

Die komt by een borreltje goed te pas.

[Harrebomée 1:290; Liev.-Coopm. 335; TNTL 29:54; WNT XII³ 244-245]

ratakwak

Zie bij **kwak**.

rattenvergif

Onlangs in het oostelijk deel van Noord-Brabant gehoord voor 'glaasje jenever'. Oorspronkelijk zal er 'slechte jenever' mee bedoeld zijn. Het Amerikaans-Engels kent een tegenhanger: daar wordt *rat poison* sinds halverwege deze eeuw gebruikt voor 'sterke drank van slechte kwaliteit'. In het Duits wordt jenever wel *Rattengift* genoemd.

recht op en neer

De borrelnaam *recht op en neer* komt in grote delen van Nederland voor, in verschillende varianten. In Drente zeggen ze bijvoorbeeld *recht op en dale* en *steil op en dale*. De Groningers spreken zuinigjes van *op en dale*, en in Noord-Brabant zeggen ze *op en neertje*. Over deze laatste borrelnaam schreef een informant uit Dongen:

Als mijn vader vroeger een *oude* of *jonge klare* wilde drinken, vroeg hij om een *op en neertje*. Ik vond het leuk als kind om een *op en neertje* voor hem in te schenken, want het borrelglaasje hoorde, volgens mijn vader, tot de rand toe gevuld te zijn, dus niet één millimeter onder, noch een druppel over de rand.

Daarna werd het glaasje voorzichtig naar de lippen gebracht, hetgeen geen enkele trilling van de hand toestond, en in één teug geledigd.

Al deze varianten gaan terug op *recht op en neer*, een borrelnaam die aan het eind van de 19de eeuw voor het eerst is aangetroffen. De uitdrukking werd door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt voor 'jenever'. Een woordenboek gaf in 1899 als

omschrijving 'gewone klare' en kenmerkte het woord als 'restauranttaal'.

Over de herkomst van deze borrelnaam bestaan verschillende theorieën. Om met de meest aannemelijke te beginnen: de borrelnaam houdt zo goed als zeker verband met een verouderde betekenis van *recht op en neer*, namelijk 'zuiver' of 'eerlijk'. Over een eerlijk iemand kon je zeggen *hij is recht op en neer*. Een *recht op en neertje* was dus een klare, zuivere borrel, zonder toevoeging van bijvoorbeeld suiker of bitter.

Maar er zijn ook afwijkende verklaringen. Volgens Verstraaten wijst de naam 'op de beweging van het naar de mond brengen van het volle en terugzetten van het lege borrelglas'. Zonder twijfel is de borrelnaam later als zodanig geïnterpreteerd, toen *recht op en neer* niet meer in de betekenissen 'zuiver, eerlijk' bekend was. Dit blijkt ook al uit de bovengenoemde varianten, zoals *steil op en dale*.

Marc De Coster geeft in zijn *Woordenboek van jargon en slang* weer een andere, weinig overtuigende, verklaring:

Ontleend aan de grote zeilvaart, toen de zeelui bij het ophijsen van het anker met handspaken een gangspil aandreven.

Iedereen kreeg een oorlam wanneer de ankerkabel 'recht op en neer' stond en het anker loskwam. Bij de volgende torn zou de reis immers beginnen.

In het Nederlandse leger was het in de jaren zestig niet ongevoen een *recht op en neertje* te bestellen door de wijsvinger op en neer te bewegen in het gezichtsveld van de barbediende. Johnny Jordaan vergrootte de bekendheid van de borrelnaam indertijd door zijn hit 'Een pikketanussie':

De een drinkt limonade
De ander drinkt weer wijn
Maar altijd die zoete spullen
Die zijn zeker niks voor mijn
Wordt zoiets aangeboden,
Dan weiger ik iedere keer
Ik hou me bij één drankje:
Een glaasje recht-op-en-neer.

Het Engels kent een groot aantal uitdrukkingen voor onvermengde sterke drank. Behalve *straight* en *straight up* zijn dit: *clear*, *naked*, *plain*, *pure*, *raw*, *uncorrupted*, *unmarried* en *without a shirt*. Een 'slokje sterke drank' wordt in het Engels ook een *go-down* genoemd.

Vergelijk **staandertje**.

[Boezeman 6; Chambon 118; Coster 124; Dam 155; Kocks 1169; Nijm.vr. 80; PJM 55; Salleveldt 1973:114; Verstraaten 1995:83; WNT XII³ 484; Wschat 986]

reseda

In 1899 voor het eerst opgetekend, in *Woordenschat*. Het wordt daar beschouwd als 'restauranttaal'. In 1982 is deze borrelnaam gehoord in de Achterhoek, in de vorm *resedaatje* ('n resedaatje drinken'). Ook nu wordt hij in dat deel van Nederland nog gebruikt, zo blijkt uit recent dialectonderzoek. Het naamgevingsmotief is niet duidelijk. *Reseda* is een plant die in Nederland en België vroeger met een bepaalde bezwering werd gebruikt tegen gezwellen en ontstekingen. De naam is afgeleid van het Latijnse *re* 'weer' en *sedare* 'herstellen'. Ook de jenever is vaak een geneeskrachtige werking toegedicht.

[Schaars 414; Wschat 995]

roemervol

Deze Friese borrelnaam is in 1830 voor het eerst aangetroffen, in de vorm *romerfol*. Een *roemer* is, zoals bekend, een bepaald glas. Aanvankelijk werd dit glas vooral voor wijn gebruikt, maar later ook voor jenever en andere sterke drank. Uit dialectonderzoek blijkt dat de borrelnaam *roemervol* in Friesland en Groningen nog veel wordt gebruikt. In Friesland wordt een borrel ook wel een *glasvol* genoemd. Men zegt er tevens *der fersûpe mear yn 'e romer as yn 'e see*, ofwel 'er verzuipen er meer in de roemer dan in de zee'.

[PJM 55; WFT *romerfol*; WNT XIII 721-722]

rookvlees

Zie bij **glazen boterham**.

rooms halfje

Een glaasje jenever dat zó vol is geschonken dat er een kop op staat. 'Zo'n glaasje met een kop erop,' schrijft een informant, 'kun je alleen zonder morsen tot je nemen als je je vernedert, half zo klein maakt, door de knieën gaat. Daarom wordt zo'n glaasje een *rooms halfje* genoemd.' In kringen van het gemeentebestuur in Velsen sprak men in dit verband van een *roomse borrel*. Er zijn veel namen voor een borrel met een kop erop. Voor een opsomming zie bij **over-het-IJ-kijkertje**.

Vergelijk **gereformeerde** en **heilige**.

rotterdammertje

Over de borrelnaam **rotterdammertje** is het nodige te doen geweest. Net als **amsterdammertje** wordt dit woord gebruikt voor het 'laatste beetje uit de jeneverfles dat in kroegen gratis wordt geschonken in de tijd die de kastelein nodig heeft om een nieuwe fles te openen en bij te vullen'. In 1981 riep de journalist Jim Postma de lezers van *Het Vrije Volk* tevergeefs op om achter de herkomst van de naam en het gebruik te komen. De herkomst van het gebruik is wel bekend. Het volksgeloof wil dat het onderste uit de drinkkan geluk geeft, vooral bij het vinden van een partner. Al in de 16de eeuw sprak men in dit verband van *kan-nengeluk*. Het Frans en Duits kent vergelijkbare namen, die worden genoemd bij **flessengeluk**.

Waarom het laatste, gratis restje uit de jeneverfles *rotterdammertje* – of *amsterdammertje* – wordt genoemd, is niet bekend. Tot nu toe wist men ook niet wanneer deze woorden voor het eerst zijn gevonden, wat theorieën over de herkomst nogal speculatief maakte. Welnu, *rotterdammertje* is omstreeks 1890 voor het eerst aangetroffen, in een handschrift met Amsterdamse uitdrukkingen van een zekere A.C. de Graaf (zie over dit handschrift bij **moppie**). De Graaf vermeldt de uitdrukking *baas, mag ik het Rottje uitdrinken* voor 'mag ik het laatste beetje in de jeneverfles'. Het kan bijna niet anders of *rottje* is hier een verkorting van *rotterdammertje*, zoals we dat nu kennen in *Rotjeknor*, de bijnaam van de havenstad. De benaming *amsterdammertje* is omstreeks 1955 voor het eerst gesignaleerd, in de Amsterdamse dieventaal.

Zoals gezegd weten we niet hoe *rotterdammertje* een borrelnaam werd, maar een verband met de jeneverindustrie in Schiedam, een voorstad van Rotterdam, ligt voor de hand. Een andere theorie is te vinden bij Jan Oudenaarden, die in 1985 een boekje schreef over het dialect van Rotterdam:

In het biljartspel is *rotterdammertje* een benaming voor het biljarderen, dat is doorstoten, de bal tweemaal raken met de keu, of twee ballen tegelijk raken. Het zal duidelijk zijn, dat dit een mislukte stoot is, die niet meetelt voor de score. Daar biljarten een echte cafésport is, is het niet onaannemelijk te veronderstellen dat de benaming *rotterdammertje* voor mislukte stoot voor de grap is overgegaan op mislukte borrel, die evenmin meetelt voor de score.

Overigens had *rotterdammer* nog een paar betekenissen die met drank samenhangen: in de wijnhandel werd er vroeger een be-

paalde fles mee aangeduid die ook wel *langhals* werd genoemd. Daarnaast gebruikte men het kortweg voor 'Rotterdammer bier', bier dat in de 17de eeuw een grote reputatie genoot.

Vergelijk **kasteleintje**.

[Boezeman 5; Graaf; Oudenaarden 1985:61, & 1986:140; WNT XIII 1464-1465]

rumoerpil

De borrelnaam *rumoerpil* komt oorspronkelijk uit de stad Groningen. Omstreeks 1820 is hij voor het eerst opgetekend. In 1887 beschreef de Groningse woordenboekmaker H. Molema de werking van de pil:

Van menschen, die sterken drank of wijn gedronken hebben en dan beginnen te praten en te lachen, [...] zegt men, dat ze 'n *remourpil had hebben*; wil een gezelschap niet levendig worden, dan zegt men: *zij mouten eerst 'n remourpil hebben*.

Sinds het einde van de 19de eeuw wordt deze borrelnaam ook in Friesland gebruikt. Ook nu slikt men in het Noorden nog af en toe een *rumoerpil*, zo melden diverse informanten. In het Duits noemt men sterke drank wel *Radauwasser* 'herriewater', in het Engels is *pill* gebruikt voor 'glaasje sterke drank'.

Vergelijk **oliepil**.

[Harrebomée 1:357; Herroem 3; Ter Laan 1952:737; Molema 344; WFT *rumoerpil*; WNT XII¹ 1834]

S

sompampel

In 1881 voor het eerst gehoord, in Gent. *Sompampel* is een verbastering van *champagne*. Jenever is de champagne van de gewone man, zo wil deze borrelnaam. Dit naamgevingsmotief leverde al eerder de borrelnamen **champagne-militair** en **likeur de canaille** op. Later zouden nog andere volgen. Aan het begin van deze eeuw zei men in Gent van een zuiplap *hij is sompampel*. En een 'oude man' werd indertijd *een ouwe sompampel* genoemd. Overigens is *champagne* in de loop der tijd in de Nederlandse en Vlaamse volksmond op gruwelijke wijze verhaspeld. Zo sprak men onder meer van *champiepel*, *champieper*, *sjampoepel*, *panje* en *sjampie*.

Vergelijk **metsercognac** en **poor man's Scotch**.

[Liev.-Coopm. 266, 1206; NZ 4:100; WNT III² 2003]

sampetter

Zie sjampetter.

sas

In de betekenis 'borrel, zoopje' in het laatste decennium van de 19de eeuw door de taalkundige G.J. Boekenoogen gevonden in de Zaanstreek. 'Vroeger vooral van bier gezegd,' schreef Boekenoogen, 'thans ook van jenever.' Hij geeft als voorbeeldzin: 'Ik most nag maar 'en sas nemen.' Deze borrelnaam is waarschijnlijk afgeleid van het werkwoord *sassen*, dat in de Zaanstreek werd gebruikt voor 'zuipen, drinken'. Men legt ook verband met het Bargoense *saskenen*, dat hetzelfde betekent. Een zuiplap werd in de Zaanstreek een *sasser* genoemd, een drinker van bier *biersasser*. De uitdrukking *hij is besast* voor 'hij is dronken' is al in het midden van de 19de eeuw opgetekend.

[Boekenoogen 29, 381; Harrebomée 1:49; Herroem 60; WNT XIV 108-109]

sassepril

In de jaren vijftig in Amsterdam gehoord voor 'borrel'. *Sassepril* is een verbastering van *sarsaparilla* of *sassaparilla*. Dit was, zeker tot het eind van de jaren twintig, een bekend bloedzuiverend middel. De borrelnaam zal zijn ontstaan doordat men jenever dezelfde 'bloedzuiverende' werking toedichtte. *Sassepril* ontbreekt in de Grote Van Dale, maar staat wel in het *Groot synoniemenwoordenboek* van Van Dale.

[Endt 124; Reeuwijk 67; WNT XIV 107]

schaapmannetje

In 1882 voor het eerst gevonden, in het tijdschrift *Noord en Zuid*. Onder het kopje 'Nieuwe woorden' staat daar:

Sedert de drankwet in de Tweede Kamer behandeld werd, hoort men het eerst te 's-Gravenhage maar later op vele plaatsen, 'een *borrel*' noemen 'een *schaapmannetje*'.

Het *schaapmannetje* dankt zijn naam aan de Nederlandse staatsman H.J.A.M. Schaepman (1844-1903), voorzitter van de Rooms-Katholieke Staatspartij. Tijdens de behandeling van de drankwet in de Tweede Kamer zou iemand hebben gezegd: 'Een werkmán heeft recht op een borrel.' Schaepman zou daarop hebben geantwoord: 'Wel op twee borrels.' Althans zo gaat de anekdote, die in diverse 19de eeuwse bronnen is terug te vinden. Wie de *Handelingen der Staten-Generaal* erop naslaat, vindt

echter dat Schaepman op 9 mei 1881 in de Kamer zei: 'Ik meen te mogen aannemen dat niemand in het gebruik van twee glazen sterken drank per dag een schrikbarend drankverbruik zal zien.'

Schaapmannetje werd aanvankelijk gebruikt voor 'tweede borrel'. Later werd het voor 'glas jenever' in het algemeen gebruikt. Sinds 1914 staat het in deze betekenis in de Grote Van Dale. De borrelnaam was tot het eind van de 19de eeuw zeer gangbaar. In 1900 schreef een tijdschrift: 'Wie hoorde niet van een schapmannetje?'

Vergelijk **huydecopertje**, **moddermannetje**, **vandervelde** en **vergunning**.

[NZ 5:53; OT 65.1:27; TL 5:349, & 10:99, 373; Wschat 1041]

schabouw

Zie **sjabouw**.

schalkenwater

In 1950 opgenomen in de Grote Van Dale. Het werd indertijd onder studenten gebruikt voor 'jenever'. Het idee was dat men zich na een borreltje als een *schalk* ging gedragen. Aardig is om te lezen wat het WNT nu precies onder *schalk* verstaat. Dit is iemand, schrijft dit woordenboek, 'die op grappige wijze plaagzuchtig is, iemand die op grappige wijze dingen doet of zegt die eigenlijk niet gepast zijn. Gewoonlijk alleen in toepassing op jonge mensen.' De borrelnaam *schalkenwater* lijkt in de jaren zestig te zijn verdrongen door het verwante **schavuitenwater**.

[WNT XIV 228-229]

schavuitenwater

In 1962 voor het eerst gevonden, in het boekje *Kroeglopen* van Simon Carmiggelt. In het verhaal 'Huiler' beschrijft Carmiggelt hoe een man met een dophoed en een aktetas een oude, stille kroeg binnenstapt.

'Klare?' vroeg de kastelein, met de hand reeds aan de fles.

'Nee nee, géén keiltje. Koffie!' riep de ander afwerend.

'Voor mij geen schavuitenwater meer. Ik ben klaar met de hassebas.'

Hij kende verschillende synoniemen voor jenever, zoals Eskimo's wel twintig namen hebben voor sneeuw.

Schavuitenwater zal zijn ontstaan als variant op het oudere **schalkenwater**. Diverse informanten schreven de naam nog steeds te

gebruiken. Overigens is het een onuitroeibaar fabeltje dat Eskimo's wel twintig namen hebben voor sneeuw, maar dit terzijde.

scheepsgaren

In de verbinding *een hap scheepsgaren* aan het eind van de 19de eeuw door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt voor 'een glas jenever'. Het woord zal zijn ontstaan aan boord van de schepen die hen naar Indië brachten. Van een dronkeman zei men al eerder, in ieder geval sinds 1853, *hij heeft te veel stopgaren gebruikt*. Het idee was dat een zuiplap zijn keel 'stopte' of 'dichtsnoerde' met drank. Aan boord van schepen werden allerlei soorten garens gebruikt, zoals *schiemansgaren*, *wantgaren* en *zeilgaren*. *Scheepsgaren* bestond niet in deze betekenis. De borrelnaam zal dus schertsend zijn gebruikt, met een knipoog naar de grote hoeveelheid jenever die er op transport werd gedronken. *Een hap scheepsgaren* werd omstreeks 1910 nog gebruikt door een groepje drinkebroers en vechtersbazen van het garnizoen Tjimahi. Zie in dit verband bij **snuf**. Vergelijk tevens **garen** en **snert**.

[Dam 156; Herroem 70; Nav. 3:285]

scheerweg

Deze borrelnaam komt alleen in Gent voor en is daar in 1881 voor het eerst opgetekend, in de vorm *scherreweg*. Later spraken men ook van *scheerweg* en *schirreweg*. Het gaat hier om een samentrekking van *scheer je weg*. Waarschijnlijk ging het om een borrel die snel achterover werd geslagen. Mogelijk berust het Duitse *Kurvenkratzer* 'iemand die zich uit de benen maakt, vluchteling, sterke borrel' op een soortgelijke associatie. In het Engels wordt *pick-me-up* 'pak me op' sinds het eind van de 19de eeuw gebruikt voor 'glaasje sterke drank'.

[Liev.-Coopm. 335, 1241; NZ 4:100]

scheet

In de betekenis 'borrel, slokje' in 1943 gevonden in Friesland, als *skeet*. De borrelnaam gaat terug op de uitdrukking *een scheet in de neus hebben* voor 'een glaasje op hebben'. Deze uitdrukking is al in 1853 opgetekend. *Sheet* wordt tevens gebruikt voor 'kleinigheid'. Zonder twijfel is ook die betekenis van invloed geweest. In Engeland zegt men sinds het midden van de vorige

eeuw *drunk as a rolling fart* 'zo dronken als een rollende scheet'.
Vergelijk **poepje**.

[Herroem 140; Nav. 3:285; Stoett 2:77; WFT *skeet*; WNT XIV 350]

schemerlampje

Onlangs gehoord in Noord-Brabant, in de vorm *schemerlèmpke*. Ook de borrelnaam **lampje** is in deze streek aangetroffen. Een *schemerlampje* is een *lampje* ofwel een borreltje voor bij de schemerlamp. Het wordt ook gebruikt voor een drankje dat 's avonds, als het gaat schemeren, wordt genuttigd. Het Afrikaans kent de vergelijkbare borrelnaam *skemerkelkie*.

Vergelijk **kelkje**.

scherpe

In 1981 opgetekend in het Land van Axel in Zeeland, als *schèrpe*. Er wordt een 'stevige borrel' mee aangeduid. De naam zal verwijzen naar de smaak of het effect van jenever. Het woord is ook in Twente aangetroffen, als *sjoarpn*. In het Duits spreekt men van een *Scharfer*.

[Axel 58]

scheut

Omstreeks 1870 werd *scheut* in Vlaanderen gebruikt als vochtmaat. Jenever maar ook terpentijn en vernis werden per scheut verkocht. Hoeveel centiliter er in een scheut ging, varieerde per periode en per regio. Vanaf het eind van de 19de eeuw werd *scheut* in grote delen van Vlaanderen tevens gebruikt voor een grote of dubbele borrel. Een gewone borrel werd een *halfscheut* genoemd. Guido Gezelle hoorde beide begrippen omstreeks 1895 in Mechelen. Ook in Gent, Antwerpen en andere plaatsen in Vlaanderen zijn deze benamingen aangetroffen. Men sprak ook van *op scheut gaan* voor 'aan de zwier gaan' of 'uitgaan om te drinken'. Van Dale vermeldt *scheut* sinds 1924. *Halfscheut* heeft het woordenboek niet gehaald.

[Liev.-Coopm. 1229; Mullebrouck 335; Schuermans 586; Stoett 2:246; Teirlinck 1908:994; WNT XIV 545-546]

schiedammer

De jeneverindustrie in Schiedam dateert uit het einde van de 16de eeuw. De industrie kende vele pieken en dalen, die in ten minste zeven afzonderlijke studies, waaronder een lijvig proefschrift, zijn beschreven. Het hoogtepunt lag in de dorstigste pe-

riode uit de Nederlandse geschiedenis: de 19de eeuw. In 1880 telde Schiedam 392 branderijen.

Schiedam is bejubeld, geëerd, verketterd, vertrapt en door het slijk gehaald. Een fraaie literaire beschrijving van de plaatselijke nering is te vinden in *Sara Burgerhart* van Wolff en Deken. In 1782 schreven zij:

Toen wy te Schiedam kwamen, gingen wy het stadje door en omwandelen, en zagen een of twee Branderyën. In de vrolykheid des harten waagden wy, nevens de Heren, eens te proeven van den oud vaderlandschen kost, Jenevertje lief. Onze Heren werden, 't zy door de sterke uitwazeming, 't zy door het ongewone, spoedig gewaar, dat de Schiedamsche kost ongemeen kragtig was. 't Is raar, hoe onderscheiden de drank op den mensch werkt.

Jenever uit Schiedam werd in de 19de eeuw wereldwijd bekend. Op een gegeven moment exporteerde de stad ruim twaalf miljoen liter jenever per jaar. Naar tal van Europese landen, maar ook naar de koloniën, naar Afrika en de beide Amerika's. De plaatsnaam reisde mee. De Engelsen spreken sinds 1821 van *Schiedam* – naast het oudere *Hollands gin* of *Hollands geneva* –, in het Frans is *genièvre de Schiedam* in 1842 voor het eerst aangetroffen. In het Duits is er *Schiedamer*.

Schiedam leeft in tientallen verbindingen en uitdrukkingen voort. Het meest frequent zijn *Schiedammer nat*, *Schiedammer water* en *Schiedams vocht* of *Schiedammer vocht*. Laatstgenoemde komt onder meer voor in een gedicht van Staring uit 1820:

Eerst wordt de spaarbeurs onderzocht: –

Rond afgepasst, in gladde pistoletten,

De kosten van den Togt!

En, wat voor Toegaaf strekt, een pint Schiedammer vocht,

Om schramp en kneuzing meê te betten.

Ook de poëten van de tap hebben hun best gedaan om Schiedam in grappig bedoelde uitdrukkingen te vatten. De mooiste zijn *hij is geabonneerd op de Schiedammer*, en *leest ook het bijvoegsel*, in 1874 vermeld voor 'het is een man voor anderhalve borrel', en *hij is door Schiedam tot ereburger benoemd*. Een borrel stond, naast de bovenvermelde vormen, bekend als *Jan Schiedam*, *nevel uit Schiedam*, *Schiedamsch afzettertje*, *Schiedams brood*, *Schiedams huppeltje*, *Schiedammer moedermelk*, *Schiedammer thee*, *Schiedammertje* of kortweg *Schiedam*. Van iemand die dronken was, zei men veelal *hij heeft Schiedam in 't oog*, *Schiedam heeft hem in het oog*, of *men kan hem de Schiedammer wel uit de*

oogen tappen. Men zei ook: *hij heeft eene Schiedammer lantaarn in den kop, hij heeft Schiedam beet, Schiedam heeft hem beet, hij heeft Schiedam gesproken, hij doet in Schiedam, hij is goed in Schiedam bekend of hij heeft een klets van dom Schiedam tegen zijn kop gekregen.* Uitdrukkingen met een moraal zijn: *Schiedam is eene sterke vesting; niet licht te overwinnen, Schiedam is zoo sterk, dat geene vesting daarvoor bestand is en wie op Schiedam bombardeert, verliest het altijd.*

Schiedammer is vanaf het begin van de 19de eeuw in talloze bronnen in Noord en Zuid vastgelegd en behoorde tot de bekendste borrelnamen. Van Dale vermeldt hem sinds 1898.

[Andreae 22; Harrebomée 2:143, 247; Herroem 40 e.v.; Iependaal 69; Liev.-Coopm. 1230; Nav. 3:285; Schaars 411; Verstraaten 1984:38-43; WNT XIV 554]

schiet-uit

In 1881 voor het eerst gevonden, in Gent. Zonder twijfel verwoordt deze benaming de wens van een arme sloeber die in een café naar jenever smacht: *alsjeblieft, schiet uit bij het inschenken, maak het glaasje voller dan vol.* In een van verhalen van Van Maurik zegt een klant tegen de waardin: 'Nog een hallelie, maar slordig hoor!' Over de borrelnaam *schiet-uit* schreef het voornaamste Gentse dialectwoordenboek in 1950: 'Voorheen meer in gebruik.' Onlangs werd deze borrelnaam echter nog gesignaleerd in Amsterdam. Overigens werd *schiet-uit* in Vlaanderen ook gebruikt voor 'iemand die onbesuisd en haastig is in zijne doening'.

[Bo 992; Liev.-Coopm. 1233; NZ 4:100]

schijfje

In 1898 opgenomen in de Grote Van Dale voor 'cognacgrog met een schijfje citroen'. In 1930 kwam deze borrelnaam voor in een artikel over borrelnamen van P.H. Ritter jr. Het *schijffe* werd doorgaans 's avonds gedronken en soms ook bereid met jenever.

[Ritter 71]

schilletje

In 1930 voor het eerst gevonden, in het *Woordenboek der drankgeneugten* van P.H. Ritter jr. 'Dan wil Oom een slaapmutsje,' schrijft hij, 'en tante is zo kwaad niet of moet haar schilletje in de steek laten.' *Schilletje* is een inmiddels verouderde benaming

voor citroen-brandewijn of jenever met citroen. De oorspronkelijke drank werd verkregen door citroenschillen op brandewijn of jenever te trekken. Tegenwoordig zijn er ook synthetische versies in de handel. Carmiggelt gebruikte het woord in 1962:

Er wordt gedronken – het gewone recept en schilletjes met suiker. De kastelein sluipt de consumpties op zijn tenen aan, want hij weet dat hij iets heel belangrijks in huis heeft.

Van Dale kent het woord niet in deze betekenis, Koenen en het WNT wel.

Vergelijk **citroentje en piel van de pot**.

[Kingmans 78; Ritter 71; WNT XIV 652]

schimmel

In 1839 gesignaleerd in Schiedam. Vervolgens dook deze borrelnaam in 1874 op in een verzameling spreekwoorden over drinken, drank en dronkenschap van P.J. Harrebomée. Harrebomée noemt hem in de uitdrukking *hij berijdt zijn schimmel*. Als toelichting geeft hij:

De witachtige uitslag van het brood, op het paard overgebracht, heeft wellicht de klare jenever zoo doen benoemen, in verband met het inrijden in de keel van den nathals.

Men kan echter ook denken aan de vochtige omgeving waarin schimmel gedijt – een naamgevingsmotief dat diverse borrelnamen opleverde. Een verband met het Bargoense *schimmel* 'gelukkig toeval' is chronologisch niet mogelijk, want dit is veel jonger.

Vergelijk **kikvors**.

[Herroem 4]

schone

Jonge jenever of brandewijn zonder suiker. In 1962 voor het eerst opgetekend in een lijst met borrelnamen. Er staat bij 'uit de volksmond'. Jonge jenever is lichter van kleur dan oude of belegen, en oogt dus 'schoner'. Ook door het weglaten van suiker blijft de drank helderder. Tegenwoordig wordt deze borrelnaam nog gebruikt in Groningen, Drente en de Achterhoek. Men spreekt kortweg van een *schone* of voluit van een *schone borrel*. Die laatste aanduiding komt vaker voor, aldus een Drents woordenboek, dat echter als voorbeeldzin geeft 'doet mij maar een *schone*'. Een informant uit Stavoren schreef:

Als we bij mijn grootmoeder kwamen, vroeg ze aan ons: 'Wat wist uut de roomer, een skone?' [Wat wil je uit het glaasje, een

schone?] En als we knikten schonk zij ons jonge jenever in. In het Engels zegt men sinds het begin van de 19de eeuw van pure, onverdunde sterke drank *clean from the still* ‘schoon uit de branderij’.

Vergelijk **klare**.

[Eysden 83; Kocks 1077; Schaars 414]

schootaan

In 1940 gevonden in het liedje *Ketelbinkie* van Anton Beuving, als *schoot-an*. Dit liedje, dat begint met de bekende regel ‘toen wij uit Rotterdam vertrokken’, bezingt het lot van een Rotterdamse straatjongen. Hij is al zeeziek als ze de haven uitvaren, wordt opgekalefaterd met jenever met citroen, maar sterft uiteindelijk van uitputting op de Stille Zuidzee. Het laatste couplet luidt:

De man een extra mokkie ‘schoot-an’
 En ’t ouwe mens een telegram
 Dat was het einde van een ‘zeeman’
 Die straatjongen uit Rotterdam.

Van Dale vermeldt de borrelnaam sinds 1984 – als *schootaan* en *schootan* – en geeft als betekenis ‘dagelijkse borrel voor het maal’. Het wordt daar in verband gebracht met *schootgaan*, dat wil zeggen ‘onder zeil gaan’. Waarschijnlijker is echter dat *schootaan* een verkorting is van het oudere **bezaansschootaan**. Ook de uitdrukking *aangeschoten zijn* kan van invloed zijn geweest. Bij de zeesleepvaart werd *schootaan* voorheen gebruikt voor de dagelijkse gratis borrel. Een zeesleper verklaarde echter onlangs in *de Volkskrant*: ‘Later is dit veranderd in een geldbedrag, omdat er mensen waren die geen alcohol drinken en toch iets ter waarde van een borrel wilden hebben.’

[Drank 43; Ter Laan 1929:884; Stoett 2:246; Volkskrant 29.7.97;
 WNT I 51-51]

schrappnel

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gehoord voor ‘borrel’. Een *schrappnel* is eigenlijk een langwerpige hol projectiel dat een springlading en kogels bevat. Het is genoemd naar de uitvinder ervan, de Engelse artillerieofficier Henry Shrapnel (1761-1842). De Engelsen gebruikten deze zogeheten granaatkartets in 1804 voor het eerst, in Suriname, waar zij toen tegen de Hollanders vochten. Pas na de Eerste Wereldoorlog raakte dit explosief in onbruik. De overgang van projectiel naar borrel is duidelijk:

men dacht dat ook het borreltje zou inslaan als een bom. Het Amerikaans-Engels kent de uitdrukking *bombed* 'gebombardeed' voor iemand die hem goed om heeft. In dezelfde sfeer liggen *ammunition* en *shot*; die laatste term voor 'glaasje sterke drank' is al in 1676 opgetekend. Het Duitse *Bombe* wordt voorzover bekend in alcoholisch verband alleen toegepast op (een fles) bier. In het Frans heette een kwart liter wijn vroeger wel een *bombe*.

Vergelijk **opsodemieter**.

[Liev.-Coopm. 1252; Mullebrouck 335]

schrobber

Aan het eind van de 19de eeuw in Antwerpen gevonden voor een glaasje jenever met een schepje suiker. Een *schrobber* is dus hetzelfde als een **sneeuwballetje**. Het WNT twijfelt of deze borrelnaam verband houdt met *schrobber* in de betekenis 'harde, brede bezem, die gebruikt wordt om te schrobben' of met een inmiddels verouderde betekenis van *schrobber*, namelijk 'schooier, schoft, schavuit'. Het eerste is echter aannemelijker, omdat dit naamgevingsmotief wel vaker voorkomt. Zo is ook de borrelnaam **binnenbezem** ontstaan vanuit de gedachte dat een borreltje de ingewanden schrobt of schoonmaakt. Het Engels kent de uitdrukking *mops and brooms* 'zwabbers en bezems' voor 'dronken zijn'. Dit zal echter verwijzen naar de zwabberende manier van lopen van de dronkaard.

Zie ook **keelkrabbertje**.

[Corn.-Vervl. 2026; WNT XIV 1082]

schuivertje

Aangedragen door iemand uit Amsterdam. Het gaat hier om een borrel tussen het nagerecht en de koffie na het avonddiner op zon- en feestdagen. Het idee zal zijn dat zo'n glaasje tussen de gangen naar binnen werd 'geschoven' of dat het drankje het voorafgaande voedsel 'opschuift', dus helpt verteren. Dat laatste komt ook tot uitdrukking in de borrelnaam **pousse-café**. Niet bekend is hoe wijdverbreid *schuivertje* is. Ook de borrelnaam **verzetje** werd in deze specifieke betekenis gebruikt. Die is wel elders – en eerder – aangetroffen.

schuttevaertje

Ingezonden door iemand uit Apeldoorn. Waarschijnlijk gaat het om thuistaal, maar de geschiedenis van deze borrelnaam is te mooi om hem niet op te nemen:

Mijn schoonvader dronk graag af en toe een borrel, maar schoonma vond dat maar zo-zo. Nu woonden we schuin tegenover een cafétje en dat cafétje was weer heel dicht bij de sluis. De schippers die in de sluis lagen kwamen heel vaak een scheepskrant, *De Schuttevaer*, in dat café kopen en dronken dan gelijk even een borrel. Als mijn schoonvader dus vond dat hij weer eens aan een versnapering toe was, dan zei hij: 'Ik ga even een *Schuttevaertje* kopen', hoewel hij zelden met een krant thuiskwam. Aanvankelijk viel dat niet zo op omdat opa stamde uit een varensfamilie. Maar toen hij steeds vaker een *Schuttevaer* ging kopen zonder er mee thuis te komen werd langzaamaan duidelijk dat een *schuttevaertje* iets **HEEL** anders was. Het is mij niet bekend of de schippers de borrel ook zo noemden, maar bij ons in de familie heet de jonge borrel nog altijd een *schuttevaertje*.

sedentaire

In de betekenis 'borrel' aan het begin van deze eeuw gehoord in Gent. De naam komt van het Franse *sédentaire* 'zittend'. Bedoeld was dus een drankje 'dat men zittend drinkt'. In het Frans komt dit woord niet als borrelnaam voor.

[Liev.-Coopm. 335]

sjabouw

Vooraf in Sittard en in de Achterhoek is *sjabouw* een veelgebruikte borrelnaam. Het woord is omstreeks 1935 voor het eerst opgetekend, in Limburg. Het is sindsdien in vele dialectverzamelingen opgenomen, in tal van vormen, waaronder *schabouw*, *sjabau*, *sjabeyke* en *sjabouq*. Sommigen omschrijven het woord simpelweg als 'jenever, borreltje', anderen als 'gewone jenever (voor de lagere klassen)' of 'jenever voor het gewone volk'. Het gaat terug op het Duitse *Schabau* 'borrel', dat volgens sommigen is afgeleid van het Latijnse *vinum sabaudum* 'Savooise wijn' en volgens anderen van het Duitse *schaben* 'schrappen, raspen' ('omdat Schnaps de keel raspt of krast').

Vergelijk **kabanes**.

[Nijm.vr. 80; Prikken 136; Schaars 411; Schelberg 363; Wolf 275]

sjakkeltje

In 1775 voor het eerst gevonden, in de levensbeschrijving van een anonieme ‘ongelukkige Amsterdammer’. Hij beschrijft hoe hij in zijn jonge jaren, nog voordat hij naar Indië vertrok op zoek naar avontuur, de bloemetjes buiten zette met een paar hoeren die hij had ontmoet in de Joodse Houwtuinen.

Men dronk uit ten treure klare jannever uit een theekopje, want glazen hadden ze niet. Eindelijk kwam men zo ver dat men naar bed zou gaan, maar ik zag geen bedstee. Een van die nimphjes deed een deur open. [...] Zij riep: ‘Etten, wilster een sakkal hebben?’ [...] De oude rabbijnder dronk trouwhertig van onze jannever, zodat ik leerde, dat jannever op zijn joods “sakkal” heette.

De borrelnaam is later in diverse bronnen gevonden, onder andere als *sakkal*, *schakkel(tje)*, *schokkel(tje)* en *sjakkal*. De belangrijkste Nederlands-Jiddische studie geeft *sjakkeltje* als standaardvorm. Het woord is gevormd van het Hebreeuwse *sjeehakkol* ‘die alles doet ontstaan’. Met dit woord begint de Hebreeuwse lofzegging vóór het nuttigen van spijzen of dranken waarvoor geen speciale lofzegging geldt. Men zei *te veel sjeehakkol maken* voor ‘te veel sterke drank gebruiken’. Ook het werkwoord *sjakkelen* ‘pimpelen’ is van dit Hebreeuwse woord afgeleid. Een ‘kroeg’ of ‘herberg’ werd aan het begin van deze eeuw in de Amsterdamse dieventaal wel een *sjaskelbajes* genoemd, een ‘drinkgevangenis’. Kort voor de Tweede Wereldoorlog is de borrelnaam *sjakkeltje* nog gehoord in Winschoten, dat toen een bloeiende joodse gemeente had.

Vergelijk **Jantje sjoref**.

[Beem 1967:117; Bolhuis 158; Endt 131; Köster Henke 61; Moormann 392]

sjampetter

In de betekenis ‘borrel’ in 1881 gebruikt in Gent. *Sjampetter* – dat soms ook als *champetter*, *champeter* of *sampetter* wordt geschreven – is een verbasterde verkorting van *garde champêtre* ‘veldwachter’. De veldwachter is in de Vlaamse volkscultuur nauw verbonden met het drinken van een borrel. Hij kwam namelijk controleren of de kroeg op tijd sloot. En toen het in 1919 in Vlaanderen bij wet verboden werd om in openbare lokalen sterke drank te schenken, was het aanvankelijk de veldwachter die daarop toezag. Door een borrel naar de veldwachter te noemen, staken de drinkers met dit alles de draak. Van een dronken persoon zei men spottend *hij heeft den veldwachter gezien*.

Deze uitdrukking is al in 1887 aangetroffen. Men zei ook *sjampetteren*, voor 'iemand's glas uitdrinken' ofwel het glas 'in beslag nemen'. In sommige delen van Vlaanderen werd *sjampetter* gebruikt voor 'dubbele borrel'. Ook *garde* en *garde champêtre* zijn als borrelnaam gebruikt, maar *sjampetter* is de meest gangbare vorm en komt nog steeds voor.

Vergelijk **diendertje**, **gatlikker**, **gendarm** en **politiepet**.

[Corn.-Vervl. 1628; Joos 1887:121; Joos 1900:154; Liev.-Coopm. 266; Mullebrouck 335; NZ 4:100; WNT III² 2003]

sjampu

'De Hollands vrouw, ze zin te lui', zo dichtte de Amsterdamse boekbinder en toneelschrijver Thomas Asselijn in 1692, 'zy stinke, en ruik Zo fies, as de duvel, van al die borle en sjampu, die zy zuip alle daage.' Het gaat hier om een variant van **jampu**. Zie verder aldaar.

sjandobberie

In 1994 gehoord in Groenlo, een dorp tussen Winterswijk en Eibergen in de Achterhoek, voor 'jenever' en 'borreltje'. De herkomst is niet bekend. *Sjan-* zou een verbastering kunnen zijn van *janever*, een veelgehoorde variant van *jenever*.

[Schaars 411]

sjandoedel

Zie bij **Jan**.

sjanfoefer

In 1986 gebruikt op de Zeeuwse eilanden Tholen en Sint Philipsland. Een dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Mò je nòh 'n sjanfoefer?' De herkomst is niet bekend. Net als bij **sjandobberie** zou *sjan-* een verbastering kunnen zijn van *janever*, een veelgehoorde variant van *jenever*.

[Tholen 60]

sjansjeurfken

In 1985 gehoord in de Achterhoek voor 'borreltje'. Een dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Kastelein; doe mi-j nog 'n sjansjeurfken en doet hier Gert der ok enel!' De herkomst is niet bekend. Net als bij **sjandobberie** en **sjanfoefer** zou *sjan-* een verbastering van *janever* kunnen zijn, een veelgehoorde variant van *jenever*.

[Schaars 414]

sjap

Alleen in het laatste deel van de 17de en het begin van de 18de eeuw aangetroffen. Salomon van Rusting, een avontuurlijke legerarts die gedichten vol platte volkstaal schreef, gebruikte het woord in 1693 in een gedicht getiteld 'De kat in 't vagevuur':

Gy, die u blaas, met nat, vervulden,
 Tot datter endlich munt noch kruys,
 Per kas was! die in brandewijntjes,
 In stinkhont, sjap, jenever (of
 Hoe noem je 't helse tuyg?), geen klyntjes
 Geconsumeert hebt; heb je stof
 Om over u onthaal te klagen?

De borrelnaam is ook te vinden in het werk van de Haarlemse blijspelschrijver Pieter Langendijk, met wie Rusting vaak is vergeleken. Zo dichtte Langendijk in 1721:

De metzelaar deed niet dan schoften,
 Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat,
 Tot blydschap van die sjap verkoften,
 't Zy by de groote of kleine maat.

De herkomst van *sjap* is niet bekend. Het zal wel toeval zijn, schrijf het WNT, dat het Deens *sjappe* kent in de betekenis 'drinken, pimpelen'. Het Woordenboek suggereert een verband met *sjappetouwer* 'onverschillige kerel, iemand die ieder ogenblik *siapa taoe* zegt', maar dit is verder niet uitgewerkt; *siapa taoe* is Maleis voor 'wie weet 't? weet ik 't?'

Vergelijk **jepper**.

[Taalgids 3:149; WNT XIV 1395-1396]

slaapmutsje

Een *slaapmutsje* is een borrel vóór het slapen gaan. Deze borrelnaam is aan het begin van de 19de eeuw ontstaan als woordspeling. Een *slaapmuts* is eigenlijk, zoals het woord al doet vermoeden, een muts om mee te slapen. Dit kledingstuk was in de 18de eeuw in de mode. *Muts* was echter ook een vochtmaat. Aan het eind van de 18de eeuw werd er ¹/₈ van een mingelen of een pint' mee aangeduid, en sinds het begin van de 19de eeuw 15 cl. Nederlandse matrozen kregen standaard voor iedere maaltijd een *mutsje jenever*.

De borrelnaam *slaapmutsje* is in 1836 voor het eerst opgetekend, door de vooraanstaande taalkundige J.H. Halbertsma. Halbertsma was toen predikant in Deventer. In Overijssel zei men indertijd *een slaapmuts opzetten* voor 'een avondslokje nemen'. In

1845 werd de borrelnaam door J. van Lennep gesignaleerd in Amsterdam. In zijn *Proeve van Platamsterdamsch* had hij het over 'een slaapmussie nemen'. Halbertsma verzorgde de aantekeningen bij Van Lenneps publicatie en legde – voor het eerst – de woordspeling uit:

Men zet eene muts op om beter te slapen, en men drinkt bij het te bed gaan een glaasje jenever om te beestachtiger te slapen.

In het woord *mutsje* is echter deze [woord]speling, dat het zoo wel een maatje van sterken drank als een hoofddeksel aanduidt. Zoals dat vaker gaat met woordspelingen, gaf de borrelnaam *slaapmutsje* aanleiding tot misverstanden. Dat is in 1884 prachtig beschreven door Justus van Maurik, in zijn boek *Burgerluidjes*. Het citaat maakt meteen duidelijk dat *slaapmutsje* niet alleen voor jenever en brandewijn werd gebruikt, maar ook voor andere sterke drank die de nachtrust zou bevorderen.

In de andere kamer naast mij ging oom Bulder ter ruste. Ik hoorde hem vloeken en tieren, met zijn stok slaan en eindelijk roepen: 'Hannes, mijn slaapmuts! en ook een voor mijn neef.' 'Hoe!' dacht ik, 'een slaapmuts?' Ik lachte bij het denkbeeld, want ik had er nog nooit een opgehad en keek niet weinig verwonderd, toen ik eenige minuten daarna ooms factotum voor mijn bed zag staan, met een blaadje, waarop twee karafjes en een paar glaasjes stonden. Hannes tikte even met de rechterhand aan den slaap van zijn hoofd, terwijl hij vroeg:

'Slaapmuts, meneer! Cognac of Rum?'

Nog in 1980 werden de twee betekenissen van het woord door elkaar gehaald. Een informant schreef indertijd aan het P.J. Meertensinstituut:

Een werkster van ons werkte ook in een rusthuis in Sluis. 's Avonds ging ze een oude man in bed helpen. Die man zei: 'Ik moet mijn slaapmutske nog hebben.' Zij liep naar een oude kast en kwam aan met een lange slaapmuts en trok die over zijn hoofd. 'Stommerik,' zei die man, 'ik bedoel mijn borrel.'

De borrelnaam *slaapmutsje* is in heel Nederland en Vlaanderen bekend en is ook in vele dialecten opgetekend, onder andere in de vormen *slaapmussie*, *slaapmutske*, *sloapmus*, *sliëpmûtse* en *sliëpmutske*. De Engelsen spreken – sinds 1818 – van *nightcap*, de Duitsers van *Schlafmütze*. In 1937 is in het Bargoens het *nachtmutsje* gesignaleerd, voor een 'fles sterke drank, die mee naar de slaappleaats wordt genomen'. Men noemde een borrel ook wel een **nachtkiepert**.

Vergelijk **mutsje** en **slaper**.

[Bo 1026; Bolhuis 120; Endt 132; Halbertsma *jandoedel*; Lennep 1845:7, 29; Liev.-Coopm. 1289; NZ 4:100; NZ 5:188; PjM 55; Schuermans 614; WFT *sliepmûtse*; WNT XIV 1466; Wschat 1071]

slagje

In de betekenis 'borrel' in 1929 in Winschoten gehoord, als *sloechie*. In het kaartspel werd deze term gebruikt voor 'wat men in één keer wint of naar zich toehaalt'. Waarschijnlijk ging het dus om een borrel die in een teug werd uitgedronken. Daarnaast betekende *sloechie* '(klein, onverwacht) winstje'.

[Ter Laan 1929:915; WNT XIV 1842]

slaper

Door de bekende Vlaamse dichter en taalkundige Guido Gezelle aan het eind van de 19de eeuw gehoord in Beernem, een dorp in West-Vlaanderen, onder de rook van Brugge. Het gaat hier, vanzelfsprekend, om een borrel voor het slapen gaan. 'Schenkt ons elk ne slaper, en wij gaander van deure', citeert Gezelle een zegsman.

Vergelijk *slaapmutsje*.

[Gezelle 443; WNT XIV 1598]

slijmsnijer

De borrelnaam *slijmsnijer* – in 1881 voor het eerst opgetekend in Gent – zinspeelt op het effect van alcohol op de slijmvliezen. Maar wat is dat effect nu precies? Een arts antwoordde desgevraagd:

Alcohol heeft een (ver)brandend effect op het maagslijmvlies dat de binnenkant van onze maag bekleedt. Men kan zich voorstellen dat dat als 'snijdend' wordt beschreven. Giet men het daarentegen in de neus, een kleine verslikking mag ook (zij het dat de alcohol dan van geheel de andere kant de neus bereikt), dan zal het gevoel dat men in de neus krijgt ook zeker als snijdend ervaren worden. Het effect van alcohol op de slijmvliezen van de ogen kan wedijveren met de beste peperspray. Kort gezegd: alcohol snijdt door de slijmvliezen heen als een mes.

Aan het begin van deze eeuw werd een borreltje in Gent ook *slijmstekker* genoemd. Het Amerikaans-Engels kent de vergelijkbare borrelnamen *phlegm-cutter* 'slijmsnijer' en *phlegm-disperser* 'slijmversnipperaar'. Beide dateren uit de 19de eeuw.

[Liev.-Coopm. 1301; Mullebrouck 335; NZ 4:100]

slingerolie

Wie echt in de olie is, gaat slingeren, zo wil dit woord, dat in 1912 voor het eerst is aangetroffen, in de roman *De Jordaän* van Israël Querido:

Jo schold [...]: Dat is van de slingerolie! En ze spotte bijtend dat Rooie Stien ook altijd zulke gebbetjes maakte als ze dronken was.

Het woord is later in verschillende Amsterdamse en Bargoense woordverzamelingen opgenomen. De dialectologe Jo Daan schreef in 1948:

De namen *slingerolie* en *huppelwater* roepen het wrange beeld op van een man, die niet meer kan zien hoever de straat beneden hem is en die het rechte spoor bijster is.

Van een waggelende dronkeman zei men *hij slingert als een mestwagen* of *hij jaagt ganzen*. *Slingerolie* staat sinds 1950 in de Grote Van Dale.

Vergelijk **brekebeentje** en **huppelolie**.

[Bolhuis 162; Daan 34; Endt 133; WNT XIV 1799]

slingertje

Aangedragen door iemand uit Roermond. De naam ontstond in de jaren vijftig en houdt verband met de versiering op een jeneverfles van een bepaald merk, waarschijnlijk jonge klare van Wennekes. Rond de fles liep een slinger. Daarop stonden om de zoveel centimeter kleine borrelglasjes afgebeeld met de tekst 'nog 10 glaasjes', 'nog 8' enzovoort. 'Zo'n borreltje werd al snel een *slinger* of *slingertje* genoemd', schreef een informant. 'En als iemand offreerde, vroeg hij: zal ik er nog 'n slinger aan geven?' Mogelijk was deze borrelnaam slechts in kleine kring bekend. Vergelijk **bronnetje** en **vlekje**.

slippertje

Aan het begin van deze eeuw gehoord in Groningen, in de verbinding *een slupertje moakn* voor 'in stilte een borreltje drinken'. Men zei dit ook voor 'er eens van door gaan'. Naar de kroeg bijvoorbeeld. Inmiddels verouderd.

[Ter Laan 1929:918]

slobbertje

In 1708 voor het eerst aangetroffen, in een klucht van de Amsterdamse toneelschrijver Hendrik van Halmael:

Eerst een klein slobbertje, by Lodder de weever,

En dan een pypje, voor de long en de leever,

Dan weer na huys.

Net als veel andere borrelnamen benadrukt *slobbertje* de nietigheid van het borreltje, ofwel de kleine hoeveelheid die men naar binnen 'slobbert'. *Slobber* werd ook gebruikt voor 'wijn' en – nog steeds – voor 'koffie'. Aan het eind van de 19de eeuw werd er in restaurants een 'kogelflesje met cognac' mee aangeduid. De borrelnaam is onlangs nog gehoord onder Wageningse studenten.

[WNT XIV 1832; Wschat 1073]

slokje

Net als bijvoorbeeld *neutje* behoort *slokje* tot de tien bekendste en wijdst verbreide borrelnamen. Waarschijnlijk behoort hij zelfs tot de top drie. Uit dialectonderzoek uit de jaren tachtig blijkt dat het woord vrijwel overal in Nederland en Vlaanderen bekend is. Het is daarom in talloze dialectwoordenboeken opgenomen, in evenzovele vormen. Zo zegt men in Noord-Brabant *slukske*, in Drente *slokkien*, in het Fries *slukje* en in Limburg *sjlukske* – om er maar een paar te noemen. Tegenwoordig lijkt deze borrelnaam het meest voor te komen in West-Vlaanderen, Drente, Zeeland en Overijssel.

Slokje wordt sinds het eind van de 18de eeuw gebruikt voor 'klein glaasje sterke drank'. Het gaat terug op *slokken* 'gulzig slikken'. Het woord is – hoe kan het ook anders – in zeer veel literaire bronnen terug te vinden. Zo schreef A. Fokke Simonsz. aan het begin van de 19de eeuw:

Zie, daar ontstond een hevig huiskrakeel [...], toen hij eens, een weinig beschonken van de jacht te huis kwam, waar hij een slokje te veel voor de koude voeten geslobberd had.

Justus van Maurik gebruikte het woord in 1897 in *Amsterdam bij dag en nacht*. Uit de mond van Leen, de eigenares van 'De Kempphaantjes', indertijd een beruchte dievenkroeg op de Nieuwmarkt, tekende hij op:

Zie je, mijn man was 'n goeie lummel, maar as ie 'n slokkie op had, was ie 'n duvel.

En Willem van Iependaal schreef in 1956:

Een man, een oude marineklant, die meer van een slokkie dan verhuizen hield, liet het verkassen naar een andere woning aan z'n vrouw over.

Het *slokje* kwam terecht in borrelnamen als **morgenslokje** (1804), *slokje tegen de dorst* en *oranjeslokje* (een bepaalde borrel

die op prinsjesdag werd gedronken). ‘Jenever met suiker’ werd in de 19de eeuw wel *zoet slokje* genoemd. In West-Friesland kent men een *slokkie-ophaalder*, dit is ‘iemand die al dan niet uitgenodigd een borreltje komt drinken’. In Nederlands-Indië werd een ‘clandestiene jeneververkoper in de kampong’ in de 19de eeuw *slokkiesboer* genoemd.

Het *slokje* komt ook in veel uitdrukkingen voor. De grootste 19de-eeuwse verzameling kent onder meer: *hier een slokje, daar een fleschje, zoo raakt men zijn boeltje kwijt; die zijnen mond gesloten houdt, kan geene slokjes krijgen, als daar wat te lepperen komt en het scheelt wel een slok op een borrel* ‘dat maakt een heel verschil’. Laatstgenoemde werd in het Afrikaans overigens *dat scheelt een slok op een bottel*. Uit 1874 dateert het volksrijmpje:

Ik breek mijn zwavelstokje
 In tweeën naar mijn zin,
 Opdat ik dus een slokje
 Door al mijn sparen win.

Het *slokje* is – tot slot – ook uitgeleend aan andere talen. Het kwam in het Afrikaans terecht als *slukkie* en in het Indonesisch als *sloki* of *slokki*. Buitenlandse tegenhangers zijn: in het Engels *swallow* of *swig*, in het Frans *gorgée* of *lampée*, en in het Duits *Schluck*.

[Almanak 70; Dam 126; Harrebomée 2:275; Herroem 4, 27, 37;
 Lennep 1845:2; Morgenslokje 3; Nijm.vr. 80; Nw. Ned. Taalmag.
 2:233; NZ 5:188; Pannekeet 1971:161; PJM 55; WNT XIV 1860-1861]

slot

Wie omstreeks 1880 in Gent in een kroeg een *slot* bestelde, werd niet vreemd aangekeken. Nu wel. Toen was het een gangbaar woord voor ‘borrel’ – een van 26 Gentse borrelnamen die het tijdschrift *Noord en Zuid* in 1881 in een lijstje opnam. *Slot* werd in deze betekenis later echter niet opgenomen in het voornaamste Gentse woordenboek. Mogelijk werd het gebruikt voor het laatste drankje, zeg maar: tot slot.

[NZ 4:100]

smak

In de jaren zeventig op Terschelling gehoord in de verbinding *een hap en een smak* voor een ‘biertje met een borrel ernaast’. ‘Een biertje om in te happen en de “jonge” er als een smak achteraan gooien’, lichte een informant toe. Bij *smak* zal zowel aan het naar binnen smakken zijn gedacht als aan het effect van een

smeerlap

borreltje, dat als een smak kan aankomen. In het Amerikaans-Engels werd *smack* omstreeks 1942 gebruikt voor het schokeffect van sterke drank; tegenwoordig wordt er in bepaalde kringen in de eerste plaats heroïne mee bedoeld.

Vergelijk **opsodemieter** en **tweelinkje**.

smeerlap

Aan het eind van de 19de eeuw door Guido Gezelle opgetekend in Rumst, een dorp in de gemeente Antwerpen dat toen bekend stond om z'n sloopstimmerwerven. 'Hier zeggen ze, 's maandags, tegen 'en borrel ne smeerlap', citeert Gezelle een informant. Het WNT vraagt zich af of deze naam kan zijn ontstaan 'om zich voor het werk van de week te smeren'. Zeker is dat de timmerlieden te Rumst indertijd vertrouwd waren met een inmiddels vrijwel verouderde betekenis van *smeerlap*, namelijk 'stuk doek, waaraan smeer, om gereedschap in te smeren'. In het Afrikaans wordt een dronkelap een *smeerlap* genoemd.

Vergelijk **smeerolie**.

[Gezelle 447; WNT XIV 2103]

smeerolie

Eind jaren zestig in kleine kring gebruikt bij de Nederlandse marine. Harmsen vermeldt dit woord in een boekje over mariene jargon. Hij gaf desgevraagd als toelichting dat het vooral 'door oudere onderofficieren op een B-jager' werd gebruikt. Over de herkomst schrijft hij: 'Het verliep allemaal even wat gesmeerder met een borreltje en het werkte dus als smeerolie.' In Noord-Brabant noemt men een borrel wel *smeerselke*. De Engelsen kennen *lubrication* 'smeersel' voor 'sterke drank'.

Vergelijk **keelsmeerdertje** en **smeerlap**.

[Harmsen 47]

smokkelklompje

Zie bij **blaasjesnat**.

snaps

In taalkundig opzicht moet *Schnaps* tot de beste Duitse exportproducten horen. De Fransen kennen het als *schnaps* sinds het eind van de 18de eeuw. Het werd daar aanvankelijk gebruikt voor 'slechte aardappel- of graanjenever', later voor sterke jenever of jenever in het algemeen. De Britten kennen het sinds 1818, in de betekenis 'an ardent spirit resembling Dutch gin'

(een vurige borrel die lijkt op Nederlandse jenever). *Snaps* is ook overgenomen in het Afrikaans, het Surinaams-Nederlands, het Zweeds, het Deens en vast in nog wel meer talen.

In Nederland is het in 1825 voor het eerst aangetroffen, in een Fries gedicht over een gezelschap dat thee heeft gedronken. Daarna gaat het gezelschap de markt op, bij de kramen langs. Vervolgens heet het, in vertaling:

Een snapske is de beste kans
het is op de thee gezond.

Men dacht indertijd dat thee – en koffie – het gestel verslaptte, en dat men een en ander het best kon tegengaan met jenever. Zie wat dit betreft ook **afzakkertje** en **afzettertje**.

In Vlaanderen is *snaps* in 1840 voor het eerst gesignaleerd, in het Bargoens van Zele. Ook later is het in verschillende Nederlandse en Vlaamse Bargoense woordverzamelingen opgenomen. Het wordt nog altijd veel gebruikt, vooral in Limburg en in andere streken langs de Duitse grens. De uitspraak en schrijfwijze ervan lopen sterk uiteen. Zo zijn alleen al in Limburg de vormen *schnaps*, *sjnaps*, *sjnepske* en *snepsge* gevonden.

Schnaps komt sinds de 18de eeuw in het Duits voor en is afgeleid van het werkwoord *schnappen*, dat ‘snappen, happen, pakken’ betekent. Een *schnapp* was een ‘slokje’, een ‘mondjevol’ of – preciezer – ‘de hoeveelheid die men met één mondvul kan drinken’.

Zoals te verwachten bij zo’n wijdverbreide borrelnaam, is *snaps* op vele plaatsen in onze literatuur gevonden. W.J. van Zeggelen gebruikte het in 1843 in een gedicht:

De klok stond op vijf en de schel klepte luid
En noodde voor ’t eerst tot het middagmaal uit;
Men nam dan gewoonlijk een snapsje; maar dra
Klonk het tweede gelui, ’t was een half uur daarna.

Meer recentelijk gebruikte Johnny Hoes het in het liedje ‘We hebben dorst!’:

Ik zal nooit meer dronken wezen,
Ik zal nooit meer dronken zijn,
’k zal voortaan slechts koffie drinken,
Af en toe ’n glaasje wijn!
Snaps, dat was z’n laatste woord
Toen ging hij naar de hemelpoort!

In de Duitse volkstaal onderscheidt men verschillende soorten *Schnaps*, zoals *christlicher Schnaps* ‘met water verdunde jenever’,

welker Schnaps of minderjähriger Schnaps voor 'jenever met een laag alcoholpercentage', schwarzer Schnaps 'illegaal gestookte jenever' en weißer Schnaps 'heldere jenever'. Al deze uitdrukkingen dateren uit de eerste helft van deze eeuw. Uit de periode 1830-1840 dateert de zegswijze *Schnaps ist gut für die Cholera*. Jenever werd indertijd in Duitsland aanbevolen als middel tegen deze besmettelijke ziekte. Dat men vroeger in Nederland heel anders tegen jenever aankeek, blijkt uit de curieuze borrelnaam **erger dan de cholera**.

[Almanak 70; Donselaar 341; EWB²; HAT 794; Herroem 4, 24; Liev.-Coopm. 1316; Nav. 5:178-180; NZ 4:100; Schaars 411; Schuermans 638; Taalgids 3:156; Teirlinck 1886:64; WFT snaps; WNT XIV 2260]

snarretje

In 1941 voor het eerst gevonden, in het boek *Martijntje* van A. Tael. In een passage een kroegtocht van enkele vissers in Maassluis en IJmuiden, schrijft hij:

Een klein glaasje hier, een neutje daar, verderop een klein jampje, daarna een snarretje [...].

Waarschijnlijk is deze borrelnaam, die onlangs nog is gehoord in Scheveningen, ontstaan uit *snars* in de betekenis 'lange teug, slok'. Men zei ook *hij heeft een snars aan* voor 'hij is (half)dronken'. Deze uitdrukking is al in de 19de eeuw opgetekend.

[Roeleveld 150; WNT XIV 2263-2264 & Suppl. 791]

sneeuwballetje

Een *sneeuwballetje* is een borrel van brandewijn of jenever met suiker. De naam houdt vanzelfsprekend verband met de kleur van de suiker. Hildebrand gebruikte het woord in 1840 in de *Camera Obscura*:

De graankooper [...] bleef met een wijs gezicht onder het genot van zeker mengsel van geestrijk vocht en suiker, 't welk in 't gemeene leven een sneeuwballetje genoemd wordt, in 't *Handelsblad* turen.

En P. van Limburg Brouwer (1795-1847) schreef:

'Wat doet gij vandaag in, pastoor? Een sneeuwballetje of een bittertje?'

'Vandaag liever gebeide jenever, kapitein', hernam zijn weleerwaarde.

Het woord is enkele malen aangemerkt als typisch Amsterdams, maar waarschijnlijk was het al vroeg ook in andere delen van het land bekend. Overigens stond een pilsje vermengd met

seven-up omstreeks 1985 in Amsterdam bekend als *imitatie sneeuw witje*. Het Engels kent verschillende cocktails met de naam *snowball*.

Vergelijk **schrobber**.

[Boezeman 6; Graaf; NZ 5:188; Verschueren; WNT XIV 2298; Wschat 1074]

snep, snip

In de betekenis 'borrel' in 1865 voor het eerst gevonden, in Vlaanderen, als *snepske*. De borrelnaam gaat terug op de veel oudere uitdrukking zo *dronken als een snep* of *snip*. De samenstelling *snepdronken* is al in 1646 gevonden.

Een *snep* of *snip* is een watervogel met een zeer lange snavel, zoals iedereen weet die wel eens een biljet van honderd gulden in handen heeft gehad. Een watervogel kan wat de dronkaard graag zou willen, namelijk zijn snavel eeuwig in het nat houden. Dit naamgevingsmotief heeft verschillende borrelnamen opgeleverd, zoals **kikvors**.

Snip en *snep* – de borrelnaam **snaps** maakt het rijtje compleet – zijn vereeuwigd in verschillende zegswijzen. Behalve zo *dronken als een snep* zijn dit *drinken gelijk een snep*; *hij heeft een snipper op* en *hij heeft een snippertje van de vorst beet* (voor 'hij heeft te veel sterke drank gebruikt'). Deze uitdrukkingen waren aan het eind van de 19de eeuw zowel in Nederland als in Vlaanderen bekend. In Gent zei men tevens *sneppe zijn* voor 'dronken zijn'.

Een Bargoens woordenboekje nam de borrelnaam in 1937 op als *snep*, Van Dale vermeldt hem sinds 1984 als *snip*, een studie van het Achterhoeks in 1996 als *snepske*.

[Bolhuis 166; Harrebomée 2:279, & 3:xlix; Herroem 86, 88, 101; Liev.-Coopm. 1318; Nav. 3:286, & 47:61; Ovl 9:49; Prikken 136; Schaars 414; Schuermans 639; WNT XIV 2362-2363]

snert

In de verbinding *een hap snert* omstreeks de eeuwwisseling door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt voor 'een glas jenever'. De verbinding is ook gehoord onder Nederlandse matrozen. Leo Lezer gebruikte de borrelnaam in 1920 in *Cantinevertellingen. Humor en tragiek uit het oude K.N.I.L.*, als hij vertelt over een groepje drinkebroers en vechtersbazen van het garnizoen Tjimahi die zich omstreeks 1910 verenigden in een clubje:

Men had deze vereniging de toepasselijke naam gegeven van 'snert-club', niet zozeer omdat de leden 'snert-kerels' waren,

maar omdat zij doorslaande bewijzen hadden gegeven, liefhebbers te zijn van 'een hap snert', een 'hap scheepsgaren' of een 'dikkop', allemaal namen voor hetzelfde genotmiddel [...]. Maar dat was niet de enige voorwaarde om lid van de club te worden. Men moest tevens flink gespierd zijn en er, letterlijk of figuurlijk gesproken, zijn hand niet voor omdraaien om een halter van 100 kilo te drukken.

Van Dale kent de uitdrukking sinds 1950, overigens in de verbinding 'een *lap snert*'. *Snert* wordt van oudsher beschouwd als de rats, kuch & bonen van de marine. De borrelnaam zinspeelt op de voedingswaarde van jenever.

Vergelijk **dikkop**, **scheepsgaren** en **snuf**.

[Chambon 69; Coster 126; Dam 155]

snevel

In 1980 gehoord in Noord-Brabant, met name in de omgeving van Den Bosch. Onder ouderen komt deze borrelnaam, die ook is aangetroffen als *snevelke* en *sneevul*, daar nog steeds voor. Het gaat hier om een verbastering van *jenever*. Een informant schreef:

De herkomst van deze borrelnaam is vrij eenvoudig zelf experimenteel vast te stellen, en wel als volgt: nuttig circa tien à vijftien glaasjes jenever en probeer vervolgens zo snel mogelijk 25 keer achtereen jenever te zeggen. Overigens kreeg een man, wiens neus erg groot maar vooral rood was, vaak *snevelneus* naar het hoofd geslingerd. De grootte maar vooral de kleur zou duiden op overmatig snevelgebruik.

De borrelnaam komt in verschillende uitdrukkingen voor. Zo zegt men in Noord-Brabant *hij stinkt naar de snevel als een frater naar tabak; hij drink snevel als een oud paard; het gaat erin als snevel* en *snevel en tranen geven geen vlekken* (voor 'vreugde en verdriet zijn vluchtig'). Een drinkebroer wordt er een *snevelmanneke* genoemd, 'jenever met kruiden' *snevel met een tikje*.

Vergelijk **mondjevol**.

[Nijm.vr. 80; Swanenberg 373]

snik

In 1800 voor het eerst opgetekend, in een Gents blijspel. Er is daar sprake van 'aen den snik gaen'. Aan het begin van deze eeuw gebruikte men in Zuidoost-Vlaanderen *snik hebben* voor 'dronken zijn'. In de jaren dertig zei men in de Amsterdamse dieventaal *oude snik* voor 'oude klare'. Volgens een Gents dia-

lectwoordenboek is *snik* afgeleid van het Franse *schnick*. Dit onfrans aandoende woord bleek echter in de Franse woordenboeken niet te vinden. Volgens een andere bron houdt de borrelnaam verband met het Vlaamse *snik* in de betekenis 'hik, schokkende beweging van de slokdarm'. 'Omdat een zat mensch dikwijls den hik heeft', zo redeneerde de Vlaamse taalgeleerde Teirlinck in 1910. Onlangs werd de borrelnaam nog gehoord in Gent. Het Amerikaans-Engels had vroeger de overeenkomstige term *hiccough*.

[Bolhuis 127; Liev.-Coopm. 1320; Teirlinck 1908:1029; WNT XIV 2357; Wschat 869]

snoepje

In de betekenis 'borreltje' onlangs gehoord in Dwingeloo in Drente, in de vorm *sneupie*. Een dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Achter de koffie kregen we nog een sneupie.' Het naamgevingsmotief spreekt voor zich.

Vergelijk *lekkertje*, *zoet* en *zuurtje*.

[Kocks 1139]

snuf

In de betekenis 'borrel' in 1956 voor het eerst gevonden, in de verbinding *een hap snuf*. Deze uitdrukking werd door zeelieden gebruikt en zal zijn ontstaan onder invloed van *een hap snert*, een verbinding die in de 19de eeuw is gesignaleerd onder soldaten en mariniers voor 'een glas jenever'. Men sprak ook van *een hap scheepsgaren*. Onlangs is in Noord-Brabant de borrelnaam *snufke* gehoord.

Snuf gaat terug op het werkwoord *snuffen* 'onmatig drinken', dat al in 1836 is opgetekend. Men zei ook *hij is snuf* of *hij heeft een snuif op* voor 'hij is dronken'. In Oost-Vlaanderen zei men, om hetzelfde uit te drukken, *snof of snuf zijn* of *een snuif(ke) ophebben*. In het Engels wordt *sniff* 'snuifje' niet alleen gebruikt voor 'cocaine', maar ook voor 'slokje sterke drank'.

[Harrebomée 2:280; Herroem 101; Hoeufft 559; Nav. 47:58, & 49:131; Teirlinck 1908:1030-1031; WNT XIV 2429, 2432]

soep

In de uitdrukking *half soep* aan het eind van de 19de eeuw in Amsterdam gebruikt voor 'borrel'. Deze borrelnaam is alleen gevonden in een lijst met Amsterdamse woorden die A.C. de Graaf omstreeks 1890 opstelde voor het tijdschrift *Onze Volks-*

taal, vlak voordat dit blad ter ziele ging. Wie De Graaf was, is niet bekend. Wel dat hij een groot kenner was van het 19de-eeuws Amsterdams (zie over de geschiedenis van zijn woordenlijst bij **moppie**). De herkomst van deze borrelnaam is niet bekend. Wellicht ging men ervan uit dat de voedingswaarde van een borreltje gelijkstond aan die van een half kommetje soep. Het kan ook zijn dat de jenever met iets anders werd vermengd en er daardoor 'soepig' uitzag. In het Engels werd jenever wel *laughing soup* 'lachsoep' genoemd.

Vergelijk **papegaaiensoep**.

[Graaf]

soldatenthe

Menige borrelnaam komt neer op een vergelijking van jenever met andere dranken, waaronder bier, bouillon, melk, koffie, limonade, thee en wijn. *Thee* komt relatief vaak voor, te weten in **kozakenthe**, *Schiedammer thee* (bij **schiedammer**), **sterke thee** en *soldatenthe*. Dit laatste woord is alleen aangetroffen in een lijst met Amsterdamse woorden en uitdrukkingen uit circa 1890. Overigens is *soldatenthe* ook de naam van een kruiden-drankje, getrokken uit de bladeren van de *Waltheria Americana* L., een halfheester uit Suriname. Zie voor vergelijkingen tussen sterke drank en thee in enkele vreemde talen verder bij **sterke thee**.

[Graaf; WNT XIV 2483]

spaan

De herkomst van *spaan* is niet duidelijk. Deze borrelnaam dook aan het eind van de 19de eeuw ineens op, als uit het niets. Dat wil zeggen: het woord *spaan* bestond toen al eeuwen, maar geen van de zeven andere betekenissen die het WNT onderscheidt, biedt voldoende houvast om de herkomst van deze borrelnaam te verklaren. Of het moet de uitdrukking *geen spaan* zijn, voor 'niet het minste', waardoor *spaan* werd geassocieerd met 'klein beetje', een benoemingsmotief dat veel borrelnamen opleverde. Maar dit lijkt nogal ver gezocht.

Hoe het ook zij, in de betekenis 'borrel' is *spaan* omstreeks 1890 voor het eerst geboekstaafd, in een lijst met Amsterdamse uitdrukkingen van een zekere A.C. de Graaf (zie over deze lijst bij **moppie**). Vervolgens dook het woord in 1896 op in een standaardwerk over de Zaanse volkstaal, met als voorbeeldzinnen: 'Kom, lêten we nag ers 'en spaan nemen. Hij ken heel wat

spaan'tjes op.' Justus van Maurik gebruikte de borrelnaam in 1897 in *Amsterdam bij dag en nacht*. Hij hoorde hem in de kroeg 'De Kemphaantjes', indertijd een beruchte dieventent:

Zeg Sam, geef je 'n rondje? Pandoere zonder een spaan (borrel) gaat niet. Leen, kom ereis hier! Geef es 'n tikkie klare; 'k heb zoo'n kinderachtige smaak in me mond.

Later is deze borrelnaam nog door verschillende schrijvers gebruikt, waaronder Bernard Canter en Jacobus van Looy. Mede daarom besloot Van Dale deze betekenis in 1950 een plaatsje te geven in zijn kolommen. Een oorzakelijk verband zal er niet zijn, maar voorzover bekend is er sindsdien weinig meer van deze borrelnaam vernomen.

[Boekenooogen 422; Graaf; WNT XIV 2550-2551]

spa maison

In de eerste helft van deze eeuw in Hasselt gebruikt voor 'borreltje'. *Spa maison* betekent 'spa' of 'watertje van het huis'. Tussen 1919 en 1984 was het in België officieel verboden om in openbare lokalen sterke drank te schenken. Om de controlerende ambtenaren te misleiden schonk men een bodempje jenever in een spa-glas. Men noemde zo'n borrel ook kortweg *maison*. In het Frans komt deze borrelnaam niet voor.

Vergelijk **gatlikker** en **vandervelde**.

spannetje

Een van de vele benamingen voor 'biertje met een borrel ernaast'. In de jaren vijftig gehoord in Amsterdam, in het Bar-goens. Inmiddels is het woord in bredere kring bekend. Het staat sinds 1984 in de Grote Van Dale.

Vergelijk **koppeltje** en **stelletje**.

[Boezeman 6; Endt 137; Reeuwijk 70]

spatje

In 1853 voor het eerst aangetroffen, in de uitdrukking *een spat aan hebben* voor 'dronken zijn'. Men zei toen ook, om hetzelfde uit te drukken, *spatterig zijn*. Een dialectstudie beschouwde *spatje* in 1862 als een Dordrechts woord, maar dat moet een vergissing zijn, want het was toen ook elders al aangetroffen. In 1863 gebruikte de Amsterdamse journalist A.J. de Bull het in de *Nederlandsche volksalmanak*:

'Zoo'n *spatjen* is toch maar alles!', verzekerde hij haar dankbaar en op den toon der innigste overtuiging, eene betere zaak waar-

dig. 'Me kopperaal zei altijd: "Je mot het vleesch maar onder den pekel houên."'

Spatje betekent 'scheutje, slokje, druppeltje'. Het is dus een van de vele borrelnamen die de nietigheid van het glaasje jenever benadrukken. Toen het tijdschrift *Noord en Zuid* in 1881 een lijstje opstelde van Nederlandse borrelnamen, stond *spatje* op de eerste plaats. In 1887 is het in Groningen gesignaleerd in de vorm *sputter*. Vervolgens maakte het de oversteek naar Nederlands-Indië. Het is ook in vele Bargoense bronnen gevonden. Tegenwoordig wordt *spatje* nog gebruikt in de Achterhoek en vooral in Noord-Brabant.

Spatje is bij vele schrijvers aangetroffen, onder wie Henri Hartog, Heijermans, Van Looy, Nescio, Querido, Nono en Carmiggelt. Van Maurik gebruikte het in 1897 in *Amsterdam bij dag en nacht*, in een scène waarin een man in een kroeg wordt uitgelachen omdat hij niet meer wil drinken.

Hou je mond, schele! en jilui Hein en Toon, jelui weet, als ik wil, leg ik twee van jelui te gelijk neer, versta je? dat je ribbenkast er van kraakt! maar ik wil niet meer vechten en ik heb mijn laatste spatje gedronken; ik ga weer werken.

Harrebomée vermeldde in 1874 de uitdrukking *eene korte wijle zult gij mij zien, en eene korte wijle zult gij mij niet zien, preekte de dominé, en telkens dook hij in den preekstoel, om een spatje te nemen*. Zijn toelichting luidt:

Onder alle standen vindt men de *spatjes-innemers*, en elk op zijne wijze; want zijn ze geen innemers van professie, dan willen ze 't meesttijds niet weten, dat ze zulke grote liefhebbers zijn: de dominé had tot tekst gekozen Joh. xvi:16, en paste die op zijne wijze op zich zelve toe.

Voor de minder bijbelvaste lezers, Joh. 16:16 luidt: 'Nog een korten tijd en gij ziet Mij niet meer, en nogmaals een korten tijd en gij zult Mij zien.' Dit gaat vanzelfsprekend niet over op spatjes beluste dominees, maar over de Heer der Heerscharen. De Britten noemen hun spatje sinds het einde van de 19de eeuw *a wet*.

Vergelijk **doedelspat**.

[Bolhuis 64; Dam 122; Endt 137; Gallée 41; Graaf; Herroem 4, 28-29, 56; Köster Henke 65; Molema 398; Nav. 3:286; NZ 5:188; Schaars 414; Stoett 2:83; Taalgids 4:45; WNT XIV 2615; Wschat 1085]

spiegeltje

Aangedragen door iemand uit Ridderkerk. 'Jaren geleden op de bridgeclub nam ik een dubbele borrel, in een wijnglas. Maar zoiets bestellen is niet goed voor je reputatie. En bovendien moet het in een groter glas. Het werd een soort wijnglas en het codewoord werd *spiegeltje*, van nachtspiegel: een (relatief) kleine plas in een groot reservoir.' Onlangs is deze borrelnaam ook in Limburg gehoord. Of hij om dezelfde reden zo genoemd wordt, is niet bekend.

spier

'Vroeger had de gewone man geen voorraad sterke drank in huis en zei men: "Komt eens ne keer, dan haele wij 'n spier"', aldus een informant uit Almelo. Omstreeks 1925 werd *een spier halen* voor 'een borrel halen' ook gehoord in Groenlo in de Achterhoek. In verscheidene dialecten werd *spier* voorheen gebruikt voor 'halm', 'spriet' of 'klein stukje stro'. 'Het woord wordt, wegens de niets beduidende waarde van het voorwerp, ook gebezigd voor de kleinst mogelijke zaak of hoeveelheid', schreef een taalkundig tijdschrift. Mogelijk wilde *een spier halen* dus zoveel zeggen als 'een kleintje halen'.

[Arch. Ned. Taalk. 3:383; P1M 55]

split

De borrelnaam *split* is overgenomen uit het Engels. Daar wordt *split*, dat eigenlijk 'gesplitst' betekent, sinds het eind van de 19de eeuw gebruikt voor 'a drink composed of two liquors'. Onder een *split soda* – een naam die in het Engels in 1884 voor het eerst is gevonden – werd toen een half flesje spuitwater verstaan, gemengd met een half flesje champagne. Nederlanders gebruikten *split* in een andere betekenis, namelijk voor een 'mengsel van whisky en sodawater' of voor een 'glas sodawater met daarin een borrel jenever'. De borrelnaam is bij ons in 1897 voor het eerst opgetekend en werd in Zuid-Afrika, maar vooral in Nederlands-Indië, veel gebruikt. Hij is ook in de verkleinvorm aangetroffen. In bepaalde kringen is deze borrelnaam nog steeds gangbaar. Men dronk een *split* overigens vaak met suiker.

[Eysden 83; NZ 27:560; Reeuwijk 7; Suchtelen 67; WNT XIV 2886;

Wschat 1088]

spoelinkje

Een borreltje om de keel te spoelen. Kortgeleden gehoord in Noord-Brabant, in de vorm *spulingske*. Het Frans kent het overeenkomstige *rincette*, het Engels *rinse*. Vroeger werden de resten van het graan waaruit gist en alcohol waren verkregen, *spoeling* genoemd. Dit werd gebruikt om varkens te mesten. Waar veel varkens waren, moest de spoeling worden aangelengd; vandaar het spreekwoord: *vele varkens maken de spoeling dun*.

Vergelijk **doorspoelinkje**.

spraakwater

Van de groep borrelnamen die uitdrukking geeft aan de spraakzaamheid die sommige mensen overvalt na de consumptie van sterke drank, is *spraakwater* het oudst. Het woord is al gevonden in de 17de eeuw. Men gebruikte het toen overigens niet alleen voor brandewijn of jenever, maar ook voor bier en wijn. Justus van Effen noemde wijn ooit dichterlijk *Bourgondisch spraakwater*. In de 19de en 20ste eeuw is *spraakwater*, behalve als schertsende benaming voor 'speeksel', voornamelijk aangetroffen in de betekenis 'jenever' of 'borrel'. Van een dronkaard zei men toen: *hij heeft spraakwater in (genomen)*.

De Haarlemse letterkundige A. Loosjes Pz. gebruikte het woord in 1804 in 't *Morgenslokje*, een van de eerste Nederlandse geschriften tegen drankmisbruik:

Kees had al kleur op kleur gekregen, en al driemaal op zijne lippen gebeten; en daar hij toch ook wat spraakwater in had, schoon hij niet dronken was, nam hij de vrijheid om *Doctor* toe te voegen: Wel, mijn Heer! Gij spreekt daar nu zoo van. Ik kom er voor uit, ik lust wel een slokjen.

En M.J. Brusse schreef in 1906 in *Landlooperij*:

Hannes zei zachtjes tegen mij: je kon wel hooren dat die ouwe weer spraakwater ophad; z'n bek stond net overdwars, zooals die doorsloeg... en as je niet oppaste rammelde nie eeuwig maar door.

Bij een dialectonderzoek in 1980 is *spraakwater* enkele malen opgetekend in Noord-Brabant, in de vormen *spraakwatter* en *spraakwater*. Het is ook gehoord in Groningen. Voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen zie bij **babbelwater**. Het Duits kent het overeenkomstige *Sprachwasser*, het Amerikaans-Engels *conversation water* voor 'whisky'.

Vergelijk **praatwater**.

[Harrebomée 2:292; Molema 398; Morgenslokje 7; Nijm.vr. 80; Schelberg 484; Stoett 2:302; WNT XIV 2995]

sprit

In 1931 gehoord in Winschoten. Het woord is overgenomen uit het Duits, waar *Sprit* – een verkorting van *Spiritus* – sinds 1870 wordt gebruikt voor ‘Schnaps’ en ‘alcohol’. In het Nederlands is het gevonden als *spriet*, *sprit* en *sprits*. Ook het Drentse *spruut* voor ‘Duitse jenever’ is verwant.

[Kocks 1159; Nijm.vr. 80; Onderwereld 14,19]

spulletje

Spulletje is een vaag woord, dat van alles kan betekenen, zij het nog altijd minder dan ‘dingetje’. Er zal vaak ‘iets van dat spul’ mee worden bedoeld, en dat kan dan natuurlijk ook jenever zijn. In de betekenis ‘borrel’ is het in 1888 opgetekend door Justus van Maurik, in *Papieren kinderen*:

‘Kobus! geef ons ieder een klare, van die dubbelgebeide, hoor!’

‘Met suiker!’ roept de andere, en tegenover Dirk plaats nemend, zegt hij: ‘Kom, Manke, ’n spulletje?’

Maar Manke wil niet, hij wil naar huis, waarop de praatjesmaker zegt: ‘Als ik zoo’n vent was als jij, zou ’k me waarachtig niet aan een spulletje leren kennen.’

sputter

Zie bij *spatje*.

staandertje

Omstreeks 1965 bij het coc in Amsterdam gebruikt voor ‘borreltje’. Het coc is het Cultuur- en Ontspanningscentrum van de Nederlandse vereniging tot integratie van homoseksueliteit. *Staan-dertje* is een schertsende variant van **recht op en neer**, een andere borrelnaam die veel op het coc werd gebruikt. Beide namen zijn ontegenzeggelijk dubbelzinnig: *recht op en neer* is ook de naam van een standje, *staandertje* kan tevens op het mannelijk lid betrekking hebben. Dit laatste geldt eveneens voor *kontvegertje*, nog een andere borrelnaam die indertijd op het coc werd gebruikt. Overigens ontbreken *staandertje* en *kontvegertje* in de belangrijkste studies over homoseksueel taalgebruik.

stadskelder

Omstreeks 1840 in Utrecht gehoord voor 'de beste Schiedammer'. De stads- of raadskelder is eigenlijk de kelder onder het stadhuis. In veel steden – vooral in Duitsland – werd vroeger vanuit deze kelders wijn, bier en sterke drank verkocht. Verschillende kelders ontwikkelden zich tot het brandpunt van het stedelijk leven.

Dat gold ook voor stadskelder onder het oude stadhuis van Utrecht. In de 18de eeuw kwamen hier dagelijks officieren en regenten bijeen en later deed de kelder dienst als hoofdkwartier van de patriotten. Halverwege de 19de eeuw, na krap driehonderd jaar trouwe dienst, kreeg de kelder een andere functie. De borrelnaam *stadskelder* bleef nog een tijdje bestaan, maar toen de Leidse taalkundige A. Beets dit woord in 1927 optekende, was het al in onbruik geraakt. Men zei in de 19de eeuw ook *hij heeft de kelderkoorts* voor 'dronken zijn'. Dit omdat jenevertaten vaak in de kelder werden opgeslagen. Het Amerikaans-Engels kent sinds 1922 de *cellar-smeller* voor een 'jonge student die altijd opduikt op de plekken waar gratis drank wordt geschonken'.

[Beets 1927:24-25; Herroem 51; Jansen 58, 175; WNT VII¹ 2097, & xv 387-388]

stamgast

'De relatie tussen de barman en een klant kan zich zo ontwikkelen, dat de barman automatisch een *stamgast* te voorschijn haalt, als de vaste klant binnenkomt.' Aldus een informant uit Schiedam, die deze borrelnaam ook buiten de jeneverstad hoorde. Een *stamgast* hoeft natuurlijk niet per se een glaasje jenever te zijn, maar voor een *spaatje* zal het niet snel worden gebruikt. Een informant uit Noord-Brabant leverde de vergelijkbare borrelnamen *gewone* ('Doe mij maar een *gewone*'), *gebruikelijke* en *standaardje* aan.

stampvolle

Onlangs in de omgeving van Den Bosch gebruikt voor een tot de rand toe gevuld glaasje jenever. Voor een opsomming van vergelijkbare benamingen zie bij **over-het-IJ-kijkertje**.

standaardje

Zie bij **stamgast**.

steil op en neer

Zie bij recht op en neer.

stelletje

In de jaren vijftig in Amsterdam gehoord voor 'biertje met een borrel ernaast'. Het werd toen beschouwd als Bargoens. Volgens één informant is het een typisch Haarlems woord, maar het is stellig ruimer verbreid. Een zegsman uit Medemblik in Noord-Holland legde het begrip voor aan de kastelein van zijn stamkroeg:

Ik vroeg hem of *stelletje* voor hem een officieel woord is ter aanduiding van jenever + pils. Zijn antwoord was: 'Neen.' En, voegde hij eraan toe: 'Ik gebruik het alleen als bepaalde klanten van wie ik weet dat ze iets dubbels willen, binnenkomen.' *Stelletje* geldt dus voor jonge + bier maar ook voor bessenjenever + bier van de *vaste* klanten.

Carmiggelt gebruikte het *stelletje* in 1961 in *Alle orgels slapen*:

'Geef me een stelletje van je', zei de man. 'En wat mot jij?'

'Een steenpuist', antwoordde de vrouw.

'Wat is dat?' vroeg de kastelein.

'Da's advocaat met 'n scheutje half om half', zei de vrouw.

'Weet je dat niet eens?'

'Ik heb er nog nooit van gehoord, maar ik sta hier pas eenenveertig jaar', zei de kastelein en produceerde het stelletje, dat neerkwam op een bier en een borrel, de enige door de Duitsers ingevoerde maatregel die in Nederland levensvatbaar bleek.

Of het drinken van bier met een borrel ernaast inderdaad pas opgang maakte na de Tweede Wereldoorlog – zoals Carmiggelt suggereert – is niet bekend. Een bron uit 1931 maakt al melding van *een biertje met* (met wat staat er niet bij). Zeker is dat alle benamingen voor deze drankcombinatie dateren van na de oorlog. *Stelletje* staat sinds 1984 in de Grote Van Dale.

Vergelijk **koppeltje**, **peper-en-zout-stelletje** en **spannetje**.

[Boezeman 5; Drank 64; Endt 139; Reeuwijk 71]

sterke thee

Dit fraaie eufemisme voor jenever is in 1853 voor het eerst gevonden, in de uitdrukking *hij drinkt sterke thee*. In 1861 nam P.J. Harrebomée deze uitdrukking op in zijn spreekwoordenboek. Ten overvloede gaf hij als toelichting: 'De *sterke thee* van den liefhebber is de *sterke drank*'. Van een dronkeman zegt men *hij is over of boven zijn theewater*. Voorheen waren ook gangbaar *boven*

zijn theekamer en boven zijn bier. Op Kaap de Goede Hoop zei men omstreeks 1884 van een dronkeman: *hij het gethee* (dus: thee gedronken). In het Frans had je vroeger het vergelijkbare *être de thé* 'zich bedrinken'.

De Engelsen duiden sterke drank al sedert eeuwen aan als *tea*, naar men zegt wegens de overeenkomst in kleur, die natuurlijk voor jenever niet opgaat. *Cold tea* is brandewijn, *Scotch tea* is whisky. *Sergeant-major's tea* betekent 'goede thee' (met suiker en melk), maar vooral ook 'thee met een scheut rum', vanwege de doorgaans uitstekende betrekkingen van de sergeant-major met het keukenpersoneel. In het Duits wordt jenever wel *weißer Tee* 'witte thee' genoemd.

Vergelijk **kozakenthee** en **soldatenthee**.

[Harrebomée 2:329; Herroem 56, 104; Mansvelt 38, 162; Nav. 3:286; WNT III¹ 824, & XVI 1797]

sterks

In de verbinding *iets sterks* tegenwoordig een algemeen bekende borrelnaam. Van Dale, die deze benaming sinds 1992 vermeldt, geeft als voorbeeldzin: 'Wil je *iets sterks* bij de koffie?' *Sterk* verwijst vanzelfsprekend naar *sterke drank*. Van oudsher werd van alcoholhoudende dranken en stoffen gezegd dat ze 'sterk' waren. In de Achterhoek wordt een borreltje wel een *starken* genoemd.

Vergelijk **iets**.

[Donselaar 213, 228; WNT XV 1514]

stevige

Vaak ligt bij borrelnamen de nadruk op geringe hoeveelheid drank per glaasje. Maar er zijn wel degelijk borrelnamen die het tegendeel uitdrukken, zoals **dikkop**, **echte**, **goeie**, **taai** en **stevige**. Deze laatste borrelnaam is onlangs nog in Noord-Brabant gehoord, maar hij zal zeker ouder zijn. Aan het eind van de 19de eeuw was in een Vlaamse bron sprake van *een stevigen druppel jenever*, en nog veel eerder, in de 16de en 17de eeuw, vinden we verbindingen als *een stevigen dronck* en *een stevig glas*. Het WNT tekent daar overigens bij aan dat hierbij meer 'aan een aantal dan aan een omvang gedacht' moet worden. Men noemt een stevige borrel ook wel een *straffe*. Ook deze borrelnaam is in Noord-Brabant gesignaleerd, en in Gent. In het Amerikaans-Engels werd de stevigheid van de borrel wel uitgedrukt in de

benaming *hardware*, dat oorspronkelijk 'ijzerwaren' betekende. Min of meer overeenkomstig is het Duitse *Strammer*.

[WNT XV 1566]

stijve

In 1941 gebruikt in de verbinding *een stijve* voor 'een stevige borrel'. Het gaat hier om een verkorting van de uitdrukking *een stijve borrel*, die aan het begin van deze eeuw is gevonden. Zo schreef de Vlaamse schrijver Gustaaf Segers in 1917 in *De Kempische Wereld*:

Den Das [...] verklaarde, dat hij zijn chagrijn niet anders kon versmoren, dan er een stijven borrel op te zetten.

Ein Steifer is in het Duits een aanduiding voor een sterke grog of brandewijn. Het Franse *un (coup de) raide* berust op dezelfde associatie, en ook het Engels heeft termen als *a stiff one* en *a stiff drink*.

Met *stijf drinken* werd voorheen 'stevig drinken' bedoeld, en een 'koppige wijn' werd wel *stijve wijn* genoemd. Een en ander leverde soms een *stijve roes* op.

Vergelijk *stevige*.

[Stoett 2:107; WNT XV 1606, 1613]

stokersmastelle, stokerswater

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent. Net als kolen- en turfdragers – zie *kolendrager* en *turfdragertje* – hadden stokers de naam grote afnemers van jenever te zijn. Vandaar dat jenever *stokerswater* werd genoemd en een borreltje *stokersmastelle*. Een *mastelle* is een pittig gebakje met in het midden een putje of kuiltje. De mastelle van de stokers was een glaasje sterke drank. Aan het eind van de 19de eeuw zei men in Vlaanderen *van stokers hond gebeten zijn* voor 'te veel gedronken hebben, dronken zijn'. Ook onlangs is de borrelnaam *stokersmastelle* nog in Vlaanderen gehoord.

[Bo 437; Liev.-Coopm. 839, 1383; Mullebrouck 335]

straffe

Zie bij *stevige*.

stroopklokje

Zie bij *klokje*.

stuiverglas

Tot de Eerste Wereldoorlog kon je in Nederland en Vlaanderen voor vijf cent een glas jenever krijgen. Later werd dit meer, vooral doordat de accijns steeds werd verhoogd, tot groot ongenoegen van de jeneverproducenten. Een borrel van vijf cent werd simpelweg *eentje van vijf* genoemd – zie ook bij *eentje* – maar tevens *stuiverglas*. Deze laatste borrelnaam werd aan het begin van deze eeuw in Groningen gebruikt. Een volksherberg werd toen in Groningen een *stuvershaarbaarg* genoemd. Men kende ook een *dubbeltjeshaarbaarg*. Daar werd geen *stuversglas* geschonken, alleen kwalitatief betere jenever van een duppie per glas.

Vergelijk *kluitje*.

[Ter Laan 1929:194, 995]

stumpertje

Jonge jenever zonder suiker. Deze borrelnaam is onlangs gehoord in onder meer Groningen, Drente, de Achterhoek en Noord-Brabant. De bekendheid ervan moet te maken hebben met de (kroeg)humor die eraan ten grondslag ligt. *Stumpertje* ontstond namelijk door associatie uit een oudere borrelnaam, te weten *jongetje zonder*. Een *jongetje zonder* is een jonge jenever zonder suiker. Maar een *jongetje zonder* is ook een *stumper*, dat wil zeggen als men een en ander gekscherend uitlegt als een ‘jongen zonder geslachtsdeel’. Deze verklaring werd door verschillende zegslieden, uit verschillende delen van het land, aangedragen en lijkt onverdacht, ook al omdat dezelfde associatie de borrelnaam *tobbertje* opleverde.

Zie ook *jonge*.

[Kocks 1208; Schaars 414]

suffisante

Onlangs in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant gebruikt voor een ‘stevige, flinke borrel’. *Suffisant* betekent ‘voldoende, stevig, solide’. Men kan ook zeggen: *hij heeft suffisant gedronken*.

[WNT XVI 475]

T

taaie

Een *taaie* is een stevige borrel, eentje waar je je tanden op stuk kunt bijten. De borrelnaam is in 1839 voor het eerst aangetroffen, in Schiedam. Van Lennep beschouwde het woord in 1845

als plat-Amsterdams. Maar echt heel erg plat kan het niet zijn geweest, want W.J. van Zeggelen gebruikte het in 1846 in een gedicht:

Zoo ras de ouwe gedaan heeft, zullen we een taaijen gaan nemen

En verdrinken de zorg en de vrees en de smart.

Heerom meent het zoo kwaad niet, al schreeuwt hij wat hard! De borrelnaam *taaije* was ook geliefd onder zeelieden. Halverwege de 19de eeuw gebruikten zij het voor een stevige, 'ouderwetse' borrel. Leidenaars bedoelden er omstreeks 1890 een dubbele borrel mee, eentje van tien in plaats van vijf cent.

De borrelnaam is bij vele schrijvers te vinden. Justus van Maurik schreef in 1895 in *Oude Kennissen*:

Ouwe graantjespikker, d'r staat een halve taaie borrel voor je klaar!

En M.J. Brusse schreef in 1906 in *Landlooperij*:

Toon gooide 't met z'n luimige schelden zo in 't gekke, dat we dan maar besloten, om in 't Haasje, achter den dijk, den waard op te kloppen, en een taaie te koopen voor 't sjegrijn. De baas, aan stroopers gewend, deed gul open [...].

De populariteit van de borrelnaam *taaije* zal nog zijn vergroot door een bekend liedje van Speenhoff uit 1921:

Zondags ging die met z'n jongen

Netjes aangedaan op straat.

En dan had tie 't over drinken

Met z'n natte kameraad.

Tot ie na z'n tiende taaie

Over blauwe knopen dacht

En dan werd ie door z'n dreumes

Als 'n tol naar huis gebracht.

Oude jenever werd ook wel *ouwe taaie* genoemd. De benaming werd omstreeks 1940 populair door een schlager met de tekst 'ouwe taaie, laat je broek maar waaie'.

De Amerikanen kennen, sinds 1934, de uitdrukking *tough as a boiled owl* 'taai als een gekookte uil' voor 'dronken'.

Vergelijk **stevige**.

[Beets 1954:99; Bolhuis 174; Endt 142-143; Harrebomée 2:321;

Lenep 1845:2, 21; Mag. Ned. Taalk. 1:35; Nav. 3:285; NZ 5:188; Stoett 2:83; WFT *taai*; WNT XI 120, & XVI 635-636]

taterwater

In 1886 opgetekend in de streek ten noordoosten van Brussel,

in de vorm *toaterwaiter*. Ook in Antwerpen en elders in Vlaanderen werd deze borrelnaam gebruikt. Van een dronkeman zei men: *hij heeft taterwater gedronken*, of *hij heeft van het tatervat gedronken*. De naam zinspeelt vanzelfsprekend op het 'spraakmakende' effect van alcohol. Dit komt bij verschillende borrelnamen voor. Zie hiervoor bij **babbelwater**. In Zuid-Afrika wordt sterke drank of brandewijn schertsend *lawaaewater* genoemd.

[Corn.-Vervl. 1224; Joos 1900:644; Stoett 2:302; Tuerlinckx 609; WNT XVI 1034]

teer

Zie bij **pik**.

tenorolie

'Doet u mij maar een glaasje tenorolie', hoorde een informant omstreeks 1972 in een Amsterdamse kroeg. Of die kroeg in de buurt van het Concertgebouw was gevestigd, is niet bekend. Wel dat je van alcohol beter, althans luider, gaat zingen. Vergelijk **zangzaad**.

teugje

In 1980 opgemerkt in Koksijde in West-Vlaanderen en onlangs in Gent. Het gaat hier om een equivalent van de borrelnamen **slokje** en **zoopje**. Men zei vroeger *de eerste teug is de beste*. Uit 1706 dateert de zeispreuk *water, water mijn hart brandt af, zei dronken Griet, en zij had een pintje jenever in eene teug uitgezopen*. 'Met teugen drinken' werd wel *verteugen* genoemd. Van iemand die te veel gedronken had, zei men *hij is verteugd*. Het Engels kent als vergelijkbare borrelnamen *nip* en *swig*. Onder Duitse jongeren heet een borrel ook wel een *Schluck*.

Vergelijk **teut**.

[Harrebomée 2:328; PJM 55; WNT XX³ 1044]

teut

In 1900 aangetroffen in Oost-Vlaanderen. Een dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Ik ga met der haast 'nen grooten teut pakken.' De oorspronkelijke betekenis van *teut* is 'teug'. Men zei *teuten* voor 'drinken, zuipen' en *teuter* voor 'drinker'. Zoals bekend wordt *teut* tegenwoordig in de eerste plaats gebruikt voor 'dronken, beschonken'.

Vergelijk **teugje**.

[Joos 1900:649; Schuermans Bijv. 331; WNT XVII¹ 1342]

tiet, tit, tittertie

Er zijn twee borrelnamen die als oorspronkelijke betekenis ‘tepel’ of ‘vrouwenborst’ hebben. Dit zijn **loeze** en **mamme** – borrelnamen uit Gent. Het ligt dus voor de hand om te denken dat ook de borrelnaam *tiet* kan worden herleid op ‘elke der twee ronde, in een tepel eindigende klieren aan de voorzijde van het vrouwelijk lichaam, waarin het zog wordt afgescheiden’, zoals het WNT ‘borst’ omschrijft. Maar dat schijnt niet zo te zijn. De borrelnaam *tiet* is in 1817 voor het eerst aangetroffen, in Gent. De oorspronkelijke betekenis was ‘slag’. Nu is dit een veelvoorkomend naamgevingsmotief voor ‘borrel’, maar volgens diverse bronnen moet de herkomst toch ergens anders worden gezocht, en wel bij het Vlaamse dialectwoord *tit*, *titje* of *titske*. Dit betekent ‘stukje, kleinigheid, beetje’, en ook dat naamgevingsmotief komt bij de borrelnamen zeer vaak voor. *Tit* zelf werd overigens eveneens voor borrel gebruikt, onder meer in de uitdrukking *hij houdt van de tit*. Zowel *tiet* als *tit* zijn recent nog in de betekenis ‘borrel’ in Vlaanderen gesignaleerd, samen met de tegenspelers *loeze* en *mamme*. *Tit* komt in deze betekenis ook in twee Nederlandse dialecten voor. In West-Friesland zegt men *van de tit houwe* voor ‘graag een borreltje drinken’ en in Drente wordt een borreltje wel een *tittertie* genoemd.

In het Frans wordt het verband tussen de borst en de borrel wél gelegd, want het werkwoord *téter* ‘(aan de borst) drinken’ wordt ook gebruikt in de betekenis ‘pimpelen’. Hetzelfde geldt voor het Engels, waar *titty* ‘tietje’ aan het begin van de 19de eeuw voor ‘drank’ is gesignaleerd.

[Kocks 1236; Liev.-Coopm. 1439; NZ 4:100; Pannekeet 1971:174; Schuermans 727; WNT III¹ 584, & XVII¹ x, 220]

tikkertje

De borrelnaam *tikkertje* is voor het eerst gevonden in 1886, in het boekje *Uit één pen* van Justus van Maurik:

Nou wou het geval, dat ze op het Karthuizers Kerkhof’s middags iemand hadden begraven en dat een van de aansprekers, die een paar tikkertjes te veel had genomen, ampart [sic] was gegaan en bij het hek in slaap viel.

De herkomst is niet met zekerheid bekend. ‘Men zou kunnen denken aan *tikken* in de betekenis klinken,’ schrijft het WNT, ‘doch de verbreiding der beide betekenissen vormt een bezwaar tegen deze associatie.’ Een informant kende *tikkertje* als verkorting van **harttikkertje**, een borrelnaam die suggereert dat jene-

ver het hart, 'het tikkertje', sneller doet kloppen. Het meest waarschijnlijk is echter dat *tikkertje* een uitbreiding is van *tikje*, in de betekenis 'klein beetje'. Toen Van Maurik de borrelnaam *tikkertje* gebruikte, sprak men in Amsterdam ook van een *tikkie cognac* of een *tikkie klare*.

Tikkertje is vooral aangetroffen in boeken met volks- en dieventaal. Zo schreef M.J. Brusse in 1903 in zijn bestseller *Boeffje*:

'Hoeveel borreltjes drink je zoo op een dag?'

'Jenever? – nooit hoor; altijd bier, alleen op Zaterdag en Zondag 'n enkel tikkertje.'

En in 1906 schreef hij in *Landlooperij*:

Bravo voor 't dappere Indische leger, maar 'k wou liever, da'k vijf spie voor 'n tikkertje had.

In de tweede helft van onze eeuw is *tikkertje* ook in Vlaanderen aangetroffen. Van Dale vermeldt deze borrelnaam sinds 1898. Het Amerikaans-Engels kent *tickler* voor 'klein flesje whisky'.

[Bolhuis 177; Coster 127; Mullebrouck 335; Stoett 2:83; WNT XVII' 112; Wschat 845]

tobbertje

In 1980 gehoord in Den Dungen, een gemeente in Noord-Brabant tussen 's-Hertogenbosch en Sint-Michiëlsgestel, voor 'jonge jenever zonder suiker'. Het woord ontstond als grap uit een oudere borrelnaam, namelijk *jongetje zonder*. Een *jongetje zonder* is een jonge jenever zonder suiker, maar ook een *tobber*, dat wil zeggen, als men een en ander gekscherend uitlegt als 'een jongen zonder geslachtsdeel'. Zie verder bij *stumpertje*, dat door dezelfde associatie ontstond maar wijder is verbreid.

Vergelijk *jonge*.

[Nijm.vr. 80]

toegift

De gewoonte om na de eigenlijke uitvoering, als dank voor het applaus en het bis! bis!, nog een stukje op te voeren, zal wel oud zijn, maar volgens onze woordenboeken gebruiken we hier pas sinds circa 1930 het woord *toegift* voor. *Toegift* in de betekenis 'laatste borrel, voor het sluiten van de kroeg' was in de jaren zestig vrij algemeen in Rotterdam. Volgens een informant wordt deze benaming nog steeds veel gebruikt, ook buiten de havenstad. Het is niet de barman die een toegift geeft, het is de klant die er nog eentje betaalt.

Vergelijk *uitsmijtertje* en *velo*.

toereloere

Zie **poerloertje**.

toeter

In 1898 voor het eerst opgetekend in Aalst in Vlaanderen, in de zegswijze *een toeter pakken* voor 'drinken'. In 1959 is *toeter* in Zeeland aangetroffen in de betekenis 'groot glas sterke drank'. Volgens een informant wordt er op Schouwen-Duiveland tegenwoordig een 'dubbele jonge jenever' mee aangeduid. Het werkwoord *toeteren* is zowel in Zeeland als in Vlaanderen opgetekend voor 'zich bedrinken, zuipen'. Een Zeeuws dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: *ie hei knap getoeterd*. Van een dronken iemand kun je zeggen: *hij is toeter* of *toeterlazerus*. In de zeemanstaal werd een 'glas bier' omstreeks 1960 een *kouwe toeter* genoemd.

[Ghijsen 985; Iependaal 76; Joos 1900:655; Liev.-Coopm. 1451; Nav. 48:44]

tong

In de betekenis 'borrel' in 1933 voor het eerst gevonden, in de uitdrukking *vurige tong*. 'Een vurige tong moet ik hebben,' zo heet het ergens, 'ik lig hier te daveren van de koude.' Onlangs is deze borrelnaam nog gesignaleerd in het oostelijk gedeelte van Noord-Brabant.

Het ligt voor de hand dat de tong in verschillende uitdrukkingen in verband is gebracht met sterke drank. Zo zei men vanaf de 17de eeuw van een lallende zatlap *zijne tong slaat ijzer*. Een 19de-eeuws spreekwoordenboek geeft hiervoor als verklaring: 'Het spreekwoord is ontleend aan het spelen op de mondharp. Wanneer men het tongetje van het speeltuig niet wel raakt, veroorzaakt zulks eene valschen toon, en deze is de ijzerklank.' In Vlaanderen zei men, om hetzelfde uit te drukken, *zijne tong slaat vleesch*. Beide uitdrukkingen zijn inmiddels verdrongen door *zijn tong slaat dubbel*.

Vergelijk **pensenterger**.

[Graaf; Harrebomée 1:361; Herroem 75; Nav. 3:285; Schuermans 734; Tuinman 1:121; WNT XVII¹ 1047]

tonje

Zie bij **maatje**.

traantje

In de betekenis 'borrel' in 1887 opgetekend in Groningen, als *troanje*. Al eerder, in 1836, was *traantje* in Overijssel gesignaleerd voor 'glaasje wijn'. Later werd het woord ook daar gebruikt voor 'borrel, slokje, glaasje sterke drank'. Het kwam in deze betekenis eveneens voor in Noord-Brabant, Twente en West-Vlaanderen. Bij dialectonderzoek in 1980 bleek de borrelnaam bijna te zijn uitgestorven. Wel werd *traantje* indertijd in Noord-Brabant, Gelderland en Groningen gebruikt voor 'kopje (sterke) koffie'. De borrelnaam gaat terug op *traan* in de betekenis 'kleine hoeveelheid vocht'. Het is dus een van de vele borrelnamen die de nietigheid van het glaasje benadrukken. In het Duits wordt *Träne* 'traan' gebruikt voor 'slokje' of 'slecht gevuld glas'. In het Frans kun je een minuscuul borreltje aanduiden met het koosnaampje *larmichette* ('piepklein traantje').

Vergelijk **druppel**.

[Gallée 46; Halbertsma *treuntje*; Molema 431; Nijm.vr. 80; Ovt 1:157; RJM 55; Taal en tongval 35:9-12; WNT XVII¹ 1741]

trailer

In de uitdrukking *truck met trailer* omstreeks 1965 in Amsterdam en Groningen gehoord voor 'glas bier met een borrel ernaast'. *Trailer* is, zoals bekend, Engels voor 'aanhanger, oplegger'. Het idee is dat biertje en borrel met elkaar verbonden zijn of elkaar op sleeptouw nemen. Men spreekt ook van een *truck met aanhanger* – een combinatie die omstreeks 1970 in Flevoland is gesignaleerd – en van *truck met oplegger*. Die laatste benaming is in 1984 voor het eerst opgetekend. Het gaat hier, althans in technische zin, om de opvolgers van **paard en wagen**.

[Reeuwijk 76]

tramsmeer

Aangedragen door iemand uit Amsterdam:

Omstreeks 1980 kwam ik zeer regelmatig in een café achter het Concertgebouw in Amsterdam. Ik was begin twintig en bestelde dan een glaasje oude jenever. Wat waarschijnlijk verwondering wekte bij de barman, want hij riep stevast luid door de zaak: 'Een glaasje *tramsmeer* voor mevrouw.'

Vergelijk **kloksmeer**.

transparante cowboy

Omstreeks 1987 voor het eerst gehoord in Santpoort in Noord-Holland en daar – althans in kleine kring – nog vaak gebruikt. Het gaat hier om jonge jenever, die ‘transparanter’, dus doorzichtiger, is dan oude of belegen jenever. De borrelnaam *klein wit mannetje* (zie bij **kleintje**) is om dezelfde reden zo genoemd. In de tweede helft van de 19de eeuw werd een ‘slok onverdunde whisky’ in de Verenigde Staten geksherend *cowboy cocktail* genoemd.

Vergelijk **klare**.

trap op je hart

In de betekenis ‘borrel’ in 1845 gebruikt in Amsterdam. Jacob van Lennep tekende deze uitdrukking toen op uit de mond van een Amsterdamse kroegbezoeker in zijn *Proeve van Platamsterdamsch*:

Ik hat passies te voore teugen de kou een hartversterkinkie ge-noomen en 'n trap-op-je-hart toe.

In 1961 kreeg deze *trap op je hart* een plaatsje in Van Dale. Het Engels kent het overeenkomstige *kick in the guts*. Deze borrelnaam is al in 1785 opgetekend.

[Lennep 1845:3; WNT XVII¹ 2098]

troost

Troost komt in verschillende samenstellingen of uitdrukkingen voor in de betekenis ‘borrel’ of ‘sterke drank’. Omstreeks 1874 werd een borrel wel *een glaasje troost der armen* genoemd. De Utrechtse taalkundige De Vooy signaleerde in 1920 dat een borrel een *kopje troost* werd genoemd. Overigens werd de ‘troost’ soms echt in een kopje geserveerd, bijvoorbeeld in gelegenheden zonder drankvergunning (zie ook bij **koffie**). Een fles met sterke drank werd *troostfles* genoemd, whisky heette ook *troostwater* en bij begrafenissen schonk men vroeger *troostelwijn* of *troost(el)bier*. De Duitsers kennen *Tröster* voor sterke drank, de Engelsen *soother* ‘susser, trooster’, *soothing syrup* ‘troostsiroop’ en *cup of comfort* ‘kopje troost’.

Vergelijk **vaderstroost**, **vertroosting** en **zielentrostertje**.

[Herroem I; Ntg 14:282; WNT XVII² 3268]

turfdragertje

Aan het begin van deze eeuw kon men in de stad Groningen een kroeg binnenstappen en een *törfdroagerdien* vragen. Men kreeg

dan een borrel. Toen Ter Laan, samensteller van het belangrijkste woordenboek van het Gronings, dit woord in 1929 opnam, was het al verouderd. Een turfdrager was vroeger iemand die van overheidswege was aangesteld om turfmanden uit een schip aan wal te brengen. Het was smerig en onderbetaald werk. Turfdragers hadden de reputatie zware drinkers te zijn. Dat was al zo in 1789, toen A. Fokke Simonsz. het liedje *De turfdrager* schreef:

'k Heb al lang reeds turf gedraagen,
'k Drink ook wel eens met een' vriend;
Nooit toch heb ik 't durven waagen,
Meer te drinken dan mij dient;
Strijk af, hijs op, strijk af, werk voort, wil vlug de manden
leegen,
Wat valt dat draagen, hijssen, zwaar
In zulke heete dagen; maar
Men acht het niet, O wat verdriet!
Wijl men ons wel eens dronken ziet.

Omdat turf erg droog was, zei men in Vlaanderen gekscherend *geen turf lusten*, voor 'graag bier of sterke drank drinken'. In Gent zei men: *hij mag geenen turf, hij is een jenevermuil*.

Vergelijk **koetsiertje**, **kolendrager** en **stokersmastelle**.

[Ter Laan 1929:1047; Liev.-Coopm. 1488; WNT XVII² 4133, 4178]

tuttemerulletje

Ingezonden door een zangpedagoge uit Noordbeemster. De borrelnaam *tuttemerulletje*, schrijft zij, werd omstreeks 1965 gebruikt in kringen van de Nederlandse Opera in Amsterdam en bij Opera Forum in Enschede. De herkomst van deze enigszins infantiel aandoende naam is niet bekend. Waarschijnlijk gaat het om een fantasiewoord met een eufemistisch karakter. Men zette ook de lippen aan een *tuttemerul*.

tweelinkje

In de jaren zeventig op Terschelling gehoord voor een 'biertje met een borrel ernaast'. Het naamgevingsmotief behoeft geen toelichting. Onlangs is deze borrelnaam nog gesignaleerd in Friesland.

Vergelijk **lits-jumeauxtje** en **smak**.

twistdrijver

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gebruikt voor 'borrel'. Net als **hassebassie**, **kissebis** en **querelle** geeft deze borrelnaam uiting aan het onaangename effect dat te veel jenever kan hebben. Een mengsel van brandewijn of jenever met bier en eieren stond vroeger – vanaf de 18de eeuw – bekend als *twist*. De borrelnaam *twistdrijver* is onlangs nog in Gent gesignaleerd.

[Liev.-Coopm. 335; WNT XVII² 4589]

U

U-boot

Deze borrelnaam wordt door Nederlandse beroepsmilitairen in Duitsland gebruikt voor een biertje met een borrel ernaast. De jenever staat niet naast het biertje, zoals gebruikelijk, nee, bij de *U-boot* – een Duitse verkorting van *Untersee-Boot* – wordt een borrelglas zonder voet neergelaten in een hoog bierglas met witbier. De informant voorzag een en ander van een tekening en besloot met het advies: 'Het borrelglas niet inslikken.' In Vlaanderen heet dit drankje een *duikboot*. Ook het Frans kent een onderzeeër, *sous-marin*, die daar neerkomt op een heldere vruchtenbrandewijn die wordt genuttigd voorafgaand aan een glas bier.

Vergelijk **kopstoot**.

uitje

Alleen aangetroffen in een woordenlijst uit 1985. *Uitje* wordt hier samen met **hassebassie**, **keiltje** en **recht op en neer** genoemd als een typisch Amsterdamse borrelnaam. Voor de laatste drie is dat zeker onjuist, dus te vrezen valt dat de samensteller van de lijst niet al te goed was geïnformeerd. Een nadere toelichting ontbreekt. Waarschijnlijk hebben de sterke geur en de prikkelende werking van de ui bij de naamgeving een rol gespeeld.

[Boezeman 6]

uitloperkje

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent, als *uitloperke*. Een *uitloperkje* is een borrel die de klok sneller laat tikken, waardoor de drinker later in zijn bed ligt de bedoeling was. In de jaren tachtig is deze borrelnaam nog gesignaleerd in Vlaanderen. Iemand uit Amsterdam meldde dat *uitloperkje* in haar familie

werd gebruikt voor de 'extra borrel na de koffie na de maaltijd', zeg maar de **pousse-café**.

[Liev.-Coopm. 1509; Mullebrouck 335; WNT XVII³ 1072]

uitsmijtertje

Omstreeks 1900 door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt voor 'laatste borrel', voordat men de kroeg of kantine werd uitgesmeten. Het WNT definieert het als het 'laatste glas jenever dat men na een uitgaansavond drinkt'. Een *uitsmijtertje* is dus het tegenovergestelde van een **inkommertje**. Overigens zijn de taalkundigen het nog altijd niet eens waarom een gerecht van brood, vlees en spiegeleieren *uitsmijter* wordt genoemd. Deze betekenis is in 1899, dus vlak voor de borrelnaam, voor het eerst gevonden en sindsdien zijn er drie verklaringen voor gegeven, te weten: 1. omdat de eieren snel uit de pan worden geworpen; 2. omdat 'degene die in een Amsterdamsch café uitgesmeten wordt het genoemde gerecht veel nuttigt'; en 3. omdat 'dit gerecht werd gegeten even voor sluitingstijd van een café, dus even voordat men er uit gesmeten wordt'.

Vergelijk **toegift** en **velo**.

[Dam 156; WNT XVII³ 1630]

uppercut

In de jaren vijftig in Twente gebruikt voor 'stevige borrel'. Zoals bekend komt de term *uppercut* uit de bokssport. Er wordt een naar boven gerichte stoot tegen de kin mee aangeduid. De beeldspraak is duidelijk: net als bijvoorbeeld de **kopstoot** raakt de *uppercut* de drinker als een slag tegen z'n hoofd. Ook in het Engels wordt *uppercut* als borrelnaam gebruikt, voor 'brandy'. Deze betekenis is in 1942 voor het eerst opgetekend.

Vergelijk **opsodemieter**.

uppertje

Het woord *uppertje* kwam al in het Middelnederlands voor en heeft vele betekenissen gehad, te weten: 1. halve pint; 2. drinknap of drinkkommetje; 3. soort theepotje (17de eeuw); 4. maatje of potje dat men overschudt in een grotere pot (19de eeuw); en 5. borreltje. De herkomst is niet bekend. Willem Bilderdijk veronderstelde in 1818 dat *uppertje* een uitspraakvariant is van **wip-pertje**. Volgens hem ging de borrelnaam terug op het werkwoord *wippen*, de beweging die men maakt als het glaasje naar de mond wordt gebracht. De Vlaamse etymoloog Vercoullie

bracht het woord in 1925 in verband met het Bargoense *uppie* 'halve cent'. Beide verklaringen zijn niet echt overtuigend. In Vlaanderen wordt de borrelnaam *uppertje* nog regelmatig gehoord, in de vorm *upperken*.

[Bilderdijk 1818:364; BM 1844:188; Eysden 83; Vercoullie 359; WNT xvii³ 2579-2580]

V

vaandeltje

In de betekenis 'borreltje' alleen aangetroffen in een pamflet uit 1839 van de jeneverstokers te Schiedam. Zij benadrukten daarin onder meer hoezeer de jenever de Nederlandse taal had verrijkt. Om dit te bewijzen somden zij veertien borrelnamen op, waaronder *vaandeltje*. Een *vaan* is oorspronkelijk een vochtmaat, die per regio verschilde en vooral voor bier werd gebruikt. Het woord komt in deze betekenis al in het Middelnederlands voor. In de 18de eeuw werd *vaantje* gebruikt voor 'kroeg' of 'bierhuis'. Deze gelegenheden moesten in Amsterdam een vlaggetje uithangen met de tekst: 'Hier verkoopt men kleyn Bier by de Kan, tot gerief van de Borgeren'. De borrelnaam *vaandeltje* zal in het verlengde van een van de genoemde betekenissen zijn ontstaan. Ook de oudere uitdrukkingen *een vaan ophebben* voor 'enigszins beschonken zijn', en *hij draagt de vaan* voor 'hij is dronken', kunnen van invloed zijn geweest. Deze uitdrukkingen worden in de 19de eeuw talloze malen aangehaald. De borrelnaam *vaandeltje* lijkt echter een spoedige dood te zijn gestorven, ondanks het optimisme van de Schiedamse jeneverstokers.

[Harrebomée 2:354; TNTL 51:122-133; WNT xviii 29-34]

vaderlander

'By de Boeren ontbreekt het nimmer aan Genever; de Burgerstaat gebruikt dezelve gewoonlyk voor een Morgendrank; en 'er is geen Koffyhuis van Kooplieden en aanzienlyke Heeren, daar de Genever niet zeer algemeen gedronken word.' Dat schreef de Leidse arts J. le Francq van Berkhey in 1776 in zijn *Natuurlyke Historie van Holland*. Hij somde een aantal borrelnamen op, met *vaderlander* als eerste.

Men sprak indertijd ook van *vaderlandsche drank* of *vaderland-sche volksdrank*. Al deze namen verwijzen naar jenever van eigen bodem, wat toen betekende: uit Schiedam. Import stond onder meer bekend als *keulenaar*. De voorkeur voor gedestilleerd van eigen bodem blijkt bijvoorbeeld uit het *Saturdags kroegpraetje*,

een patriottisch hekeltijdschriftje. Daarin staat op 4 maart 1786:

Een vaderlandsch borreltje Koosje, klaer hoor; dat is toch het ware. Inlandsche fabrieken moeten worden voorgestaen.

Men sprak ook van *een glaasje vaderlandsch* of van *een vaderlantje*. Begin jaren negentig is de borrelnaam *vaderlander* nog gehoord in Limburg.

[Berkhey 1507; Prikken 266; Verstraaten 1995:83; WNT XVIII 181, 184]

vaderstroost

Genoemd door iemand uit Amsterdam. 'Als je in mijn stamkroeg *vaderstroost* bestelt, reageren de andere klanten met de uitroep "moedersverdriet". Immers, jenever kan voor vader een troost zijn, maar voor moeder-de-vrouw ellende.' Vergelijk **troost**, **vertroosting**, **vrouwenverdriet** en **zielentrostertje**.

vandervelde

Omstreeks 1920 gehoord in Vlaanderen. De borrelnaam was een spottende reactie op de invoering van de drankwet in België door de socialistische staatsman en publicist Emile Vandervelde (1866-1938). Vandervelde was een fel tegenstander van alcoholgebruik. Eén glaasje per dag vond hij al te veel. In 1899 publiceerde hij *La lutte sociale contre l'alcoolisme*. Hierin verweet hij de arbeiders dat zij zich lieten misleiden. Zij beweerden te drinken omdat zij slachtoffers waren van kapitalistische uitbuiting, maar ondertussen verrijkten zij de staat, de jeneverproducenten en de kroeghouders. Bovendien leidde hun drankzucht hen af van de klassenstrijd; ze moesten helemaal stoppen met drinken en meer gaan lezen, vond Vandervelde, die zelf overigens een zeer geleerd man was.

Eind 1918 werd hij minister van Justitie en op 29 augustus 1919 voerde hij de alcoholwet in, in de wandeling de wet-Vandervelde geheten. De wet verbood de verkoop van sterke drank in openbare lokalen. Wel mocht men bij de slijter, voor gebruik in huis, twee liter jenever per persoon aanschaffen. Bovendien mocht er in privé-clubs met vergunning jenever worden geschonken. De ingreep was zo radicaal omdat kort daarvoor de werkdag officieel tot acht uur was verkort. De Belgische overheid was bang dat dit de arbeiders massaal naar de kroeg zou jagen.

Vandervelde maakte deel uit van een regeringscoalitie van katholieken, liberalen en socialisten. Zijn coalitiegenoten waren maar wat blij dat een socialist deze impopulaire maatregelen nam, omdat ze bang waren voor stemmenverlies. In de praktijk

werd de drankwet, die officieel tot 1984 van kracht bleef, overigens al spoedig ontdoken. Zie in dit verband bij **garen**, **gatliker**, **limonade** en **spa maison**. Anders dan zijn Nederlandse tegenhanger **schaapmannetje** lijkt de borrelnaam *vandervelde* weinig te zijn gebruikt.

Zie ook **sjampetter** en **witte**.

[Collen 1990:7; Schoonenberghe 149-150]

velo

Onder personeel van de luchtmacht in Belgisch Limburg gebruikt voor de 'laatste borrel of pint'. *Velo* is een acroniem of letterwoord, dat is samengesteld uit de beginletters van de woorden: Very Extreme Last One. Het gaat hier dus om de aller-, maar dan ook de allerlaatste versnapering. Elders wordt dit drankje wel **toegift** of **uitsmijtertje** genoemd. *Very Extreme Last One* is geen correct Engels en is dan ook in Engelse woordenboeken niet aangetroffen.

ventje

Aangedragen door een van de gidsen in het Jenevermuseum in Schiedam, met de mededeling dat deze borrelnaam algemeen voorkomt. Net als *jongetje* – zie bij **jonge** – en **kereltje** maakt *ventje* duidelijk dat het drinken van een borrel in de eerste plaats wordt beschouwd als een mannenzaak. Juister gezegd: de jenever wordt gepersonifieerd als een vent, een kerel, een man, en heeft dan ook verschillende mannennamen opgeplakt gekregen. De enige uitzondering is *klaartje*, waarbij wordt gespeeld met de vrouwen naam Klaar of Clara. Zie in dit verband bij **klare**. Vergelijk voorts **Jan** en **Piet**.

vergunning

In 1905 voor het eerst opgemerkt, in de verbinding *een glaasje vergunning*. De borrelnaam kan echter al ouder zijn, want hij gaat terug op de eerste Nederlandse drankwet, die op 28 juni 1881 van kracht werd. Om het misbruik van sterke drank aan banden te leggen, stelde de drankwet het vergunningsrecht in. Sterke drank mocht voortaan alleen nog worden verkocht in lokalen die voldoende licht, lucht en ruimte hadden. Ook aan de vergunninghouders werden strenge eisen gesteld: men kon op persoonlijke eigenschappen of vanwege nevenfuncties (koppelbazen!) worden afgewezen. Het was de bedoeling het aantal verkooppaatsen van sterke drank terug te dringen tot 13.731, maar

na invoering van de wet bleken er nog altijd 33.201 vergunninghouders over te zijn. Men dacht dit verschil in twintig jaar te kunnen wegwerken, maar in 1900 waren het er nog altijd 24.000. Pas na de wijziging van de drankwet op 1 mei 1904 lukte het om het aantal vergunninghouders drastisch in te perken. De goegemeente sprak toen niet alleen spottend van een *glaasje vergunning*, maar zei ook, van iemand die dronken was: *hij heeft te veel vergunning gebruikt*. In Groningen zei men omstreeks 1895: 't ken beter zunder vergunnên as zunder jenever voor 'die herberg heeft geen vergunningsrecht, maar wij kunnen er daarom wel een borrel krijgen'. Een kroeg waar clandestien jenever werd geschonken, werd in Groningen ook wel *stille vergunning* genoemd.

Vergelijk **moddermannetje** en **schaapmannetje**.

[Nav. 48:271; Verschueren; WNT XIX 2310]

verheuging

In 1780 gevonden in een vertaling van een Franse roman:

Als ik zoo veel niet at en dronk om my moedig en sterk te maaken en niet dikwyls een verheuginkje nam om tegens de waereldsche zorgen bestand te geraaken, zou gantsch Nederland reeds Bourbon zyn gevallen in de hand.

Een paar jaar later, in 1789, gebruikten Wolff en Deken het woord in *Brieven van Abraham Blankaart*:

Men zet het spitse mondje aan een fyn liqueurtje, een gesuikerd brandewyntje, een advocaatje [...] om eens met een hartig vrienden-mannengezelschap een verheuging te neemen.

Een *verheuging* is 'drank die verheugt, vrolijk maakt'. Maar *verheuging* werd ook, en al eerder, gebruikt voor 'lichte roes, dronkenschap'. Het was dus ook een drank die je in een roes bracht. Vandaar ook *hij heeft eene verheuging* voor 'hij is dronken', een uitdrukking die in 1838 voor het eerst is gevonden. W.J. van Zeggelen gebruikte de borrelnaam in 1846 in een gedicht over een pater – niet toevallig pater **Brom** geheten – die liefhebbers van sterke drank de les leest:

Want het gaat tegenwoordig er geducht over heen!

Met een kleine verheuging ben jelui niet te vreên.

De borrelnaam komt sinds het midden van de 19de eeuw ook voor in de vorm *verheugenis*, maar die is veel minder gebruikelijk. Nog in 1986 is in Amsterdam de verkleinvorm *verheuginkje* gesignaleerd.

[Almanak 69; Herroem 56; WFT 5:170; WNT XIX 2530-2531]

verre précepteur

Alleen aangetroffen in *Woordenschat* uit 1899 van De Beer en Laurillard. Zij kenmerken het als 'restauranttaal' en geven als definitie: 'een glaasje oude klare, na 7 uur'. *Verre* is Frans voor 'glas', *précepteur* betekent 'huisonderwijzer, opvoeder, leermeester, gouverneur'. Mogelijk gaat het hier om een 'glas dat als précepteur fungeert', anders gezegd: een 'glaasje waar je wijzer van wordt'. In het Frans is deze borrelnaam niet aangetroffen.

Vergelijk **vieux antique**.

[Wschat 1203]

verspiedertje

Genoemd door iemand uit Amsterdam, voor een borreltje dat doordeweeks kort voor het warme middagmaal wordt gebruikt. *Verspieden* betekent 'spiedend nagaan, heimelijk de gesteldheid van iets opnemen'. Dit borreltje, door de informant ook **gezondmakertje** of **hartversterking** genoemd, verspiedt de darmen, voordat die weer op volle toeren moeten gaan werken. Zijn Duitse collega is de *Mageninspektor*, de 'maaginspecteur'.

versterking

In 1984 voor het eerst gevonden, in de Van Dale *Hedendaags Nederlands*. Al eeuwen eerder, namelijk in 1697, vinden we het woord *versterkingsdrank* voor een drankje dat aan boord van een schip van de Verenigde Oostindische Compagnie aan de bemanningsleden werd geschonken. Het kan goed zijn dat hier 'jenever' of 'brandewijn' mee werd bedoeld, maar dit wordt uit de bron niet duidelijk. Waarschijnlijker is dan ook dat de borrelnaam *versterking* een verkorting is van **hartversterking**, een borrelnaam die anders dan *versterkingsdrank* vele malen is aangetroffen. In het Duits wordt drinken wel onschuldig aangeduid als *sich stärken* 'zich sterken, een hartversterking nemen'.

[Nav. 12:203]

vertroosting

In 1860 aangetroffen in een gedicht van P.A. de Genestet:

Hy steekt zijn pijpen aan;
Hy telt Het footjen van 'zijn vrach'jen';
Terwijl hy een kleine vertroosting bestelt
Met een tevreden lachjen.

Onlangs is deze borrelnaam nog gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant, als *vertröstingske*.

Vergelijk **troost**, **vaderstroost** en **zielentroostertje**.

[WNT XX² 1235]

verzetje

In 1930 genoemd in *Het Woordenboek der drankgeneugten* van P.H. Ritter jr. Deze borrelnaam werd ook ingestuurd door iemand uit Amsterdam. In haar familie werd dit woord specifiek gebruikt voor 'een borrel tussen toetje en koffie na het avonddiner in het week-end of bij feesten (meergangenmaaltijden)'. Dezelfde gedetailleerde betekenis werd toegekend aan de borrelnaam **schuivertje**. Het idee zal zijn dat een borrel tussen al dat voedsel een 'verzetje' biedt of dat hij voorafgaande voedsel 'verzet', dus plaats maakt voor meer.

[Ritter 70]

vicaris

Scherpsende benaming voor 'jenever' of 'glas jenever'. De vroegste vindplaats – een tekst uit 1818 – maakt melding van 'een half peintje [pintje] vicaris'. Deze benaming lijkt alleen te zijn gebruikt in Gent, tot zeker halverwege de 19de eeuw. 'De reden van de benaming blijkt niet', schrijft het WNT. Een vicaris is een hulppredikant of een plaatsvervanger of helper van een bisschop. Mogelijk zinspeelt deze borrelnaam op de veronderstelde drankzucht van geestelijken.

Vergelijk **heilige**.

[Liev.-Coopm. 1605; WNT XXI 241]

vierakkerslekkers

Onlangs opgenomen in een studie over het Achterhoekse dialect voor een 'glaasje jenever'. Het gaat hier om lekkers uit Vierakker, een gehucht in de gemeente Warnsveld, ten zuiden van Zutphen. Mocht er ooit een tijd zijn geweest dat Vierakker in de omgeving bekendstond om z'n goeie jenever, dan is die inmiddels allang voorbij. Sterker nog: Vierakker is zo klein dat er zelfs geen kroeg is, laat staan een stokerij. Kroegen in de omgeving hebben nog nooit van *vierakkerslekkers* gehoord; men bestelt er doorgaans gewoon een **jonge** of een **neutje**. Kortom, of de Achterhoekse dialectologen zijn bij de neus genomen, of het gaat hier om een erg particuliere borrelnaam.

[Schaars 412]

vieux antique

Alleen aangetroffen in 1899, in *Woordenschat*, een woordenboek dat zich ten doel stelde woorden op te nemen die de gangbare naslagwerken hadden laten liggen. *Vieux antique* wordt daar beschouwd als 'restauranttaal' voor 'oude klare'. Net als bij **verre précepteur** gaat het hier om nep-Frans. Dat wil zeggen: in het Frans is deze chic aandoende borrelnaam niet gevonden.

[Wschat 1209]

vijfuurtje

In 1980 gehoord in Blijham in Groningen. Het gaat hier vanzelfsprekend om de borrel van vijf uur 's middags. Een 19de-eeuws rijmpje zegt:

Hij bemint de natuur

Maar meer nog 't natte uur.

De Amsterdamse destilleerderij De Ooievaar produceert een 'oude Hollandse likeur' die *kwartier na vijven* wordt genoemd. Het gaat om een mengsel van brandewijn met pomeransappels, citroen- en sinaasappelsap. Van een dronkeman zei men in de 19de eeuw *hij is half zeven*.

Vergelijk **elfuurtje**, **halfelfje** en **voormiddagje**.

[Herroem 53; Nav. 3:285; P1M 55]

vingerhoed

Onlangs in Vlaanderen en in de omgeving van Nijmegen gehoord voor 'borrel'. *Vingerhoed* is in Nederland ooit een officiële maataanduiding geweest. Nadat het in de 17de en 18de eeuw in de volksmond al was gebruikt voor 'een kleine vochtmaat van niet nader bepaalden inhoud, met een eigenlijken vingerhoed afgemeten', aldus het WNT, werd het op 1 februari 1809 bij wet de formele aanduiding voor 1 cl, ofwel het 'honderdste gedeelte van den Kan of Kop'. Het vingerhoedje was toen al vele malen met drank in verband gebracht. Zo schreef Justus van Effen in 1733: 'Hem [wierd] het glaasje, 't welk geen twee vingerhoeden vol behelsde, ter hand gesteld.' En in een Antwerps dialectwoordenboek uit 1900 heet het: 'Ik kreeg daar 'en borreltje, nog geen vingerhoed groot.' Ook de Fransen noemen een klein glaasje wel een 'vingerhoed': *dé à coudre*.

Vergelijk **oorlam** en **pimpeltje**.

[WNT XXI 841]

viseerwater

In 1951 voor het eerst gevonden, in een boek over jagerstaal. *Viseren* is een verouderd woord voor 'richten, mikken met een vuurwapen'. Het idee was dat je met een glaasje *viseerwater* achter de kiezen beter kon jagen. De borrelnaam is ontleend aan het Duits, waar men van *Visierwasser* spreekt. Ook in Engeland, het mekka van de jagers, zijn er uitdrukkingen voor drinken en dronkenschap aan het domein van de jacht ontleend. Zo zegt men daar *to hunt a tavern fox* 'op een kroegvos jagen' voor 'zwaar drinken, dronken worden'.

Vergelijk **jagertje**.

[WNT XXI 1108]

vitertje

In de vorm *viterke* in de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent en onlangs nog in Amsterdam. De borrelnaam gaat zonder twijfel terug op het Franse *vite* 'snel'. Er zal dus een haastig uitgedronken glaasje mee bedoeld zijn, dat de Engelsen kennen als *a quick one*.

[Liev.-Coopm. 336]

vivre

Alleen aangetroffen in een lijst met Nederlandse borrelnamen die in 1882 werd gepubliceerd in het tijdschrift *Noord en Zuid*. Als toelichting staat erbij dat dit woord 'bij de militairen' werd gebruikt voor 'borreltje'. *Vivre* is het enkelvoud van het Franse *vivres*, een woord dat eigenlijk slechts in het meervoud wordt gebruikt. Het betekent dan 'leeftocht, mondvoorraad, levensmiddelen', en behoorde in die betekenis tot de groepstaal van de Hollandse soldaten in Nederlands-Indië. In het Frans wordt de borrel niet aangeduid met *vivre*, maar wel met *la vive* 'de levendige, pittige'.

[Dam 157; NZ 5:188; WNT XXI 1286]

vlekje

In 1980 in Ridderkerk gehoord en onlangs in Amsterdam. Het wordt als soortnaam gebruikt, maar is eigenlijk een merknaam. *Vlekje* komt vooral voor in de uitdrukking *even een vlekje wegwerken*, een slagzin waarmee de Delftse distilleerderij Vlek & Co in de jaren zeventig op radio en televisie jonge jenever aanpreeft. De merknaam *Vlekje* is een vondst van de toenmalige eigenaar van de distilleerderij, J.A. Vlek (1908-1984).

Tot dan toe was de firma Vlek gespecialiseerd in oude jenever, die vooral in het westen van Nederland werd afgezet. De oude jenever werd op de markt gebracht onder de naam Vlek, en het nieuwe product, jonge jenever, kreeg de naam *Vlekje*. Met name in het noorden van Nederland, waar oude jenever van Vlek toen nog geen begrip was, had *Vlekje* veel succes. De slagzin *even een vlekje wegwerken* werkte goed, omdat hij zich leende voor allerlei dubbelzinnigheden. Bijvoorbeeld: een man ligt onder een auto te sleutelen en zijn vrouw roept dat hij moet komen eten. Met een poetsdoek in de ene hand en een borreltje in de andere antwoordt hij: 'k Kom zo schat, nog even een vlekje wegwerken.' Vlek & Co stopte eind jaren zeventig met de reclame omdat een en ander de indruk wekte dat jenever heimelijk moest worden gedronken. *Vlekje* werd toen al als soortnaam gebruikt. Overigens wordt er nog steeds jenever van het merk Vlek geproduceerd.

Voor andere borrelnamen die zijn afgeleid van een merknaam, zie **bols**, **bronnetje**, **huppelolie**, **papegaaiensoep**, **slingertje** en **spa maison**.

vocht

Vocht komt in verschillende uitdrukkingen voor in de betekenis 'brandewijn' of 'jenever'. De oudste en inmiddels meest afgesleten benaming is *het edel(e) vocht*. Aanvankelijk werd deze uitdrukking, die in de eerste helft van de 17de eeuw voor het eerst is aangetroffen, vooral gebruikt voor 'wijn', later ook voor 'brandewijn' en 'jenever'. Volgens een van de gidsen van het Jenevermuseum in Schiedam is het nog altijd een populaire benaming voor jenever, zeker onder de echte liefhebbers. Staring had het in 1820 over een pint *Schiedammer vocht* (zie **schiedammer**), en Hildebrand in 1841 over *Schiedamsch vocht*. Tegenstanders van jenever spraken wel van het *helse vocht*. J.P. Heije gebruikte deze verbinding omstreeks 1870 in het gedicht 'Verdrinken':

o Diepe zee, o wijde plas!
 Wie in Uw vloed moest sneven,
 Weet, dat zijn dood en leven
 Toch in de hand des Heeren was!
 Maar wie zegt, in Wiens hand zij zonken
 Die in het helsche vocht verdronken
 Van 't klein jeneverglas!

In 1952 is in Vlaanderen de borrelnaam *kort vocht* gevonden. *Kort* moet hier worden opgevat als 'geconcentreerd, krachtig,

sterk'. Alcohol is natuurlijk ook vaak *geestrijk vocht* genoemd. In het Duits spreekt men wel van *Feuchtigkeit*, in het Engels van *(something) damp* of *something moist*.

[WNT XXII¹ 17]

voetenwassertje

Omstreeks 1935 in Hoorn gebruikt voor het glaasje jenever dat de mannen kregen als ze op kraambezoek kwamen. Zij kwamen dan zogenaamd de 'voetjes van het kind wassen', schrijft een informant. Voor het drinken op het geluk van een pasgeborene gebruikte men sinds de 19de eeuw ook de uitdrukking *aan of tegen de wieg stooten*, mogelijk omdat men oorspronkelijk met het glas tegen de wieg tikte. Later werd deze uitdrukking gebruikt voor 'proosten, klinken, een borrel nemen' en vervolgens voor 'dronken worden'. Het Engels kent, sinds het einde van de 19de eeuw, de uitdrukking *to wash one's ivories* voor 'een slok sterke drank nemen'. *Ivories* staat hier voor 'tanden'. Daarnaast zegt men *to kiss the baby* voor 'een borrel nemen'.

[Pannekeet 1971:193; WNT XXV 2339]

vogel

In 1835 voor het eerst gevonden, in Friesland, als *fûgel*. Een *fûgel* of *fûgelgleske* 'vogelglaasje' is eigenlijk een borrelglas waarvan de voet is afgebroken. Maar al snel werd de naam ook gebruikt voor de inhoud van het glas, dus voor 'borreltje'. Landarbeiders namen dergelijke minder kwetsbare glaasjes vroeger mee naar het land. Een informant schreef over de herkomst van deze borrelnaam: 'De boerenlandarbeiders namen na een lange dag een glaasje zonder voet en lieten dat na lediging in het veld achter. Door de laagstaande zon schitterden de glaasjes en leken het vogeltjes.' Een andere verklaring is niet gevonden. In Vriezenveen in Overijssel stond zo'n borreltje bekend als **grasmaaiertje**.

De borrelnaam *vogel* werd ook in Groningen gebruikt en is in verschillende uitdrukkingen terechtgekomen. In Friesland zei men: *de man in fûgel* 'per man een borrel'. En Groningse boeren zeiden bij het uitdelen van een borrel: *jongens een vogel, de boer een gans*, ofwel: de boer iets extra's. In 1912 is ook de verkleinvorm *vogeltje* gevonden. Niet lang geleden is het 'vogelglaasje' door een Friese destillateur opnieuw op de markt gebracht, speciaal voor toeristen.

[Ter Laan 1929:103; Ter Laan 1952:1023; WFT 6:391, 394]

volkskanker

In 1907 aangetroffen in het WNT, in de uitdrukking *een glaasje volkskanker*. Men zei dit schertsend van sterke drank en vooral van jenever. De naam zal zijn ontstaan als reactie of parodie op het ronkende taalgebruik van de drankbestrijders, die vooral in de 19de eeuw zeer fel van leer trokken. Het kan ook zijn dat de drankbestrijders zelf het woord hebben geïntroduceerd. Vergelijk **erger dan de cholera, pestdrank** en **zielverkopertje**.

[WNT VII¹ 1261]

volle

Onlangs in Noord-Brabant gehoord voor 'borreltje'. Zoals de naam al doet vermoeden, gaat het hier om een tot de rand toe gevuld glaasje. Van een vrolijke drinkebroer zei men vroeger *hij is vol en zoet*, van een agressieve drinker *vol maakt dol*. Een liefhebber van wijn of sterke drank werd in de tweede helft van de 19de eeuw een *Vollendammer* genoemd, zinspelend op de plaatsnaam Volendam en op de volle drankfles.

[Harrebomée 2:403; Herroem 7; Tuinman 2:36; WNT XXII¹ 618-619, 658]

vonk

In 1731 voor het eerst gevonden, in het Bargoens, in de verbinding *klankert met vonk* voor 'fles met jenever'. Deze borrelnaam is in vele vormen en schrijfwijzen aangetroffen, zoals *fonk*, *fun-keltje*, *vonk*, *vonkel* en *vonkeltje*. In Nederland wordt hij nog steeds gebruikt, vooral in Winschoten en omgeving. In Vlaanderen is het woord in 1886 in de dieventaal opgetekend, maar of het daar nog steeds voorkomt is niet bekend.

De herkomst wordt verschillend verklaard. Men denkt aan het fonkelen van de drank in het glaasje, aan de verwarmende werking – vergelijk **opwarmertje** – of aan het stoken van de drank, en aan het brandende gevoel in de keel dat bij grote dorst optreedt. Dit laatste sluit aan bij de uitdrukking *hij heeft eene vonk in de keel*, die in 1726 voor het eerst is aangetroffen. Een spreekwoordenboek uit 1874 geeft als verklaring: 'Hij voelt altijd den brand van, of de aanprikkeling tot den sterken drank in de keel: dat is de vonk, die telkens op nieuw hare werking doet bij den dronkaard.'

In het Engels bestaat een overeenkomstige naam voor een glaasje sterke drank: *sparkler*.

[Bolhuis 190; Cartouche 6, 21; Herroem 78; Potjewijd 161; Teirlinck

1886:19, 73; TNTL 45:181; Tuinman I:117; WNT XXII¹ 1125, 1129, 1134;
Wschat 1220]

voorlopertje

Onlangs opgemerkt in Midden-Drente, in de vorm *veurlopertje*. Het voornaamste Drentse dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Die har al een veurlopertien had, eer hij op visite kwaamp.' Het gaat hier met andere woorden om een borreltje vooraf, een glaasje dat vooruitloopt op het diner of op het echte, stevige innemen.

[Kocks 1355]

voormiddagje

In 1951 voor het eerst opgetekend, op het eiland Texel, in de vorm *fóórdemiddachie*. Ook in Stavoren, een havenplaatsje aan het IJsselmeer, wordt deze borrelnaam nog veel gebruikt. Een beroepsvisser uit Stavoren schreef:

Zolang ik het me kan herinneren, zo ongeveer vanaf 1964, spreekt men in Stavoren van een *foormiddaggie*. Het gaat om een slokje of twee voor het *warme* middagmaal. Het woord wordt dus vooral op zaterdag en op zon- en feestdagen gebruikt, wanneer de warme maaltijd, in tegenstelling tot op gewone werkdagen, na twaalfen wordt gebruikt (zo rond half één, één uur). Op zondag kan dat uitlopen tot soms drie uur. De borrel die erbij hoort is meestal jonge jenever. Zondags komen de 'mannen' bij elkaar op de haven rond de leugenbank. Als iedereen na de uitwisseling van nieuws in groepjes huiswaarts keert kun je uitgenodigd worden met de woorden: 'Gaast even met om een foormiddaggie.'

Het Engels kent het verwante *nooner* voor 'borreltje gedronken rond het middaguur'.

Vergelijk *elfuurtje*, *halfelfje* en *vijfuurtje*.

[Keyser 61; WNT XXII² 168]

vrouwenverdriet

In bepaalde kroegen in Amsterdam wordt een borrel **vaders-troost** genoemd. Wie z'n borrel met die naam bestelt, loopt kans dat andere gasten daarop 'moedersverdriet' roepen. Want, zoals een informant meldde, 'jenever kan voor vader een troost zijn, maar voor moeder-de-vrouw ellende'. Dit laatste komt tot uitdrukking in de borrelnaam *vrouwenverdriet*, die onlangs is opgetekend in Noord-Brabant. In de 19de eeuw werd *vrouwenverdriet*

gebruikt voor 'wijn- of bierhuis'. In het Engels is jenever wel *Mother's ruin* genoemd.

[WNT XXIII 1049]

vuurwater

In 1862 voor het eerst aangetroffen, in een vertaalde tekst van de Duitse schrijver A.W. Grube. Daar staat:

In plaats van in het christendom de ware beschaving te brengen, heeft men hun [de indianen] weinig anders dan onderdrukking of den dood door europesche wapenen, europesche ongeregtheden, europeesch 'vuurwater' (genever) gebragt.

Het verhaal wil dat het eerste *vuurwater* waarmee de Noord-Amerikaanse indianen in aanraking kwamen, uit Schiedam kwam. Onmogelijk is dit niet. Omstreeks 1880 exporteerde Schiedam jaarlijks ruim twaalf miljoen liter jenever, onder andere naar de beide Amerika's. Zeker is dat de Duitse schrijver Karl May (1842-1912) – de geestelijke vader van Old Shatterhand en Winnetou – het woord graag gebruikte en de populariteit ervan daarmee vergrootte. Nieuw was de vergelijking van alcohol met vuur overigens niet. Al aan het begin van de 19de eeuw noemde men jenever *vloeibaar vuur*. J.F. Cooper gebruikte *fire-water* al in 1826, in zijn beroemde boek *The last of the Mohicans*. En van een dronkeman zei men omstreeks 1850 in Noord-Nederland: *hij is in het vuur verguld* (*vuurvergulden* is een in onbruik geraakte verguldtechniek). Een spreekwoordenboek uit die tijd geeft als toelichting 'hij draagt alle uiterlijke tekenen der dronkenschap; zijne kleur duidt zijne misdaad aan'.

Vergelijk **indianenwater**.

[Collen 1990:17; Harrebomée 2:427; Nav. 3:285; Nav. 48:41; Nono 113; WNT XXIII 1474]

W

wachtmeester

Net als **opperwachtmeester** is de borrelnaam *wachtmeester* in 1874 voor het eerst geboekstaafd, in een door de Gorkumse onderwijzer P.J. Harrebomée samengestelde bundel spreekwoorden over drinken, drank en dronkenschap. Met *wachtmeester* werd onder dragonders – soldaten van de lichte cavalerie – een 'gewone borrel' aangeduid. Een 'grote borrel' werd daar – naar de rang boven wachtmeester – **opperwachtmeester** genoemd.

Opperwachtmeester lijkt al snel in vergetelheid te zijn geraakt, maar *wachtmeester* leeft nog altijd voort. Aan het eind van 19de

eeuw werd deze borrelnaam door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt. In 1927 is hij in Sittard gesignaleerd, als *wachmeister*, en in 1979 nogmaals. Een Sittards dialectwoordenboek gaf toen als voorbeeldzin: 'Veur de boer 'ne wachmeister en veur de knech e glaas beier', ofwel 'voor de boer een grote borrel en voor de knecht een glas bier' – want verschil moet er wezen. In Twente spreekt men van een *wachmaester*, en in Nederlands Limburg behalve van *wachmeister* ook van *wachmeisterke*. Het woord komt ook in het Duits voor, als *Wachtmeister*, eveneens voor 'grote borrel'. De borrelnaam is daar in 1892 voor het eerst aangetroffen, onder militairen, en zou – gezien de datering – uit het Nederlands afkomstig kunnen zijn. Voor een kleinere borrel gebruikten Duitse soldaten vroeger wel *Rittmeister*.

[Dam 155; Herroem 3-4; Heyden 127; Prikken 136; Schelberg 481; WNT XXIV 517; Wolf 268, 340]

waterige

Onlangs gehoord in Loosbroek in Noord-Brabant, als *wötterige*. 'De naam zal op de blanke, doorzichtige verschijningsvorm slaan,' schrijft een informant, 'maar hij zou ook kunnen verwijzen naar het feit dat de jenever op veel plaatsen "verstoken", "gehengst", "gedoopt" werd. Met andere woorden: dat de jenever met water was aangengelgd.' Van een dronken persoon zegt men, sinds de 18de eeuw, *hij is onder water of hij gaat graag te water*. Een informant uit Rotterdam meldt dat een borreltje in haar familie bekendstaat als *lekker water*, bij een familie in Drachten wordt 'jonge jenever' eufemistisch *kraanwater* genoemd, en in sommige kroegen in Delft schenkt men een *glaasje gedestilleerd water*. Een Duitse benaming voor jenever is *dickes Wasser*, waarbij dat 'dik' op het alcoholgehalte slaat.

Vergelijk **klare** en **peperlap**.

[Stoett 2:481]

wauwelaar

In 1914 voor het eerst gevonden, in Maastricht. Ook later is deze borrelnaam daar nog herhaaldelijk gesignaleerd, onder meer in de vormen *wawel* en *wauweleer*. Het gaat hier vanzelfsprekend om een borrel die aanzet tot wauwelen, onzin en kletspraat, net als **wauwelwater**.

Zie ook **babbelwater**.

[Breuls 76; WNT XXIV 2009]

wauwelwater

Thee en koffie werden in de 17de eeuw wel *kakelwater* genoemd, omdat ze de tongen zo goed losmaakten. Jenever heeft dit effect nog veel sterker, en is daarom onder meer **babbelwater** genoemd. In Sittard sprak men aan het begin van deze eeuw van *wauwelwater*. Het woord is in 1927 voor het eerst opgetekend, maar ook later nog herhaaldelijk aangetroffen. Van vergelijkbare strekking is de Duitse benaming *Quasselwasser*.

[Heyden 127; Nijm.vr. 80; Schelberg 484; WNT XXIV 2010]

weggevertje

In 1984 opgenomen in de Grote Van Dale voor een 'borreltje waarop men, bij een rondje, trakteert of getrakteerd wordt'. Onlangs is deze borrelnaam nog in Amsterdam gesignaleerd.

werkeloze

In 1906 opgetekend in een Bargoens woordenboekje. De voorbeeldzin luidt daar: 'Een heitje betalen voor maffen is zonde; je hebt er 5 werkelozen voor.' Anders gezegd: een kwartje betalen om ergens te slapen is zonde, want daar heb je vijf grote borrels voor. Deze borrelnaam zal wel verwijzen naar de grote werkloosheid die Nederland in het eerste decennium van deze eeuw teisterde. Menig werkloze nam zijn toevlucht tot de jeneverfles. Wat ook een rol kan hebben gespeeld is dat vooral werklozen zich indertijd toeleghden op het clandestien stoken van jenever. De borrelnaam *werkeloze* staat sinds 1950 in de Grote Van Dale.

[Bolhuis 193; Köster Henke 74; WNT XXV 1592]

wijwater

Wijwater is een van de oudste borrelnamen in dit boek. Het werd al in 1551 gekscherend gebruikt voor 'sterke drank'. 'Jenever' kan er toen nog niet mee zijn bedoeld, want dat werd in Nederland en Vlaanderen nog niet gestookt. In de vroegste vindplaats, een citaat uit het werk van de Vlaamse dichter Jan van den Berghe, zegt iemand: 'met sulcken wijwaeter, moet men mijn siele begieten'. Vooral in de 19de eeuw was *wijwater* een gangbare benaming voor 'borreltje' of 'jenever', zeker in Vlaanderen. Onlangs is deze borrelnaam nog gehoord in Midden-Brabant, als 'n *bietje wijwötter*. In Maastricht spreekt men van *wiewater*. In de eerste helft van deze eeuw zei men in Gent *hij kan moeilijk een kapelletje voorbijgaan zonder eens wijwater te pakken* voor 'hij kan moeilijk een herberg voorbijgaan en nala-

ten een borrel te drinken'. Het Engels kent de vergelijkbare uitdrukking *to go to the little church round the corner* voor 'naar de kroeg gaan'. *To baptize* en *to christen* wordt in het Engels gebruikt voor het 'aanlengen van sterke drank'.

Vergelijk **heilige** en **godswatertje**.

[Corn.-Vervl. 1445; Liev.-Coopm. 1727; Nijm.vr. 80; Rutten 278; Tuerlinckx 731; WNT XXVI 463-465]

wippertje

Glaasje sterke drank dat naar binnen wordt 'gewipt'. Voor het eerst gevonden in het *Saturdays kroegpraetje* van 7 maart 1787:

Kom Koose, nouw mag je wel een dubbelt glaasje geven, want zoon klein wippertje helpt niet veul niet, voor drie deftige gezonde harten.

De inmiddels totaal vergeten schrijver A. Gijsberti van Hodenpijl gebruikte het woord in 1842 in zijn roman *Willem van Bergen*:

Ik gebruik nooit geen sterken drank, verontschuldigde zich Wijbrand. Geen regel zonder uitzondering! riep van Beveren, en op mijn vriendelijk verzoek, zult ge met mij een wippertje nemen.

Ook veel andere schrijvers hebben het *wippertje* vereeuwigd, onder wie Justus van Maurik, J.J. Cremer en Henri Hartog. Van Lennep kenmerkte het in 1856 als 'zeemanstaal' en gaf als definitie: 'slok, in der haast gedronken'. Het is later ook als Bargoens beschouwd.

De Friezen kennen het zowel als *wip* en *wipperke*. Uit dialectonderzoek blijkt dat *wippertje* nog altijd veel wordt gebruikt, vooral in Noord-Brabant. Het is ook gesignaleerd in Hasselt. Van Dale vermeldt het *wippertje* sinds 1924. Het Duits kent het soortgelijke *Wuppdich*. De Engelsen spreken van *tiddlywink*.

Vergelijk **glippertje**, **joepje**, **kiepertje**, **opwippertje** en **uppertje**.

[Almanak 70; Endt 159; Hoeufft 557; Lennep 1856:266; Mullebrouck 335; Nav. 3:286, & 5:179; Nijm.vr. 80; NZ 5:188; PJM 55; Reeuwijk 84; Staelens 83; WNT XXVI 1341, 1351-1352]

witte, witje etc.

Vooral in Antwerpen is *witte* of *witteke* een zeer gangbare borrelnaam. Hij is in 1934 voor het eerst gevonden, in de Vlaamse dieventaal. Samen met **druppel** behoort hij daar tot de meest voorkomende Vlaamse borrelnamen. In Nederland komt hij

voor als *witje*, een vorm die met name in Limburg en Noord-Brabant is aangetroffen.

De naam verwijst naar het witte, doorschijnende uiterlijk van jenever. De verklaring dat de naam zou zijn ontstaan omdat jenever na de invoering van de wet-Vandervelde in 1919 (zie bij **vandervelde**) zou zijn geserveerd in witte theekopjes, is niet aannemelijk. Althans, Vlaamse deskundigen wezen deze verklaring desgevraagd stellig van de hand.

Witje is in wezen een saaie, onbeduidende borrelnaam. Daarom is er veel mee gespeeld. Zo spreekt men in Hasselt, het epicentrum van de Vlaamse jeneverindustrie, van *Hasselts witteke* en in Oost-Brabant van een *kleine witte man* en een *klein wit mènneke*. Onder studenten in Wageningen wordt *wit bakkie* gebruikt als borrelnaam (vergelijk **bakje**) en omstreeks 1971 is in Alkmaar de borrelnaam *witkatje* gehoord. In Den Helder en bij de Koninklijke Marine is *witte muis* gebruikt voor 'jonge klare die rechtstreeks uit het vriesvak komt'. Een kastelein uit Den Helder schreef: 'Ik zette ook de glaasjes in de vriezer en als ik hem dan schonk, trok het hele glas wit op. Vandaar die benaming.'

Het Amerikaans-Engels kent als vergelijkbare borrelnaam *white*, in het Duits wordt 'jenever' *Weißer* genoemd, en in het Frans spreekt men van een *blanche*, wat behalve 'jenever' ook 'brandewijn' en 'cognac' kan betekenen.

Vergelijk **klare**, **limonade** en **poeti**.

[Collen 1979:8; Kingmans 79; Nijm.vr. 80; PJM 5; Staelens 529; Stoett 1:4; WNT XXVI 1498]

witte koffie

Zie bij **koffie**.

wittenbuik

Aan het begin van deze eeuw gehoord in Gent. Ook onlangs is deze borrelnaam nog in Vlaanderen gesignaleerd. De naam kan zijn ontstaan doordat het borreltje oorspronkelijk met suiker werd gedronken. Dit gaf het glaasje even witte 'onderbuik'. Ook de vorm van het glaasje kan een rol hebben gespeeld.

[Liev.-Coopm. 1745; Mullebrouck 335; WNT XXVI 1498]

witvissie

In 1991 voor het eerst gevonden, in een boek over jenever. De toelichting luidt: 'Niet langer gebruikte populaire benaming voor een borrel.' Wanneer het *vissie* populair was, vermeldt het

boek niet. Zeker is dat *witvissie* in het West-Fries schertsend wordt gebruikt voor 'bleekscheet, iemand die er bleek uitziet'. Een 19de-eeuws spreekwoord zegt: *visschen hebben een goed leven: zij drinken als zij willen, en worden nimmer gemaand om het gelag.*

[Herroem 32; Kingmans 79; WNT xxv1 1554]

wormtikkertje

In 1912 gesignaleerd in Groningen, in de vorm *wurmtikkertje*. T.K.E. de Haas-Okken schreef indertijd in de streekroman *Hoppersvolk*, vrij vertaald:

Ze lachten me uit, en ik kon niet weggomen voordat ik een klein zoopje had gehad. 'Als het buiten zo koud en nat is,' zeiden ze, 'dan is zo'n wormtikkertje het behoud voor een mens.'

Al eerder, in 1870, is de uitdrukking *dat is om de wormen te verschrikken* opgetekend. Men zei dit als men 's morgens vroeg een borreltje nam. Het idee was dat er pieren (ingewandswormen) in de maag zaten die men kon weggagen door nog voor het ontbijt een glaasje jenever te drinken. Ook *wormtikkertje* zal dus oorspronkelijk zijn gebruikt voor 'eerste glas jenever, borrel op de nuchtere maag', net als **maagje** en **pienverschrikkertje**. Om hetzelfde uit te drukken zei men in Groningen ook *wurms kel moakn* 'wormen koud maken'. *Tuer le ver*, zou de Franse drinker zeggen.

[Harrebomée 3:1xx; Herroem 108; Ter Laan 1929:1216; WNT xxvi 2221, 2240]

Z

zakkertje

In 1697 voor het eerst gevonden, in de *Haagsche Mercurius* van H. Doedyns:

Men heeft nog eenige navreugde over de Vreede alhier gehadt, gelyk men wel een zakkertje na de maalydt neemt.

Carolus Tuinman merkte in 1727 op dat het *zakkertje*, ondanks zijn naam, wel degelijk naar het hoofd stijgt. En J. van Elsland, een dichter die aan het begin van de 18de eeuw in Haarlem leefde, rymde:

Metje, kom krygt wat Brandewyn.

Buurtjes, daar moet een klein zakkertje by zyn.

De naam ontstond omdat men dacht dat jenever of brandewijn de genoten dranken en spijzen beter deed zakken. Men nam ook graag een *zakkertje* na thee of koffie, omdat men meende dat sterke drank de 'verslappende kracht' van deze drankjes te-

niet deed. In de 1984 is deze borrelnaam nog aangetroffen in Vlaanderen.

Vergelijk **afzakkertje**.

[Almanak 70; Mullebrouck 335; Stoett 1:27; Tuinman 2:51; WNT XXVII 718-719]

zaligmakertje

In 1874 opgenomen in een verzameling spreekwoorden over drinken, drank en dronkenschap van de beroemde spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée. Bij *geef me een zaligmakertje* schreef hij als toelichting: 'Het is de liefhebber van den sterke drank, die zoo spreekt, en voor hem bestaat er geen zaliger genot, geen grooter heil, dan zijn borreltje.' Van een dronkaard zei men indertijd *hij is half zalig*.

Vergelijk **heilige**.

[Harrebomée 2:491; Herroem 127; WNT XXVII 768]

zangzaad

In de betekenis 'borreltje' alleen aangetroffen in de Grote Van Dale, die dit woord sinds 1984 vermeldt. Er staat bij dat het uit de volkstaal komt. De oorspronkelijke betekenis is natuurlijk 'zaad voor zangvogels'. Dat mensen beter gaan zingen van jenever, komt ook tot uitdrukking in de borrelnaam **tenorolie**. Volgens Van Dale wordt *zangzaad* in de volkstaal trouwens ook gebruikt voor 'psalmboekje' en 'geld'.

zeeborrel

In 1786 gevonden in het *Saturdags kroegpraetje*. Dit was een wekelijks verschijnend tijdschriftje, dat actuele zaken hekelde aan de hand van een conversatie in de kroeg tussen Piet en Kees. Het eerste stukje begint vaak met: 'Geef me nog een borrel' (of een ander drankje), waarop het gesprek begint. Op 12 augustus 1786 staat er:

Een dubbelt glaasje Koesje, een zeeborrel, man, het ken er nou zoo veul as op staan.

Met andere woorden, een *zeeborrel* is een dubbele borrel, eentje met een kop erop. Het gaat hier dus om een nakomer van **boordevolletje** en een vroege voorvader van het **over-het-IJ-kijkertje**.

zeewater

Jenever met absint. Absint is een likeur van brandewijn met alsem en anijs. In kleur of smaak heeft deze combinatie blijkbaar

iets weg van zeewater. Hollandse soldaten gebruikten *zeewater* in deze betekenis in de 19de eeuw in Nederlands-Indië. Ook de zegswijze *men behoeft de gansche zee niet uit te drinken, om te proeven, dat haar water zout is* kan van invloed zijn geweest. Men zei dit van dronkaards 'die altijd blijven voortproeven'. Aan het begin van de 20ste eeuw werd de borrelnaam *zeewater* nog gebruikt door Nederlandse studenten. Het Amerikaans-Engels kent de borrelnaam *seafood*. Dit woord werd gebruikt voor clandestien gestookte whisky, die ten tijde van de drooglegging in de jaren twintig via de zee het land werd binnengesmokkeld.

[Coster 425; Dam 155; Ginneken 1:513; Harrebomée 2:441; WNT XXVII 1530]

zielentroostertje

Er zijn talloze zaken die een getergde ziel kunnen troosten. Velen vonden kennelijk baat bij een goed gesprek met hun biechtvader, de reden dat zo'n geestelijke sinds de 17de eeuw *zielentrooster* wordt genoemd. Aan het eind van de 19de eeuw zochten arbeiders massaal troost in de jeneverfles. Vandaar dat *zielentrooster* toen ook werd gebruikt voor 'hartversterking, borrel'. Deze borrelnaam is in 1884 voor het eerst aangetroffen, in de roman *Arm Vlaanderen* van R. Stijns en I. Teirlinck:

Ik ben wel vijftig pond verlicht, nu ik mijnen buik eens uitgesproken heb. Kom we zullen er in de Molen een hartversterkertje, een zielentroostertje op zetten.

De overeenkomstige Duitse term, al sinds omstreeks 1870 bekend, is *Seelenröster*. In het Frans kan iedere alcoholische drank op z'n tijd worden aangeduid als *consolation* 'troost'. Het Nederlandse *zielentroost* werd overigens ook gebruikt voor 'koffie' (denk aan 'een bakkie troost'), hoewel die aanmerkelijk minder effect moet hebben gehad dan een biecht of een borrel.

Vergelijk **heilige, troost, vaderstroost** en **vertroosting**.

[WNT XXVIII 191]

zielverkopertje

In 1914 voor het eerst gevonden, in Maastricht. Net als **volkskanker** is deze borrelnaam hoogstwaarschijnlijk ontstaan als reactie of parodie op het ronkende taalgebruik van de drankbestrijders, die vonden dat te veel mensen hun ziel aan sterke drank verkochten. De term kan ook door de drankbestrijders zelf zijn gebruikt. De ziel is vaker in verband gebracht met alcohol. In de eerste helft van deze eeuw zei men in Gent *drinken tot*

zijn ziel zwemt voor 'overdadig drinken'. En van 'een zatlap, die in plaats van naar bed te gaan, aan tafel zit te mompelen', zei de Gentenaar: *hij zit te zielbraken*. De oorspronkelijke betekenis van *zielverkoper* is overigens 'ronselaar van arbeiders, matrozen of soldaten'. Van Dale vermeldt de borrelnaam *zielverkopertje* sinds 1961. Het Engels kent het vergelijkbare *soul destroyer* 'zielvernietiger' voor whisky. De benaming dateert overigens al uit 1800.

Vergelijk **zielentrostertje**.

[Breuls 78; Liev.-Coopm. 1783-1784; Teirlinck 1908:1264; WNT XXVIII 235]

ziertje

In 1800 gesignaleerd in Gent, in de vorm *zierke*. De oorspronkelijke betekenis is 'uiterst kleine hoeveelheid'. *Ziertje* is dus een van die vele borrelnamen die de nietigheid van het borrelglaasje benadrukken. Volgens het voornaamste Gentse woordenboek was deze borrelnaam in de eerste helft van de 20ste eeuw verouderd.

[Liev.-Coopm. 1786; WNT XXVIII 327-328]

zoenwater

Tweemaal aangetroffen in de 17de eeuw, beide keren als *een zoopje zoenwater*. *Zoopje* is hetzelfde als 'zuipje', dus: 'teugje, slokje'. *Zoenwater* werd gebruikt als schertsende benaming voor 'sterke drank', omdat die de zinnen prikkelt en de lust tot kussen zou opwekken. In beide teksten wordt het *zoenwater* overigens samen genoemd met *een pijpje smooks*.

Vergelijk **zoopje**.

[Stoett 2:302; WNT XXVIII 1477]

zoet

In 1858 gehoord in Drente, als *zuut*. Het gaat hier om 'jenever of brandewijn met suiker'. De naam zal zijn ontstaan als verkorting van *zoet glaasje* of *zoet zoopje*. Ook de betekenis 'zoetigheid, lekkernij' zal een rol hebben gespeeld. Men sprak in Drente tevens van een *zoete borrel*.

Vergelijk **snoepje** en **zure**.

[Kocks 1493]

zoete Jan

Zie bij Jan.

zondagse

Onlangs gesignaleerd in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. De naam moet afkomstig zijn van zuinige drinkers, die zich alleen een borreltje gunnen op de dag des Heren. Dat was vroeger ook de dag van de *zondagskost* 'fijne kost', de *zondagsspijs* en natuurlijk het *zondagse pak*. Als waarschuwing zei men in de 19de eeuw in Vlaanderen tegen dronkaards: 's *zondags uit het glas*, 's *maandags uit den plas*.

[Joos 1887:172; WNT XXVIII 1859, 1863]

zoopje

In het algemeen Nederlands wordt de borrelnaam *zoopje* niet of nauwelijks meer gehoord, behalve dan in de verbinding *koek-en-zopie* voor 'kraam op het ijs waar koek en drank worden verkocht'. Maar in het Fries en in verscheidene dialecten is het woord nog springlevend, vooral in Noord-Nederland. Zo drinken de Friezen een *sûpke*, de Drenten een *zeupie* en de Groningers een *zeupke*. Het woord is in de afgelopen decennia ook aangetroffen in Limburg, Twente, Vlaanderen en Zeeland.

De borrelnaam is in 1645 voor het eerst gevonden. *Zoopje* is een verkleiningsvorm van het Middelnederlandse *soop* 'slok, teug' en is afgeleid van het werkwoord *zuipen*. Aan het eind van de 16de eeuw werd het gebruikt voor 'kleine hoeveelheid wijn', sinds het midden van de 17de eeuw voor 'klein glaasje brandewijn' en sinds het begin van de 18de eeuw voor 'glaasje jenever'. Soldaten en zeelieden kregen dagelijks een vast aantal *zoopjes*. Dit werd in decreten vastgelegd. Zo besloten de bestuurders van de Verenigde Oostindische Compagnie op 2 oktober 1760 dat 'het volk, aan boord der schepen, zal worden verstrekt twee soopjes daags, bestaande ieder soopje uit een half mutsje'. Blijkbaar vond men dit toch te veel, want in 1768 werd bepaald: 'Het volk zal genieten drie soopjes 's daags, ieder soopje van een quart mutsje' – op een kwart minder dus, hoewel het op het eerste gezicht meer lijkt.

Soldaten begonnen de dag vaak met een *zoopje*, vandaar de samenstelling *morgenzoopje*, die aan het begin van de 17de eeuw is gevonden. Men sprak ook van een *zoet zoopje* voor 'jenever met siroop of brandewijn met suiker'.

Het *zoopje* is in vele uitdrukkingen terechtgekomen. In een spreekwoordenverzameling uit 1874 staan *hij wou zijn zoopje nog eens herkauwen, maar het schoot bij ongeluk te hoog naar boven* voor 'hij braakt'; *hij is van den drank en gebruikt niets anders dan*

oud bier en zoopjes; zoo'n zoopje smaakt naar meer en die drinkt te veel zoopjes, doet slechte koopjes. Een dronkaard werd wel een zoopjesdrinker genoemd, een kroegbaas of slijter een zoopjesman, de kroeg zoopjeskit. Ook de uitdrukking hij is een pimpelmees wordt met zoopje in verband gebracht. Een spreekwoordenboek uit 1874 licht toe:

Zoopjes drinken wordt ook wel *pimpelen* genoemd; daarom verkrijgt de zoopjes-drinker, bij woordspeling, den naam van *pimpelmees*, een vogel, die ook gewoon is, herhaaldelijk met kleine slokjes te drinken.

Vanzelfsprekend namen de Nederlanders hun *zoopie* mee op reis en zo belandde het in andere talen. In het Afrikaans is het *sopie* geworden en in het Surinaams-Nederlands *sopi* en *zoopje*. In het Surinaams-Nederland is ook *switsopi* bekend, van het Engelse *sweat*. Het Maleis heeft *zoopje* geleend als *sopi*. Verrassend genoeg kwam het woord ook in het Engels terecht, als *sopie*. Het vroegste citaat in de *Oxford English Dictionary* dateert van 1696 en luidt: 'The common Dutch are satisfied with a sopie of Brandy-Wine.'

Vergelijk **zoenwater**.

[Dam 155; Donselaar 344, 362, 413; EWB²; Herroem 4, 13, 41, 129, 135; Joos 1900:768; Kocks 1472; Ter Laan 1929:112; Nijm.vr. 80; Mullebrouck 335; Oemar 6; PJM 55; WFT *sûpke*; WNT XXVIII 2207-2212]

zuivere

In de eerste helft van deze eeuw in Gent gehoord voor 'borrel'. Waarschijnlijk werd er jenever zonder suiker mee aangeduid. *Zuiver* wordt al sinds het begin van de 18de eeuw gebruikt voor 'onversneden, niet aangengeld met water'. Dit werd gezegd van onder meer brandewijn, jenever en wijn. Een spreekwoordenlijst uit 1706 vermeldt de uitdrukking *Bacchus zy gedankt, sey Lijsje, mijn man consumeert geen sterke drank meer, hy drinkt anders niet als suyvere jenever*. De borrelnaam *zuivere* is onlangs nog in Gent gesignaleerd en ook in Noord-Brabant. Het Engels kent behalve *pure* nog een groot aantal andere namen voor onverdunde en onvermengde sterke drank. Zie hiervoor bij **recht op en neer**. Voor een opsomming van Nederlandse en Vlaamse tegenhangers zie bij **klare**.

[Harrebomée 1:357; Liev.-Coopm. 335; NZ 27:455; WNT XXIX 250-251]

zure

Omstreeks 1890 gebruikt in de Achterhoek, als *zoeren*. Waarschijnlijk moet hier worden gedacht aan een glaasje jenever zonder suiker. 'Jenever of brandewijn met suiker' werd indertijd een *zoet glaasje* genoemd of kortweg *zoet*.

[Schaars 414]

zuurtje

Toen alle duikboten nog werden aangedreven door elektromotoren, moest het zuur in de enorme accu's met regelmaat worden vervangen. Dit was een van de zwaarste en smerigste klusjes aan boord, dat door de machinisten werd geklaard. Na afloop kregen zij, als beloning, een flinke borrel, die *zuurtje* werd genoemd, zonder twijfel zinspelend op het gelijknamige snoepje. De borrelnaam werd al snel ook elders bij de marine gebruikt, zeker tot in de jaren zestig. Het woord is opgenomen in een boekje met marinejargon, maar zonder verklaring. Bovenstaande verklaring is afkomstig van een oud-marineofficier.

Vergelijk *snoepje*.

[Harmsen 123]

zwarte piet

Zie bij *Piet*.

zwijselbekertje

Een *zwijselbekertje* is geen drankje waar je van gaat doezelen, al lijkt de naam dit te suggereren. *Zwijselen* wordt in diverse Vlaamse dialecten gebruikt voor 'waggelen als een zatlap' of 'met waggelende beenen gaan gelijk een dronken mensch', zoals een Vlaams dialectwoordenboek het in 1900 formuleerde. Het *zwijselbekertje* – een borrelnaam die werd aangedragen door iemand uit Oud-Turnhout in Vlaanderen – is dus een beker waar je van gaat waggelen. Van iemand die zwijselde, dus dronken waggelde, zei men in Vlaanderen *hij komt van Zwijsendrecht*. Het gaat hier om een variant van de zegswijze *hij is zo dronken als een zwijsen*. Een Vlaming zal daarbij overigens denken aan Zwijsendrecht bij Antwerpen, niet bij Rotterdam.

[Bo 1452; Joos 1900:773; Schuermans 900, & Bijv. 404]

BIJVOEG SELS

NAMEN VOOR DE JENEVERFLES

BORRELNAMEN PER EEUW GERANGSCHIKT

BARGOENSE BORRELNAMEN EN BORREL-

NAMEN UIT DE ZEEMANSTAAL,

DE STUDENTENTAAL EN

UIT NEDERLANDS-INDIË

Namen voor de jeneverfles

Ook voor de borrelfles bestaan veel volksnamen, zij het lang niet zoveel als voor het borreltje zelf. Hieronder zijn de belangrijkste bij elkaar gezet. De meeste zijn afkomstig uit het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT). Er zijn, vanzelfsprekend, ook nogal wat spreekwoorden over de drankfles. In *Bacchus in spreekwoordentaal*, een thematische verzameling uit 1874 van uitdrukkingen en zegswijzen over drinken, drank en dronkenschap, maakt P.J. Harrebomée onderscheid tussen zegswijzen over de lege en de volle drankfles. Voor de lege fles, een troosteloze aanblik voor de drinker, zijn dit bijvoorbeeld *de adem is eruit, dat is een dode diaken* of *dat is een Uitgeester*. De laatste uitdrukking bevat een flauwe woordspeling op het Noord-Hollandse dorp Uitgeest, en op de geest – de drank – uit de fles. Van een volle drankfles zei men onder andere *het is een Vollendammer*, met een knipoog, u begrijpt het al, naar het dorp Volendam. Een veelgehoorde uitdrukking was *er verdrinken er meer in de jeneverfles dan in zee*.

bobbel

In de 19de eeuw in Vlaanderen gebruikt voor een 'zakflesje met jenever'. Vandaar *eene bobbel ophebben* voor 'dronken zijn'. Het woord komt in Limburg voor als *boebel(tje)* en *bübelke*. Het is daar onder andere gehoord in de dieventaal van Groenstraat, een buurtschap in de gemeente Ubach over Worms.

boddel

In 1887 in Groningen gehoord voor 'borrelfles'. Het wordt in verband gebracht met het Engelse *bottle* en werd ook door Vlaamse zeelieden gebruikt. Later werd er in Groningen een platte zakflacon mee aangeduid.

dikbuik

In het midden van de 19de eeuw in de Hollandse dieventaal gehoord voor 'fles met sterke drank gevuld'.

goudvinkie

Aan het begin van deze eeuw door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt voor een 'fles jenever van een toen bekend merk'. Waarschijnlijk stond er een goudvink op het etiket.

heel wit

Schuilnaam voor een 'onder de toonbank verkochte fles jonge jenever'. De verbinding komt voor in een boekje over jenever uit 1984, maar zij zal dateren uit de tijd dat er nog volop illegaal jenever werd gestookt.

heemskerkje

Aan het eind van de 19de eeuw gebruikt voor een 'klein gesloten kruikje jenever van 0,25 liter'. De naam verwijst naar de Nederlandse staatsman Th. Heemskerk (1852-1932). Als minister van Binnenlandse Zaken bracht Heemskerk een wijziging aan in de drankwet,

waardoor winkels zonder drankvergunning toch kleine hoeveelheden sterke drank mochten verkopen. Vergelijk de ingangen **moddermannetje** en **vergunning** in het woordenboek.

Kaatje

In de betekenis 'jeneverfles' in 1884 opgetekend in het Hollands dat toen rond Kaap de Goede Hoop werd gesproken. Men zei daar: *hij heeft Kaatje gezoend*. De jeneverfles werd er ook wel *Sara* genoemd.

Karoline

In Limburg gehoord voor 'fles met jenever'.

kartouw

In de 17de eeuw gebruikt als 'schertsende benaming voor een fleschje brandewijn of jenever dat men heimelijk bij zich draagt', aldus het WNT. Een *kartouw* was een zwaar kanon. Vandaar zo *vol als een kartouw* voor 'geladen zijn' ofwel 'sterk beschonken, smoor-dronken zijn'. Men zei ook: *hij is als een kartouw* voor 'hij is stom bezopen'. Vergelijk **pistool** en **ponjaard**.

kind

Omstreeks 1890 in Amsterdam gehoord in de uitdrukking *het kind in bewaring nemen* voor 'op de jeneverfles passen'.

klankert

In 1731 gevonden in de verbinding *klankert met vonk* voor 'fles met jenever'. *Klankert* is een Bargoens woord voor 'fles'. Men sprak ook van een *klankert met neurie*.

Vergelijk **vonk** en **neurie** in het woordenboek.

kwakfles

In 1900 in Antwerp gehoord voor 'jeneverfles'. Zie bij **kwak** in het woordenboek.

nachtmutsje

In 1937 gevonden in de Amsterdamse dieventaal voor 'fles sterke drank, die mee naar de slaapplea wordt genomen'. Het woord zal zijn ontstaan onder invloed van

slaapmutsje en **nachtkiepert**. Zie bij deze woorden in het woordenboek.

paal

In 1995 in de Achterhoek opgetekend in de betekenis 'fles jenever'. Een dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Jan is jeureg: ik breng 'm wal ne paol met' ('ik neem wel een paal mee'). Waarschijnlijk gaat het oorspronkelijk om een gesmokkelde fles, want men ging vroeger *over de paal* – dat wil zeggen 'over de grens' – om jenever te smokkelen. De naam kan ook teruggaan op de vorm van de fles. Zie over de jeneversmokkel in de Achterhoek bij **blaasjesnat** in het woordenboek.

paitfles

In de 19de eeuw in Nederlands-Indië gebruikt voor 'bitter-' of 'borrelfles'. *Pait* betekent in het Maleis 'bitter'. Zie verder bij **pait** in het woordenboek.

pistool

In 1931 gevonden, in het WNT, voor 'ronde, platte jeneverfles'. Het woord werd onder meer gebruikt in de Amsterdamse volkstaal.

Vergelijk **kartouw** en **zakupistool**.

poepfles

Onlangs in Drente gehoord voor een 'fles met Duitse jenever'. *Poep* is een in de algemene taal verouderde scheldnaam voor Duitser. Het voornaamste Drentse dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'De familie kreeg mit neijoar een goeie borrel. Het lopende volk kreeg ein oet de poepfles.'

ponjaard

Net als **kartouw** in de 17de eeuw gebruikt als 'schertsende benaming voor een fleschje brandewijn of jenever dat men heimelijk bij zich draagt'. Een *ponjaard* is eigenlijk een 'korte puntige degen' of 'dolk'.

Sara

Zie bij **Kaatje**.

vierkante pot

Vooral in Nederlands-Indië was *vierkante pot* in de 19de en 20ste eeuw een veelvoorkomende naam voor de vierkante jeneverfles of -kruik van anderhalve liter. Men sprak ook van *vierkante bout, fles, lummel, jongen* of eenvoudigweg van *vierkante* of *vierkantje*. In sommige teksten wordt de fles aangeduid als '□-pot'. Onder soldaten werd de uitdrukking *een potje lappen* gebruikt voor 'geld bij elkaar leggen om een vierkante fles jenever te kopen'. De benaming *vierkante pot* is aan het eind van de jaren veertig ook in Amsterdam gesignaleerd. Een dronkaard werd wel *jongen* of *aanbidder van de vierkante pot* genoemd.

zakpistool

Kleine platte jeneverfles die men in de zak bij zich kan dragen. Het woord is slechts enkele malen in de 18de eeuw aangetroffen, aldus het WNT. Het is onder andere gevonden in een gedichtje uit 1716 van de Amsterdamse boekhouder en toneelschrijver Claes Bruin: 'Kan uw [...] deez' zakpistool behaagen, Een zuivere overwinst tot heeling van uw smert, Zo vat hem aan, en drink de zwarigheid van 't hert.'

Borrelnamen per eeuw gerangschikt

Als uitgangspunt geldt wanneer de borrelnaam voor het eerst op schrift is aangetroffen. In dit overzicht staan alleen de borrelnamen uit de 16de tot en met de 19de eeuw. De rest, de grootste groep, komt dus uit de 20ste eeuw. Als een borrelnaam in 1900 in een woordenboek is gevonden, is hij bij de 19de eeuw gezet. Woordenboekmakers zijn over het algemeen vrij traag in het opnemen van woorden, dus men kan er gevoeglijk vanuit gaan dat zo'n woord dan al een tijdje rondwaarde. Ervaring leert dat uitvoerig onderzoek vrijwel altijd vroegere dateringen kan opleveren, dus het kan zijn dat sommige van deze namen ooit eens van plaats moeten veranderen.

zestiende eeuw

klokje 107
kwak, kwakske 119
wijwater 239

zeventiende eeuw

afzakkertje 23
borrel 42
brom 44
dronkaardspater-
noster 55
jampu 90
keulenaar 100
klungelolie 109
kortvoer 116
meisjesbier 109
morgendrank,
morgenzoopje 135
sjampu 191
sjap 192
spraakwater 208
zakkertje 242
zoenwater 245
zoopje 246

achttiende eeuw

advocaatje 22
afzettertje 24
bessen 70
bitter, bittertje 33
boordevolletje 41
couragepap 49
druppel 55
edel vocht 233
foezel, foezelsop 63
fonk, fonkeltje 235
glaasje aan de
wagen 69
glaasje bessen 70
glaasje op de
valreep 69
glaasje rood 70
glaasje van
assurantie 69
gorgelwater 74
hartsterking 80
heldere 84

- klaartje 104
 klamot 103
 klare 104
 kloddertje 106
 natte deken 140
 neurie 140
 nijpertje 144
 papiermakertje 158
 schiedammer 183
 Schiedams
 afzettertje 25
 sjakkeltje 190
 slobbertje 195
 slokje 196
 snik 202
 uppertje 224
 vaderlander 225
 verheuging 228
 vonk 235
 wippertje 240
 zeeborrel 243
 ziertje 245
- negentiende eeuw**
 aap 20
 abatje 21
 afschaffertje 23
 akwawiva 126
 apenmelk 27
 babbelaartje 28
 babbelwater 28
 bakje 29
 batse hond 29
 beetje 30
 bel 31
 bezaansschootaan 31
 bibertje 32
 blaasjesnat 35
 blauwe, blauwertje 35
 boevenverklikker 38
 bom 40
 boterham met rook-
 vlees 34
 bruine, bruintje 45
 campertje 45
 catz 45
 champagne-militair 47
 champetter 190
 citroentje 48
 dideldomdijntje 49
 dikkop 50
 doefje 51
- dropje 55
 drupje in 't glaasje 70
 eentje tegen de koude
 voeten 58
 eentje voor de slaap-
 luizen 137
 eentje voor drie
 centjes 58
 elfuurtje 59
 erger dan de
 cholera 60
 franse 64
 gaai 64
 gans, ganze 65
 gebrande koren 115
 gelijkdelertje 67
 gezondmakertje 68
 glaasje op den goeien
 bruiheen 70
 glaasje op den hak
 glaasje puur 70
 glaasje troost der
 armen 70, 221
 glaasje vader-
 landsch 70
 glazen boterham 71
 gloria 72
 goeie 73
 goele, goeleke 73
 graantje 75
 grijze madera 76
 haasborrel 83
 half soep 203
 halfje 78
 halfscheut 183
 hapje 79
 harde 80
 hartversterkertje 80
 hassebassie 82
 haver en hooi 86
 hazenbloed 83
 hels vocht 233
 hommersum 85
 houstje 86
 huppelwater 87
 huydecopertje 87
 jagertje 89
 jajem, jajempie 89
 Jan Doedel, Jan
 Evers 91
 Jan Foezel, Jan Glas,
 Jantje
- sjoref 92
 jenevervestje 93
 jim 93
 kermisbier 99
 kiepertje 100
 kikkertje 101
 kilo 102
 kleintje 105
 knapperd 109
 ko 110
 koele 110
 kolendrager 113
 kootje 110
 kortedrank 115
 kortnat 116
 koude 117
 kouwe Jan 92
 kozakkenthee 117
 kraker 118
 kwakkel, kwek 119
 lampje 121
 lantaarntje 122
 lavaskarwei 123
 leeuwenmelk 123
 lekje 124
 lepel 125
 Lethe-drink 125
 lik 127
 likeur de canaille 128
 limpe 128
 lombokker 129
 maatje 130
 marteko, martiko 132
 metserscognac 133
 mondjevol, mond-
 volletje 134
 moppie 135
 morgenslokje 135
 mot 103
 muskietennetje,
 muskietenvestje 137
 nachtkiepert 138
 nat 139
 neutje 141
 oksine 146
 oorlam 148
 opfrissertje 150
 opperwachtmeester
 152
 oude 154
 pait 156
 papegaaiensoep 157

paraplu voor drie
 centen 158
 pekeltje 159
 peperloog 160
 pestdrank 161
 piepertje 162
 pierendoder, pieren-
 kul, pierenverlakker,
 pierenverschrik-
 kertje 162
 pikketanussie 165
 poerloertje 169
 poesje 171
 poester 172
 poeti, putti 170
 pousse-café 171
 propje 172
 recht op en neer 175
 reseda 177
 roemervol 177
 rotterdammertje 178
 rumoerpil 179
 sampampel 179
 sampetter 190
 sas 180
 schaapmannetje 180
 scheepsgaren 182
 scheerweg 182
 scheut 183
 Schiedammer
 vocht 184
 schiet-uit 185
 schimmel 186
 schrobber 188
 sjampetter 190
 sjandoedel 91
 slaapmutsje 192
 slaper 194
 slijmsnijer 194
 slot 197
 smeerlap 198
 snaps 198
 sneeuwballetje 200
 snep, snip 201
 snert 201
 soldatentheo 204
 spaan 204
 spatje 205
 split 207
 spulletje 209
 sputter 206
 stadskelder 210
 sterke thee 211
 stevige 212
 taaie 214
 taterwater 215
 teut 216
 tiet 217
 tikkertje 217
 toereloere 169
 toeter 219
 tonje 131
 traantje 220
 trap op je hart 221
 uitsmijtertje 224
 vaandeltje 225
 vergunning 227
 verre précepteur 229
 vertroosting 229
 vicaris 230
 vieux antique 231
 vivre 232
 vogel 234
 vuurwater 237
 wachtmeester 237
 zaligmakertje 243
 zeewater 243
 zielentroostertje 244
 zoet, zoet glaasje 245
 zoet slokje 197
 zoete Jan 92
 zure 248
 zwarte piet 164

Bargoense borrelnamen, borrelnamen uit de zeemans- taal, de studententaal en uit Nederlands-Indië

borrelnamen die als Bargoens zijn aangemerkt

afzakkertje 23
amsterdammertje 25
binnenkomertje 33
blauwe, blauwertje 35
dum 57
dun 57
foezel 63
grijsje 76
hassebassie 82
huppelolie 86
huppelwater 87
jajem, jajempie 89
Jan Doedel,
jandoedel 91
Jan Evert 92
Jantje sjoref 92
jepper 93
jim 93
kamelenrug 95
kaptein, kaptein-luite-
nant 96
keiltje, keileman 98
kissebis 102
klamot 103
kleurloze angst 26
klinkertje 106
kluitje 108
koetsiertje 111
koppeltje 114
kopstoot 114
kouwe koffie 117
kraker 118
lampje 121
lefwater 123
lel 125
lijpie 127
lik 127
mutsje 138
muziek 138
nachtmutsje 193
neurie 140
neutje 141
norretje 144
oksine 146
opfrissertje 150
over-het-IJ-kijkertje
155
peper-en-zout-stelletje
160
petroleum 161
peuzeltje 161
pierenverlakker, pie-
renverschrikkertje
162
piet in 't hok 164
pikketanussie 165
propje 172
puut 174
sassepril 180
sjakkeltje 190
slaapmutsje 192
slappe angst 27
slingerolie 195
snaps 198
snep, snip 201
snik 202
spannetje 205
spatje 205
stelletje 211
taaie 214
tikkertje 217
vonk 235
werkeloze 239
wippertje 240
witte 240
zie ook: blinkertje 37,
emmervol 60, lam-
pion 121

borrelnamen uit de zeemanstaal en de taal van de marine

afbijt 22
bezaanschootaan 31
commissarisje 48
eau de cologne 57
golfstillende olie 74
huppelwater 87
indianenwater 88
koetsiertje 111
oorlam 148
pait 156
paitje 157
peut 161
poeti, puti 170
schootaan 187
smeerolie 198
snert 201
snuf 203
taaie 214
wippertje 240
witte muis 241
zoopje 246
zuurtje 248

**borrelnamen die
in de studenten-
taal zijn gevonden**

bolle meniscus 39
bom 40
couragewater 49
gereformeerde 68
kabanés 95
leeuwenmelk 123
mussenverschrik-
ker 137
schalkenwater 181
slobbertje 195
wit bakkie 241
zeewater 243
zwarte piet 164
zie ook: borrel-
sergeant 43

**borrelnamen uit
Nederlands-
Indië**

apenmelk 27
boldootje 39
dikkop 50
hap scheepsgaren 182
hap snert 203
hassebassie 82
huppelwater 87
inkommertje 88
jandoedel 91
jenevervestje 93
kolot 157
kringetje 118
lavaskarwei 123
maagje 129
muskietenetje, mus-
kietenvestje 137
opknappertje 151
pait 156
papegaaensoep 157
poetie, puti 170
recht op en neer 175
split 207
uitsmijtertje 224
wachtmeester 237
zeewater 243

Geraadpleegde bronnen

- Almanak = H.A.v.L. 'Voorlopig bericht wegens de uitgave van een werk getiteld *Verhandeling over de kunst van het drinken*', in: *Nieuwe almanak voor blijgeestigen* (1838)
- Andreae = I. Andreae *Elseviers Groot Drankenboek* (Amsterdam-Brussel 1975)
- Arch. Ned. Taalk. = *Archief voor Nederlandsche Taalkunde*
- Axel = E.J. van den Broecke-de Man, M. Dieleman *Dialect in het Land van Axel* (Terneuzen 1981)
- Beem 1959 = H. Beem *Jerôsche* (Assen 1959)
- Beem 1967 = H. Beem *Resten van een taal* (Assen 1967)
- Beem 1974 = H. Beem *Uit Mokum en de mediene* (Assen 1974)
- Beets 1927 = A. Beets, 'Utrechtse volkswoorden en volksgezegen', in: *Driemaandelijksche bladen XXII* (1927)
- Beets 1954 = A. Beets 'Leidse woorden en uitdrukkingen', in: *Leids Volksleven* (1954)
- Berkhey = J. le Francq van Berkhey *Natuurlyke Historie van Holland III*³ (Amsterdam 1776)
- Bilderdijk 1818 = W. Bilderdijk *Verhandeling over de geslachten der naamwoorden in de Nederduitsche taal* (Amsterdam 1818²)
- Bilderdijk 1825 = W. Bilderdijk *Verklarende geslachtlyst der naamwoorden* (Amsterdam 1832²)
- BM = *Belgisch Museum voor de Nederduitsche tael- en letterkunde*
- Bo = L. de Bo *Westvlaamsch Idioticon* (Brugge 1873)
- Boekenoogen = G.J. Boekenoogen *De Zaanse volkstaal* (Zaandijk: 1971 [1897¹])
- Boezeman = J. Boezeman *Amsterdams voor Rotterdammers, Rotterdams voor Amsterdammers* (Rotterdam 1985)
- Bolhuis = E.G. van Bolhuis *De gabbertaal* (Ede-Rijswijk 1937)
- Breuls = C. Breuls *Vademecum handelend over Maastrichtsch dialect* (Maastricht 1914)
- Canter = B. Canter *Twee weken bedelaar* ([Amsterdam] 1900)
- Cartouche = *Cartouche of de gestrafte booswicht* (Amsterdam 1731)
- Chambon = A. Chambon *Marinetermen* (Den Helder 1941)
- Clerck = W. de Clerck *Nijhoffs Zuidnederlands Woordenboek* ('s-Gravenhage-Antwerpen 1981)
- Cock = A. De Cock *Spreekwoorden en zegswijzen afkomstig van oude gebruiken en volkszedes* (Gent 1908²)
- Collen 1979 = J. Collen, 'Het traditioneel gebruik van genever

- bij eten en drinken in de Hasseltse regio', in: *De tijdspiegel, cultureel blad voor Limburg*, 23.6.1979
- Collen 1990 = J. Collen *Jenever, volkstradities en volksgebruiken in de Nederlanden* (ongepubliceerde lezing 1990)
- Corn.-Vervl. = P.J. Cornelissen, J.B. Vervliet *Idioticon van het Antwerpsch dialect* (Gent 1899)
- Coster = M. de Coster *Woordenboek van jargon en slang* (Amsterdam 1992)
- Daan = J. Daan *Hij zegt wat!* (Amsterdam 1948)
- Dam = J.J.M. van Dam, 'Jantje Kaas en zijn jongens. Bijdrage tot de kennis van de Nederlandsch-Indische soldatentaal in de 19de eeuw', in: *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* LXXXII (1942)
- Desnerck = R. Desnerck *Oostends woordenboek* (Oostend 1988³)
- Donselaar = J. van Donselaar *Woordenboek van het Surinaams-Nederlands* (Muiderberg 1989²)
- Draaijer = W. Draaijer *Woordenboekje van het Deventersch dialect* (Deventer 1936²)
- Drank = *Drank en deining. Scheepsdranken toen en nu* (z.p. 1981)
- Endt = E. Endt, L. Frerichs *Bargoens woordenboek* (Amsterdam 1982²)
- EWB = P.A.F. van Veen, N. van der Sijs *Etymologisch woordenboek* (Utrecht 1989)
- EWB² = P.A.F. van Veen, N. van der Sijs *Etymologisch woordenboek* (Utrecht 1997²)
- Eysden = A. van Eysden-Peeren *Dranken en drinken* (Utrecht 1962)
- Faber = G.H. von Faber *Oud Soerabaia* (Soerabaia 1931)
- Gallée = J.H. Gallée *Woordenboek van het Geldersch-Overijsselsch dialect* (Deventer 1895)
- Gelder = H. van Gelder *Aju paraplu* (Amsterdam 1993)
- Gezelle = G. Gezelle *Loquela* (Amsterdam 1907)
- Ghijsen = Ha.C.M. Ghijsen (red.) *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* (1961²)
- Ginneken = Jac. van Ginneken S.J. *Handboek der Nederlandsche taal* (Nijmegen 1913-1914)
- Graaf = [A.C. de Graaf] *Amsterdamsche uitdrukkingen* (z.j. [ca. 1890]). Handschrift in het bezit van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, signatuur: Hs. Lett. 1229a, nr. 29.
- Haan = T.W.R. de Haan *Onze volksrijmen* (Utrecht 1978)
- Halbertsma = J.H. Halbertsma 'Woordenboekje van het

- Overijsselsch', in: *Overijsselsche Almanak voor oudheid en letteren*
(Deventer 1836)
- Harmsen = F. Harmsen *Van Baroe tot Branie* (Bergen 1991)
- Harrebomée = P.J. Harrebomée *Spreekwoordenboek der
Nederlandsche Taal* (Utrecht 1858-1870)
- HAT = *Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal* (1994³)
- Herroem = A.E.B. Herroem [= P.J. Harrebomée] *Bacchus in
spreekwoordentaal* (Gorinchem 1874)
- Heyden = L. van der Heyden *Zittesjen A.B.C.* (1927)
- Hoekstra = H.G. Hoekstra *De dorstige dichter* (Amsterdam 1939)
- Hoeufft = J.H. Hoeufft *Proeve van Bredaasch taaleigen*
(Breda 1836)
- Iependaal = W. van Iependaal *Volkstaal en volkshumor*
(Bussum 1956)
- Jager = A. de Jager *Woordenboek der frequentatieven* (Gouda 1875)
- Jansen = G.H. Jansen *De eeuwige kroeg* (Meppel 1987³)
- Joos 1887 = A. Joos *Schatten uit de volkstaal* (Gent 1887)
- Joos 1900 = A. Joos *Waasch idioticon* (Sint Niklaas 1979)
- Keyser = S. Keyser *Het Tessels* (Leiden 1951)
- Kingmans = C. Kingmans *Jenever, ode aan een volksdrank*
(Den Haag 1991)
- Kocks = G.H. Kocks *Woordenboek van de Drentse dialecten*
(Assen 1996-1997)
- Koolhoven = K. Koolhoven *111 dole dwaze dranken*
(Den Haag 1991)
- Köster Henke = W.L.H. Köster Henke *De Boeventaal*
(Dokkum 1906)
- Ter Laan 1929 = K. ter Laan *Nieuw Groninger woordenboek*
(Groningen 1929)
- Ter Laan 1952 = K. ter Laan *Nieuw Groninger woordenboek*
(Groningen 1952²)
- Landheer = H.C. Landheer *Het dialect van Overflakkee*
(Assen 1955)
- Leeuwerk = W. de Leeuwerk *Onder ons gezegd*
(Hardinxveld-Giessendam 1996)
- Lennep 1845 = J. van Lennep *Proeve van Platamsterdamsch*
(Deventer 1845)
- Lennep 1856 = J. van Lennep *Zeemans-Woordeboek*
(Amsterdam 1856)
- Lezer = Leo Lezer *Cantinevertellingen*
(’s-Gravenhage 1950 [1920¹])

- Liev.-Coopman = L. Lievevrouw-Coopman *Gents woordenboek* (Gent 1950-1955)
- Mag. Ned. Taalk. = *Magazijn van Nederlandsche Taalkunde*
- Mansvelt = N. Mansvelt *Proeve van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon* (Kaapstad 1884)
- Molema = H. Molema *Woordenboek der Groningsche volkstaal in de 19de eeuw* (Groningen 1887)
- Moormann = J.G.M. Moormann *De geheimtalen. Bronnenboek* (Zutphen 1934)
- Morgenslokje = [A. Loosjes Pz.?] *'t Morgenslokje, een gemeenzaam buurpraatjen* (Haarlem 1804)
- Mullebrouck = H. Mullebrouck *Vlaamse volkstaal* (Koekelare 1984)
- Nav. = *De Navorscher*
- Nijm.vr.80 = Dialectvragenlijst no. 80 (1980) van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit. 'Nijmeegse vragenlijsten'
- Nono = *Nono Amsterdammers* (Amsterdam [1941⁴])
- Ntg = *De Nieuwe Taalgids*
- Nw. Ned. Taalmag. = *Nieuw Nederlandsch taalmagazijn*
- nz = *Noord en Zuid*
- Oemar = Faqir Oemar [= R. Brons Middel] *Bastaardwoorden in de Maleische taal en Oosterlingen in de Nederlandsche taal* (Batavia 1896)
- Onderwereld = *Een bloemlezing uit de onderwereld* (Schiedam 1935)
- OT = *Onze Taal*
- Oudenaarden 1985 = J. Oudenaarden *Wat zeggie? Azzie val dan leggie!* (Utrecht 1985)
- Oudenaarden 1986 = J. Oudenaarden *De terugkeer van Opoe Herfst* (Utrecht 1986)
- Ovl = *Ons volksleven, tijdschrift voor taal-, volks- en oudheidkunde*
- Ovt = *Onze volkstaal, tijdschrift gewijd aan de studie der Nederlandsche tongvallen*
- Pannekeet 1971 = J. Pannekeet *Mooi zoid* (Hoorn 1971)
- Pannekeet 1984 = J. Pannekeet *Westfries woordenboek* (1984)
- PJM 35 = P.J. Meertensinstituut/ KNAW Amsterdam, afdeling volkskunde vragenlijst nr. V 35 vraag 1 (1968)
- PJM 55 = P.J. Meertensinstituut/ KNAW Amsterdam, dialectvragenlijst nr. 55, vraag 4a (1980)
- Potjewijd = T. Potjewijd *Leven en werken in Winschoten in de negentiende eeuw* (Winschoten 1977)

- Prick van Wely = F.P.H. Prick van Wely *Neerlands Taal in 't verre Oosten* (Semarang-Soerabaia 1906)
- Prikken = P. Prikken *De taal van de Maas* (Sittard 1994)
- Reeuwijk = J. van Reeuwijk *Groot Nederlands drankwoordenboek* (Weesp 1984)
- Reinsma = R. Reinsma *Prisma van de eufemismen* (Utrecht 1992)
- Ritter = P.H. Ritter jr. 'Het woordenboek der drankgeneugten', in: *Rynbendes Blymoedig Maandblad* nr. 5, 2de jrg. jan. 1930
- Roeleveld = D. Roeleveld *De Scheveningse woordenschat* ('s-Gravendeel 1986)
- Rutten = A. Rutten *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon* (Antwerpen 1890)
- Salleveldt 1973 = H. Salleveldt *Het woordenboek van Jan Soldaat* (Alphen aan de Rijn 1980⁴ [1973¹])
- Salleveldt 1980 = H. Salleveldt *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië* (Alphen aan de Rijn 1980)
- Schaars = A.H.G. Schaars *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten* (WALD). Deel: De Mens – B (Doetichem 1996)
- Schelberg = P.J.G. Schelberg *Woordenboek van het Sittards dialect* (Amsterdam 1979)
- Schoonenberghe = E. van Schoonenberghe (red.) *Jenever in de Lage Landen* (Brugge 1996)
- Schuermans = L.W. Schuermans *Algemeen Vlaamsch Idioticon* (Leuven 1865-1870)
- Snel = A.J. Snel, 'Geen kwaad woord aan de tong', in: *Provinciale Zeeuwse Courant* 30.1.1997
- Staelens = X. Staelens *Dieksjenèèr van 't (H)essels* (Hasselt 1989³)
- Stel = J.C. van der Stel *Drinken, drank en dronkenschap* (Hilversum 1995)
- Stoett = F.A. Stoett *Nederlandsche Spreekwoorden* (Zutphen 1943⁵)
- Suchtelen = G.J. van Suchtelen *Jansen in Indië* (Amsterdam 1948)
- Swanenberg = C. en J. Swanenberg *Èige grèij. 'n Meijereis woordenboek* (Enschede 1996)
- Taalgids = *De Taalgids* (1859-1867)
- Taalk. Mag. = *Taalkundig Magazijn*
- Teirlinck 1886 = I. Teirlinck *Woordenboek van Bargoensch (dieventaal)* (Roeselare 1886)
- Teirlinck 1908 = I. Teirlinck *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon* (Gent 1908-1922)
- Tholen = E.J. van den Broecke-de Man, A.A. Krijger-Goedegebuure *Dialect op Tholen en St. Philipsland* (Vlissingen 1986)

- TL = *Taal en Letteren*
- TNTL = *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*
- Tuerlinckx = J.F. Tuerlinckx *Bijdrage tot een Hagelandsch idioticon*
(Gent 1886)
- Tuinman = C. Tuinman *Oorsprong en uytlegging van dagelyks
gebruikte Nederduitsche spreekwoorden* (1727)
- Vercoullie = J. Vercoullie *Beknopt etymologisch woordenboek der
Nederlandsche Taal* (Gent 1925³)
- Verschuieren = *Verschuieren groot encyclopedisch woordenboek*
(Antwerpen - Den Haag 1996¹⁰)
- Verstraaten 1984 = W. Verstraaten *Het groot jeneverboek*
(Baarn 1984)
- Verstraaten 1995 = W. Verstraaten *Atlas van het Nederlands gedis-
tilleerd* (Utrecht 1995²)
- Veth = P.J. Veth *Uit Oost en West* (Arnhem 1889)
- Water = A. van de Water *De Volkstaal in het Oosten van de
Bommelerwaard* (Utrecht 1904)
- Wennekes = W. Wennekes *Eeuwenoud* (Amsterdam 1990)
- wft = *Woordenboek der Friese Taal*
- wnt = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*
- Wolf = S.A. Wolf *Wörterbuch des Rotwelschen* (Mannheim 1956)
- Wschat = T.H. de Beer & E. Laurillard *Woordenschat*
(Amsterdam 1899)
- Zaal = W. Zaal *Destijds in Nederland* (Amsterdam 1974)

Rubrieksregister

In dit rubrieksregister zijn de borrelnamen gerangschikt op naamgevingsmotief en op betekenis.

Deze zaken lopen soms in elkaar over. Verdubbelingen zijn – zeker bij de samenstellingen – onvermijdelijk omdat veel namen in meerdere rubrieken thuishoren.

Borrelnamen waarvan de herkomst of het naamgevingsmotief onzeker is, zijn niet opgenomen. Wel wordt er soms aan het eind van een lijstje naar verwezen. Niet alle borrelnamen zijn in dit rubrieksregister ondergebracht. Evenmin wordt bij alle borrelnamen in het woordenboek expliciet het benoemingsmotief genoemd. Bij veel namen spreekt dit echter voor zich.

ander nat naar bijtende of brandbare stoffen

afbijt 22
bronolie 44
eau de cologne 57
golfstillende olie 74
haarwater 77
huppelolie 86
knuffelolie 110
klungelolie 109
oliepil 146
pannetje vernis 22
peperloog 160
petroleum, peut,
peutje 161
pinkolie 168
slingerolie 195
smeerolie 198
tenorolie 216
zuurtje 248

naar andere alcoholische drank

champagne-militair
47
grijze madera 76
jajem, jajempie 89
kermisbier 99
landwijnkje 122
lavaskarwei 123
levenswatertje 126
likeur de canaille 128
meisjesbier 109
metserscognac 133
poor man's Scotch
170
sampampel 179
vuurwater 237
Zie ook: jampu 90

naar water

babbelwater 28
couragewater 49
godswatertje 72
gorgelwater 74
haarwater 77

huppelwater 87
indianenwater 88
kraanwater 238
lefwater 123
lekker water 124
levenswatertje 126
peperwater 160
praatwater 172
schalkenwater 181
schavuitenwater 181
Schiedammer water
184
spraakwater 208
stokerswater 213
taterwater 215
viseerwater 232
vuurwater 237
wauwelwater 239
wijwater 239
zeewater 243
zoenwater 245
zie ook: borrel 42 en
waterige 238

naar andere niet- alcoholische drank

apenmelk 27
chasse-café 47
Franse melk 132
groene koffie 112
Hasseltse melk 132
kouwe koffie 112
kozakkenthee 117
leeuwenmelk 123
pousse-café 171
Schiedammer
moedermelk 184
Schiedammer thee
184
soldatenthee 204
spa maison 205
sterke thee 211
witte koffie 112
witte limonade 128

naar diverse andere 'vochten'

blaasjesnat 35
commiezenzweet
67
edel vocht 233
gendarmezweet 67

graanbouillon 75
half soep 203
hazenbloed 83
heilig nat 84, 139
helder nat 139
hels vocht 233
klaar nat 104
kortnat 116
kort vocht 116
lieve nat 139
papegaaiensoep 157
Schiedammer nat
184
Schiedammer vocht
184
traantje 220
zeeborrel 243
zuiver nat 139

drinken & drinkgerei

naar de manier van drinken

aanjagertje 19
achteroverkijktje
21
bekkie 30
bijtertje 32
doorjagertje 52
joepje 94
kiepertje 100
klokkertje 108
klokje 107
korte knik 115
lappetsjanne 122
lik 127
limpe 128
nippertje 144
omgooiertje 147
omslaandertje 147
op en dale 175
opduwertje 150
optaliedondertje 153
opwippertje 154
peuzeltje 161
recht op en neer 175
schuivertje 188
sedentaire 189
slagje 194
slobbertje 195
steil op en dale 175
vitertje 232

wippertje 240
zie ook: diepje 50,
glippertje 71,
snars 200,
kappertje 96 en
rubriek nr. 39

naar drinkgerei

bakje 29
bel 31
bom 40
dikkop 50
dikstaarter 51
dop 54
gelijkdelertje 67
glaasje 69
glasvol 177
kappertje 96
keiltje 98
kelkje 98
kroesel 119
mokje 134
pannetje 157
pimpeltje 167
pootmannetje 171
puntje 174
roemervol 177
stuiverglas 214
zwijmelbekertje
248
zie ook: gatlikker 66,
ko 110,
piepertje 162 en
vogel 234

voedsel

naar voedsel of een genotmiddel

bloempap 37
boterham met rook-
vlees 34, 71
couragepap 49
ei 59
gebrande koren 115
glazen boterham 71
graanbouillon 75
graantje 75
half soep 203
hap snert 203
hard ei 59
hooivet 85
korentje 115

kortvoer 116
lavaskarwei 123
lekkertje 124
papegaaiensoep 157
pruimtabak 173
Schiedams brood
184
schijsje 185
snoepje 203
stokersmastelle 213
vivre 232
zuurtje 248
zie ook: boon-
schoofje 41,
brom 44, haver
en hooi 86,
neutje 141

formaat, inhoud en prijs

naar het kleine formaat

aardigheidje 20
bakje 29
beetje 30
bewijsje 31
dop 54
dotje 54
dropje 55
druppel 55
goutte 74
hapje 79
kappertje 96
kladdertje 103
klein manneke 94,
106
klein wit manneke
106
kleine man 106
kleine witte man
106, 241
kleinigheid 105
kleintje 105
kwak, kwakske 119
lekje 124
leutje 126
mondjevol 134
mondvolletje 134
moppie 135
neutje 141
ondermaatse 156

opneukertje 106
peuzeltje 161
piepertje 162
pikkenees 165
plakje 168
poepje 169
proefje 172
propje 172
scheet 182
slobbertje 195
slokje 196
snaps 198
spatje 205
spier 207
teugje 216
teut 216
tit 217
vingerhoed 231
ziertje 245
zoopje 246
zie ook: halfelfje 77
en pinkolie 168

naar het grote formaat

baviaan 30
bel 31
bolle meniscus 39
bom 40
boordevolletje 41
dikkop 50
druppel met een
vooi 55
echte 58
eentje met een kop
erop 58
eentje van tien 77
emmervol 60
fixe en avant 62
glasvol 177
goeie 73
goele 73
grote 77
houstje 86
inkommertje 88
kabanen 95
kamelenrug 95
kilo 102
kleine met een
boogje 106
knapperd 109
kop erop 58

lampje 121
lel 125
lepel 125
mokje 134
opgezette 151
opperwachtmeester
152
oude 154
ouwe taaie 154, 215
over-het-IJ-kijkertje
155
overmaatse 156
proesterd 172
puut 174
rooms halfje 177
roomse borrel 177
scheut 183
sjampetter 190
spiegelte 207
stampvolle 210
sterks 212
stevige 212
stijve 213
straffe 212
suffisante 214
taaie 214
toeter 219
uppercut 224
volle 235
werkeloze 239
zeeborrel 243

naar inhoudsmaat

dikkop 50
dop 54
halfje 78
halfscheut 183
kappertje 96
maatje 130
mutsje 138
pimpeltje 167
scheut 183
slaapmutsje 192
uppertje 224
vingerhoed 231
zie ook: kilo 102 en
oksine 146

naar de prijs of een geldstuk

eentje van vijf etc.
58

eentje voor drie
centjes 58
kluitje 108
knepje 109
paraplu voor drie
centen 158
stuiverglas 214
zie ook: billenbijter
32, hassebassie
82 en uppertje
224

tijdstip

naar het tijdstip of het moment van de dag of week

elfuurtje 59
halfelfje 77
morgendrank 135
morgenslokje 135
morgenzoopje 135
nachtkiepert 138
nachtwakertje 139
ochtendvoer 145
schemerlampje 183
skemerkelkie 183
slaapmutsje 192
slaper 194
vijfuurtje 231
voormiddagje 236
zondagse 246
zie ook: slot 197,
uitlopertje 223 en
uitsmijtertje 224

de eerste borrel

binnenkomertje 33
gezondmakertje 68
inkommertje 88
maagje 129
mussenverschrikker
137
ochtendvoer 145
pierendoder 162
pierenkul 162
pierenverlakker 162
pierenverschietertje
162
pierenverschrikker-
tje 162
wormtikkertje 242

de laatste borrel

afzakkertje 23
jenevervestje 93
muskietennetje 137
muskietenvestje 137
slaapmutsje 192
slaper 194
slot 197
toegift 218
uitsmijtertje 224
velo 227

mensen

naar een persoon

Jan Doedel 91
Jan Evers 91
Jan Evert 92
Jan Foezel 92
Jan Glas 92
janneman 92
Jantje sjoref 92
jonge blaag 94
jongetje met 94
jongetje zonder 94
kereltje 99
klaartje 104
klein manneke 94
klein wit mènneke
241
kleine witte man
106, 241
kouwe Jan 92
lappetsjanne 122
ouwe jongen 154
ouwe knar 154
ouwetje 154
piet in 't hok 164
pieterjanus 164
pietje 164
ventje 227
zoete Jan 92
zwarte piet 164
zie ook: ko 110,
stumpertje 214
en tobbertje 218

naar een historisch persoon

boldootje 39
bols 39
campertje 45
catz 45

coccejaans bittertje
48
heemskerkje 133
huydecopertje 87
piel van de pot 162
Piet Heintje 164
piet(je) 164
schaapmannetje
180
schrappel 187
vandervelde 226
vlekje 232
zie ook: modder-
mannetje 133

naar beroep of rang

advocaatje 22
afschaffertje 23
boevenverklikker 38
champagne-militair
47
commiezenzweet 67
commissarisje 48
diendertje 50
garde champêtre
191
gendarm, gendar-
mezweet 67
jagertje 89
kaptein 96
kaptein-luitenant
96
kasteleintje 96
kolendrager 113
metserscognac 133
officiertje 145
opperwachtmeester
152
papiermakertje 158
sjampetter 190
stokersmastelle 213
stokerswater 213
turfdragertje 221
vicaris 230
wachtmeester 237
zie ook: fixe en avant
62, koetsiertje
111 en werkeloze
239

naar de lage status van de afnemer(s)

champagne-militair 47
likeur de canaille 128
metserscognac 133
poor man's Scotch 170
zie ook: sampampel 179

naar een lichaamsdeel

bekkie 30
bleekneusje 36
bolle meniscus 39
brekebeentje 43
darmduwertje 49
hartenpijn 80
harttikkertje 80
keelkrabbertje 97
keelsmeerdertje 97
loeze 129
maagje 129
maagverwarmertje 130
maagzettertje 130
mamme 131
mondjevol 134
mondvolletje 134
neuswarmer 141
ogenbadje 146
oogje 147
penserger 159
tiet 217
tong 219
trap op je hart 221
voetenwassertje 234

naar maatschappelijke of politieke ontwikkelingen

afschaffertje 23
erger dan de cholera 60
garen 66
gatlikker 66
heemskerkje 133
huydecopertje 87
schaapmannetje 180

spa maison 205
vandervelde 226
vergunning 227
volkskanker 235
zielverkopertje 244
zie ook: moddermannetje 133

naar kerkelijke zaken

coccejaans bittertje 48
dronkaardspater-noster 55
gereformeerde 68
gereformeerde borrel 68
godswatertje 72
heilig nat 84, 139
heilige 84
rooms halfje 177
vicaris 230
wijwater 239
zaligmakertje 243
zielentrostertje 244

effect op de mens**naar het communicatieve effect**

babbelaartje 28
babbelwater 28
boevenverklikker 38
praatwater 172
spraakwater 208
taterwater 215
wauwelaar 238
wauwelwater 239
zie ook: rumoerpil 179, tenorolie 216 en zangzaad 243

naar het effect op het gedrag

couragepap 49
couragewater 49
glaasje van assurantie 49, 69
hassebasie 82
kissebis 102
lefwater 123

querelle 174
rumoerpil 179
schalkenwater 181
schavuitenwater 181
twistdrijver 223
verheuging 228
zoenwater 245
zie ook: actie 22 en hersenpikker 85

naar de manier van lopen

bok 38
brekebeentje 43
doorzakker 53
gans 65
ganze 65
hinkeltje 85
huppelolie 86
huppelwater 87
Schiedams huppeltje 184
slingerolie 195
zwijmelbekertje 248

naar het positieve effect op de spijsvertering en de gezondheid

afzakkertje 23
afzettertje 24
binnenbezem 33
buikwarmertje 45
campertje 45
chasse-café 47
darmduwertje 49
doorspoelinkje 53
gezondmakertje 68
gloria 72
hartenpijn 80
hartsterking 80
harttikkertje 80
hartversterkertje 80
hartversterking 80
hartverwarmertje 82
keelsmeerdertje 97
maagwarmertje 130
maagzettertje 130
neuswarmer 141
opduwertje 150

opfrissertje 150
opkikkertje 151
opknappertje 151
opkrikkertje 151
oppeppertje 152
pierendoder 162
pierenkul 162
pierenverlakker 162
pierenverschietertje 162
pierenverschrikker-
tje 162
poesje 171
pousse-café 171
sassepril 180
Schiedamsch afzet-
tertje 25, 184
schuivertje 188
schrobber 188
slijmsnijer 194
slijmstekker 194
spoelinkje 208
tikkertje 217
versterking 229
verspiedertje 229
verzetje 230
viseerwater 232
wormtikkertje 242
zakkertje 242
zie ook: snik 202 en
vonk 235

naar het negatieve effect op de gezond- heid

doodnagel 52
ei 59
erger dan de cholera
60
hard ei 59
harde 80
hersenspikker 85
kopstoot 114
lel 125
muilpeer 136
nekslag 140
opsodemieter 152
pensenterger 159
pestdrink 161
smak 197
volkskanker 235
zie ook: doefje 51

naar het troostende effect

glaasje troost der
armen 70, 221
hartenpijn 80
kopje troost 221
vaderstroost 226
vertroosting 229
zielentrostertje
244

naar het smerende effect

gorgelwater 74
keelsmeedertje 97
kloksmeer 108
smeerlap 198
smeerolie 198
smeerselke 198
spoelinkje 208
tenorolie 216
zie ook: advocaatje
22 en gloria 72

naar het bescher- mende effect

antivries 27
buikwarmertje 45
eentje tegen de
koude voeten 58
hartverwarmertje
82
jenevervestje 93
maagwarmertje 130
muskietennetje 137
muskietenvestje 137
mussenverschrikker
137
natte deken 140
neuswarmer 141
opwarmertje 153
paraplu voor drie
centen 158
zie ook: vonk 235

dieren

naar dieren

aap 20
apenmelk 27
batse hond 29
baviaan 30
bok 38

gaai 64
gans 65
ganze 65
goele 73
goeleke 73
haasborrel 83
hazenbloed 83
kamelenrug 95
kikkertje 101
kikvors 102
kouwe aap 20
kwekhaan 120
leeuwenmelk 123
marteko 132
martiko 132
muskietennetje 137
muskietenvestje 137
mussenverschrikker
137
paard en wagen 156
papegaaiensoep 157
pierendoder 162
pierenkul 162
pierenverlakker 162
pierenverschietertje
162
pierenverschrikker-
tje 162
pikkenees 165
pinkenstiertje 167
rattenvergift 175
sneep 201
snip 201
tie'rmelk [tijger-
melk] 123
vogel 234
witkatje 241
witte muis 241
witvissie 241
wormtikkertje 242
zilveren gaai 65
zie ook: jenevervestje
93, poesje 171 en
schimmel 186

tegen wormen en insecten

jenevervestje 93
muskietennetje 137
muskietenvestje 137
mussenverschrikker
137

pierendoder 162
pierenkul 162
pierenverlakker 162
pierenverschietertje
162
pierenverschrikker-
tje 162
wormtikkertje 242

geografisch

naar een stad, dorp, rivier of volk

amsterdammertje
25
angst 25
franse 64
Hasselts witteke
241
hommersum 85
indianenwater 88
Jan Schiedam 184
keulenaar 100
kozakkenthe 117
Lethe-drink 125
lombokker 129
nevel uit Schiedam
184
over-het-IJ-kijkertje
155
pikkenees 165
rotterdammertje
178
schiedammer 183
Schiedammer
moedermelk 184
Schiedammer nat
184
Schiedammer thee
184
Schiedammer vocht
184
Schiedammer water
184
Schiedamsch
afzettertje 184
Schiedams brood,
Schiedams
huppeltje 184
stadskelder 210
vierackerslekkers
230
zie ook: noorman

144, sjabouw 189
en vaderlander
225

jenever

naar de transpa- rantie van jenever

blanke 35
d.k.tje 54
dekaatje 54
doorkijkertje 53
doorzichtige 53
dun 57
glazen boterham 71
glazige 71
heldere, helderop
84
klaartje 104
klare 104
klare nat 104
schone 186
transparante cowboy
221
waterige 238
witje 240
witte 240
witte koffie 112
wittenbuik 241
witvissie 241
zuivere 247
zie ook: blinkertje
37, fixeerbade
62 en modder-
mannetje 133, en
vergelijk rubriek
nr. 3

naar de 'kleur' van de borrel of van de innemer

blauwe 35
blauwertje 35
bleekneusje 36
bruine, bruintje 45
gelige 67
grijsje 76
grijze mader 76
groene koffie 112
oranjeslokje 196
poeti 170
puti 170
sneeuwballetje 200

witte koffie 112
wittenbuik 241
witvissie 241
zie ook: blinkertje
37

naar de smaak

bitter, bittertje 33
citroentje 48
haarwater 77
lekkertje 124
pait 156
pekeltje 159
peperlap 160
peperloog 160
peper-water 160
pik 165
rammenas 174
scherpe 183
uitje 223
vurige tong 219
zeewater 243
zoet 245
zure 248

naar de temperatuur

koele 110
koude 117
kouwe aap 20
kouwe Jan 92
kouwe koffie 112

naar de 'slagkracht' van jenever

doefke 51
dubbele kopstoot
114
ei 59
hard ei 59
harde 80
kegel 97
kopstoot 114
lel 125
muilpeer 136
nekslag 140
opsodemieter 152
optaliedondertje 153
schrappel 187
smak 197
uppercut 224
zie ook: pippert-
nikkeltje 168

taalkundig

van een werkwoord

aanjagertje 19
aanleggetje 19
abatje 21
achteroverkijktje
21
bibertje 32
brom 44
flep 62
hassebasie 82
joepje 94
klinkertje 106
knuizer 110
kraker 118
lappetsjanne 122
lekje 124
lepel 125
lijpie 127
lik 127
limpe 128
nijpertje 144
nippertje 144
sas 180
snuf 203
zoopje 246
zie ook: babbesiesje
29, knapperd
109, lik 127

naar een vreemde taal

champagne-militair
47
chasse-café 47
likeur de canaille
128
poor man's Scotch
170
spa maison 205
verre précepteur
229
vieux antique 231
zie ook: kwiatuus
121

naar een merk

bols 39
bronnetje 44
catz 45
huppelolie 86
papegaaiensoep 157

slingertje 195
vlekje 232

woordspelingen

doofpotje 52
doorzakker 53
Jan Evers 91
Jan Evert 92
nachtkiepert 138
peper-en-zout-stel-
letje 160
scheerweg 182
schiet-uit 185
schuttevaertje 189
slaapmutsje 192
smeerlap 198
staandertje 209
zuurtje 248

betekenis

jenever met stroop

bloempap 37
coccejaans bittertje
48
haasborrel 83
hazenbloed 83
hommersum 85
kermisbier 99
klungelolie 109
meisjesbier 109
papiermakertje 158
stroopklokje 108
zwarte piet 164
zie ook: lavaskarwei
123

slechte jenever

foezel 63
haarwater 77
marktborrel 132
metserscognac 133
pensenterger 159
peperlap 160
peperloog 160
peperwater 160
rattenvergif 175
sjandoedel 91
zie ook: koetsiertje
111 en snaps 198

jenever zonder suiker

blanke 35
doorzichtige 53
goeie 73
grijsje 76
heldere 84
jongetje zonder 94
kale 95
recht op en neer 175
schone 186
stumpertje 214
tobbertje 218
witte 240
zuivere 247
zure 248
zie ook: pierenver-
schrikkertje 162

jenever met bier

David en Goliat 49
dubbele oxer 56
duikboot 223
grote en een kleintje
106
hap en een smak
197
kaptein-luitenant
96
koppeltje 114
kopstoot 114
lits-jumeauxtje 128
motor met zijspan
136
nekslag 140
noorman 144
overstappie 156
paard en wagen 156
peper-en-zout-stelle-
tje 160
spannetje 205
stelletje 211
truck met aanhan-
ger 220
truck met oplegger
220
truck met trailer
220
tweelinkje 222
U-boot 223